

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ VE ANTROPOLOJİ ANABİLİM DALI**

**KASTAMONU YATIRLARININ SOSYAL
BÜTÜNLEŞME AÇISINDAN BÖLGE HALKI
ÜZERİNDEKİ TESİRLERİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan : Necati KERTİŞ

İstanbul 1999

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ VE ANTROPOLOJİ ANABİLİM DALI**

**KASTAMONU YATIRLARININ SOSYAL
BÜTÜNLEŞME AÇISINDAN BÖLGE HALKI
ÜZERİNDEKİ TESİRLERİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Haz. : Necati KERTİŞ

Danışman : Prof. Dr. Zeki ARSLANTÜRK

İstanbul 1999

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	1
KISALTMALAR.....	5
TABLoların LİSTESİ.....	6

I. BÖLÜM: GİRİŞ

A-KONU VE PROBLEM	10
B-ARAŞTIRMANIN AMACI.....	33
C-ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ	35
D-ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI	38
E-ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	39
F-ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....	42
F-TEMEL KAVRAMLAR	43
1-Ziyaret.....	43
2-Veli.....	43
3-Keramet.....	49
4-Mürid	49
5-Şeyh(Mürşid)	50
6-Menkıbe.....	50
7-Yatır	51
8-Türbe.....	52
9-Cemaat	54

II. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN TEORİK ÇERÇEVESİ	61
A-KUTSALIN BİR TEZAHÜR ŞEKLİ VE KUTSALLA OLAN İLİŞKİ BAKIMINDAN ZİYARET FENOMENİ	62
1-İslâm'da Ziyaret, Türbe Ziyareti ve Adabı	63
2-Türbe Ziyaretleri, Yatır Olgusu, Animizm ve Etkileri.....	67
a-Geleneksel Dinin Tasavvuf Bünyesindeki Tezahürü	69

b-Geleneksel Dinde Atalar Kültü Kam ve Yatır Olgusundaki Tezahürleri.....	70
c-Geleneksel Dinde Tabiat Kültü ve Ziyaretle Alakası ve Tezahürleri.....	74
d-Velilerden Yatırlardan Beklenenler ve Diğer Kütlerle Beraber Farklı İnançların İzleri.....	77
e-Taş ve Kaya Kültü.....	81
f-Ağaç kültü.....	82
B-KASTAMONU VE KASTAMONU HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	84
1-Kastamonu Tabiatıyla İlgili Bilgiler.....	84
2-Kastamonu Tarihi İle İlgili Bilgiler.....	85
a-Anadolu Selçukluları Dönemi.....	87
b-Osmanlı Dönemi.....	89
c-Milli Mücadele Dönemi ve Sonrası.....	89
3-Tarihi Açından Özel Bir Özet.....	90
4-Seyyahlar Gözüyle Kastamonu.....	92
5-Arkeoloji Mimarlık ve Sosyo Ekonomik Açından Kastamonu.....	92
6-Halk Kültürü ve Halk İnançlarında Kastamonu.....	94
7-İlin Folklor Zenginlikleri.....	95
a-Türküler ve Halk Müziği.....	96
b-Ninniler.....	96
c-Bilmeceler.....	97
C-KASTAMONUDA HALK İNANÇLARI, DİNİ FOLKLOR, DİNİ MANEVİ İNANÇ VE YATIR OLGUSUNUN ETKİLERİ.....	98
1-Genel Olarak Halk İnançları, Batıl İnanç Kavramı ve Anlamı.....	98
2-Kastamonu'da Halk İnançları veya Dini Folklor.....	101
a-Canlı Varlıklar.....	101
b-Cansız Varlıklar:.....	104
D-KASTAMONU YATIRLARI, VELİ, ALİM VE MEŞHURLARI HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	105
1-Selçuklular ve Çobanoğulları (Atabeyler) Dönemi.....	106
2-Candaroğulları Dönemi Türbeleri.....	114
3-Osmanlı Dönemi Türbeleri.....	116
4-Diğer İsimlerle Bilinen Alim, Şeyh, Veli ve Ziyaretgahlar:.....	123

5-Karizma, Dini liderlik ve Kastamonu Yatırırlarında Karizmatik Şahsiyetler

.....	125
a-Genel Olarak Liderlik	125
b-Karizma ve Karizmatik Liderler	126
c-Kastamonu Yatırırlarında Karizmatik Şahsiyetler	130
(1)-Şeyh Şa'ban-ı Veli Hazretleri.....	130
(2)-Benli Sultan ve Külliyesi.....	134
(3)-Mehmet Feyzi Efendi.....	137
E-SOSYAL YAPI VE SOSYAL DEĞİŞMEDE TÜRBE VE YATIR	
OLGUSUNUN ROLÜ	141
1-Sosyal Yapı.....	141
2-Sosyal Bütünleşme	144
a-Yersel Bitişiklik.....	145
b-Dış Tesirlerle Bir Araya Gelme	146
c-Fonksiyonel Bütünleşme.....	146
d-Mânâ Etrafında Bütünleşme(Manevi Değerler Etrafında Bütünleşme)	146
3-Sosyal Çözülme:	152
a-Fertlerle Müesseseler Arasında Çözülme	152
b-Müesseseler Arasında Çözülme	152
c-Fertler Arasında Çözülme	152
d-Gruplar Arasında Çözülme	152
e-Fertle Grup Arasında Çözülme	153

III. BÖLÜM

UYGULAMALI ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ.....	154
A-ARAŞTIRMANIN MODELİ.....	155
B-EVREN VE ÖRNEKLEM	155
C-ÖLÇME OLARAK ANKET VE HAZIRLANMASI.....	156
D-ANKET FORMLARININ DAĞITILMASI VE TOPLANMASI.....	156
E-VERİLERİN YORUMLANMASI.....	157

IV. BÖLÜM

BULGU VE YORUMLAR.....	158
-------------------------------	------------

A-ÖRNEKLEM GRUBU İLE İLGİLİ GENEL BULGULAR.....	159
B-KASTAMONU TÜRBELERİNİN KİŞİSEL ETKİSİ.....	164
C-KASTAMONU TÜRBELERİNİN CEMAAT-TARİKAT ŞUURU OLUŞTURMASI.....	168
D-KASTAMONU TÜRBELERİNİN DİNİ HAYAT ÜZERİNDEKİ ETKİSİ..	180
E-KASTAMONU TÜRBELERİNİN GENEL TOPLUM HAYATI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.....	191
SONUÇ	201
BİBLİYOGRAFYA	215
EKLER	220

KISALTMALAR

A.g.e.	Adı geçen eser
A.g.m.	Adı geçen makale
AÜEF.	Ankara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
AÜİF.	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Bkz.	Bakınız
c.	cilt
çev.	Çeviren
DEÜY.	Dokuz Eylül Üniversitesi
DİB.	Diyanet İşleri Başkanlığı
h.	Hicrî
haz.	Hazırlayan
H.z.	Hazretleri
İ A.	İslâm Ansiklopedisi
İFAV.	İlahiyat Fakültesi Vakfı
İÜFEF.	İstanbul Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
m.	Miladi
MEB.	Milli Eğitim Bakanlığı
s.	Sayfa
S.	Sayı
TDAV.	Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
TDV.	Türkiye Diyanet Vakfı
trc.	Tercüme eden
ts.	ts
v.	vefat
vb.	ve benzeri
vs.	vesaire
yy.	yüzyıl

TABLULARIN LİSTESİ

Tablo: 1-Deneklerin Cinsiyetine Göre Dağılımı

Tablo: 2-Deneklerin Yaşlarına Göre Dağılımı

Tablo: 3- Deneklerin Gelir Durumlarına Göre Dağılımı

Tablo: 4- Deneklerin Medeni Durumlarına Göre Dağılımı

Tablo: 5- Deneklerin Meslek Durumlarına Göre Dağılımı

Tablo: 6-Deneklerin Doğum Yerlerine Göre Dağılımı

Tablo:7-Deneklerin Öğrenim Durumuna Göre Dağılımı

Tablo:8-Deneklerin Dindarlık Bakımından Kendinizi Nasıl Buluyorsunuz? Sorusuna
Verdikleri Cevaba Göre Dağılımı

Tablo: 9-Deneklerin Dini Bilgilerini Aldıkları Yere Göre Dağılımı

Tablo: 10-Deneklerin Yatırları Ziyaretlerindeki En Önemli Sebebe Göre Dağılımı

Tablo: 11-Deneklerin Türbelere Gerçekleştirildikleri Ziyaret Sıklığına Göre Dağılımı

Tablo: 12-Deneklerin Türbe Ziyaretinde Ziyarete İten Çevreye Göre Dağılımı

Tablo: 13-Deneklerin Dinî Cemaat Ve Tarikat Mensubiyetlerine Göre Dağılımı

Tablo:14-Deneklerin Kastamonu Yatırları Ve Velileriyle İlgili Bilgilerinin Seviyelerine
Göre Dağılımı

Tablo: 15-Deneklerin Kastamonu Yatırları İle İlgili Bilgileri Aldıkları Yere Göre
Dağılımı

Tablo: 16-Deneklerin Ziyaret Ettikleri Zatların Tarikatlarıyla İlgili Bilgi Seviyelerine
Göre Dağılımı

Tablo: 17-Deneklerin Yatır Tarikatlarından Herhangi Birine Girmek İsteklerine Göre
Dağılımı

Tablo: 18-Deneklerin Kastamonu Türbelerinin Bazı İllerden Kastamonu'yu Ayırıcı
Özelliğine Katılımlarına Göre Dağılımı

Tablo: 19-Deneklerin Buradaki Türbelerin Dindarlık Bakımından Kastamonu Halkının
Üzerindeki Etkisine Göre Dağılımı

Tablo: 20-Deneklerin Eskiden Bu Türbelere Rağbet Ve Topluma Tesiri İle Şimdiki
Arasındaki Farka Göre Dağılımı

- Tablo: 21-Deneklerin Türbelerle İlgili Bir Derneğe Üye Olmak İstemlerine Göre Dağılımı
- Tablo: 22-Deneklerin Kastamonu Türbelerinin Kişiler Üzerinde İçki, Kumar Vb. Yasaklar Bakımından Etkili Olduğuna Katılıyor Musunuz?
- Tablo: 23-Deneklerin Kastamonu Türbelerinin Genel Ve Ticarî Ahlak Üzerinde Etkisine Göre Dağılımı
- Tablo: 24-Deneklerin Ticari Dürüstlükte Bu Türbeleri Ziyaret Edenle Etmeyen Arasındaki Fark Müşahedesine Göre Dağılımı
- Tablo: 25-Deneklerin Kastamonu Türbelerinin Namaz, Oruç Vb. İbadetlere Yönelmede Kişiler Üzerinde Etkililerine Göre Dağılımı
- Tablo: 26-Deneklerin Kastamonu Türbelerinin Bağlı Veya Sevenleri Oluşuna Göre Dağılımı
- Tablo: 27-Deneklerin Kastamonu Türbelerinin Bağlıları Ve Sevenlerinin Bulundukları Yerlere Göre Dağılımı
- Tablo: 28-Deneklerin Kastamonu Yatırlarının Tamamen Veya Herhangi Birisinin Bağlıları Ve Sevenleri Olan Birlikteliğe Göre Dağılımı
- Tablo: 29-Deneklerin Kastamonu Yatırlarının Kendi Kitaplarını Veya Onlarla İlgili Kitapları Okumalarına Göre Dağılımı
- Tablo: 30-Deneklerin Aile Ve Komşularla Olan Sohbet Toplantılarında Hangi Sıklıkla Kastamonu Yatırlarından Bahsettiklerine Göre Dağılımı
- Tablo: 31-Deneklerin Bu Türbelere Yapılan Ziyaret Ve Hizmetin İş Hayatına(Müşteri Artışı, Ziyandan Koruma Gibi) Etkileri Olduğuna Katılımlarına Göre Dağılımı
- Tablo: 32-Deneklerin Bir Önceki Soruya Ait Müşahhas Tecrübelerine Göre Dağılımı
- Tablo: 33-Deneklerin Meşru Kazanç Yapmayan Ve Yatır Mahalline Yakın Yerlerde Dükkan Ve İşyeri Olanlara Karşı O Yatırların Etkisine Göre Dağılımı
- Tablo: 34-Deneklerin Kastamonu Yatırların Mahallede Komşuluk İlişkilerini Müsbet Yönde Etkilerine Göre Dağılımı
- Tablo: 35-Deneklerin Yatır Ziyaretini Kimlerle Gerçekleştiriyorsunuz Sorusuna Verdikleri Cevaba Göre Dağılımı
- Tablo: 36-Deneklerin Türbelerin Önemi Sosyal İlişkileri Geliştirmesidir Görüşüne Katılmalarına Göre Dağılımı
- Tablo: 37-Deneklerin Türbelerle İlgili Faaliyetlere Katılmasının Fertlere Saygı Kazandırır Sorusuna Göre Dağılımı

- Tablo: 38-Deneklerin Çalışma Arkadaşları, Komşuları, Dostlarıyla Ne Sıklıkla Dini Konuları Konuşursunuz Sorusuna Verdikleri Cevaba Göre Dağılımı
- Tablo: 39-Deneklerin Sosyal Problemlerle Karşı Karşıya Kaldıklarında Ne Sıklıkla Dini İnançlarınıza Dayanarak Çözüm Yolları Ararsınız Sorusuna Verdikleri Cevaplara Göre Dağılımı
- Tablo: 40-Deneklerin İbadet Gereği Gibi Yerine Getirmede Sahip Oldukları Bilgi Düzeyine Göre Dağılımı
- Tablo: 41-Öğrenim Durum(S *22) İle Kastamonu Türbelerinin Kişiler Üzerinde, İçki, Kumar Vb. Dini Yasaklar Bakımından Etkili Olduğu Kanaatine Katılmaları Bakımından İlişkisi
- Tablo: 42- Gelir Durumu (S3 *22) İle Kastamonu Türbelerinin Kişiler Üzerinde İçki, Kumar Vb. Yasaklar Bakımından Etkili Olduğu Kanaatine Katılmaları Arasındaki İlişki
- Tablo: 43-Bu Türbelerin Bağlıları Ve Sevenlerinin Bulundukları Yer İle (S 27 *28) Türbelerin Bağlıları Ve Sevenlerinin Bir Araya Gelmeleri Arasındaki İlişki
- Tablo: 44-Meslek İle (S 5 *14) Kastamonu Yatırları Hakkında Bilgi İlişkisi
- Tablo 45-Öğrenim Durumuna Göre (S 7 *15) Kastamonu Yatırları Hakkındaki Bilgileri Aldıkları Yer Faktörü Arasındaki İlişki
- Tablo: 46-Kastamonu Türbelerinin Kişiler Üzerinde İçki, Kumar Vb. Yasaklar Bakımından Etkili Olduğu Kanaati İle(S 22 * 29) Velilerin Kendi Kitaplarını Veya Onlarla İlgili Kitapları Okunması Arasındaki İlişki
- Tablo: 47-Meslekle (S 5 *23) Kastamonu Türbelerinin Genel Ve Ticarî Ahlak Üzerindeki Olumlu Etki İlişkisi
- Tablo: 48-Türbelere Hangi Sıklıkla Gidersiniz Sorusu İle (S 11 *39) Sosyal Problemlerle Karşılaşınca Ne Sıklıkla Dinî İnançlara Dayanarak Çözüm Yolları Ararsınız Sorusu Arasındaki İlişki

I. BÖLÜM: GİRİŞ

A-KONU VE PROBLEM

Araştırmamızın konusu kutsal dışı cemaat şekillerinin(aile, kabile, cemaat, devlet) karşısında zaruri bir tavır almış olan dinin birtakım sosyolojik tezahürler meydana getirmesi hasebiyle şeyh-mürîd ilişkisi, bilgin-talebe ilişkisi¹ üzerine kurulan cemaatlara bakarken özellikle yatır olgusundan meydana gelen toplumsal etkilenme, sosyal değişme, sosyal bütünlük, manevî birliktelik olup olmadığının incelenmesinde yatırıların veya türbelerin rolü ya da sosyal tezahürleridir.

Araştırmamızın konusunu yerli yerince tesbit edip açıklayabilmemiz için insanoğlunun din ile münasebetlerinin tarihî geçmişinin dine psikolojik ihtiyaç ve sosyolojik olarak dinin varlığının delillerinin insanın yüksek güçlere tapınma ihtiyacının dinin varlığının sebebi olması dolayısıyla ilahî kaynaklı dinlerin insan için geldiğini aynı zamanda insanlığın belli şekillerde cemaatler oluşturup kutsalı bulma anlayışı farklı zamanlarda farklı yer ve eşyaya kutsallık atfederek tapınması veya ziyaret ederek tatmin olup topluluk oluşturarak tarihî seyir içinde bu fenomenin farklı tezahür şekilleri kazanmasını anlatmamız gerekmektedir. Ayrıca araştırmamız Kastamonu ili örnek alınarak yapılacağı için bir Türk inanç özelliğinden ve eski Türk Atalar kültü gibi kültürümüzden dinin içine dahi girip değişerek yerini bulmuş olan eskit Türk dinlerinden de bahsetmemiz sonuçta İslâmın temel prensiplerinden ve özellikle yatır olgusuyla karşılaşmamıza vesile olan tasavvufun doğuşundan, cemaatleşmesinden, tarikatlardan kısmen söz ederek konunun bu yönünü ilgili kaynaklara bırakıp sosyal tezahür diyebileceğimiz bütünleşme ve halkta etkilenme var mı bunu araştırmamız gerekecektir.

Din fitrîdir, insanla beraber doğmuştur ve onunla beraber devam edecektir. İlahî kaynaklı dinlerden son dinin peygamberinin sözü de bunu ispatlamaktadır. Ayrıca din toplumsal bir gerçekliktir. Dinsizlik bireye özgüdür, din topluma özgü bir tavidir.² Ferd cemaat halinde yaşama ihtiyacı hisseder ve yüksek tipli din çerçevesinde birtakım bağlar arar, önce Tanrı ile sonra da benzer durumlarda bulunan insanlarla temas

¹ Gustav Mensching, *Dini Sosyoloji*, çev: Mehmet Aydın, Tekin Kitabevi, Konya 1994, s.5.

² Panel komisyonu, TDV Kadın Kolları Paneli 1996-1997) *Gençlik ve Din*, TDV Yayınları, Ankara 1998, s.195-197.

gerçekleştirir. Böylece dinî cemaatler meydana gelmiş oluyor.³ Çünkü din insan tutum ve davranışlarını, insanlar arası toplumsal hayatı belirleyen temel kurum olarak sürekli varlığını sürdürmüş, her devirde düşünürlerin, sosyal bilimcilerin ilgi odağı olmuştur.⁴

Din, E. Durkheim'den itibaren de sosyolojinin ikinci "imtiyazlı"* konusu olmuş, "bildiğimiz bütün insan toplumlarında karşılaştığımız sosyal bir fenomen" diye tarif edilmiştir.⁵ Ayrıca din antropolojisi de dinin kültürel olarak evrensel olduğu sonucunu çıkarmıştır.⁶ Dinlerin sosyal olarak ortaya çıkışlarını gösterme gayretleri 19. yüzyılda H. Spenser, B. Taylor, K. Marx ve E. Durkheim de ön planda olup din ile din dışı(profan) toplum arasındaki karşılıklı etkiler W. Weber tarafından ele alınmış J. Wach ve G. Mensching ile de sürdürülmüştür.⁷ Din çok yönlülük arz eden bir olgudur. Bu sebeple çok yönlü tarifler yapılmıştır. "Çeşitli dinlere mensup insanların benimseyebilecekleri bir tarif vermek mümkün değildir."⁸ Çok yönlü bir olguyu tek yönüyle ele almak din olgusu açısından yeterli değildir. Fakat bu çok yönlülük içinden bir olgu olarak çıkan, insanların dinî anlayışlarına, inançlarına, özellikle yaşantılarına farklı açılardan etki eden yatırılgan olgusu kanımızca ziyaret fenomeniyle dinî tecrübe olarak çıkıp toplum içinden bir anlayış ve yaşayışı temsil etmektedir.

Toplumlar ne tür tipleştirilirse tipleştirilirsın kendi kendilerine yeterlilik ve uzun vadede yaşama şartlarını yerine getirebilmeleri için belli dinamikler çerçevesinde bir sosyo-kültürel yapı ve sisteme sahip olmalıdırlar. Çünkü toplumsal sistemin temel taşı olan insan kendi fiilleriyle oluşturduğu toplumda yaşar ve orası onun huzur sarayıdır. Hiç kimse Tanrının varlığını öldürememiştir. Nietzsche'nin Tanrıyı öldüremediği aksine Tanrının Nietzsche'yi öldürdüğü ve Tanrıya inananlarda artış olduğu gözlenmiştir.⁹

Teknolojinin gelişmesiyle meydana gelen huzursuzluk genler vasıtasıyla insanlarda eskiye dönüşü özletirken yabancılaşmanın karşısına da dinî inanç ve yaşantı çıkmaktadır. Buhranlara girmenin neticesinde sonluluk teorileri gelişmekte ve

³ Mensching, a.g.e., s.8.

⁴ Emin Köktaş, *Türkiye'de Dini Hayat*, İşaret Yayınları, İstanbul 1993, s.11.

* Din: Geniş anlamda yaşam biçimi, inanç ilke ve değerler bütünü. Dar anlamda evrendeki düzeni ve hayatı ancak yaratıcı bir tanrının varlığı ile anlamlandırarak insanlığı kurtuluşa davet eden çağrılardan her biri. Ömer Demir, Mustafa Acur, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Ağaç Yayınları, İstanbul 1992, s.95.(Din mad.) Ayrıca Dinler Tarihi açısından "din" in tanımı "Din insanın kutsal saydığı şeylerle olan ilişkisidir." (Rudolf Otto) "Din, bir inançlar, davranışlar ve sosyal hayatın muayyen şartlarına göre oluşturulmuş kurumlar sistemidir" W. Tilok(Witold Tyloch) "Din bir cemaatin meydana gelmesini sağlayan ayin ve inançlar sistemidir" (E. Durkheim) v.d. tarifler yapılmıştır. Geniş bilgi için bk. Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları, Ankara 1993, s.6; "Din", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XIX; Köktaş, a.g.e., s.22'de dipnot 43.

⁵ Köktaş, a.g.e., s.11.

⁶ Köktaş, a.g.e., s.11.

⁷ Köktaş, a.g.e., s.16.

⁸ M. Aydın, *Din Felsefesi*, D.E.Ü.Y., İzmir 1987, s.4'den naklen Köktaş, a.g.e., s.22.

⁹ Zeki Arslantürk, *Kutsalın Dönüşü*, Ayışığı Kitapları, İstanbul 1998, s.10-13.

müslümanlıktaki mücedditlik, mehdilikte bu sonuçlardan biri olarak değerlendirilmektedir. İnsanlar özellikle bunalımlı anlarda dine olan ihtiyacı hissetmektedirler. Fransa'da kilisenin açıklaması "Tanrı inancını yitiren insanların önlerine ilk çıkan sapık anlayışa bağlandıkları" şeklindedir. Din ruhla bağlantıyı ve bilinmeyen alanla ilgili bilgiyi veren inanç sistemidir. Bütün dinlerde ortak inanç dinin insanlığı bilinmeyen alanlara hazırladığıdır. Totemizm dahi totemin, Animizmdeki ruhun, Natüralizmdeki tabiat varlıklarının tinselliği söz konusudur.¹⁰

İnsan inanan bir varlıktır. İnanma duygusu doğuştandır. İnsan belli objelere değer atfeder ve psikolojik ola bu değer manevîdir. İnsan aynı zamanda manevî bir varlıktır. Son zamanlarda ABD'nin dünyaca ünlü haber dergisinin bildirdiğine göre ABD'de dinî inanç ve akımların hızla geliştiğine dikkati çekmektedir. İnsanların dine yönelme nedenleri barış ve huzura kavuşmak olduğunu söylüyorlar. Bu da dinin toplumsal rolünü göstermektedir. Din toplumsal bütünleşmenin temel ögesi olmuştur. Dini afyon ilan eden Karl marx dahi ona bir vazife vermiştir. Ana din içerisindeki temellikleri de Polonya'da ve Almanlar üzerinde yapılmış bir araştırmada görmekteyiz.¹¹

İnsanlar ilkel zamanlardan bu yana şu veya bu şekilde bir şeylere kutsallık atfetmişler, inançla bağlı olmuşlardır. Bu sebeple en eski dinî cemaat *boy* ve *ailedir*. Bunlardaki kurtuluş hayatı bütün fertleri birleştiren esrarlı bir hayattır ve ayrılmak ölmek demektir. Millî dinde yayılma özelliği olmamış, hiçbir millî din misyonerlik faaliyetine yönelmemiştir. Millî tanrılardan insanlar ümid ve yardım beklemişler, yabancı tanrılara uygun muamele eden Romalılar da bu yabancı tanrılarının büyük yardımlar yapacaklarına inanmışlardır.¹²

Zaten insanlığın ilk evrelerinde aile de kutsal cemaat sayılmaktadır. Kutsal bir unsur aile üyelerini birleştirmekte ve kutsallık atfetmektedir. Çin'de, Mısır'da aile bağlarının kutsallığı görülmektedir. İsrail'de de ebeveynlere saygı kutsallık gereği ve ailenin yeryüzünde kalma süresi kutsallığa bağlıdır. İnsanoğlu çok çeşitli tanrılara inanıp gökteki tanrının tezahürleri olan küçük tanrılara tapıp hep kutsalı bulmak için çırpınıp kültlerle barbarlığa ve şeytana karşı çarpışmış; güneşe, aya, yıldızlara, ateşe, kadına vs. tapınma ihtiyacı hissederek kutsalla ilgi kurmuştur. Mekke'nin önemi ise eski kült değeri üzerine oturtulmuştur. Marx Weber'in de işaret ettiği gibi, eski Çinlerin

¹⁰ Arslantürk, a.g.e., s.18.

¹¹ Arslantürk, a.g.e., s.20-30.

¹² Mensching, a.g.e., s.12-14.

kültünde kır tanrısı vardı ve her çift inanıyordu. Bu tanrı verimli toprak ruhu ile mahsuller ruhunun birleşmesi meydana gelmiş ve ata ruhlarının mabetleri haline gelmiştir.^{13*}

Bu kabilenin kutsallığı ve kabile duygusu İslâm gelmeden önceki Araplarda da önemli ölçüde mevcuttu. Yerli değillerdi, bu sebeple vatan duygusu da yoktu. Din veya herhangi kutsal inanç veya(yatır olgusu da) toprağı, belli bir bölgeyi de kutsallaştırıp vatan anlayışı da verecektir. Evrensel din içinde yatır olgusu insanın iç dünyasındaki manevî arzuları tatmin eden bir hitap şeklidir.¹⁴

Dinin her dönemde yaşandığı kültürün “bütüncül” yapısına hakim olduğu, kültürel normların özünü teşkil ettiği ve sosyo-psikolojik yönünü oluşturan inanç ve faaliyet biçimlerinden ibaret olduğu görülmüştür.¹⁵ Anadolu’nun İslâmî hayat tarzına alışması bakımından karizmatik manevî şahsiyetlerin önemi her zaman hissedilmiş ve toplumun bu karizmatik tipler etrafında bütünleştiği, fikir ve gösterdiği yol üzerinde manevî birliktelik oluşturdıkları görülmüştür.

Şahsî özellikleri, karizma sahibi olan “Veli”, “Evliya”, veya “Ermîş Kişi” gibi ifadelerle anlatılan bu karizmatik tiplerin kılavuzluğu, yol gösterici oluşu dünyada iken de, öldükten sonra da aranmıştır. Hatta değişik sosyal gruplar oluşmuş¹⁶, bazı teşkilatlarda kurulmuştur.

İnsanoğlu zaman zaman manevî yönde etkileyici gücü ve özelliği olan ve Max Weber tarafından “karizma”¹⁷ diye nitelendirilen belli otoriter şahsiyetlerin veya fikirlerin yanında toplanmış, onun gösterdiği yolu tercih ederek hayat sürüp birliktelik oluşturmuştur.

Dinî liderler taraftarları üzerinde kendi şahsiyetleri vasıtasıyla tesir icra ederler. Bu tesir sahibi zat müstesna bir derunî cezbe gücüne sahiptir. Böyle tesir gücüne sahip her fevkaladelik de karizma olarak nitelenebilir, bu tip şahsiyetlere karizmatik şahsiyetler denilir. Karizmatik bir cazibeye sahip olan liderin veya şahsiyetin etrafında zamanla gruplar oluşmuş, bütünleşme meydana gelmiştir. Bir dinî liderin veya

¹³ Mensching, a.g.e., s.20-59.

* Mesela Eski Mısır’da birkaç tanrı, kendilerini başkalarına empoze etmemişlerdir. Yerlerine tarih boyunca politik önem nedeniyle bağlı olan diğer tanrılar ise, kültürlerinin orijinal olarak kullandığı yerlerin dışında tapınma konusu olmuştur. Mesela Memphis’te İtâh tanrısı, Heliopolis’te Güneş tanrısı, Abydos’da Osiris böyledir. Onların asıl vatanları üzerine kurulmuş olan tapınaklar Mısır Krallarınca asla unutulmamışlardır. Mensching, a.g.e., s.58.

¹⁴ Mensching, a.g.e., s.60-82.

¹⁵ Orhan Türkdoğan, *Çağdaş Türk Sosyolojisi*, Turan yayıncılık, İstanbul 1995, s.470; ayrıca bkz. Ünver Günay, *Erzurum Kenti ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 1978, s.156.

¹⁶ Dilaver Cebeci, “Dinî Karizmatik Tipler Olarak Anadolu Velilerinin Türk Fütuhatına Etkileri” *Kültür Dünyası Dergisi*, S.3, s.9.

kurucusunun etrafında bütünleşen dinî cemaatler oluşmaktadır. Böyle dinî karizmatik bağ çok güçlü bir bağ teşkil etmektedir.¹⁸

Dinî karizmatik şahsiyetler öldükten sonra etkilerini devam ettirirler. Etraflarında siyasi, meslekî, etnik sosyal gruplar oluşur. Mezarları devamlı ziyaret edilen çok önemli bir sembol fikirleri ise etrafında birleşilen bir tarikat(yol) halini alır. Bu hemen hemen bütün dinlerde farklı şekillerde mistik cereyanların sonucunda¹⁹ tarikatlar veya cemaatler olarak ortaya çıkmıştır. İslâm dininde de ruhî ve vicdanî bir duyuşun mahsulü olan²⁰ tasavvuf cereyanı çok güçlü tasavvuf erbabının(mutasavvıf) yetişmesini sağlamış, tarikat ve cemaatlerin meydana gelmesine vesile olmuştur.²¹

Şeriat bir fetva yolu olduğu gibi, şeriattan ayrı bir şey olmayan tarikat da bir takva yoludur. Gayeler aynıdır. Bin yıllık Müslüman Türk illerinde ve diğer İslâm memleketlerinde camii ile beraber bir tekke veya zaviyenin kuruluşunu görüyoruz. Tetkik ettiğimizde Tasavvufun hicrî ikinci asırda başladığını görüyoruz. Peygamberimizin(a.s.) irtihallerini müteakip ilk iki karizmatik şahsiyet olan Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer hakkındaki övgüleri* sayesinde ashabın birliktelik oluşturdukları görülmektedir. “Halkın beşeri zaafı” bir sıkıntı oluşturmaya da bundan sonra Hz. Osman’ın şehadeti ile kanlar dökülmeye başlanmıştır.^{22**}

Hilafetin otuz seneyi aşması***, Emeviler’den sonra İslâm coğrafyasının büyümesi, peyderpey ekonomik rahatlığın artması sonucunda halk dünya ve saltanat menfaatleri etrafında toplanmış, mutluluk asrındaki sadelik, iç güzelliği tabîî yaşantı kaybolmaya yüz tutmuştur. Abbasilerle beraber inzivaya çekilenler arasında hal ehli yetismeye başlamış, bunların etrafında toplananlar dergahlar kurmuşlardır. Tasavvufun temelleri buralarda atılmıştır. Yani burada fesada uğrayan cemiyete yüz çevirme mevcuttur.²³ Tasavvufun doğuşu tartışmalı olmakla beraber tarihçesini inziva-i durumları göz önünde bulundurularak “Ashab-ı Kehf’e” yani İslâm’dan öncelere

¹⁷ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi Dersleri*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1993, s.214.

¹⁸ Cebeci, a.g.m., s.3.

¹⁹ Ünver Günay, a.g.e., s.214-215.

²⁰ Mahir İz, *Tasavvuf*, Rahle Yayınları, İstanbul 1969, s.13.

²¹ Joachim Wach, *Din Sosyolojisi*, çev: Ünver Günay, Kayseri 1990, s.421; Dilaver Cebeci, a.g.m., s.3.

* “Andolsun ki Nebi ve Resullerden sonra güneş Ebu Bekir’den daha hayırlısı üzerine doğmamış ve batmamıştır” Mahir İz, a.g.e., s.20.

²² Geniş bilgi için bkz. Ahmed Nedvî, Said Sahib Ansarî, *Asr-ı Saadet*, çev: Ali Gencelli, Hazırlayan, Eşref Edip, Şamil Yayınları, İstanbul 1985, I, 331-342.

*** Hz. Osman devri karışıklıkları için bkz. Hüseyin Algül, *İslâm Tarihi*, Gonca yayınevi, II, 361-465,

* * * Tirmizi, İbn Mace, İmam Ahmed’den naklen.

²³ Ayrıca bkz. Ömer Rıza Doğrul, *Kanlı Gömlek*, Can Kitabevi, İstanbul 1985; İbnü’l-Esir, *İslâm Tarihi-el-Kâmil fi’t-Tarih Tercümesi*, çev: Ahmet Ağrakça, Bahar Yayınları, İstanbul 1986, III, 84-194; Ethem Ruhi Fırlah, *Türkiye’de Alevilik, Bektaşilik*, Selçuk Yayınları, İstanbul 1994, s. 17-70; Nuri Ünlü, *İslâm Tarihi*, İFAV, İstanbul 1992, I, s.81-156.

götürenler mevcuttur. Tasavvufa “tarihî ilim”, “tarihi aşan ilim”, “hal ilmi”, “eşyanın zevkle kavranması” gibi tanımlar verilmiştir.* bu harekete katılanlar özel uygulamalarla diğer insanlardan ayrılmışlardır. Tasavvufta özel bir “vecd”, “aşk” hali, hususi bir öğretim ve tatbikat metodu bulunmaktadır. İdealist ve evrensel bir özelliğe sahip olan tasavvuf, İslâmî ortam içinde doğmuştur. Onu Hz. Ebu Bekir’e, Hz. Ali’ye hatta Hz. Muhammed’e dayandıranlar vardır. İç ve öze bağlı bir hayattır. Müntesipleri tövbekâr olmanın işareti olarak yün elbise; nefis hakimiyeti göstergesi olarak da yamalı elbise giymişlerdir. Murakkâ denilen libas ise işaretleridir. H. 3. Yılda itibaren kolektiflik kazanmıştır. Şahsî eğilimler zamanla toplulukların hayat tarzı olmuştur.²⁴

Konumuz tasavvuf olmadığı için geniş bilgi almak isteyenleri tabakât kitaplarına ve tasavvuf tarihiyle ilgili eserlere yönlendirip mutasavvıfların topluma etkilerini sosyolojik bakış açısıyla inceleyeceğiz. Tasavvuf deyince akla “sufî” kelimesi de gelmektedir.** İlk sufî ismi verilen zat, Hicrî 150’de vefat eden Ebu Haşim ismindeki zahiddir.²⁵

İnsanoğlu değişik bağlarla zaman zaman birbirine bağlanıp bir grup, cemaat hatta cemiyet oluşturmuştur. Mesela kilisede bir gelişmeye karşı III. Asırda doğan, daha münzevi yaşamayı tercih eden Hristiyan kolonileri, kişisel inzivadan cemaat durumuna geçmenin, bir manada tarikatın örneğidir.²⁶

* Tasavvuf çok çeşitli şekillerde tarif edilmiştir. “Ma’rufu’l-Kerhî: “tasavvuf gerçekleri almak, mahlûkatın elinde olan şeylere gönül bağlamaktır.” Seriyi Sekatî(v. 275h.) “Tasavvuf iç manayı içine alan bir isimdir: a) Marifetin nuru vera’in nurunu söndürmez, b) Kitap ve Sünnetin zâhirine muhalif olacak şekilde ilm-i batından bir sözle konuşmaz, c) Kerametleri kendisini Allah’ın mahrem olan sırlarını belirtmeye teşvik etmez”, Ebu Hafs el-Haddâd(v.265h.) “Tasavvuf tamamen edebten ibarettir.”, Ebu Hüseyin en Nusi: “Tasavvuf ne şekil, ne de ilimdir; o sadece güzel ahlâktan ibarettir. Eğer şekil olsaydı mücadele ile hasıl olurdu, ilim olsaydı öğrenmekle meydana gelirdi. Tasavvuf Hakk’ın ahlâkıyla müttehali olmaktır.” Tasavvuf ve menşei için Mahir İz, a.g.e., s.33-34; Titus Burchardt, *İslâm Tasavvuf Doktrinine Giriş*, çev: Fahreddin Arslan, Kitabevi, İstanbul 1995, s.22 vd.

²⁴ Havrani Altıntaş, “Tasavvuf”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXXI, Ankara 1989, s.74-77; İz, a.g.e., s.21. Tasavvufun tarihi gelişimiyle ilgili bkz. Erol Güngör, *İslâm Tasavvufunun Meseleleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1998, s. 55-80.

** Bu kelimeyle ilgili çeşitli görüşler mevcuttur:

“Sufî, ashab-ı Soffaya mensup kimsedir. Dörtüzyüç kişidirler ve Mekke’den Medine’ye hicret eden fakir kimselerdir. Medine’de Mescid-i Nebî’nin sofasında oturmuşlardır.” (bkz. İz, a.g.e., s.75)

İkinci görüş “Saff-ı evvelden gelmesi” ki sufiyye Hakk’ın huzurunda suffe-i evvelde dir. (a.g.e., s.76) Bu kelimenin “Benû’s-Sufe”ye nisbeti var. Mudar kabilesinden bir kavim ki Kabe-i Şerif’te hizmet ederlerdi.”(a.g.e., s.76)

“Sûfî kelimesinin aslının “Savefi” olduğu, fakat telaffuzu zor olduğu için vav ile fa’nın yerleri değiştirilip “sûfî” dendiği” a.g.e., s.76), ayrıca Sûfî kelimesini “Sofa”, “Sophia”dan geldiğini söyleyenler vardır. Mesela Ferid Kam(1861-1944) “Sûfî, “Feylesof” kelimesi gibi, âkil, hâkim manasına Yunanca “Sofa” kelimesinin Araplaştırıldığı”, Şemseddin Samî(1850-1905)’ye göre “Sofin cemi “Sofiyün” yünlü elbise giydikleri için tasavvuf kelimesinin aslı olan ve hikmet manasına gelen “sophia” lafzındadır” der.(a.g.e., s.76-77)

İsmail hakkı İzmirli(1869-1944) ise sûfîye kelimesinin Yunan kitaplarının tercemesinden ve felsefenin yayılmasından önce kullanıldığını söylüyor. (bkz. A.g.e., s.78). Ayrıca bkz. Nefahatü’l-Üns, bkz. Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İFAV Yayınları, İstanbul 1997, s.50-54.

²⁵ İz, a.g.e., s.83; ayrıca Sofiyye ıstılahları için aynı eser, s.91-102.

²⁶ Joachim Wach, *Din Sosyolojisi*, çev: Ünver Günay, İFAV Yayınları, İstanbul 1995, s.232.

Dinî gruplar üyelerini din bağı ile birbirine bağlarlar. Bu tür gruplarda manevi bağ diğer tabiî ve organik bağlardan daha güçlüdür ve münasebet “din kardeşliğine” dayanır. Manevi bir bütünlük arzeder. Dinî cemaat veya gruplardan bazılarına “tarikat” denilir.²⁷

Tarikat iki devreye tabi tutulur. Birincisi tarikat öncesi tasavvuf, diğeri de şahıslar etrafında sistemli ve teşkilatlı birliktelik diye tasnif edilmiştir.²⁸

Her ilim ve her müessese bir ihtiyaç neticesinde vücut bulmuştur. Peygamber vasıtasıyla Hakk’ın vazettiği kanunlar insanlığın kurtuluşunu temin içindir. Allah hayrı da şerri de yaratıp hayra razı, şerre razı olmamıştır.²⁹

Her dinin zahirî ve batınî yönü mevcuttur. Diğer dinlerde mistisizm ve Kabbalizm vs. olarak ortaya çıkan bilgiler ve davranışlar kendi inançlarının istikametinde gelişmiştir. İslâm dininin genel tarifinde “insanın lehte ve aleyhte olan şeyleri bilmesi” diye tarifler yapılır ki amel cihetinde bilirse “fıkıh”, inanç yönünde “kelam”, hal olarak yaşaması “tasavvuf” olmaktadır. Tasavvufî Mevlana Hüsamoğlu Mustafa, “Risaletü’Z-Zevkiyye” adlı eserinde Hz. Adem’e dayandırır. Hindistan’da Brahmayı düşünmek için manevi bir hayat sürmek ve hep onu zikretmek ve dünyaya bağlanmamak, onu sevmemek gerekir. Bütün emelleri terk edip Brahman’ın mutlak vücudunda yok olma mutluluğu vardır. yine Hindistan’da ortaya çıkan Budizm’e göre şerrin, fenalığın, elemin menşei şehvet ve ihtirastır. Hayattan gaye ruhu nefsin esaretinden kurtarmaktır.* bu tefekkür ve riyazetle gerçekleşir.³⁰ Mısır’da ise tasavvuf halkın ileri gelenlerine ait ve tevhide dayalı idi. Kahinlerin mürşidi Hermes Toth şu sözlerle anlatıyor bu durumu: “...Fakat bütün bunlara rağmen, Allah Teala bazı seçkin kullarına, kendi yüksek kemâlinden mazhar olma kabiliyetini ihsan edebilir. Bu tecellilere mazhar olanlar, gördüklerini ve hissettiklerini avama anlatacak kelime bulamazlar. İnsanlar bu mertebeye uzun ve yorucu bir çile devresinden geçirildikten sonra ulaşırlar.”³¹

Yunanistan’da Fisagor, Sokrat ve Eflatun mistik hareketi kurmuştur. Yahudilikte (Kabbalizm) tasavvuf “ilm-i ledün, tecelli, çile” olarak tanımlanabilir. Bu Kabbalizm,

²⁷ Wach, a.g.e., s.234.

²⁸ İz, a.g.e., s.115-116.

²⁹ Zümer 39/7. Eraydın, a.g.e., s.45.

* Bu konuda bkz. Titus Burchart, *İslâm Tasavvuf Doktrinine Giriş*, s.29.

³⁰ Eraydın, a.g.e., s.47.

³¹ Mehmed Ali Aynî, *Tasavvuf tarihi*, İstanbul 1341, s.41’den naklen Eraydın, a.g.e., s.48.

Hız. Musa'nın yüksek bilgileri bildirdiği seçkin zümredir. Hristiyanlıkta da kişinin kendisini yok farz etmesi gerektiği anlatılır.³²

Diğer dinlerde de "tarikatlar"ın mevcudiyeti³³ bilinmektedir. Roma Katolik Kilisesi'nin büyümesinde rol oynamıştır. Batılı tarikatlarda üç safha vardır.^{***}

Dinî grup olan tarikatlarda üyeler "tabîî olarak varolan akrabalık bağlarını ikinci plana iterler." Dinî gruplarda gelenek ve görenekler kaybolmaya yüz tutar veya başka manalara bürünerek tezahür eder. Bu gruplar yeni katılmalarla ve misyonerlik, irşad, davet, cihad gibi yollarla genişlerler. Her dinin yayılma metodu olduğu gibi tarikatların da yayılma metodları vardır. İslâmiyet davet ve irşad yoluyla yayılırken başka usûller de kullanmıştır.³⁴

Dinî gruplar, cemaatler çeşitli isimler altında çıkmışlardır. "Gizli dinî Cemiyetler"³⁵, "Sır Cemiyetleri", ve "Müesses Dinler Şeklinde Ortaya Çıkışları" olmuştur. Dinî cemaat veya grupların çoğalması ve farklılaşması³⁶ "Alman din sosyologu G. Mencshing'e göre üç kategoride incelenir: 1-"Sağlam bir dini geleneğe duyulan ihtiyaç", 2-"Dinde objektifleşme ihtiyacı", 3-Kitlelerin farklı yapı ve temayüllerinden kaynaklanan ihtiyaçlar."³⁷ Din kurucusunun etrafında toplanmasına neden olan ana faktör, yeni dinin orijinal akidesinin mukaddes muhtevasıdır; ancak burada esas konumuzun direği olan özel şahsiyet çekici güç ve liderin şahsiyetiyle icra ettiği tesir ki Weber buna "Karizma" tabirini kullanmaktadır.

Karizmatik şahsiyetin taraftarlar üzerinde icra ettiği birleştirici fonksiyon ki karizmatik bir grup olarak ilk dini cemaat bu şahsiyetin etrafında onun özel tesirleriyle toplanmaktadır. Din kurucusu veya tarikat kurucusu olan dinî cemaatin karizmatik şahsiyetinin vefatı da dönüm noktasını teşkil eder. Vefattan sonra din kurucusu veya tarikat kurucusunun tilmizlerinden veya yakınlarından en güvenilir olanı cemaatin içindekileri birleştiricilik ve önderlik işini üstlenir; ama yerini tamamen dolduramaz.³⁸

Hemen her dinde karizmatik liderlerin yani kurucu şahsiyetlerin vefatıyla evrensel temayüllü din bünyesinde heterojen^{*}, kitleleri toplayıp, bu kitlelerin ihtiyaçları

³² Eraydın, a.g.e., s.49-50; ayrıca bu konuda bkz. Erol Güngör, a.g.e., s. 137-144)

³³ Wach, a.g.e., s.234.

^{***} İlk önce Benedik'ten tarikatı(VI.yy), sonra Opistenler ve Dilence tarikatlar(*Fransukenler*), Dominikenler, Karmelitler, XIII. yüzyılda Cezvitler, Tcatinler, vs. Daha fazla bilgi için bkz. Wach, a.g.e., s.235-236.

³⁴ Günay, a.g.e., s.205.

³⁵ Geniş bilgi için bkz. Günay, a.g.e., s.206.

³⁶ Geniş bilgi için bkz. Günay, a.g.e., s.210.

³⁷ Geniş bilgi için bkz. Günay, a.g.e., s.216.

³⁸ Geniş bilgi için bkz. Günay, a.g.e., s.215-216.

^{*} Heterojen: "Değişik tabiatla olan aynı cinsten", "Ayrı ayrı ırkların meydana getirdiği toplum." *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, Haz: Komisyon, MEB, Ankara 1995, II, F-K, s.

ve meyilleri itibarıyla aralarında farklılıklar oluşmuş ve mezhepler, tarikatlar meydana gelmiştir.³⁹

Tasavvuf dinlerin “ideale yönelişini” felsefî düşüncelerinde ideale doğru gidişini teşkil eder. “Kâli hâle tebdil etmek” şekliyle söylenen tasavvuf , bilginin kuvveden-fiile, nazariyeden ameliyeye dönüşüdür. Buna göre her dinde bir tasavvuf anlayışı mevcuttur. Tasavvuf, sosyal bir hadisedir. Asr-ı saâdetde İslâmî ilimlerin esasları mevcuttu, ama tedvin edilmemişti. Mesela bir fıkıh ilmi, ilm-i kelâm, hadis, tefsir ilmi diye toplanmış ilimler bulunmuyordu; fakat kelim, hadis, tefsir bizzat mevcuttu. Sosyal bir hadise olan “tasavvufun müstakil meslek olarak ortaya çıkışı eski gücünü kaybetmesinin zühdi^{**} hayatın zayıflamasının bir neticesidir.⁴⁰

Zühd ve takva^{***} hareketlerinden doğan tarikatlar bütün ümmetin ihtidasını hedeflemekte ve açık dinî toplantılar düzenlemektedirler. Çeşitli dinlerde ve özellikle İslâm’da bu tür hareketleri görmek mümkündür. Tarikat cemaatleri ana dinî bünyede alt gruplar şeklinde ortaya çıkmaktadır. Tarikat grupları yoğun bir dinî hayatı ifade ederler.⁴¹ “Bizde tarikat cemaatleri zaviye, ribat, hankâh, tekke veya dergahlarda bir şeyhin çevresinde halkalanır. Bunların dışında daha geniş halka vardır. Bu tarikat merkezinin gelirini de bu halka temin eder.⁴² Wach’a göre “tarikâtı daha kapalı bir cemaat içinde ortak takva hayatı yaşamaya karar vermiş bulunan kimselerin kurduğu bir cemaat ve kişisel sadakatte ısrarcı; tarikat üyelerini birleştiren şey” olarak tarif ettiğ^{edici} gibi kıyafet, ortak yemek, özel ibadetler ve müşterek çalışma olduğunu ve manevî kardeşlik düşüncesinin, tabîî teşkilatın yerini aldığını söylüyor⁴³.

³⁹ Geniş bilgi için bkz. Günay, a.g.e., s.218.

^{**} Zühd “Dünya ve içindekileri insanın ölümünde terk ettiği gibi bırakıp onlardan yüz çevirmesidir.” Eraydın, a.g.e., s.173-179. Eraydın diyor ki: “Tasavvuf menşei’nin Kitab ve Sünnet olduğunu tetkik etmeden “zühd”ü Hristiyan geleneğinden alınmış “manastır” hayatının bir neticesi gibi görmek de kanaatimizce indi bir iddia olur. A.g.e., s.58. bu zühd haliyle tasavvuf Basra’da ortaya çıkmıştır. İlk sufi Ebu Hasım isimli zattır. İlk tekke de Suriye’de Rami şehrindeki Ebu Haşım tekkesidir. (Mevlana Cami, *Nefahatü'l-Üns*’den naklen Eraydın, a.g.e., s.61.)

⁴⁰ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İFAV Yayınları, İstanbul 1997, a.g.e s.29; ayrıca tasavvufun menşei için İslâm’da doğuşu için bkz. Güngör, a.g.e., s.144-149 ve s.55-80.

^{***} Tasavvufta sofi, kemalin en güzeli olan Allah’la bir olma, tevhid anlayışının ötesinde Peygamber efendimizin vecd içindeki hallerini ve felsefelerini aynen uygular. Allah aşkı ile kendisinden geçmek ister. Muhabbet eder ki İmam Gazali, aşk hakkında muhabbetin manasına “Uygun ve hoş giden tatlı birşeye meyil etmekten ibarettir” der. “Allahü Tealayı tanımak O’nu zikirle mümkündür.” Der. A. Vefik Kalkan, *İslâm Evliyaları*, İtimat Kitabevi, İstanbul, s.47. Tarikatlar, dini daha içten yaşama arzusundan kaynaklanan ikaz, itiraz ve protestoların tezahürleri şeklinde başlayıp tasavvuf cereyanı hüviyetine bürünmüş ilk zühd hareketi de bu şekilde başlamış, yüksek seviyede büyük mutasavvıf yetişmesine imkan vermiştir. Ünver Günay, a.g.e., s.229; ayrıca dinî cemaat ve tarikatlar için bkz. Gustav Mensching, a.g.e., s.162-205.

⁴¹ Günay, a.g.e., s.229.

⁴² Günay, a.g.e., s.230.

⁴³ Ayrıca bkz. Ebu Talip Mekki, *Kütü'l-Kulüb*, çev: Yakup Çiçek, Umran Yayınları, İstanbul 1998, Takdim Bölümü, s.11-25.

Hoca talebe ilişkisinde alimin karizmatik şahsiyeti pek belli değildir. Hatta hoca ile talebe arasında olan ilişki usta ile mürid ilişkiden ayrıdır. Hoca ile talebe arasında bir “objektif” ilişki vardır ve alimin şahsının önemi yoktur. Öğrenci bilgi ve sanata dahil edilmek istenir. Fakat üstad ile mürid arasında ilişkide ise üstadın(şeyhin) şahsına yönelme mevcuttur.⁴⁴

Gölde taş nasıl daireler meydana getirirse, üstad da karizmasıyla insanlar arasında öyle daireler meydana getirir. “Üstadın şahıs talebeleri tarafından çoğaltılmıştır.”⁴⁵ “Tarihi üstad diye nitelenen şahsiyet ilk talebeler arasında hiçbir zaman bir tapınma ve “kült” olmamıştır. Ölümünden sonra bazıları bu tapınma akıbetinden kurtulamamışlardır.”⁴⁶

İlk dinî cemaat, gerçek karizmatik şahsiyet olan Hz. Muhammed(a.s)’in etrafında toplanmıştır. Sonra Medine’de ve Hulefa-i Raşidîn’in etrafında da toplanmışlardır ki İslâmın kitabı olan Kur’an’da da bu birlikteliğe yönelik emir mevcuttur.* Kırk kişinin bulunmasıyla Cuma kılınması da İslâmın cemaate ve birlikteliğe verdiği önemi göstermektedir.^{47**}

Zaten insanoğlu da bir grupta olmayı, birlikteliği arzu etmektedir. Bir fikir karşısında direndiğimiz zaman yakınlarımızın veya arkadaşlarımızın o fikri benimsediğini görünce siz de direnişten vazgeçerek fikre katılırsınız.⁴⁸ “etkileşim halinde olan birden fazla insan” anlamına gelen grup “aralarında psikolojik ilişkiler bulunan kişilerden oluşur.”⁴⁹ a) Üyeler arasında etkileşim ve ortak amaç, b) Grubun büyüklüğü ile fonksiyonu arasında ilişki vardır. c) İstek ve rıza ile katılım olur. İnsanlar hayatlarını devam ettirebilmek için şu veya bu şekilde bu grupları oluştururlar veya dahil olurlar. Tarihe bakıldığında zaman insanlar sosyal hayatta küçük veya büyük gruplar halinde hayatlarını sürdürmüşlerdir.⁵⁰

⁴⁴ Mensching, *a.g.e.*, s.170-171.

⁴⁵ Mensching, *a.g.e.*, s.180.

⁴⁶ Mensching, *a.g.e.*, s.182.

* “Hepiniz toptan sınıksız Allah’ın ipine sarılın, parçalanıp ayrılmayın. Allah’ın üzerinizdeki nimetini düşünün. Hani siz birbirinizin düşmanları idiniz de O kalplerinizi birleştirmişti. İşte O’nun nimeti sayesinde kardeş olmuştunuz.

⁴⁷ Mensching, *a.g.e.*, s.188; ayrıca bkz. Osman Arslantürk, *Karizma ve Dini Liderlik*, (Basılmamış Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl İlahiyat Fakültesi, Van 1997, s.125.

** Tarikat cemaatlerinde ortak özellik ahlaki yasakların hakimiyeti, iradî faaliyet, ki o irade sayesinde dünyadan uzaklaşmakta ve kişisel kutsallığa doğru yönelinmektedir. İçerik kapanma mevcuttur. Zahit hayatı murakabe hayatıdır. Her yerde tarikat zahidin ve cemaatin hayatını tesbit eden kurallarla yöneltir. Zahid veya salik, sofî veya mürid katı kurallarla yaşar ve titiz bir şekilde ders sumulur. Sağlam bir cemaat hayatı meydana gelir.(Tarikatın temeli de burada yatar.) Mensching, *a.g.e.*, s.202-204.

⁴⁸ Osman Arslantürk, *a.g.e.*, s.1.

⁴⁹ S. Ülkü, “Rehberlikte Grup Yaklaşımı”, *A.Ü.E.F. Dergisi*, Ankara 1976, IX, 267; Arslantürk, *a.g.e.*, s.3.

⁵⁰ Arslantürk, *a.g.e.*, s.5-7.

Kur'an'da da insanların yeryüzünde çeşitli büyüklüklerde gruplar oluşturdıklarından ve topluluklarından bahsedilmektedir.** Bunların birbirleriyle tearüfleri esas alınmıştır. İslâm dininin temelinde de birliktelik mevcuttur. İnsanlar aynı inanca sahipseler ve aynı cemaatin görüşlerini benimserlerse burada sosyal bütünleşmeden söz edebiliriz. Sosyal bütünleşme ferdin de, cemiyetin de lehinedir.⁵¹

“Tasavvufta önemli olan İslâmî esaslara uygun bir hayat yaşamaktır. Dinî bilgiler İslâmî prensipler kuvveden fiile geçmedikçe sunî hayattan tabîî hayata geçiş gerçekleşemez.⁵² Tasavvuf bazı kurallar vazetmiştir ve bu nazari bilgileri tatbik için bazı müesseseler kurmuştur. Tabîî ki toplum da fertlerin dinî yaşayışları ve uygulayışları direkt olarak Peygamberi getirdiği değil, ona yapılan yorumların sonucudur, ki bu yorumların neticesinde mezhep ve tarikatların zuhur etmesidir ve “din gayesinin” kuvvetlenmesine vasıtadırlar.⁵³

“Sosyolojide birtakım hedef tesbitleri yapılmıştır. Her milletin bir hedefi olmalıdır. Sosyal boşluklardan ideolojiler doğarsa asıl hedef olma özelliğini kazanmış görünseler de aslında yan hedeftirler. İslâm'ın hedefi ise dindir ve kiblesi Ka'be'dir. Bütün Müslümanların ibadet esnasında kibleye yönelmeleri tek kibleli dinin mensubu olduklarını gösterir. Bu asıl hedeftir. Bunu takviye eden yan hedefler, dinin aslı değil ona yapılan yorumlardır. Asıl hedeften taviz verilmediği takdirde yan hedeflerdeki ihtilaflar rahmete vesile olurlar.”⁵⁴

Tasavvuf da ihtiyaca mebni ortaya çıkmıştır. Peygamber(a.s.) zamanında hal olarak mevcut olan bu ilim, Hicrî II. asır ortalarında zuhur etmiş ve bu din ile temayüz etmiştir. Birinci devre, Cüneyd Bağdadî'ye kadardır. Muntazam bir usûle malik geniş istilaha sahip bir şekle girmiştir. İlk tezahürler zühd ve takvadır. İnsanların ruhî kemâlini sağlayan bir vasıtaadır.⁵⁵ Bazı tarifleri şöyledir: Cüneyd'e göre(v. 217/909): “tasavvuf ihtiyarı terk etmektir, tasavvuf Hakk'ın seni sende öldürmesi ve kendisiyle ihyasıdır.”⁵⁶ Ruveyym(330/941): “Allah'ın murad ettiğine teveccüh etmek ve O'nun iradesine teslim olmaktır.”⁵⁷ Şeyh Galip de şöyle der:

** “Ey insanlar! Doğrusu biz sizleri bir erkekle bir dişiden yarattık. Sizi milletler ve kabileler haline koyduk ki birbirinizi kolayca tanıyasınız. Şüphesiz Allah katında en değerliniz O'na karşı gelmekten en çok korkanızdır. Allah bilendir, haberdardır.” Bkz. Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Sadeleştiren: İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusreddin Bolelli, Abdullah Yücel, İbrahim Tüfekçi, Hucurat Suresi, VII, 203.

⁵¹ Arslantürk, a.g.e., s.8.

⁵² Eraydın, a.g.e., s.31.

⁵³ Eraydın, a.g.e., s.32.

⁵⁴ Eraydın, a.g.e., s.33.

⁵⁵ Eraydın, a.g.e., s.34-35.

⁵⁶ Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, ter: Süleyman Uludağ, İstanbul 1978, s.392'den naklen Eraydın, a.g.e., s.36.

⁵⁷ a.g.e.,den naklen Eraydın, a.g.e., s.37.

“Tedbirini terk eyle takdir Hûda’nındır

Sen yoksun o benlikte hep vehm ü gümânındır.” beytiyle küllî iradeye teslimiyet vardır. bir başka tarifte tasavvuf “huy güzelliği olarak ifade edilir.”⁵⁸ Nitekim Kur’an’da Peygamber(a.s.) hakkında “Ve sen elbette yüce bir ahlaka sahipsin.”⁵⁹ “Andolsun ki, Resulullah’da sizin için, Alla’a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah’ı çok zikredenler için en mükemmel bir örnek vardır.”⁶⁰ buyrulmuştur. Seriiy Sakatî(v.257/871): “Tasavvuf üç manayı içine alır.” diyor. “1) Marifetin nuru vera’ın nurunu söndürmez, 2) Kitab ve Sünnet’in zâhirine aykırı düşecek şekilde batın ilminden bahsetmez, 3) kişinin kerametleri kendisini, Allahu Teala’nın “İnsanların mahrem kıldığı sırları açıklamaya teşvik etmez” diye anlatır.”⁶¹

İbrahim Efendi(v.1086/?) tasavvufî tefsirin önemlilerini “Tasavvuf” adlı manzumesinde toplamıştır. * başka dinlerde de tasavvuf tezahürleri mevcuttur. Çünkü

⁵⁸ Eraydın, *a.g.e.*, s.37; ayrıca Cüneyd Bağdadî derki: “tasavvuf, sehâ, rıza, sabır, işaret, gurbet, saf giyme, seyahat ve fakr gibi sekiz hedef üzerine kuruludur.” Bkz. Hucviri, *Kefî’l-Mahcub*, ter: Süleyman Uludağ, İstanbul 1983, s.114-115’den naklen Eraydın, *a.g.e.*, s.38.

⁵⁹ Kalem 68/4.

⁶⁰ Ahzab 33/21.

⁶¹ Eraydın, *ag.e.*, s.38.

*Tasavvuf

“Bidayette tasavvuf Sufi bi-can olmağa derler
Nihayette gönül tahtında sultan olmağa derler
Tarikatte ibarettir tasavvuf mahv-ı sûretten
Hakikatte sarây-ı sırda mihman olmağa derler
Bu âb u kil libasından tasavvuf ârî olmaktır
Tasavvuf Cism-i sîfî nûr-i Yezdan olmağa derler
Tasavvuf lem’ayı envâr-ı mutlaktan uyarmaktır
Tasavvuf âteş-i aşk ile sîzân olmağa derler
Tasavvufta şerait name-i hestiyi dürmektir
Tasavvuf ehl-i şer’u ehl-i iman olmağa derler
Tasavvufarîf olmaktır hakîmen adetullaha
Tasavvuf cümle ehl-i derde derman olmağa derler
Tasavvuf ten tilsûmın ism miftahıyla uçmaktır
Tasavvuf bu imâret küllî vîrân olmağa derler
Tasavvuf sufi kâli hâle tebdil eylemektir bil
Dahî her söz ki söyler âb-ı hayvan olmağa derler
Tasavvuf ilm-i tabiat u te’vilatı bilmektir
Tasavvuf can evinde sırrı sübhan olmağa derler
Tasavvuf hayret-i kübrada mest ü vâlih olmaktır
Tasavvuf Hakk’ın esrarında hayrân olmağa derler
Tasavvuf kalp evinden masivallahu gidermektir
Tasavvuf kalb-i mümin arş-ı Rahman olmağa derler
Tasavvuf her nefeste şarka ve garba erişmektir
Tasavvuf bu kamu halkanigehban olmağa derler
Tasavvuf cümle zerrat-ı cihânda hakkı görmektir
Tasavvuf gün gibi kevne numayûn olmağa derler
Tasavvuf anlamaktır yetmiş iki milletin dilin
Tasavvuf âlem-i akla Süleyman olmağa derler
Tasavvuf urvetü’l-vüska yükün can ile çekmektir
Tasavvuf mazhar-ı ayât-ı gufran olmağa derler
Tasavvuf her nazarda zat-ı Hakk’a nazır olmaktır
Tasavvuf sufiye her müşkil âşân olmağa derler
Tasavvuf ilm-i Hakk’a sinisini mazhar etmektir
Tasavvuf sufi bir katreyken umman olmağa derler

insan tabiatının bir özelliğidir. Hindistan'da Brehmen, Mısır'da Hermes, Yunan'da Pisagor, Sokrat ve Eflatun, Yahudilikte Kubbalizm, Hristiyanlık'ta Mistizm gibi.⁶²

Tasavvuf İslâm'ın batınî yanısıdır ve zâhir yanından amacını kendi içinde saklamasıyla biraz ayrılır. Tasavvuf öncesiz ve sonrasız olanın aracısız bilgisine götürür. Tasavvuf İslâm'a sonradan girmiş olamaz. Çünkü İslâm'ın ruhî yöntemlerine göre dışta kalan bir mahiyet arzederdi. Oysa tasavvuf bu ruhî araçlara beşer üstü kaynaklara zahirilikten daha yakındır. Tasavvuf İslâm'ın ruhu, İslâm'ın kalbidir. Tasavvufun İslâm ülkelerindeki yeri kalbin insandaki konumu gibidir. Peygamberden gelen tasavvufun kanıtı peygambere ulaşan “zincir” durumundaki sufi büyüklerinin ruhsal silsilesinin tarihî sağlığıdır. Tasavvuf yolunun her şeyi açık ve zorunlu biçimde Kur'an'dan ve sünnetten çıkarılmıştır. Şer'i biçimleri sürdürüşünde tasavvufun tam anlamıyla İslâmî olduğu anlaşılırken Peygamberden itibaren organik “örgensel” bir gelişme gösterip İslâm'a yabancı olmayan her türlü ruhî anlatım biçimlerini özümlemekteki yeteneği de İslâmî olduğunu göstermektedir. Sufiler İsa'yı önceki resuller içinde en yetkin veli olarak düşünürler. Çünkü sağ yanağına tokat atana sol yanağını uzatmak, en yüksek züht dünyevî istek ve etkilerden isteyerek soyutlanmaktır. Bu sufilerin benzerliği olmakla beraber Hristiyan mistiklerinden çok farklıdır. Bir dairenin merkeze yaklaştıkça birleşen yarıçapları merkeze doğru birbirlerine daha çok yaklaşır, ama merkez dışında hiçbir zaman birleşmezler. Merkeze varılınca da yarıçaptan çıkarlar. Tasavvuf da sufi doktrininin özü Peygamberden gelir. Tasavvufta bağlanma Peygambere çıkan “silsile”nin bir temsilcisi tarafından yapılır ve ruhî etkinin aktarılmasından ibarettir. Tasavvufi yöntemin genel çerçevesi şeriattir. Bağlanma Peygamberi temsil eden mürşid ile mürid arasında biat gibi olur.⁶³

Tasavvuf külli yakmaktır vücudun nar-ı lâ ile
Tasavvuf nûr-ı illâ ile insan olmağa derler
Tasavvuf on sekiz bin âleme dopdolu olmaktır
Tasavvuf nûh felek emrine ferman olmağa derler
Tasavvuf “kul kefâ billah” ile davetdurur halkı
Tasavvuf “ircii” lafzıyla mestan olmağa derler
Tasavvuf günde bin kerre ölüp yine dirilmektir
Tasavvuf cümle âlem cismine can olmağa derler
Tasavvuf zât-ı insan zât-ı Hakk'da fâni olmaktır
Tasavvuf “kurbuevedne”da pînân olmağa derler
Tasavvuf cânı canana verip azad olmaktır
Tasavvuf canan cânı cânan olmağa derler
Tasavvuf bende olmaktır hakikat hak ey İbrahim
Tasavvuf şer'-i Ahmed dilde burhan olmağa derler”
Eraydın, *ag.e.*, s.43-44; ayrıca bkz. *ag.e.*, metinler bölümüne.

⁶² Eraydın, *ag.e.*, s.45.

⁶³ Titus Burchardt, *İslâm Tasavvuf Doktrinine Giriş*, s.9-21 vd.

Dinî grupların oluşumunu incelediğimiz zaman tarikatlarda şeyhlerin mektuplarını ve bu mektuplarda ifade inceliklerini ve tasavvufun temel niteliklerinin derunî keyfiyetini görmekteyiz.

Bu konuda Ebu Nasr Abdullah b. Ali es-Serrâc et-Tusî'nin el-Luma' fi't-Tasavvuf adlı eseri, tasavvuf tarihinin amentüsü olarak kabul edilmekte ve tasavvufî inceliklerle ilgili şöyle demektedir Hicrî IV. asırda: "Bizim şeyhlerimizin ifadelerindeki inceliklere vakıf olmak isteyen onların yazışmalarına, mektuplarına baksın. Çünkü onların sözlerinin esrar ve incelikleri bu mektuplardadır; yazdıkları kitaplarda değil."⁶⁴

Bu mektuplar "hazine-i irfan" kabul edilmektedir.⁶⁵

Tasavvufu "İslâm mistisizmi" diye tanımlayanlar mevcuttur. Fakat "mistik" sıfatını rahatlıkla kullanabilmek mümkün değildir. Çünkü "mistisizm" doğallıkla kişisel özelliğin tamamen karıştığı ve zahiriliğin ufuklarını aşmayan dinî tezahürleri de kapsar kılınıp bir meczup kendi halini bir doktrin şekline getirmemektedir, ama "Tasavvuf" adı batınî bir doktrin içeren ve mürşidden mürşide geçişi zorunlu kılan düzenli bir seyr-u sülûku kapsayan yollara denilir. "Mistik" kelimesi tasavvuf için doyurucu değildir.^{66*} tasavvufta Allah'a doğru yönelişin üç temel ilkesi bilgi, aşk, korku ki tasavvuf bu üç yol arasında bir ayırma gitmekten çok birleşim yapmaya çalışır. O yüzden klasik tasavvufta akılcı tavırla duygusal tavır arasında bir denge görünmektedir. Bunun nedeni İslâm'ın temelindeki "Tevhid" anlayışıdır. Tasavvufta aşk da mevcuttur ve ilahî gerçekliğin bulunduğu her yerde kendiliğinden doğar. Hatta aşk ehli sufiler ancak İslâm tasavvufunun gerçek temsilcileri yorumu yapılmaktadır. Allah'ın bilinmesi aşkı doğurmaktadır, aşk "dolaylı ve yansıma yoluyla sevilenin bilinmesini" sağlar. Gerçek aşkın hedefi Cemalullahtır. Aşktan şiir de doğar ki şiir yazmamış olan, düz yazılarından dahi şiire benzeyen uyaklı bir dil olmayan Müslüman metafizikçinin bulunmayışı bunu ispatlamaktadır. Aşk korkudan üstün, bilgi de aşkın üstündedir. Tabii ki gerçek aşk, bütün şahsî yetenekleri içine alır. Ama İbn-i Arabî'ye göre aşk en yüce makamıdır ruhun. İbn-i Arabî'de bilgi ruhun makamı değildir. tasavvuf yolu kişinin kendisini bilme yoludur. Çünkü Peygamber(a.s.) "kendini bilen Rabbini bilir" buyurmuşlardır. Zahir

⁶⁴ Ebu Nasr Abdullah b. Ali es-Serrâc et-Tusî(v.378/988)'den naklen Yaşar Nuri Öztürk, *Kuşadalı İbrahim Halveti*, İstanbul 1982, s.6.

⁶⁵ Öztürk, *ag.e.*, s.7.

⁶⁶ Burckhardt, *a.g.e.*, s.23-25.

* Mistisizm ve Panteizm ile tasavvufun benzer olmayışı ile ilgili bkz. *A.g.e.*, s.33-37; ayrıca bkz. Eraydın, *a.g.e.*, s.45-50.

yorumcuları sınırlı kalırlar. Sufî yorum zahirileri burada reddetmeden ayrı bir derunî yorum getirir.⁶⁷

“Tasavvuf, Hakk’ın hoşnutluğunu kazanmak ebedi saadete ermek için nefisleri temizleme, ahlakı tasfiye, iç ve dışı tenvir, suret ve sireti tezkiye hallerinden bahseden ilimdir.”⁶⁸ Sufiye mesleğine ilk hareketi Süfyan Sevri(v.161/778) vermiştir. Haşim’e nisbetle daha şöhret bulmuştur. Mesleğin yayılmasına Zünnu’n-Mısri(v.245/859) ve Ebû Yezid Bistami(8v.261/875) hizmet etmiştir.⁶⁹

Sülemi Abdurrahman Tabakatında ilk mutasavvıfları beşe ayırır: Birinci tabaka, Fudayl b. İyaz’dan Ebu Turab Nahsebi’ye kadar yirmi kişidir.⁷⁰

İkinci tabaka Ebû Kasım el-Cüneyd’dan Ebû Abdillâh es-Seceziyye’ye kadar yirmi kişidir.⁷¹

Üçüncü tabaka Ebû Muhammed el-Cariri ile başlar, Ebû Cafer b. Sinan’da sona erer ve yirmi tabakadır.⁷²

Dördüncü tabaka Ebû Bekir eş-Şibli’den Ebû Bekr b. Ebi Sa’dan’a kadar yirmi kadardır.⁷³

Beşinci tabaka, Ebû Said b. Arabî’den, Ebû Abdillâh Muhammed ibn AbdülHalık ed-Dineverî’ye kadar yirmi kişidir.⁷⁴

“Burada ismi geçen zatlardan başka sufiyye mesleğini ihtiyar etmiş olanların büyük bölümü Horasan’dadır.”⁷⁵

İnsanların güzel davranışlarda bulunmaları ve güzel hedefe yönelmeleri ve birbirlerini etkilemeleri eğitimle mümkündür. İnsan sosyal bir varlıktır. Fert hareketlerini başka birine göre uyarırsa bu sosyal bir davranış olur. Allah Teala insanları çeşitli hareketlerde farklı kabiliyette yaratmıştır. Ashab arasında farklı meziyetlerde çok kimse bulunmaktaydı. “Her biri kendi kabiliyetine göre İslâm’ı temsil ediyordu.” Hiçbiri de hak yoldan uzaklaşmış değildi. Tarikatlar eğitim yuvalarıdır. Çokluğu insandaki bu karakter farklılıklarından oluşmaktadır. Tarikatlar kuruluş gayeleri itibarıyla topluma karışmış ve devletlerin sosyal, siyasî ve iktisadî hayatlarında

⁶⁷ Burckhardt, *a.g.e.*, s.50-63.

⁶⁸ Eraydın, *a.g.e.*, s.55.

⁶⁹ Sülemi, *Tabakat*, Kuveyt, s.15,67’den Kuşeyri, *er-Risaletü'l-Kuşeyriyye*, Mısır 1966, I, 54-80’den naklen Eraydın, *a.g.e.*, s.61.

⁷⁰ Sülemi, *a.g.e.*, s. 6-151’den naklen Eraydın, *a.g.e.*, s.63.

⁷¹ Sülemi, *a.g.e.*, s.259-334’den naklen Eraydın, *a.g.e.*, s.63.

⁷² Eraydın, *a.g.e.*, s.63.

⁷³ Sülemi, *a.g.e.*, s.237-423’den naklen Eraydın, *a.g.e.*, s.63.

⁷⁴ Sülemi, *a.g.e.*, s.27-517’den naklen Eraydın, *a.g.e.*, s.63; ayrıca bu konuda Hucviri’nin “Keşfü'l-Mahcub” ve Feridu’d-Din Attar(540-618)’in “Tezkiretü'l-Evliya”, Mevlana Cami’in “Nefahatü'l-Üns” adlı eserlere bakınız.

rol oynamışlardır. İnsanları da Kur'an üzerine birleştirmeyi hedeflemişlerdir. Bütün irşad faaliyetlerinden faydalanmışlar ve insanları etkileyip birleştirmişlerdir. Bu da zaruridir. Çünkü Muhammed(a.s.) son peygamberdir. Onun "nübüvvet" yönünü temsil eden bir nebi artık gelmeyecektir. Ama iman nebi ve resullerin bizzat kendilerine olduğundan "müessiriyetlerinin" devam ettiğinin göstergesidir. Vefatından sonra "velayet" yönünün tesiri devam edecektir. Veli, şeyh vs. dediğimiz şahıslar peygamberin velayet yönünden ışık alarak insanları eğitip güzel davranışlara sevk ederek toplumda birlikteliğe sebep olmaktadırlar. Peygamberlerden birinin yolu üzerinde bulunan her bir veli, gerçekte o peygamberin aynıdır. Tasavvufta şeyhlik Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ali vasıtasıyla Hz. Peygambere ulaşır.⁷⁶ Tasavvufun Horasan diyarına uzanması ve Anadolu'daki veli kültü, ziyaret olayının kaynağına baktığımız zaman İslâm öncesi Türk inançlarının motifleri görülmekte, yani bir ölçüde Türk inançlarına uzandığı ifade edilmektedir.⁷⁷

Burada tasavvufun Horasan'da yayılması değişik sebeplerle Türk İslâm kültürü içindeki tasavvufi unsurlarla bezenmiş bir anlayışı İranlılar aracılığıyla aldıklarını göstermekte, bunun da kısmi delilini abdest, namaz, oruç gibi terimlerin Arapça orijinali ile değil de Farsça olması ispat etmektedir. Fakat İran'ın çok fazla etkisi de bulunmadığını⁷⁸ ayrıca L. Massignon açıklığa kavuşturmuştur.⁷⁹

İslâm şeriatı caddesinde özel bir yol olarak ortaya çıkan Tasavvuf önceleri sistematiğe edilmiş değildi. Bu konuda çok şeyler söylenmiş ve yazılmıştır. Batılı oryantalistler tasavvufu farklı kaynaklara dayandırmaktadırlar. Prof. Dr. Erol Güngör "İslâm tasavvufunun Meseleleri" alı eserinde bunu izah etmektedir. Mamafih buna İslâm tasavvufçuları itiraz etmişlerdir. Araştırmamızda biz karizmatik şahsiyetler olan mutasavvıfların oluşturdukları tasavvuf yolu ve tarikatların Horasan dışındaki etkilerini belirtip esas meselemiz olan Kastamonu yatırımları ve bunların sosyal bünyedeki etkilerine gelmek istiyoruz. Bu izahatı yapmadan önce Orta Asya'daki mutasavvıfları ve topluma etkilerini bahsedip ilk Türk halk inançları ve bugünkü ziyaret fenomeni, halk inançları ve atalar kültü ile bağlantı kurmaya çalışacağız. Bu arada Horasan'ın Budizm'in de menşei olduğunu düşünerek tasavvufî anlayışın yerleşmesinde ve İslâm

⁷⁵ Eraydın, a.g.e., s.61.

⁷⁶ Eraydın, a.g.e., s.63-89.

⁷⁷ Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Olarak Menakıbnameler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1992, s.10-11'den naklen Ünver Günay ve Komisyon, *Kayseri ve Çevresi Ziyaret ve Ziyaret Yerleri*, Kayseri 1996, s.112.

⁷⁸ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1996, s.16'dan naklen Ünver Günay, a.g.e., s.114.

⁷⁹ Güngör, a.g.e., s.43.

kültürünün mutasavvıflarca Anadolu'ya gelmesinde ve bu gelişle beraber Türk inanç sistemi ile kültürünün izleri günümüz ziyaret anlayışında kendini hissettirmektedir.⁸⁰

Araştırmamızın başında bahsettiğimiz gibi sufi kelimesi ve onunla birlikte Hicrî ikinci yüzyılda ortaya çıkmış; bu sufiler mistik olmaktan çok zahid kabul edilmişler, hicretin ilk üç yüzyılında görülen mutasavvıflar iç hayata önem vermişler sosyal, siyasî ve iktisadî hayattan elden geldiğince uzaklaşmışlardır.”Bunlar doktriner görüşlerinden ziyade yaşayış biçimleriyle kitleleri etkileyip cezbetmişlerdir. Hatta toplumu öyle etkilemişlerdir ki fakihlerle aralarında anlaşmazlıklar bu sebepten çıkmıştır.” Hatta hukukçularla şekilciliği ile mutasavvıfın hissî hayatı arasında görülen tezat daha sonra zahir ilmi ve batın ilmi diye bir kutuplaşmaya yol açmıştır.⁸¹

Bu sahada doktrin olarak ilk defa Haris Muhasibi'yi görüyoruz. Aslında zühdü tasavvufun fıkıh açısından problem meydana getirmediği o dönemde Ahmed b. Hanbel'in zühd kitabı yazmasıyla görülmektedir.⁸²

Karizmatik şahsiyetler olan mutasavvıfların Horasan diyarında ilk temsilcisi olarak Türkistan bölgesinde doğan ve geniş bölgeye yayılan “Yeseviyye” tarikatıdır. Peygamber(a.s.)den gelen üç kol bu tarikatın kurucusu Ahmed Yesevi de son bulur. Yusuf Hemedanî 440-441/1049-1050 tarihlerinde dünyaya gelmiştir. 1067-68 tarihlerinde Bağdad'a giderek Şeyh Ebu İshak Sirazî(v.XI, asrın sonu)'nin meclisine devam ettiler. İmam Azam mezhebine mensuptur. Bütün köylülere dinin farziyyetini öğretmek onlarla meşgul olmuştur. Müridleri arasında irşad makamına vasil olan dört kişi vardır: Abdullah Berkî(v.XII. asır), Hasan Andakî(v.462/1070), hoca Ahmed Yesevî ve Abdü'l-Halîk Güzdüyûnî'dir. Yesevî'nin şöhreti her tarafa yayılmıştır. Konumuz tasavvuf olmadığı için biz bunlardan bahsetmeyip Horasan diyarında meşhur olup çevresini etkileyen ve Anadolu'ya bu etkileri taşıyıp günümüze kadar uzanan anlayışların köklerini göstermesi açısından değinmek ve Türk inanç sistemi ile bugünkü türbe ziyaret fenomeni arasındaki bağı kurmak istiyoruz. Yesevî sayesinde Buhara medreseleri oluşmuş İslâm aleminin, özellikle Türkistan'ın dört bir tarafından gelen talebeler buralarda tederrüs eylemişlerdir.⁸³

Tarikatların özellikleri toplumu etkilemeleri ve derin nüfuzlar bırakarak farklı şekillerde toplum yapısıyla tezahür etmeleridir. Horasan diyarında da yayılmışlar. Türklerin İslâmiyet'e şereflenmeleriyle(H. 133/750-751) kendi harsları ve

⁸⁰ Güngör, *ag.e.*, s.43.

⁸¹ Güngör, *ag.e.*, s.55-58.

⁸² Güngör, *ag.e.*, s.59.

ananelerindeki en esaslı noktalarda bile birçok farklar meydana gelmiş ve Maverâünnehir diyarında bu farklılıklar kaçınılmaz olmuştur. Maverâünnehir'in tamamıyla Müslüman olması Samaniler zamanındadır. El-Mutasım zamanında İslâmlaşma siyasetine daha fazla uyulmuş, Şas(Taşkent) havalisinden yetişen Türkler derhal Halifenin hassa ordusuna alınmış ve bu halde Türkistan diyarının İslâmlaşmasına sebep olmuştur. Tabii ki İslâmiyet'in sosyal bünyesiyle yayılmasından sonra Türkler de dahi en esaslı hars ve anane noktasında farklılıklar meydana gelmiştir. Tasavvuf mesleğinin Ehl-i Sünnet mezhebine uygunluğunu isbata çalışan Kuşeyrî(465/1072-73)'nin yanı sıra bu hususu Gazzali daha sonra geliştirmiştir. Bu arada hükümdarların ve meşhur alimlerden birçoğunun şeyhlere intisabı, tekke ve zaviyelerin hükümdarlarca yaptırılması İslâm aleminin her yerinde ve Horasan'da da şeyhlerin yetişmesine, tarikatların oluşmasına sebep teşkil etmiştir. Bunlar yeni sosyal zümreler meydana getirerek etkilerini göstermişler. Şeyhlerin veya büyük kabul edilen mutasavvıfların ölümünden sonra âmme muhayyilesi onu bir keramet haliyle kuşatmakta, menakıp kitapları oluşmakta, sufilik tarihinin kaynakları da menkıbelerle doldurulmaktadır. Bu da bize tarikatın ve şeyhlerin sosyal bünyeye direk nüfuz ederek farklı birliktelikler oluşturduğunu göstermektedir.⁸⁴

Horasan İran'ın eski ananelerini göğsünde saklayan bir bölgedir. İslâmiyet'ten sonra tasavvuf cereyanının başlıca merkezlerinden biri olmuştur. Türklerin kendi şeyhlerine Bab yani Baba dedikleri görülmektedir.

Türkistan içerilerine yayılan tasavvuf, Karahanlılar ve Selçuklularda büyük hürmet ve hizmeti görerek âlim ve şeyhlere ayrı bir karizmatik şahsiyet kazandırmaya başlamıştır. Bunlardan Muhammed Maşuk tusi'de Emir Ali Ebu hâlis Türk idiler. Göçebe Türkler içerisine bu vesileyle, yani akîdeler giriyordu. Şeyhlere gösterilen farklı ilgiler onlara yüksek bir manevi bir nüfuz ve kalıcı karizmatik şahsiyet, devam eden etkileyici otorite kazandırmıştır ki bu fenomen daha sonraları Anadolu'da farklı etkileyici sosyal tezahürler olarak kendisini göstermektedir. Araştırmamızda da kendisini göstereceği gibi Hanefilik temayülü sünnilğin de koruyuculuğunu yapmış, rafizîlik ve i'tizalin umûmileşmesine mani olmuş; aynı şekilde tasavvufî derunilikle beraber şerî esaslara uyum görülmüştür. Ahmed Yesevi'nin zuhurundan epeyce öncelerden Tur alemi mutasavvıfların menkıbe ve kerametleriyle tanışmışlardır.

⁸³ Eraydın, *a.g.e.*, s.322-326; ayrıca bkz. Fuad Köprülü, *a.g.e.*, s.11-118.

⁸⁴ Köprülü, *a.g.e.*, s.11-17.

Dervişleri Türkler eski ozanlara benzeterek kabul etmekte ve dediklerine inanmaktaydılar.

Onların yirmi Ata ve Bab unvanlı Arslan Bab gibi sahabe olduğuna inanılan ve ozanlar piri kabul edilen Korkut Ata, Çoban Ata gibi dervişler olmuştur.⁸⁵

Türklerin diyarında yatır veya şeyhlere hürmetten önce oralaradaki ölüm merasimlerinin ve halk edabiyatının konusu olan cenazelerde tasvir edilen cenazenin çeşitli yönleri göz önüne getirilince tarikat liderlerine yapılan hürmetin Türk geleneklerinde kendini bulduğu veya barıştığı görülmektedir. F. Köprülü'nün "İlk Mutasavvıfları"nda beyan ettiği gibi matem ayinlerinde veya umûmi toplantılarda veya kopuzların beraberliğinde terennüm olunan mersiyeler, ölümün faziletleri, cenklerinin çeşitli safhaları, düşmanlara nasıl saldırdığı, cenklerin nerede meydana geldiği anlatılmaktadır. Günümüz sosyal bünyesinde belli yaş gruplarının Anadolu'da Türk ananelerini yaşatan şehir ve köylerinde olanları daha iyi hatırlayacakları gibi köy odalarında Kan Kalesi, Hz. Ali Cengi gibi sözlü veya yazılı edebiyat örnekleri olan hikayeleri okumaları da topluma karizmatik şahsiyetler olan şeyhlerin ve tarikatların etkilerin ve bu etkilerin manevi silsilesinin Hz. Ali'ye de dayandığını göstermektedir. Horasan'daki Hoca Ahmed Yesevi'nin ve diğer şeyhlerin Anadolu'daki temsilcilerine göz attığımızda Yatır olgusunun tarihçesinin ve ziyaret fenomenindeki toplumsal etkinin nerelere dayandığını görmekteyiz. Rivayette Yesevi'nin dünyanın dört tarafından gelmiş 99.000 müridinden bahsedilir.* Bu arada şeyhliğin ve tasavvufun simgesi ve toplumun etkilenmesine, değişmesine hatta birliktelik oluşturarak sosyal bütünlüğe veya manevi bütünleşmeye vesile olan keramet yönüne baktığımızda bu fenomenin Orta Asya'da Horasan'la da bağlantılı olduğunu görmekteyiz. Yani keramet menkıbeleri toplumun değişik merhalelerinde gelişerek kendini göstermektedir. Biz bu konuda yazılmış kitaplara nazarlarımızı sevk edip burada daha çok Horasan'ın büyük mutasavvıflarından ve Anadolu'ya gönderdikleri mürid ve buradaki kültürün ziyaret tarikat anlayışının oralarda köklerinin bulunduğundan söz edeceğiz. Bu arada Yesevi'ye atfedilen kerametlerden onun tekkesine dokunulmayışı, bu tekkeyi ve sünneti Resule uymak için 63 yaşına geldiğinde yer altına göstermek istemesi; tekkenin bir tarafına kuyu kazdırması merdivenle inilen bu yerin yüzlerce yıldır yıkılmadan durması Hz. Hızır ile Hz. İlyas'ın himmetlerine bağlanmakta bu anlayışta bile insanların

⁸⁵ Köprülü, a.g.e., s.18-21; ayrıca Bektaşilikle ilgili Gölpinarlı'nın eserine bkz.

* Yesevi ile ilgili ve Hacı Bektaşî menakıbıyla ilgili bkz. Abdülkâki Gölpinarlı, *Funus Emre ve Tasavvuf*, İstanbul 1992, s.106-108. Toplumsal etkisinin tezahürü görülecektir.

menkıbelerle karizmatik şahsiyetlere bağlandıklarını ve bu kültürün daha sonra Anadolu’da yine şeyhlere ve öldükten sonra yatırlara olan çeşitli ziyaret tezahürleriyle ilgi duyup etkilendiklerini göstermektedir. Bu şeyhlerin bazı kerametleriyle meydana gelen olaylar zamanla halk arasında şöhrat ve rağbet bularak adeta dinî bir gelenek şekline dönüştürülmekte şeyhin vefatından sonra bu gelenek devam edip toplumun yatırlardan nasıl etkilendiğine delil teşkil etmektedir.^{86*}

Yatır olgusunun topluma etkisini gösteren uygulamalardan Türkistan diyarında olmuş, bugün kitaplara geçmiş bulunan delilleri anlatmaktan ziyade bu konuda yeterli kaynaklara işi bırakırken Hacı Yesevi ile ilgili anlatılan keramet neticesinde Padişahın karşılaması, zikir halkalarının kurulması, Türkistan pirlerinin hikmetlerinden manzumeler okunması bir birlikteliğe sebep olduğunu ve sosyal bünyenin şeyh ile türbelerinden etkilendiklerini göstermektedir. Onun kerametiyle sultanlar ülkeler fethedecek şekilde başarı gösterip bu başarılarını Yesevi’ye bağlamışlardır. Bunun gibi Köprülü’nün bahsettiği kerametler gösteriyor ki karizmatik şahsiyetler olan Yesevi gibileri hem bulundukları toplumun yaşadıkları devirde ve ölümlerinden sonra da etkilemeye devam etmişlerdir. Fazla bilgi için İlk Mutasavvıflar kitabına meseleyi atfederek Anadolu’daki bu tip tezahürlere meseli götürmeye çalışalım.

Muhammedî mesajın ruhu İslâm toplumunun bedenine üflenmeli bu bedene karizmatik şahsiyetlerin Muhammedî mirasa sahip çıkarak gerekli birliktelik oluşturup nüfuz etmeleri gerekmekte olduğu tarikatların ruhlarında mevcudiyeti görülecektir. Yesevi’nin menkıbelerinin bütünü Türk diyarına yayıldığı hatırlarına yatır olgusunun nasıl toplumsal etkiler meydana getirip bağlılık kazandırarak aynı değerler etrafında en azından fikir birliği oluşturduğu görülecektir. Yesevi’nin Kuzey Türkleri arasındaki ve müridlerinin her tarafa yayılmış olması, içtiğimiz çayın Türkler arasında ilk defa kullanılmasının dahi ona atfedilmesi...⁸⁷ Batı Türkleri arasında ve özellikle Anadolu’da onun müridleri olduğunun Evliya Çelebi tarafından bahsedilmesi “Niyâz âbâd’da Avşar

⁸⁶ Köprülü, *a.g.e.*, s.24-39.

* Cevahirü’l-Ebrar min Emvâü’l-Biher(v.101-102)’den naklen dipnotta Köprülü anlatıyor ki: “Muhlislerden her kim ruhi şeriflerden istihare için Cum’a gecesi def-i beliyat ve ref-i âfât ve kazâ-yı hâcât için kurban eyleser ve ervâh-ı tayyibe için helva ve zâkirler için gül-suyu ve buhur ve balmumu yaksa ve bu silsile-i Yesevi’ye ehl-i irşâdına ihvâ-i leyl istidâ eyleser murad hasıl ve duâ ve münâcât olur.” Fuad Köprülü, *a.g.e.*, s.39. bu konuda Anadolu’daki bazı uygulamaların Yesevi tarikatında köklerinin bulunduğunu Hacı Bektaş Veli Velayatnamesindeki manzum nüshasında farklı varyantla teşhis etmekteyiz ki yatır olgusu ve ziyaret fenomeninin köklerinin Orta Asya’da dayandığını ve en önemlisi toplumun yatırlardan şöyle ya da böyle etkilendiğini göstermektedir. Bkz. Köprülü, *a.g.e.*, s.39-40(Dipnot 26). Savaşlarda bu tür zatlardan himmet dilenmesi onların sözlerine sarınılması ve istindat dileme gibi durumlarda toplumsal etkilenmeye misal teşkil etmekte ve Timur’un I. Bayezid ile savaşında Yesevi’den tefe’ül etmesi bunun göstergelerindendir. Bkz. Köprülü, *a.g.e.*, s.41.

⁸⁷ Köprülü, *a.g.e.*, s.40-45.

Baba”, “Merzifon’da Pir Dede”, Karadeniz’de Batova sahrasında menkıbeleri meşhur Akyazılı”, “Filibe yolunda Kıdemli baba Sultan”, “Bursa’da Geyikli Baba”, “Abdal Musa”, “Unkapanı’nda Horos Dede” ve diğerlerinin zikredilmesi, Tokat’taki Gajgaj Dede tekkesi ve özellikle İslâm öncesi inanç motiflerini de müşahade etmemize vesile olan ziyaret fenomeni ile yatır olgusunun bariz özelliklerini gördüğümüz Bektaşî tarikatının kurucusu Hacı Bektaşî Velinin de Yesevi’ye dayandırılarak Hz. Ali neslinden kabul edilip keramet sayılan birçok kişinin yamayacağı ve yeni birçokları tarafından kabul gören olağanüstü hallerin zuhurunun Neslî Ali’den olduğuna dayandırılması, elinin ayasındaki ve alnındaki yeşil ben ile sahib-i sır nişânı sayılıp seyyid kabul edilerek sonraları her yerde, velayetnamelerde ve diğer eserlerde Hoca Ahmed Yesevi ile görünmesi ve velayetnamede Hacı Bektaşın Ahmed Yesevi ile mülakatı ve Yesevi’nin 99.000 müridin şeyhi Horasan’ın da valisi gösterilmesi, emanetleri Hacı Bektaş’a verip Rum diyarına gönderilmesinin ona atfedilmesi; yine Sarı Saltuk menkıbesi ve Anadolu’da bu zatla ilgili menkıbelerin yazılması, Nakşibendi tarikatının da Fergana, Buhara, Semerkant, Hive ve Horasan’da da yayılma kuvveti göstermesiyle beraber buralarda Yesi tarikatının da yayılması, halk arasında topluca itibar kazanıp menkıbelerin anlatılmaya başlanması; hatta türbeler ve tekkelerin yapılıp Timur’un H. 800/1397-98 de türbe ve camiye şeyh adına yaptırması, daha sonra da Anadolu’daki Türklere eski ana vatandan birçok şeylerin gelmesi, bunun Cengiz istilasından kaçanların içine katılıp Anadolu’ya ulaşabilmesi, Yeseviyye tarikatının dervişlerinin bunların içinde bulunması karizmatik şahsiyetler olan bu zatların etrafında ve açıkladıkları usul ve kurdukları tarikat ve temsil ettikleri silsile itibarıyla çok kişiye hitap ettiklerinden halk tarafından kabul görüp meşreb ve tarikatlarının oluştuğu böylece toplumsal etkilenmenin varlığı tesbit edilmektedir.⁸⁸

Araştırmamızın konusu olan yatır olgusunun sosyal bünyeyi etkilemesi açısından Anadolu’da* bir il olan Kastamonu örneğini inceleyeceğimiz için Yesevi tarikatına bağlı olan iki yolun Anadolu’da kendini gösterdiğini bunlardan birisinin Bektaşîlik, diğerinin Nakşibendîlik olduğunu görmekteyiz. Kastamonu’da tarikat olarak

⁸⁸ Köprülü, *a.g.e.*, s.45-58; ayrıca bkz. Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 1996, s.7-88.

* Anadolu’da yayılmasının sebeplerinden biri de 1299’a kadar meydana gelen farklı baskınlar, iç kavgalar, kin, ihtiras ortamında bir de yağmursuzluktan meydana gelen büyük kıtlıklar halka insan ölümlerinin bile etini vermiştir. “Bu yüzden hayrı-şerri izafi sayan her şeyi Tanrının zuhuru gören bütün işleri mechlul bir hikmete bağlayan insanı aşk ve cezbeyle manevi bir alme götüren olayları bir buğu altında toz pembe gösteren tasavvuf yayıldıkça yayıldı.” Gölpınarlı, *a.g.e.*, s.8.

Nakşiliğin temsilcileri bariz olarak görülmektedir.* Bunlar Anadolu'ya XI. asırdaki göçler sebebiyle gelmişler, devlet hükümdarlarının şeyhlere mürid olmalarıyla nüfuzları artıp tekke ve zaviyelerde çoğalmıştır.⁸⁹

Bahaeddin Nakşend hazretleri "Hafî zikri" ihtiyar eyleyerek ayrı bir meşreb meydana getirmiş ve itikadî açıdan tam bir ehli sünnet inancını yerleştiren tarikattır. Yayılması, silsilesi, toplumda tutunmasıyla ilgili tezimizde gösterdiğimiz bütün tasavvuf kaynakları ve yine gösteremediğimiz tasavvufî kaynaklarda, tarih kitaplarında, menakıbnâme ve Ansiklopedilerde kolları tabakat kitaplarında belirtilmiştir. Biz bu kadar tarihçe verdikten sonra Kastamonu yatırırlarını da ilerideki bölümlerde anlatacağımız için esas konunun problemlerine gelmek istiyoruz. Konumuz kutsalın bir tezahürü diyebileceğimiz ziyaret fenomenin de Kastamonu örneğini ele alarak sosyal bünyedeki farklı etkilerini ve sağlayacağı birlikteliklerin tezahür şekillerini bulmak, varsa eğer manevi bütünleşmeye etkilerini ortaya çıkarıp yatır olgusunun toplumsal etkileşimde bir misalini tespit etmektir.

Buraya gelebilmek için elbette kutsal olan dinin insan fitratında varlığının psikolojik delillerini, sosyal tezahürlerini, kutsal kitaplarla destekli kaynaklarını, insanlığın kaçınılmaz olan dinî ihtiyaçlarını ve bu ihtiyaçları ilahî kaynaktan gelen vahiy mahsulü dinlerle gideremezse farklı batıl inanç ve sapık birtakım yaşantıyla bunu gidermeye çalışılmasında dinin varlığına ve bir ihtiyaç olduğuna delil teşkil ettiğini göstermemiz gerekmekte idi. Ayrıca dinin varlığı ve hak oluşuyla beraber son dini ve son peygamberin temsilcisi olan ulemanın ve meşayih'in dolayısıyla tasavvuf tarihçesi ve Anadolu'ya gelişi, yayılışı, nüfuzu ve nüfusuna etkilerde anlatılmalıydı. İşte bu sebeple çok teferruatlı kaynaklardan alıp yoğurup hamur haline getirerek pişirmeye çalıştığımız din ve insan ilişkisini tasavvuf ve toplumdaki tezahürünü anlattık ki konumuzun temel mesnetleri iyi anlaşılsın. Konunun problemine gelince Anadolu'nun Türkleşmesine vesile olan Türk dervişlerinin ve halkın hemen her hacetlerinde ziyaret ettikleri yatırırların⁹⁰, gazilerin, kahramanların Kastamonu örneğine bakmamız gerekmektedir.

* Bu konuda bkz. Köprülü, *a.g.e.*, s.170; ayrıca bkz. Tasavvuf kitapları, Eraydın, *a.g.e.*, 299, Güngör, *a.g.e.*, 180-207; Cemil Sofuoğlu, Avni İlhan, *Alevilik Bektaşilik Tartışmaları*, TDV Yayınları, Ankara 1997, s.1-6.

⁸⁹ Eraydın, *a.g.e.*, s.299; ayrıca bkz. İslâm Ansiklopedisi, II, 767-768 ve Ayrıca bkz. *Reşahat Tercümesi*; bkz. Mahir İz, *a.g.e.*, s.139-172; ayrıca Orta Asya'nın durumu, Cengiz Han'ın yağması, Türklerin Anadolu'ya göçleri, İslâmiyet'i kabul ediş sebepleri, için bkz. Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1995, ilgili sayfeler.

⁹⁰ Cebeci, *a.g.m.*, s.5.

“Yatır” olgusu ziyaret fenomeniyle alakalı olması sebebiyle araştırmadaki konu ve amaç doğrultusunda oluşacak olan alt problemlerin dışında temel problem konunun çözümlenebilir olması için “tecrübî bir çözüm teklifi demek olan hipotezin çıkarılabilmesi ve bu hipotezin test edilir olmasıdır.”⁹¹

Problemin “çözümlenebilirlik kuralını yerine getirmek şartı ile değişkenler arasında nasıl bir ilişki olduğunu ortaya atan bir soru ifadesidir.”⁹² Ayrıca “karşılığının ilmî metotlarla bulunması gereken soru: mesele, sorun, sıkıntı” diye tarif edilmiştir.⁹³

Araştırmamızdaki genel problem Kastamonu yatırları ve velileri ile halk, esnaf ve farklı statüdeki insanların müsbet veya menfi yönde etkilenip toplumsal etkilenme arasında inanç, ibadet, dürüstlük, ticaret ahlakı, komşu ilişkileri, cemaat oluşturma, cinsiyet, meslek, doğum çevresiyle yatır olgusu arasındaki bağlantı, ziyaret edilen zatlar, tarikatları ve halkın eski ile yeni arasındaki yatır alakası ve türbe ve yatır sevenlerinin birliktelik oluşturmadıkları yönündeki tespitler ve halkın dini yönünden bilgilenme ve dinî sohbetler yapmalarına yatır olgusunun etkileri problem olarak tespit edilmiştir.

Problem ayrıca antropologların inceleyip araştırdıkları gibi “emredilen din” ile “yaşanan dinin” arasındaki farkları ziyaret fenomeninde ve yatır olgusunda görebileceğimiz düşünüldüğünden bu ziyaretlerde yaşanan dinin temelinde halk inançlarının yattığı meselesi bu inançların da tesbiti ile sosyal bünyeye tesiri ziyaret esnasında tezahürü görülmektedir. Araştırmamızdaki özel problemlerden bir kısmı da anket uygulaması esnasında Türkiye’nin hususî şartlarından kaynaklanan bazı hususi durumlar sebebiyle anketimizi kabul etmek isteyen kişilerin bulunması, bazı soruları çeşitli endişelerden kaynaklanan sebepler dolayısıyla cevapsız bırakmaları, yatır olgusu ismini duymalarıyla beraber bu endişenin yükselmesi hasebiyle anketimize olmayanlarla dahi karşılaşmamızı da problemler arasındadır.

Yatırların çokluğu ve çoğunun isimlerinin bilinmeyişi, hayatları hakkında bilgi eksikliği neticesinde karizma kaybına uğramaları ve bunun da toplumsal etkiye tesirinin bariz şekilde kestirilmeyişi de problemlerimiz arasındadır.

1-Ayrıca burada deneklerin mesleği ile türbe ziyareti arasında alaka var mıdır?

⁹¹ İ. Alas Arık, *Psikolojik Bilimsel Yöntem*, İÜFEF Yayınları, İstanbul 1992, s.60-61’den naklen Ahmet Sönmez, *Merzifon Yöresinde Yaygın halk inançları ve Dinî inançların Fert Üzerindeki Etkileri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1997, s.1; ayrıca bkz. Zeki Arslantürk, *Sosyal Bilimciler İçin Araştırma Metod ve Teknikleri*, İFAV Yayınları, İstanbul 1995, s.28-32.

⁹² Sönmez, a.g.e., s.1.

2-Deneklerin meslekleri, doğum çevresi, öğrenim durumu ile yatırırlar hakkındaki bilgileri arasında bağ var mıdır?

3-Kastamonu halkının dindarlığına yatırım etkisi ile öğrenim arasında bağ var mıdır?

4-Deneklerin öğrenimi, yaşı ile Velilerin kitaplarını okumaları arasında bağ var mıdır?

olaylarını yerinde gözlem ve test edeceğiz. Ziyaret olgusu fetişizme kadar götürülmüş, aynı zamanda Türk İslâm dünyası ile de sınırlı değildir. Ziyaret fenomeninde sadece yatırırlara değil natürizm ve animizm diye adlandırılan tabiat ve tabiat kuvvetlerine, ruh ve ata ruhlarına, taşlara tapınma şeklinde Uzak Doğu ülkelerinde, Çin’de, Hindistan’da ve Roma’da rastlanırken Hıristiyanlık ise azizler kültünü dinî hayatın önemli bir parçası haline getirmiştir.⁹⁴

B-ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmamızın amacına gelmeden önce her araştırmanın bir amacı olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Bunu yaparken her sosyal bilim araştırması bazı kavramları kendisine temel alarak yola çıkar; çünkü kavramlar amaç için faydalı olmaktadır. Aynı zamanda kavramlar olguların özetidir. Her yeni araştırma ilgili bulunduğu ilim dalına yeni kavramlar kazandırıp bu bilim dalını geliştirirken düzenlenmiş ve birleştirilmiş bilgiler sistemi diye tarif edilen bilime ulaştırıp ilmî bilgiyi yakalayabilmektedir.⁹⁵

Bilindiği gibi “Sosyoloji, sosyal münasebetler ve bunların teşkilatlanma tarzıyla ilgilenen ilimdir”⁹⁶ Bu sosyal münasebetleri yatır olgusu ne yönde etkilemiştir, insanların yatırırlarla münasebetleri ve bulundukları ruh hallerinin sosyal bünyede insanlar ile olan münasebetlere yansımaları tespit etmeye çalışmaktır.

Montesquieu(1689-1755) diyor ki: “İnsanları yöneten birçok şey vardır: İklim, din, kanunlar, hükümetlerin düsturları, geçmişte yaşananlar, âdetler... Bunların hepsi bir

⁹³ Örnekleriyle Türkçe Sözlük, MEB, Ankara 1995, III, Problem Maddesi; ayrıca bkz. Ömer Demir, Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Ağaç Yayıncılık, İstanbul 1992, “Sorun” maddesi. “Araştırma, irdeleme, düşünme ve bir sonuca bağlamayı gerektiren durum.”

⁹⁴ Günay ve Heyet, *a.g.e.*, s.11; ayrıca Hikmet Tanıu, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, AÜİF Yayınları, Ankara 1986.

⁹⁵ Zeki Arslantürk, M. Tayfun Amman, *Sosyoloji(Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, Teoriler)*, İFAV Yayınları, İstanbul 1999, s.64.

⁹⁶ Kamuran Bilgiseven, *Sosyoloji*, s.3’den naklen Arslantürk, Amman, *a.g.e.*, s.74.

“genel anlayış” meydana getirirler. Ama her millette bu etkenlerden biri baskın bir karakter arz eder ve diğerleri ondan etkilenirler.”⁹⁷ demiştir. biz de din caddesinde ayrı ve özel bir yol olan tarikat temsilcilerinin ve yatır olgusunun ne tür bir karakter arz ederek toplumsal bünyede ne tip bir etkileşim meydana getirdiğini bulmayı amaç edindik. Tasavvufun kurumlaşmış şekli olan tarikatların topluma etkisine baktığımızda bariz ve kalıcı izler bırakan Ahmed Yesevi ve müridanını görüyoruz. Orta Asya’da, İslâmiyet’i atalarımıza tasavvufî üslup içinde anlatmıştır. Sonra onun öğrencileri toplum üzerinde silinmez etkiler bırakıp gönüller kazanarak Anadolu’yu fethetmişler, büyük idealistler ordusu olarak bu toprakları vatanımız yapmışlardır. Sadece düzenli ordularla bu mümkün değildir. Çünkü Büyük İskender Hindistan’a gitti, ama o çekilince Hindistan elden çıktı. Mesela Sarı Saltuk elinde tahta kılıcıyla bir an da başka yerlere gidebilen her dili bilen, kiliseye gidip papazlık yapan birisidir. Çocuklarına: “Ben öldüğüm zaman yedi ayrı tabut yaptırın, birisimde naaşım bulunsun, öbürleri boş olsun. Ama, bu tabutları gidebildiğiniz kadar uzak yerlere defnedin.” Diye vasiyet etmiştir. Bu vasiyet yerine getirilir. Bugün Balkanlarda birkaç yerde Sarı Saltuk’un türbesi vardır.⁹⁸ Onu ziyaret ederler ve o topraklar kendi inançlarına kazandırılır. Ölüsü dahi hizmet etmiş olur ki bu misal bize yatır olgusunun toplumsal etkilenmede oynadığı rolü gösteriyor ki amaçlarımızdan biri de bu tip misallerle realiteye ulaşmaktır.

Toplumumuzda din araştırmalarıyla ilgili yapılan çalışmalar pek fazla değildir. Yine de XX. Yüzyılın başlarından itibaren din bilimleri ülkemizde de başta dinî yüksek öğretim kurumlarımız olmak üzere üniversite seviyesinde temsilciler bulmuş zamanla yaygınlık kazanmıştır. Batıdakilerin seviyesinde olduğunu iddia etmek pek mümkün değildir. Nakilci zihniyetle yapılmış ve Batılı modellerin kopyası olmuş ve olması gereken(normatif) zihinsel hayal ürünleri olmaktan(spekülasyon) kendilerini kurtaramamışlardır. Araştırmamızın sahasında yapılan çalışmalar yok denecek kadar az olması hasebiyle araştırmanın önemi orijinalitesinden kaynaklanmaktadır. Türbelerin bir beldede bulunmasının sosyal etkilerine net bir araştırma ile bakılmamıştır. Belki bu konuda en kapsamlı çalışma Prof. Dr. Ünver Günay ile komisyonun kayseri Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanan “Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri” adlı çalışmadır.⁹⁹

⁹⁷ Öztürk-Amman, *a.g.e.*, s.75.

⁹⁸ Komisyon, (konferans ve Panel), *Gençlik ve Din*, TDV Yayınları, Ankara 1998, s.83.

⁹⁹ Günay ve Heyet, *a.g.e.*, s.5

Genelde bu tür araştırmalarda yatır olgusunun etkisi ziyaret fenomenleriyle statüsü ve halk inançları içerisinde halk dini ile resmi din arasındaki farklılıklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple de halk dindarlığı aynı kategoride değerlendirilmektedir.¹⁰⁰ Araştırmamızda bu halk inançlarının halk dindarlığına etkisini Kastamonu örneğindeki tezahürünü de tespit etmeyi amaç edindik.

Ayrıca karizmatik şahsiyet olan “Veli” tiplerinin ve “Gazi veya şehit” tipi yatırların öldükten sonra da şu veya bu şekilde topluma etkisini ziyaret fenomenindeki tezahürleriyle görmeyi amaçladık. Çünkü Türkiye’de tarikat ve dinselleşme olgusu üzerine çok şey söylenmesine rağmen bu konuda saha araştırmaları yok denecek kadar azdır. Yatır olgusunda Kastamonu örneği ile Türkiye’de yaşanan büyük yapısal değişimin tarikat veya yatır olgusu düzeyinde etkilerini bulmak amaçlarımız arasındadır.¹⁰¹

Yöre halkı dinî inançlarındaki ruhî tatmin dua, ekonomik sıkıntıdan kurtulmak, kültüre sahip çıkma kültüre sahip çıkma, sefaat, iyi geçim, hayırlı evlat gibi birtakım inançlar doğrultusunda yatırları ziyaret ederek bunun tezahürünü toplumsal olarak farklı şekillerde göstermektedirler. Bu araştırmanın amacı bu anlatılan etkenler sebebiyle ziyaret fenomenin toplumdaki tezahürlerini bulmak ve sosyolojik olarak izaha çalışmaktır.

Araştırmamızda bilgin-talebe, şeyh-mürid cemaati ve tarikatlar cemaati¹⁰² gibi sosyolojik oluşumlar bulunup bulunmadığını da araştırmak amaçlarımız arasında sayılmaktadır. Çünkü insan ferdiyetçilikten yüksek tipli dinler sayesinde kurtarılıp kolektivist¹⁰³, yani toplumsal hale getirilmiştir.

C-ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

Hipotez: Yapılan deney ve gözlem sonuçlarıncı yeterince doğrulanmamış, yeterli olduğunu kontrol etmek için teste tabi tutulabilen, ama henüz test edilmemiş ihtimalli çözüm içeren önermelerdir.

¹⁰⁰ Günay ve Hıveit, *a.g.e.*, s.5.

¹⁰¹ Fulya Atacan, *Sosyal Değişme ve Tarikat Cerrahileri*, İstanbul 1990, s.9

¹⁰² Mencshing, *a.g.e.*, s.5

¹⁰³ Mencshing, *a.g.e.*, s.7

“Teste tabi tutulmamış, doğrulması veya yanlışlaması yapılmamış geçici hükümler; önermelerdir.”¹⁰⁴

Hipotez, Brown ve Ghisalli’ye göre, “Anlama ve bilme kapasitemizi ikiletmek amacıyla kavramsal elemanlar ve bu elemanlar arasındaki ilişkiler hakkında bir iddiadır. Hipotez bir problemin potansiyel çözümüdür diye de çerçevelenebilir.”

Towsen’de göre ise “bir problem için teklif edilen cevaptır.”

Mc Guigan ise hipotezi “İki veya daha fazla değişken arasındaki potansiyel ilişkinin test edilebilir ifadesidir” diye tarif eder.^{105*}

Hipotezler teoriye nazaran daha basit ve daha muvakkitlidir. Çünkü hipotez zaman ve mekan boyutu bakımından teori çerçevesi içinde yer alır. Hipotezler açık karakterlidirler. Bu açıklık karakterinden dolayı hükümden ayrılır. Hüküm daha somuttur.¹⁰⁶ Hipotezin asıl vazifesi açık karakteri olmasıdır.

Tabii ki her önerme hipotez değildir. Önermenin hipotez olabilmesi için doğru olup olmadığının bilinmemesi, doğrudan test imkanının bulunmaması gerekir. Hipotez araştırmanın amacını, iddiasını oluşturur, araştırmacıya klavuz rolünü oynar, araştırmanın pusulası olur. Birtakım tecrübelerle dayanırlar. “İlmin sistemleştirilmiş şüpheciliğin bir örneğidirler.”¹⁰⁷

Bu araştırmamızda ilahi kaynaklı evrensel din olan İslâm’ın içinde Peygamber dönemi olan “mutluluk asrı”ndan sonra zühd ve takva hareketleri olarak başlayıp VI/XII. yüzyılda tarikat olarak sistemleşen karizmatik şahsiyetler etrafında toplanma, cemaatleşme ve şeyhlerin ölümlelerinden sonraki karizmaların ziyaret fenomeni olarak, devamı neticesinde bir manevi bütünleşme, toplumsal etkilenme, psikolojik tatmin ve halk inançlarıyla destekleyerek yatırılganlığa kutsallık atfetme gibi tezahür eden fenomenin varlığını göz önünde bulundurarak, yatırılganlığı ile halk veya sosyal bünye arasında ne tür ilişkinin var olduğunu ortaya çıkarmayı hedefliyoruz. Araştırmanın iddiası da Kastamonu’nun sosyal yapısı ve kültürü içerisinde türbe ziyareti olayının yerini, önemini ve diğer sosyal yapı ve değişim unsurlarıyla ilişkilerinin karmaşık bir özellik arz ettiğidir.

¹⁰⁴ Arslantürk, a.g.e., s.29.

¹⁰⁵ İ. Alev Arık, *Psikolojide Bilimsel Yöntem*, TÜFEF Yayınları, İstanbul 1992, s.60-61’den naklen Ahmet Sönmez, *Merzifon Yöresinde Yaygın Halk İnançları ve Dini İnançların Farklı Üzerindeki Etkileri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1997, s.2.

* Ayrıca bkz. Ömer Demir, Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, s.163. Hipotez: Bir bilimsel araştırmanın sonucu hakkında henüz ispatlanmamış, fakat hem araştırmacının alanını somutlaştıran hem de eldeki olgu ve ilişkileri belli bir mantıksal kurguyla bir araya getirmeye yarayan öneri. varsayım, aksiyon, teorem de diyenler vardır.

¹⁰⁶ Amiran K. Bilgiseven, *Sosyal Bilimler Metodolojisi*, Füzil Kitabevi, İstanbul 1994, s.139-140.

1- Umumî Hipotez

Türbe ziyaretlerinin temelinde yatan sebep genellikle manevi olup ziyaret fenomeni ne sebeple olursa olsun çoğunlukla gerçekleşmekte ve ziyaret fenomeni ile ahiret inancı doğru orantılı olarak tezahür edip aileye, komşuluklara, arkadaşlıklara, ibadetlerin yapılmasına, ticarî ahlaka ve kısmen de olsa manevi birlikteliğe etki etmektedir.

2-Yan Hipotezler

a)Kastamonu halkı bir cemaat ya da tarikata mensup olmadıkları halde Kastamonu yatırırlarını ziyaret etmektedirler.

b)Ziyaretler kısmen de olsa bir bütünlük oluşturmaktadır.

c)Yatır olgusu ile mahallî olan ve özel alınan dinî bilgi arasında müspet bir bağ bulunmaktadır.

d)Yatırırlarla ilgili sosyal etkinlikler toplumsal etkilenmeler sebep olmakta, bilgilenmeden başlayıp ziyaret sıklığına ve dinî sohbetlerin artmasına sebep olmaktadır.

e)Kastamonu halkı yatırırların tarikatlarını bilmedikleri halde ziyaret gerçekleştirmekte ve eskiden elde edilen dinî kültür, halk inançları gibi etkilerle ziyaret edip yatırırla farklı irtibatlar kurmaktadır.

f)Yatır olgusu ve ziyaret fenomeni Kastamonu'yu diğer yatır olmayan illerden sosyal fonksiyonlar açısından farklı kılmaktadır.

g)Yatırırlara hizmet edenler sosyal statülerini yükseltmekte ve çevreden rağbet görüp, yatırırlara uygun davranmayıp meşru kazanç yapmayan ve ticarî dürüstlükte bulunmayanlar ekonomik zarara uğramaktadırlar.

h)Hak veli kabul ettiklerini benimsemekte, bu vesile ile kitaplarını okuyup okutmakta, meşhurlar daha fazla tanınıp adeta dinî tecrübe açısından örnek şahsiyet seçilip, sohbetlerde misal teşkil etmesi için isimleri zikredilmektedir.

ı)Büyük günahlar yatır mahallerinde işlenmemekte, işleyenlerin ceza çekeceği yatır tarafından da farklı zararlara uğratılacağı düşünülüp bu sebeple bu tür yasaklar başka yerlerde işlenmektedir.

D-ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI

“Faraziye(varsayım), test edilmeyen doğruluğu ve geçerliliği kabul edilen, varsayılan, hipotezlere(denencelere) kaynak olan araştırmaya ışık tutan genel ilkelerdir.”¹⁰⁸ Metodologlar arasında hipotez ve varsayım kavramlarının neyi ifade ettiği hususunda farklılıklar vardır. Bir kısmı varsayıma sayılı, hipoteze denence demektir. Aksiyom cümleleri(hükümleri) “dır” eki ile biter ve kesin kararmış gibi kabul edilirler. Bir hükmün aksiyom cümlesi olabilmesi için elde kuvvetli delillerin bulunması gerekir. Günlük hayatta birçok hareketlerin birtakım aksiyomlara dayanmasına karşılık en iyi aksiyomlar ilimlerin sonuçlarına, varlığın kategorilerine mantığın prensiplerine uygun düşen hükümlerdir.”¹⁰⁹

Her tatbiki araştırmada aktif müşahedelere girişmezden evvel araştırmacı incelediği sınırlı realite için bir faraziye kurmak zorundadır. Zaten aktif müşahade bu faraziyenin sınanmasıdır. Faraziye belirli bir yerde ve belli bir tercihte meydana gelen bir vak’ada etkileme kabiliyetini fiilen gerçekleştirmiş olan bağımsız değişkenlerin hangilerini olduğunu ve bunların hangi ölçüde etkili olduklarını öne sürer.¹¹⁰

Bu açıklamalardan sonra varsayımlarımızı şöyle sıralayalım:

- 1-Araştırmanın modeli araştırmayı gerçekleştirecek düzeydedir.
- 2- Araştırmanın örneklerini deneklerin ana külesini temsil yeteneğine sahiptir.
- 3- Araştırma için hazırlamış olduğumuz anketin güvenilirlik ve geçerliliği deneklerin sorulara verdiği cevaplara bağlıdır
- 4- Araştırmamıza katılan deneklerin anketimizdeki sorulara tarafsız ve doğru cevap verdikleri varsayılmıştır
- 5- Araştırmada kullanılan kaynaklar güvenilir ve geçerli bilgilerdir.
- 6-İnanma duygusu insanın fitrî duygularındadır.
- 7-Dindarlık toplumda röletif, bağımsız ve birden fazla boyutta kendini göstermektedir. Dindarlık çok boyutludur¹¹¹

¹⁰⁸ Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, Samsun 1993, s.35 ten naklen Mustafa Tuncel, *Türbe Azvaretlerinin Psikolojik Sosyal Sebepleri ve Tezahürleri*(Yayıp Sultan Türbe Örneği), Basılmamış Yüksek Lisans tezi, İstanbul, 1996 s.16

¹⁰⁹ Arslanoğlu, a.g.e., s.33

¹¹⁰ Bilginseven, a.g.e., s.158-159.

¹¹¹ Dindarlığın boyutlarıyla ilgili bkz. Wack, a.g.e., s.45-46

Koçuş, a.g.e., s.21

8-Sosyal durum, yaşı, dinî bilgi ve cinsiyete bağlı olarak dinî yaşayışta ve yatırım olgusundan etkilenmede farklılaşmalar ortaya çıkabilir.

Bu araştırmanın geçerlilik ve güvenilirliğinin yüksek olacağı tahmin edilmektedir. Şu sebeplerden dolayı:

1-Anket soruları daha önce yapılan türbe ziyaret fenomeni araştırmaları ile halkın kutsal anlayışı ve dinî bakışı yönünde yapılan anketler örnek alınarak hazırlanmıştır.

2-Anket soruları fakülte hocalarımızdan sahanın uzmanlarının kontrolünde hazırlanmıştır.

3-Son şeklini alıncaya kadar farklı değişikliklerde bulunulmuş ve son şeklini alınca en az 30 kişiyle gerçekleştirilmiştir ve yarıdan fazlası kendi elimle dağıtıp doldurulması gerçekleştirilmiştir. Anketimize özel bir hassasiyetle cevap vermeleri sağlanmıştır.

4-Ayrıca konu ile ilgili halktan bazı kişilerin özel görüşleri alınmıştır.

E-ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Din fertten topluma doğru hareket eden bir vahiy mahsulüdür. İnsanın görüş açısını genişletir. Mutlak'ın tâ kendisini doğrudan görmenin mümkün olduğunda ısrar eder. İyinin temeli imandır ve görünmez yolu iman görebilmektedir. Başlıca amacı insanın iç ve dış dünyasını yönlendirmektir. İslâmiyet'te aklî temelleri araştırma bizzat Hz. Peygamber tarafından başlatılmıştır ve O'nun duası : “Ey Rabbim, bana eşyanın hakikati ve mahiyeti hakkında bilgi ver” şeklinde idi. Bu gerçek daha sonra tasavvuf ehlinin ve tasavvufun dışındaki akılcıların eserlerinde yer alır. Gazzali'de mistik tecrübeye başvurduğu zaman din konusunda aradığı doyumu bulabilmiştir. Kur'an'ın da

başlıca amacı Allah ve evrenle olan çok yönlü ilişkilerin yüksek şuurunu insanın ruhunda uyandırmaktır. İslâm kuvvetli bir eğitici. Bununla ilgili olarak Goethe “Bakınız, bu öğreti asla boşa gitmez. Mevcut çeşitli sistemlerimizle biz ve diyebilirim ki genellikle hiçbir insan bundan ileri gidemez.”¹¹² demiştir. İnsanlar şu veya bu şekilde dinle ilgilenip tecrübe boyutunda dini yaşamaya çalışmaktadırlar. Modern dünyanın nimetleri insanları belki robota döndürmüş, ama insan bu mutluluğu manevi arayışlarla gidermeye, belki aslına dönmeye çalışıp kutsalla alaka kurmanın yollarını aramaktadır. Özellikle bunalım dönemlerinde bu tür düşünceler ve yatırlardan meded umma, mehdilik, müceddidlik gibi ve milenarizm(binyılcılık) gibi teoriler daha çok gündeme gelmekte, ölüm karşısındaki insanın ölümden sonraki hayatı ve yaşanmaz hale gelen dünyanın başka bir dünyaya dönüşümü ve böylece kurtuluşa ermesini ifade eden bir inanca dayanırlar.¹¹³

Kıyamet olgusunun farklı dinlerdeki görünüşleri olan bu inançlar dine olan ihtiyacın arttığı dönemlerde daha fazla uygulanır durumdadırlar. İnsanlar böyle hallerde ve bunun gibi sıkıntılı durumlarda renkli ve ilginç kişilikleri bulunan veya karizmatik şahsiyetleri olanların etrafında kenetlenmişlerdir.¹¹⁴

İşte insanların bu dinî ihtiyaçlarını doğru olarak karşılayıp tasavvufî düşünceye yönelik boşluklarını dolduracak büyük mutasavvıfların düşüncelerinden ve gerçek din anlayışı ile gerçek mutasavvıflardan istifadelerini temin etmek için neye ihtiyaç duyduklarını, ne tür dinî tecrübe ve inanç motifleriyle yatırlara yönelip ziyaretlerde bulunduklarını, etkilenmelerinin tezahürleri hangi şekilde topluma yansıyor bunları, ibadetlerde, aile kurumunda, komşuluk balarında, dinî düşünce ve dinî tecrübeye, sosyal bünyede, manevî bütünleşmede, düğünde, dernekte, ticarette, seyahatte, ilimde, bilimde müspet etkileri var mı bu durumları ve yasakların dini olanları açısından tesirleri toplumda ne şekil görülüyor bunları bulmaya çalıştık. Araştırmamız bu meyanda büyük önem arz etmektedir. Çünkü küçük bir misal teşkil edecek olan yatır olgusunda Kastamonu örneği memleketimizdeki tüm insanların ve sosyal bünyenin özelliğini bize sunmuş olacaktır. İnsanların din açısından da gerçek özlemleri, ihtiyaçları veya yaptıkları yanlışlar bilinirse elbette ki tedavisi kolay olacaktır.

İnsanlar ilk zamanlardan beri bir şeylere inandıkları gibi karizmatik şahsiyetler diyebileceğimiz Veliler etrafında toplanma, onların prensiplerine şartsız bağlanma

¹¹² Muhammed İkbal, *İslâm'da Dinî Düşüncenin Yeniden Doğuşu*, çev: N. Ahmer Asar, Birleşik Yayınları, İstanbul ts., 17-25.

¹¹³ Hilel Schwartz, “Milenarizm(Binyılcılık)”, *Türkiye Yıllığı*, Çev: Ali Coşkun, Eylül-Ekim 1996, s.78.

ihtiyacı hissetmişler, bunu Peygamberle özdeşleştirip Verasetü'l-Enbiya kabul etmişlerdir. Ermiş kişiler veya mukaddes karakterli şahsiyeti ifade eden şahıslar kutsalla irtibat kurup kişinin dine olan ihtiyaçlarını süratlice giderebilmektedirler. Ama bunlara ermiş denilmekle beraber bu kutsaliyetlerini aldıkları gerçek kurucu kişilerden aşağıdadırlar. Fakat ittiba edip kendisine güvenen ve inananları peygambere bağlamada bir hizmetçi kabul edilmişlerdir. Halk tarafından onun kılavuzluğu şiddetle arana gelmiştir. Çünkü O hususiyle şiddetli bir tarzda uluhiyetle ittisali yaşar. Gruplaşmaya ve onun bütünleşmesine sebebiyet veren şey veya onu hızlandıran şey ermiş kişinin ölümüdür. Burada kişiye veya onun hatırasına hürmet göstermeye devam olunmakta, yardım ve şefaati ümit edilmektedir. Bu sebeple etnik, siyasî, meslekî ve sosyal gruplar koruyucu olarak bir ermişi seçerler veya onun kültü tarafından bütünleşmiş yeni teşkilatlar oluştururlar. Mezarları kıymetli bir sembol haline gelmekte ve kendilerini onun himayesine terk etmektedirler. Yine din uğrunda şehit olmuşlarda bu manada ziyaret edilenler arasında olmuştur. Bu erenler, zamanla eski tarihlerde batıl inanç kültürleri haline de dönüşebilmektedir.¹¹⁵ Toplumumuzda insanların dinî yönden tatminlerini tesbit edip ihtiyaçlarına cevap vermek, toplumun sağlıklı ve yararlı bireyleri haline gelmelerini sağlamak için onların hayatları iyi tanınmalı ve onları meşgul eden sosyal ve psikolojik dinî problemleri tesbit edip mümkün olduğu kadarıyla çözüm bulunmalıdır. Biz de bu araştırmamızda Kastamonu halkının dinî problemlerinin özellikle yatır olgusuyla bağlantılı yönlerini ve yatır ziyaret fenomeninin toplumsal tezahürlerinin tarihle bağlılığını ve kutsalla iletişim kurma ihtiyacının yatırıla alakasının ne olduğunu özellikle insanların bu tür dinî tecrübede yatırıla alakalanmalarının kaçınılmaz bir şekilde tarihten gelen bir süreç olarak ortaya çıktığını göstermek istiyoruz. Özellikle dinin dünya çapında yükselen bir değer olarak gösterildiğini dikkate alarak Kastamonu yatır olgusu misaliyle dinî tecrübede buradaki halkın dinin hangi düzeyinde yaşadığını tesbit ederek diğer araştırmacılar içinde model olacağını ümit ediyoruz.

Bunu belirttikten sonra yatır olgusunun tarihî temellerindeki İslâm öncesi inanç motiflerini ve Türklerin inanç sistemlerindeki İslâm öncesi motifleri, özellikle Bektaşî menakıbnamelerinden ve Türklerin dinî tarihlerinden inceleyip özetle aktarmaya çalışalım ki İslâm'la bu motifler ne şekiller almış, hangi türde tezahür etmiş anlaşılsın. Araştırmamıza katacağı önem açısından bakıldığı zaman bu motifler insanların

¹¹⁴ Arslantürk, a.g.e., s.15.

inançlarının tarihî derinliklerden geldiğini zamanla farklı şekillere büründüğünü göstermektedir. Bunlar iyi tespit edilirse evrensel din ve son doğru olanla yanlış olan iyi ayırt edilip insanlar gerçek doğrularla başbaşa bırakılarak batıldan uzaklaştırılıp Mutlak yaratıcıya ulaşmalarında önlerine çıkan şirk engelleri ve tevhidi bozan anlayışlar, yaşantılar sosyal bünyeden uzaklaştırılabilecektir. Malumdur ki IX. yüzyıldan bu yana görülen tasavvuf cereyanı ve XI. yüzyıldan bu yana teşekkül eden tarikatlarla birlikte menkıbeler ve menakıbname veya vilayetname denilen müstakil eserler doğmuştur.

Türklerin İslâmiyet’i kabulden önce mensup oldukları inanç ve kültür sistemleri gözden geçirildiği zaman Atalar kültü, çeşitli tarikat kültürleri ve Gök Tanrı kültüyle zirve noktasına ulaşmıştır. Türkler Şamanizm’e de kendilerine has bir çehre kazandırmışlar, Doğuda Çin kültürünün etkisine girerken Batıda Zerdüşt İran inançlarıyla haşır neşir olmuşlar ve karşılıklı etkilenmeler, tedahüller vuku bulmuş ve zikredilen bu dinler Türklere mahsus bir veçhe almıştır. Fakat İslâmiyet, bu dinlerin yerini Türklerin nezdinde aldığı zaman kolay kolay bu etkiler sökülüp atılamamış bazıları İslâmî bir cila altında bazı Türk topluluklarında yaşamaya devam etmiştir. İslâmiyet, Türklerin inanç dünyalarının dibine inebildiği kadar eski dinlerin kalıntılarını dışarı atmıştır.¹¹⁶

Araştırmamız bu inanç motiflerini ziyaret fenomeninde kısmen gösterecek ve daha iyi araştırmalar yapabilmesine zemin hazırlayıp bu motiflerin farklı şekillerini Kastamonu Yatır tiplendirmelerinde okuyucularımıza sunacaktır.

F-ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Bu araştırma 1998 senesinde Kastamonu merkezinde, kısmen de merkeze bağlı yakın köylerden Ballık, Benki Sultan’da yapılmıştır. İhsangazi ilçesinin Tekke köyünde gözlem ve bu köylerden tanıdığımız simalarla mülakât olarak gerçekleştirilip genellikle Kastamonu merkezindeki esnaf, işçi, memur ve öğrenci üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Bundan önce Kastamonu ile ilgili bilgiler Kültür Müdürlüğünden, il yıllıklarından, Ankara Türk Tarih Kurumu ve Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanelerindeki Kastamonu Veli ve Yatırlarıyla ilgili ve belgeler toplanarak Gazi Üniversitesindeki Prof. Dr. Abdülkerim Abdülkadiroğlu’nun çalışmaları fotokopi

¹¹⁵ Wach, *a.g.e.*, s.431-432.

¹¹⁶ Ocak, *a.g.e.*, s.68.

çektirilerek ve araştırmamızla ilgili kitapların çoğu satın alınıp bir kısmı fotokopi çektilirip İstanbul'a getirilerek ilgili literatür taranmıştır.

Her araştırma ve özellikle ampirik araştırmalar, kullandıkları örneklerle sınırlıdır. Bizim bu araştırmamızda elde edilen neticeler, etkisi Kastamonu halkı üzerinde yaptığımız bu anket Kastamonu yatırırlarının etkisiyle ilgili örnekleme katılanlarla sınırlıdır. Tüm Kastamonu'nun ilçeleri için bütün köyleri için ve tüm Türkiye türbeleri için geçerlidir dememiz mümkün değildir.

Böyle bir ifade kullanılabilmesi için hem bütün türbelerle tek tek anket yapılmalı ve tüm Türkiye genelinde türbeler üzerinde ve halk üzerinde ayrı ayrı anket gerçekleştirilip sosyal etkileri aranmalıdır.

Araştırmamız belli bir zaman diliminde yapılmıştır. Zamanla anlayış tutum ve davranışlar değişeceği için araştırmamızda yapıldığı zamanla sınırlıdır. Temmuz, Ağustos, Eylül aylarında anket uygulanmıştır.

Deneklerin tutum ve davranışlarının zamanla değişebileceği göz önünde bulunmalıdır.

Araştırma çalışma yapılan yöre ile sınırlıdır.

Deneklerin vermiş oldukları cevapların samimi ve doğru olduğu varsayımına dayalı ve bununla sınırlıdır.

F-TEMEL KAVRAMLAR

1-Ziyaret

Birini bir yeri görmeye gitmek manasına olan Türkçe'mizdeki ziyaret sözcüğü Arapça "ziyaret" kelimesinden gelmekte olup; yine Arapça'da aynı kökten gelen "zuhur" sözcüğü hem ziyaret etmek, hem de ziyaret eden manasında kullanılmaktadır. Arap dilinde zair sözü daha yaygındır. "Zuvar" ve mezar kelimeleri de bir kimseyi görmeye gitme manasını ifade etmekle beraber, "mezur" Türkçe'de kabir karşılığında kullanılmaktadır.

Bu kelime umumiyetle dinî manada ibret almak için kabirleri sevap kazanmak için de mübarek yerleri, akrabaları ve hastaları görmeyi ifade etmektedir.¹¹⁷

¹¹⁷ M. Yaşar Kandemir, "Ziyaret", *İslâm Ansiklopedisi*, MEB, İstanbul 1986, XII, 620.

Mübarek ve kutsal olduğuna inanılan ermişlere ait kabir ve türbelerin ziyaret edilmesi, buralarda dua ve ibadet edilmesi, kurban kesilmesi. Ziyaret edilen yere ziyaretgah(mezar), ziyaretçilere zair(zuvvar) denilmektedir.¹¹⁸

2-Veli

Dost, yâr, sevgili eren ermiş denilmektedir. Çoğulu evliya'dır. Hakkın dostu ve sevgili kulu diye tarif edilmektedir.¹¹⁹ "Allah bir kulunu sevdi mi onun gören gözü, işiten kulağı, tutan eli, yürüyen ayağı olur. Bu kul Allah'tan bir şey dilerse dileği kabul edilir. Allah'a sığındığında da Allah onu korur. Allah velisine düşman olan kimselere harp ilan eder."¹²⁰

Veli, lugatta düşmanın zıttıdır. Allah'a dost veya Allah için dost manasına gelir. Fail vezninde, mef'ul mânâsını ifade ederse "Allah Teâla'nın gözettiği, koruduğu ve bir an bile kendi nefsiyle başbaşa bırakmadığı kimse" olarak tarif edilir. Kuşeyrî, bu fikri şu ayetle vesikalandırır.¹²¹ "...Ve O, bütün salihlere de velilik ediyor."¹²²

"Veli, Allah'a ibadet ve taat işini uhdesine alan kimsedir."¹²³

Veli, karib manasına gelmektedir. Dünya ve ahirete râğbet etmeyendir. Onlar görüldüklerinde Allah'ı yad ettiren kimselerdir.¹²⁴ Bunlar "Allah için Allah'ta seviş" fikriyle hareket edip yaratılanı hoş görürler, yaratandan ötürü ki Hz. Ömer(r.a.)'dan rivayetle Peygamber(a.s.) şöyle buyurmuştur: "Allah'ın kullarından birtakım insanlar vardır ki nebi ve şehid olmadıkları halde kıyamet gününde Allah katındaki makamlarından dolayı onlara enbiya ve şuhedâ gıpta edecektir." Ashâb "Bunlar kimlerdir?" dediler.

"Bunlar, ne akrabalık, ne de birbiriyle alıp verecekleri olmadıkları halde Allah için Allah'ta sevişenlerdir. Allah'a yemin ederim ki yüzleri bir nur ve kendileri nurdan bir minber üzeredir. İnsanlar korktuğu zaman bunlar korkmazlar; mahzun oldukları şeyden de üzüntü duymazlar." Ve şu ayette buna delildir: "Haberiniz olsun ki Allah'ın veli kulları için hiçbir korku yoktur; onlar mahzun da olacak değillerdir."¹²⁵

¹¹⁸ Uludağ, "Ziyaret", *İslâm Ansiklopedisi*, s.542.

¹¹⁹ Uludağ, "Veli", *İslâm Ansiklopedisi*, s.519.

¹²⁰ Buhârî, Rekaik 38; İbn Mace, Fiten 16.

¹²¹ Eraydın, *a.g.e.*, s.90.

¹²² Kuşeyrî, *a.g.e.*, II, 519'dan naklen Eraydın, *a.g.e.*, s.90.

¹²³ Bakara 2/257.

¹²⁴ İbn Mace, Zühhd 4.

¹²⁵ Yunus 10/62. Hamdi Yazır, *a.g.e.*, IV, 2731.

Bazılarına göre kişi kendisinin veli olduğunu bilmeyebilir ve hüsn-i hatime veli olmanın şartıdır diyorlar. Velinin başkaları tarafından bilinemeyeceğini de söyleyenler vardır ki Bayezid-i Bestami “Evliyaulah’ın Hakk’ın gelinleri olduğunu ve onları mahrem olanlardan başkasının göremeyeceğini” de söylemesi bu fikri güçlendirmektedir.¹²⁶

Velayetin şartları da vardır. a)Kur’an ve Sünneti muhafaza, b)Günah üzerinde ısrar etmekten korunmuştur c)Ve Gazzali nübüccetten de üstün tutarak der ki: “Velayetin nihayeti yok nübüvvetin nihayeti vardır. d)Velayet halıkın sıfatı, nübüvvet mahlukun ismidir. e)Velayet emr-i batın, nübüvvet emr-i zahirdir”¹²⁷

Velayet, vilayet şeklinde de kullanılıp dostluk kurmak, sevmek anlamına geldiği gibi saltanat, hükümlanlık anlamlarına da gelmektedir, ki daha geniş açıklamaları ve özelliklerini tasavvuf kaynaklarına bırakıp araştırmamızda karizmatik veli kabul edilenlerden biri olan ve son dönemlerde yaşamış bulunup ilmi kariyeri de yüksek olan merhum Mehmet Feyzî Efendinin velayetle ilgili ve Veli ile ilgili sözlerini nakletmeye çalışalım.

Velayet-i suğra dedikleri ki: “Tasdik nuruna mazhar her mü’min velaet-i amme hasebiyle veliyullahtır; velayete mazhardır. Yine velayet-i vusta derler: Onun velileri(dostları), takva sahiplerinden başkaları değildir. Fakat onların çoğu bunları bilmez.” Ayetini delil gösterirlerdi. Üçüncü olarak velayet-i kübra ki: Enbiyanın, sıddıkın, şühedanın velayet makamları ve en geniş velayet türüdür.” İfadesini kullanmaktadır.¹²⁸

Mehmet Feyzi Efendi, ashab ile evliya arasındaki farkı da şöyle açıklıyorlar: “Eğer derse daha sonra gelen evliyada görülen parlak kerametler, neden ashaptan zuhur etmedi? –Ashab Kur’an-ı zabt ve Peygamberimizin sünnetini yaymak gibi yüce bir vazife ile muvazzaf idiler. Peygamberimiz, irşadını umûmi olarak bütün insanlığa yapardı. Bunun için hitam-ı âmm ile hitab ederdi. Yalnız, Peygamberimizin sohbetinden herkesin aldığı nasib bir değildi. Ashab, tefehhüm bakımından ayrılırdı. Vahşi ile Hz. Ebu Bekir aynı seviyede midir? İşte bunun sebebi, sohbet-i nebeviden aldıkları feyzin ayrı olmasıdır. Hem ashab aynı zamanda fezâil-i külliye *sahibi* idiler. Evliyanın kelimaları, lisân-ı has ile oldu. Evliya-ı izamın parlak kerametleri ise irşadlarının hususi

¹²⁶ Eraydın, a.g.e., s.93.

¹²⁷ Eraydın, a.g.e., s.95.

¹²⁸ Musa Özdağ, *Mehmet Feyzi Efendiden Feyizler*, Hamle Yayınları, İstanbul 1995, IV, 15-44; ayrıca Feyzi Efendi ile ilgili tüm bilgilere ve özellikle velayetle ilgili görüş ve manevi makamlar için a.g.e. le beraber bkz. Özdağ a.g.e., I-VI.

bir çevreye münhasır olması ve müridanını taltif ederek kendisine bağlaması hikmetine mebnidir. Hem evliye, fezâil-i cüziye sahibi olup; gösterdikleri kerametler, bir ağacın semeresi kabilindendir.”¹²⁹ Feyzi Efendi, veli ile ilgili tespitlerini şöyle sürdürüyor: “Bir kısım zevat, yanlış bir inanç ile makam-ı velayet, makam-ı nübüvetten üstündür, dediler. Halbuki bu söz mutlak manada doğru değildir. Fakat enbiyanın kendi zatlarına mahsus olmak üzere velayetleri nübüvvetten üstündür.” Diyorlar ve Said-i Nursi üstadının da bu görüşte olduğunu söyleyip delil getiriyorlar.¹³⁰ Yine “Cahidden evliya olmaz. Cenab-ı Hak, bir kimseye velayet nasib edecekse o kimse ümmî de olsa, ona ilm-i zarurî ihsan eder. Amel ve ibadetleri yapacak kadar, şer’i ilimleri bilir.” diye veliyi açıklıyor, evliyanın vasıflarını da “Letafet-i lisan, hüsn ü huluk, güler yüz, sehavet-i nefis, killet-i itiraz, mazareti yere basar” diyerek vasıflandırmaktadır.¹³¹

Veli, “ermiş kişi” anlamında ilahî, şahsî menfaatten uzak, lütufkar bir şahsiyettir. Bu terim dinî istılahlara dahildir, ahlakî kategoriye tali olarak göstermektedir. Wach’a göre bu terim, “Tanrı adamı” (Peygamberler, nebiler, veliler) gibi kişileri daha selektif bir suretle belirtmeye ve dini otoritenin özel bir tipini karakterize etmeye yarar. Bu sebeple Buda’ya, Muhammed’e(a.s.) veya Konfüçyüs’e “ermiş kişi” kelimesini tatbik doğru değildir. Velinin otoritesi din kurucunun aşağıdadır. Onun, kurucu ve peygamberle ortak yanı, şahsî bir karizmaya sahip oluşudur. Haberciler(Elçi, Resul) veli olabilirler, fakat bütün veliler muhakkak ki haberci değildirler. Onun kılavuzluğu şiddetle aranır. O, hususiyle uluhiyetle güçlü bir ittisal yaşar. Bu birleşme bazen mistik bir şekil alan devamlı bir ibadet tarafından belirlenir. Velinin hayatı fakirlik hayatıdır ve ermişin ölümü gruplaşmaları hızlandırır. Kişiye veya onun hatırasına öldükten sonra da devam olunur; çünkü yardım ve şefaati ümit edilir. İlkel dinlerde de ermişlik görülmekte, Hindistan ise ermişliğin klasik toprağı durumundadır. Janisizm, Budizm ermişlere tapınmayı desteklemekte, erenlere ve kutsal emanetlere tapınma ve bir manevi tekemmül hiyerarşisi mevcuttur.”¹³²

Veli keşfe, keramete, insanları etkileme gücüne sahip. Halka yakın, insanların kurtuluşa ermeleri için kendilerinin sevilmesi gereken kişilerdir. Bunlar kayıtsız, şartsız ondan razı olup suya batırsa da, ateşe koysa da Allah’tan razı, tevekkül ehli, sabır ehli,

¹²⁹ Rafet Küllüoğlu, *Mehmet Feyzi Efendiden Feyizli Sözler*, Cihan Yayınları, İstanbul, s.55.

¹³⁰ Küllüoğlu, a.g.e., s.56.

¹³¹ Küllüoğlu, a.g.e., s.57; ayrıca daha geniş bilgi için bkz. Süleyman Ateş, *İslâm Tasavvufu*, Yeni Ufuklar neşriyat, İstanbul 1992; Bkz. Şeyh Eşref Ali Tanevi, *Hadislerle Tasavvuf*, Hazırlayan: Zaferullah Davudî, Ahmed Yıldırım, Umran Yayınları, İstanbul 1995; ayrıca bkz. Ebu Nasr Serrac Tusî, *el-Luma (İslâm Tasavvufu)*, çev. Hasan Kamil Yılmaz, Altınoluk, İstanbul 1996, s.311-401; Mustafa Kara, *Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, Dergah Yayınları, İstanbul 1990, s.7-188.

Nebilerin dahi kendilerine imrendikleri kişilerdir. Meşreb farklılıkları olması Allah'ın "Evvel-Ahir-Zahir-Batın(Hadid 3)" isimlerinden kaynaklanmakta ve sadece Allah'ın rızasını istemektedirler.¹³³

Tasavvufta velilere farklı isimler verilmiştir. Zahid, Arif, derviş, Fakir, Aşık, Veli, Erenler, Ehlullah, miskin, Seyyah, Garib, Nuriye, Cuiye, Şikeftiye, Nussak, Ubbad, Bekkaun, Haifun, kurra, Kasas, Mistik... gibi.¹³⁴

Mutasavvıf da diyebileceğimiz veli; vecd ehli, ilim talibi ve hak bilgisinin talibidir. Mutasavvıf hakikat ehlidir. N. Mısrî'nin ifadesiyle der ki:

"İzi yoktur ki izinden biline

Dahi taşmaz ki tozundan biline

Sen onu sanma sözünden biline

Hakikat ehlinin olmaz niçeni" demektedir. Tasavvufta insan bir devaran yapmaktadır.¹³⁵ Veliler veya şeyhler üçler, beşler, yediler, kırklar, kutup, kutbul aktab, insan-ı kamil gibi sınıflara ayrılmaktadır.

a)Üçler: Üç büyük veli. Gayb erenlerinden üç ulu ermiş. Üçler, Hak'tan istimdan eder, halka imdad eder. İnsanlara mülayemetle muamele eder; erkek de kadın da olabilir ve bir kutup iki imamdandır oluşur. Kutb'un Allah katındaki ismi Abdullah'tır. Kutbu'l-Aktab ve Gavsu'l-â'zam diye de bilinir. Allah adına mülk ve melekutu idare eder. Hz. Mikail'in kalbi üzerine bulunan ve daima halka şefkatle muamele eden güler yüzlü üç ermiş daha vardır. pek çok yöre ismini bunlardan alır. Hatm-i evliya da üçtür.¹³⁶ Velilere aynı zamanda şeyh, mürid manasında "Baba" da denilmektedir. Bektaşilerde Hacı Bektaş Veli'nin soyundan geldiklerini iddia edenlere Bel evladı veya "Çelebi" dendiği gibi bu tarikatların şeyhlerine de yol evladı veya "Baba" denir.¹³⁷

Veli Kur'an'da iki yerde, evliye kelimesi seksen yerde geçmektedir. Velâ, velayet, makam, zaman, din, inanç ve nisbetle yakınlık anlamındadır. Etimolojik gelişimi içinde bir kelime yardım işini üstlenme, destek verme anlamlarını kazanmıştır. Allah'ın isimlerinden biri "el-Veli"dir.¹³⁸ Veli kelimesi içinde inceleyeceğimiz bazı özel manalar içeren kavramlar bulunmaktadır. Üçler bunlar arasındadır. Bu aynı zamanda "Ricalü'l-gayb" diye bilinen hak dostlarına verilen addır. Allah dostluğunun

¹³² Wach, a.g.e., s.431-434.

¹³³ Uludağ, *Bâyezid-ı Bistami*, TDV Yayınları, Ankara 1994, s.113-118.

¹³⁴ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Dergah Yayınları, İstanbul 1998, s.41-45.

¹³⁵ Bilgiseven, a.g.e., s.239-240.

¹³⁶ Uludağ, "Üçler", a.g.e., s.301.

¹³⁷ Uludağ, "Baba", a.g.e., s.80.

gizliliğinden kinayedir. Bununla ilgili en eski kaynaklar Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i ile Hakîm Tirmizi'nin eserleridir. Şu hadis buna delil gösterilmiştir. "Bu ümmetin içinde İbrahim tabiatı üzere kırk, Musa tabiatı üzere yedi, İsa tabiatı üzere üç Muhammed tabiatı üzere bir kişi bulunur. Bunlar derecelerine göre halkın efendisi sayılır.¹³⁹ Hadislerde daha çok "abdâl" kelimesi yer almaktadır. Bu "ricalü'l-gayb"ın kendi içinde hiyerarşik bir düzeni vardır. Veli diyebileceğimiz bu zatların hiyerarşisi şöyledir. Nüceba, Nükebâ, Ebdâl, İmameyn, Kutub şeklindedir. Bunların giderilmesi için çalışmak ve dua etmektir. Kutbu'l-aktâb devlet başkanı gibidir. Sufilere "şah", "sultan" gibi unvanlar da verilmektedir.¹⁴⁰

b)Beşler: Cebrail'in kalbi üzerinde bulunan(ruhanî bilgi ve hislerini ondan alan) beş ermiş. Tarik ehli olan beşlerin nefes ve ilim feyzinden de gönüller hayata kavuşur.¹⁴¹

c)Yediler: Yedi büyük veli, gayb erenlerinden yedi ulu ermiş. Bunlara Rical-i ulâ, Rical-i meâric-i ulâ da derler. Her nefeste mirac yapıp Allah'ın huzurundan marifet ilmi tahsil ettiklerine inanılır. Yediler yedi abdâl denilen Ricalü'l-gaybten ayrılır. Hz. İbrahim kalbi üzerine bulunan yedilerdir. Kimseye kin beslemezler.¹⁴²

d)Kırklar: Ricalü'l-gaybtan kırk velidir. Kırk makam; şariat, tarikat, marifet, hakikat, dört kapı ve bu dört kapıda onardan kırk makam mevcuttur.¹⁴³

e)İnsan-ı Kamil: Bu tabir Kur'an'da ve ilk sufilerde yoktur. İlk zamanlar insan-ı kamil, mü'min-i kamilin karşılığı olarak kullanılmıştır. İbn Arabî'den sonra bu tabire değişik manalar yüklenmiştir. Abdülkerim Cîlî'nin(v.820/1417) el- İnsan-ı Kamil adlı eseriyle kemale ulaşmıştır. Allah'ın bütün kemallerini kendinde bulundurur ve âlem-i asgardır. Halifeliği de bu sebeple hak etmiştir. İnsan-ı kamili tanımak Allah'ı tanımak demektir. 'Kelime' tabiri de kullanılmıştır. Gerçek veli, insan-ı kamil Allah'ın gözü ile bakar, bu alemdeki maksat odur...¹⁴⁴ buna gavs, Allah'ın tecellisini bütün fiil, isim ve zatiyla gerçekleştirdiği insan, nur u hakikat-ı muhammediyye, kutup, hakakî mürşid, akl-ı kül, kelime-i camia, nokta-i kül, nokta-i vahdet, ilk ilke, Allah'ın sureti gibi kavramlarla vasıflanmıştır.¹⁴⁵

¹³⁸ Kur'an'ın veli kavramına yaklaşımı için bkz. Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an'ın Temel Kavramları*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul 1991, s.659-666.

¹³⁹ İbn Hanbel, *Müsned*, I, s.112; V, 322.

¹⁴⁰ Serrac et-Tusi, *a.g.e.*, s.542.

¹⁴¹ Uludağ, "Üçler", *a.g.e.*, s.95.

¹⁴² Uludağ, "Yediler", *a.g.e.*, s.530.

¹⁴³ Uludağ, *a.g.e.*, s.289.

¹⁴⁴ Kara, *a.g.e.*, s.141-146.

¹⁴⁵ Uludağ, *a.g.e.*, s.250.

ğ)Gavs: Sığınma, iltica etme. Kendisine sığınıldığında kutba gavs denir. Sufiler darda kalınca “Yetiş ya Gavs!”, “Meded ya Gavs!”, “İmdat ya Pir” derler.¹⁴⁶

g)Kutub: Kutbu’l-Medar, değirmenin alt taşına yerleştirilen ve üst taşın dönmesini sağlayan demir. Tasavvufta en büyük velinin, her zaman alemde Allah’ın nazar kıldığı yer olan yer tekkesidir. Kutbu’l-ekber, kutbu’l-irşad(rehber kutub) diye ayrılır ve arştan ferçe kadar tasarrufa sahiptir.¹⁴⁷

Veli kavramının içinde zikir, ruh, kalp, şeyh, mürid, rabıta, halvet, ayin, sema gibi kavramlar ve tanımlar mevcuttur. Fakat araştırmamızın hedefi bunları çıkarmak değil, bunların isimlerini kısmen gösterip halkta sosyal tezahürleri bulmaktır. Bu sebeple veli kavramının geniş manalı muhteviyatını tasavvuf kaynaklarına bırakıyor, diğer terimlere ve ana kavramlara geçiyoruz.

3-Keramet

Kelime olarak kerem, ihsan ve lütuf gibi manalara gelir. Sufilerin hayatlarında görülen harikulade olay ve davranışlardır. Denizde yüzmek, uçmak, kısa bir sürede bir yerden bir yere gitmek gibi. Meryem’in hazır rızık bulması, Süleyman’a Belkıs’ın tahtının getirilmiş olması delildir. Keramet, Allah’ın veli ve salih kullarından zuhur eder. Mutezile bunu mucize ile karıştırılır diye iptal etmiştir. Sahabenin kerametleri hep anlatıla gelmiştir. Kevni ve hakiki(ilmî) diye ikiye ayrılır. Kerameti gizlemek esastır. Gerçek veliler keramet zuhur ederse sıkılırlar ve Allah’ın kendilerini imtihan ettiğini bilirler, hassas davranırlar. Keramet değil istikamet esastır. Keramet değil şeriata uymak esastır. Kötü huyları yok etmektir diye tarif etmişlerdir.¹⁴⁸

4-Mürid

İrade eden, taleb eden, tasavvufta iradesi olmayan, iradesini kullanmayan tarikata giren, şeyhe bağlanan, derviş, bende, efendisi olan, şeyhin kulu. Cenaze nasıl iradesiz ise müridde şeyhin önünde öyle iradesizdir. Kendi şahsî iradesini şeyhin iradesinde yok etmiş. Kendisi için Hakk’ın irade ettiğinden başka bir şey irade etmeyendir.¹⁴⁹

Dünya süsünden yüz çevirmiş, tarikat disiplinine uyan, mürşidine bağlı bir şahsiyettir. Mürid gerçek mürşidini aramalı ve din ilimlerini de öğrenmelidir.¹⁵⁰ Mürid

¹⁴⁶ Uludağ, *a.g.e.*, s.188.

¹⁴⁷ Uludağ, *a.g.e.*, s.300.

¹⁴⁸ Kara, *a.g.e.*, s.157-158; ayrıca Uludağ, “Keramet”, *a.g.e.*, s.283.

¹⁴⁹ Uludağ, *a.g.e.*, s.353.

¹⁵⁰ Eraydın, *a.g.e.*, s.144.

önce bir tarikata intisab etmek istir ve ehli olup olmadığına karar verilir. Ehil olduğu anlaşılırsa şeyh karar verir ve mürid olmuş olur ki buna “Talib” denir. Mürid seyr u süluka girerse ona namzed ise Sâlik denir. Hakikatı sezmeye başlarsa “Zevk” denir.¹⁵¹

5-Şeyh(Mürşid)

Lügatta yaşlı adam, ihtiyar, bir tekke veya zaviyede reislik eden ve müridleri bulunan kimse, kabile ve aşiret reisi manalarına gelir. Mürşid ise, irşad eden, doğru yolu gösteren kılavuz; gafletten uyandıran tarikat piri demektir. Dergahta, okulda hocanın vazifesini yüklenen kişidir. Mürşidin müride faydası karşılıklı faydalanma ve yardımlaşmanın neticesidir. Şeyhler müridlerini farklı usullerle terbiye ederler. Şeyh a)Güzel ahlaklıdır, b)mevki ve mansıb hırsından uzaktır, c)Müridleri, mesekenet ve zillate sevk etmez, d)Her haliyle itidali ihtiyar eder, tavsiye eder, malayani ile vakit geçirmez, e)Yüzü nurlu sözleri rabbanidir. Mürşid bir insan-ı kamildir.¹⁵²

Rehber değil kılavuz, yol gösteren, eren, pir, şeyh, veli, er kişi, baba, ata diye isimlendirilmektedir. Mum gibidir, kendisi yanar çevreyi aydınlatır.

Doğru yola gittin ise er eteğin tuttun ise

Bir hayır da ettin ise, birisine bindir az değil. diyen Yunus da burada bize mürşidi er olarak tanıtıyor.¹⁵³

6-Menkıbe

Din büyüklerinin veya tarihe geçmiş ünlü kişilerin hayatları ve olağan üstü davranışlarıyla ilgili hikayeler.¹⁵⁴ Tabakat kitapları ve menakıbnameler bu tür anlatılan kerametlerle ve menkıbelerle doludur. Arapça menkaba kelimesinin çoğulu menakıb sözü, bir insanın fazilet, hüner ve meziyet gibi övünülecek vasıflarını ifade eder. İslâm dünyasında çeşitli sahalarda(tıpta, savaşta, dindarlık vs.) temayüz etmiş insanların övünülecek vasıflarından bahseden kitaplar yazılmıştır. Dinî kahramanların, otoritelerin hakkındakiler bizim araştırmamızın içinde yerini bulacak bu sebeple Dânişmandname, Battalname gibi ki dinî mahiyette destanlar denebilir. Tasavvufun İslâm dininde intişarından sonra zühd ve takvasıyla şöhet bulan velilerin biyografilerini içine alan birtakım tabakat kitapları yazılmıştır.(Sülemî’nin, Kuşeyrî’nin, Feridüddin’in Tezkiresi gibi) Yine Hacı Bektaş Veli ile ilgili ve Bektaşilikle ilgili menakıbnameler ve diğerleri.

¹⁵¹ İz, a.g.e., s.119; ayrıca müridle ilgili bkz. Özdağ, a.g.e., s.266-272.

¹⁵² Eraydın, a.g.e., s.117-119.

¹⁵³ Uludağ, a.g.e., s.354.

¹⁵⁴ Türkçe Sözlük, “Menkıbe”, Türk Dil Kurumu, II, 1007.

Fakat İslâm bilgirnlerine ve velilerine yönelik menakıbnameler sosyolojik bir incelemeye tutulmamış, bu açıdan yapılan bir tetkik yok denecek kadar az olmuştur.¹⁵⁵

Anadolu'daki ilk menakıbnameler şunlardır:

- a) Menakıbu'l-Kudsiye fi Menâsıbu'l-Ünsiye
- b) Menakıb-ı Hacı Ahmed Yesevi
- c) Menakıb-ı Lokman-ı Perende
- d) Kitab-ı Ebu Müslim Horasanî
- e) Vilayetname-i Hacı Sultan
- f) Menakıb-ı Seyyid Battal Gazi
- g) Saltıkname
- h) Menakıb-ı Ahi Evren
- ı) Menakıb-ı Seyyid Mahmud Hayranî.¹⁵⁶

7-Yatır

Ermişlerin gömülü olduğuna ve ziyaretçilerine fayda ya da (çarparak) zarar verdiğine itikad edilen mezarlar. Dede Baba, türbe diye de anılmaktadır. “İslâm dünyasında Evliya mezarlarına halk arasında verilen addır.”¹⁵⁷ Allah katında yüksek mertebelere ulaşmış olduğuna inanılan kimselerin mezarlarıdır. Bu kimseler sağlıklarında zühd, takva, ibadet ve muhabbetle Tanrı'nın sevgili kulları arasına katılırlar, halk tarafından da izzet, ikram, hürmet görürler. Onlar Allah'ın dostları olduklarından öldükten sonra da Allah katındaki mertebelerinin ve bundan dolayı şefaatte bulunma özelliklerinin devam ettiğine inanılır. Bunların yüksek hatıralarının kırılmadığı inancıyla bunlar vesile ve aracı sayılarak Allah'tan bazı dileklerde bulunulur.¹⁵⁸ Velilerin karizmaları öldükten sonra da devam etmektedir. Hatta güçlenmekte ve onun etrafında etnik, siyasî, meslekî ve sosyal gruplar, yeni teşkilatlar oluşturulup mezarları aziz ve kıymetli bir sembol haline gelmektedir.¹⁵⁹

Hemen hemen bütün dinlerde tasavvufî mistik cereyan ve tarikat cemaatleri olduğu için farklı kaynakların yetişmesini sağlamıştır. İslam dininde de böyle olup bu yüksek zatların çoğu Orta Asya'dan ilk Yesevi müridleri şeklinde Rum diyarına gönderilenlerdir. Mesela Filibe civarında kıdemli Dede, Bursa'da Geyikli Baba, Abdal

¹⁵⁵ Ahmet Eflakî, *Ariflerin Menkabeleri*, çev: Tahsin Yazıcı, MEB, İstanbul 1989, I, s. VIII.

¹⁵⁶ Ocak, *a.g.e.*, s.7.

¹⁵⁷ Sönmez, *a.g.e.*, s.59.

¹⁵⁸ Sönmez, *a.g.e.*, s.59.

¹⁵⁹ Wach, *a.g.e.*, s.422.

Musa, İstanbul'da Horos Dede gibi birçokları Evliya çelebi'ye göre ceddimiz Türk-i Türkün Hoca Ahmed Yesevi'nin fukarasından olup....ifadesini kullanılmaktadır.¹⁶⁰

Bu gibi yatırlar bugün Anadolu'nun hemen her yerinde görülen halkın çeşitli hâcetleri için ziyaret ettikleri ve pek çoğu bu ülkenin Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında görev alan gaziler, şehitler ve kahramanlardır. Bu yatır olgusu mezarlar, türbeler, taşlar, ağaçlar, su kaynakları, evler, mağaralar, tepeler, dağlar ve mevkiler şeklinde tabii varlıklarda ortaya çıkmaktadır.¹⁶¹

8-Türbe

Genellikle büyük zatların, evliyaların, şehidlerin mezarlarının üzerine yapılan bir yapıdır. Türbe içinde bulunan medfun zatın özel ve kıymetli eşyalarının ve mezarının kaybolmaması, zarar ve tehlikelerden korunması, ziyaretçilerin rahat bir şekilde Kur'an okuyup dua etmelerini tefekkür alemine dalıp, o büyük zatın ruhaniyetinden feyiz almalarını, o büyük zata vesile ederek Allah'tan dualarının kabulünü istemeleri için yapılan bir mabettir.¹⁶²

Buralarda adaklar adanmakta, serili postlarda namaz kılınmakta, dua edilip para verilmektedir.¹⁶³

İslâm memleketlerinde türbelerin çoğu kubbe ile örtülü olarak inşa edildiği için kubbe kelimesi üstü kapalı bir tavan ile örtülü binalar manasına gelmekte ve türbe yerine kullanılmaktadır. Sonradan Türkler, Turba(türbe)yı tekrar halk diline mal etmişlerdir. Önce evlerin dört köşe duvarlarının üstünü örten yassı küre şeklindeki takyesini yükseltmekle başlandı. Daha sonra basık kemerin alikali kubbeye dönüştürülmesi sekiz köşeli bir aracı olan kasnağın ilavesini ayrıca unsurlar kullanıldı. Bölmece Mağrip'te başlayıp Hindistan'a kadar yayıldı. Türklerin fethettikleri ülkelerde de başka şekilli kubbeler çıkararak son şeklini almıştır.¹⁶⁴ Mezar veya kabirlerle ilgili İslâm kültüründeki ziyaret fenomenini özel başlık altında sunacağımız için burada farklı ziyaret anlayış ve fenomenlerinden ziyade(türbe) kavramının tarih içinde ve günümüzdeki şekillenmesini açıklamamız gerekmektedir. Altay mezar tipinin tasviri bulunmamakla beraber, mezar yapıları ile ilgili yabancı gezginlerin notlarından aktarırsak şu görünür ki: Onlar “derin mezar”, “geniş mezarlık”, “büyük çukur” deyip

¹⁶⁰ Cebeci, *a.g.m.*, s.5.

¹⁶¹ Cebeci, *a.g.m.*, s.5.

¹⁶² Nihat Aytürk, Bayram Altan, *Türkiye'de Dini Ziyaret Yerleri*, Altanoğlu İlim ve Kültür Hizmetleri, Ankara 1992, s.30'dan naklen Tuncer, *a.g.e.*, s.19.

¹⁶³ Uludağ, *a.g.e.*, s.434.

“yirmi gözlü mezar” veya “büyük bir ada”dan söz ediyorlar. Mezarları gömdükleri kişilerin tabiatıyla kendisi ile birlikte gömülen eşyaları içine alabilecek derinlik ve genişliktedir. İbn Batuta’nın anlattığına göre dıştan görünüşü yüksek bir tepeye benzeyen mezarlar doğal olarak belli bir düzeye gelmiş kişiler için gerçekleştiriliyor ve mezar taşları dikiliyor ve bunlar ayrıcalık kazanıyor. Farklılığın varlığını tezahür ettiriyor. Bazı toplumlarda, mesela Tukiü’lerde, mezarların büyük bir kapsamı bulunabiliyor, gerek bir tapınak etrafında düzenlenebiliyor. Çin yıllıkları bu konuda şöyle der: “Türkler mezarın üzerinde, içinde ölenin tasvirini ve yaşarken iştirak ettiği savaşların temsillerini resmettikleri bir ev inşa etmektedirler.” Köl Tegin(Gül Tigin)’in Orta Çağ başlarındaki mezarı yüksek düzeydeki bir kişinin mezarı konusunda bilgi vermektedir.¹⁶⁵

Moğol kültüründe, Türk tarihinde farklı şekillerini gördüğümüz mezar kültürü ve yapıtları, taş dikmeler, büyük çadırlar kurmalar ve günümüzde anıt mezarlar yapma gibi kültür ve sanat eserlerinin varlık sebebini, eski halk inançlarıyla atalar kültü, tabiat kültü, ağaç, taş kültü, kurban ve adak adama gibi dinî motifli tecrübeleri bunların İslâm’la değişik şekillere bürünmesini ziyaret fenomeni kapsamakta olduğunda (Türbe) kavramının bu yöndeki açıklamasına girmiyoruz.

Türbe doğuşu itibarıyla başka kültürlerde görülse de diğer İslâm sanat eserleri gibi kendisine İslâm sanat eseri olarak ayrı bir yer edinmiştir. Sir Thomas Arnold, İslâm Sanatı kavramına “Muhammedî sanat”¹⁶⁶ diyor ki türbe de İslâm diyarında veya “Muhammedî” ülkelerde bariz şekilde veya bugünkü manasıyla bulunmakta olan bir dinî yapıttır. Orada yatan zatın büyüklüğünde bir kutsaliyet kazanmaktadır.

X, yüzyılda Abbasi halifelerinin gücü zayıfladığında devlet içinde küçük hanedanlar ortaya çıktı. Bunlardan en önemlisi Samaniler ki büyük sanatkarları himaye ettiler. Başkentleri Buhara idi, burada ayakta kalan ilk anıtlarından birini 295/907 tamamladılar ki İsmail türbesini inşa ettiler. Türbe, plan olarak Sasani mimarisinin etkisini taşır. Kare yapıları ve yarım küre kubbeleri olan Sasani ateşgedelir(fire altars) İslâmî dönemin kubbeli türbeleri için bir model olmuştur. Planın kareden daireye geçişi mimari bir problem oldu. Bu problemin ilk başarılı çözümü, Ribat-ı Sefid’in

¹⁶⁴ Tuncer, *a.g.e.*, s.20.

¹⁶⁵ Jen-Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, çev: Aykut Kazancıgil, İşaret Yayınları, İstanbul 1998, s.220.

¹⁶⁶ İsmail Kılhoğlu ve Komisyon, *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, Hikmet Yayınları, İstanbul 1989, IV, 246.

ateşgedesi(Miladî 3. yüzyıl) gerçekleştirdiği bilinmektedir. Köşe kemerler yardımıyla çözümlendi.¹⁶⁷

Anadolu'daki türbeler İran geleneğini izlemişlerdir. Kayseri'deki melik Gazi türbesinde görüldüğü gibi taştan yapılmış, planları sekizgenden, çokgenden kareye değişmiştir.¹⁶⁸

9-Cemaat

“Aynı inanç, değer ve davranış kalıplarını benimsemiş, karşılıklı olarak yakın, içten, yüz yüze ve samimi ilişkilerle birbirine bağlı insanlardan oluşan, topluma oranla görece küçük homojen insan topluluğu.”¹⁶⁹

Cemaat Ferdinand Tönnies'e göre organik bir ifadeye sahip olan fertlerin birleşmesidir. Bu birleşme ve dayanışma aynı kandan olma gibi bir tabiat kuvvetinden kaynaklanır. Tabiatın ürünüdür, organizmasıdır. Fertler, sosyal bir bedenün üyeleridir. Aralarında bir ilişki söz konusudur. Şahsî irade yoktur, çünkü fert tam anlamıyla topluluk tarafından kuşatılmıştır. Birbirlerine sadakat, sevgi gibi hissi bir cevherle bağlıdır. İlişkiler yüz yüze samimi ve süreklidir. Küçük veya büyük bir grubun üyelerinin ayrı ayrı menfaatleri değil de, ortak hayatın temel şartlarının paylaşacak biçimde şahsiyetlerinin bütünüyle katılarak bir arada yaşadığı gruptur.¹⁷⁰

Ortak hizmet kurumlarına sahiptir. İş bölümü gelişmemiştir. Maddi ve ruhi neyi varsa müşterektir. Kader birliği vardır. Mekan şartı ve cemaat duygusu önemlidir. Bazı sosyologlar cemaattaki şuura “Biz” şuuru derler. Önemli bir nokta var ki araştırmamız için de önem arz etmekte ve hedeflerinden biri olan “cemaatleşme” diye nitelendirebileceğimiz durumdur. Cemaat değilken cemaat haline gelme veya cemiyetle cemaat oluşması durumu ki tabii olarak vücuda gelmektedir. Geniş bir cemiyet içinde herhangi önemli bir sebepten, gide gide çok sıkı bir temas ve birlikte bulunmaktan gelen bir cemaatleşme vakidir. Bu insanların cemaat hayatına muhtaç olduğunu ifade eder. Dinî cemaatler, tarikatlar, meşrepler, Nakşîlik, Kadirîlik, Halvetilik, Mevlevilik, Bektaşîlik, Alevilik ve bunların her birisinde oluşan farklı meşrep kolları birer cemattir. Müşterek kutsallıklara inananların oluşturduğu bu gruplarda üyeler ortaklaşa inanış, ortaklaşa ibadet, benzer bir hayat tarzı ile birbirlerine sıkıca bağlanmışlardır. Aralarındaki bazı farklar(mevki, servet, meslek vs.) bağlar önemini kaybetmiştir.

¹⁶⁷ Kılıçoğlu ve Komisyon, *a.g.e.*, s.254.

¹⁶⁸ Kılıçoğlu ve Komisyon, *a.g.e.*, s.261.

¹⁶⁹ Demir-Acar, *a.g.e.*, s.66.

Cemaatleşme cemiyetten önceki tarihi cemaatten farklıdır. Burada fertlerin iradelerine yer vardır; rızalarının birleştiği bir cennet şuuru söz konusudur.¹⁷¹

İleri bir medeniyet içinde de olsa tabii bir cemaatleşme vuku bulur. Cemaatleşme tabii bir akıştır. Burada üyelerin malları söz konusudur. “Cemaat, site içinde meydana gelen tek bir otoritedir. Fakat üyelerinin elde bulundurduğu kudret her birinin serbestçe rızalarıdır. İtibarlarının silinmesini kabul ettikleri ölçüde cemaatin bir üyesine bir şeyi zorla kabul ettirmek mümkün değildir.”¹⁷²

“Bugün sınaî cemiyetlerde birçok sahada cemaat karakteri taşıyan gruplar vardır.” diyor H. Freyer.¹⁷³

Cemiyet içinde cemaat oluşmasına etki eden saik maksat veya sosyal münasebet teşekkülünde saik olan maksat ve menfaatlerden her zaman bir tanesi ağır basabilir. Gerçek halde bir sınıf cemiyetinde zümre cemiyetinden kalma geleneklerle cemaat münasebetlerine diğer unsurlarla birlikte rastlanabilir. Saf bir dinî cemaatin ideal tip oluşturabilir. Gerçekte ise her dinî cemaate tesir eden amiller arasında geleneksel kuvvetler ailevi, toplumsal, siyasi, ekonomik etkenler yer almaktadır.¹⁷⁴

Cemaata cemiyet öncesi teşekkül açısından bakarsak çok uzun mesele olarak karşımıza çıktığı için burada bazı kısa net açıklamalarla yetinmek H. Freyer’den aktarmak istiyoruz. Nasıl kristallerin yapısı ile hayvan vücudunun yapısına tesir eden ana şekiller varsa, hayvanlar sürüngen kuş, balık gibi özellikle isimlendiriliyorsa sosyal hayatın da ana şekilleri vardır: bunlar belli bir kültürel hazineyi geliştirirler. Giysi türü bazı görenekler vs. mesela bir çocuk doğduğu zaman adetimiz şöyle denilmektedir: Eğer doğum, nişan, düğün vs. gibi durumlarda düşünmeksizin muayyen örf ve adetlere riayet olunursa ilgili grup cemaatten kalma izler taşıyor demektir.¹⁷⁵ Bu cemiyet öncesi cemaatin tüm özellikleri için Zeki Arslantürk ve Tayfun Amman’ın kitabına* atfederken araştırmamız için önemli olan cemaatleşmeden biraz daha söz edelim.

Ferdiyet zayıf, insanlar arasında benzerlik mevcut iş bölümü basit, yazısız hukuk hakimdir. Fransız ihtilali bu açıdan eleştirilmektedir. Cemaatleşmenin getireceği menfaatlerden ferdi mahrum bırakmıştır. Bu sebepten Batıda dini liderler manevi bakımdan dağılmış endüstriyel cemiyetleri dinin kaynaştırıcı kudretine dayanarak

¹⁷⁰ Arslantürk-Amman, *a.g.e.*, s.215.

¹⁷¹ Yünni Sezen, *Sosyolojide ve Din Sosyolojisinde Temel Bilgiler ve Tartışmalar*, İFAV, İstanbul 1990, s.17-19.

¹⁷² Joseph Chelhod’dan naklen Sezen, *a.g.e.*, s.19.

¹⁷³ H. Freyer, *Din Sosyolojisi*’s.13’ten naklen Sezen *a.g.e.*, s.20.

¹⁷⁴ H. Freyer, *Sosyolojiye Giriş*, çev: Nermin Abadan, Sevinç Matbaası, Ankara 1957, s.99.

¹⁷⁵ Freyer, *a.g.e.*, s.100-103.

* Bkz. Arslantürk-Amman, *a.g.e.*, s.214-218.

bütünleştirme teşebbüsüne giriştiler. Manevi ilimler sahasında cemaatleşmenin önemi sosyologlar tarafından da anlaşılmıştır. Batı devletlerinin refah içinde debelenmektedir. Bu durum genç nesillere millet denilen büyük cemaate girme fikrini benimsetirken cemaat hayatının manevi gayelere yöneltmenin lüzumunu da hissettirmektedir.¹⁷⁶

Tevhid inancı da cemaat ve cemiyetin oluşmasına etki etmektedir. Zaten Allah kelimesi çoğul olarak kullanılmakta ve İhlas suresinde tek(ahad) diye taraf olunmakta ve çokluk alemi onun iradesiyle olmaktadır. Cemiyet halinde yaşayış adeta insan için kaçınılmaz bir tabiat kanunudur. Tevhid kavramı insanın psikolojisinde sistemli bütünlük meydana getirecek ve cemiyetinde sosyal entegrasyona maruz kalmasını kolaylaştıracaktır. Cemiyet ve cemaatleşme hayatının tek bir Tanrı'nın iradesine uygun olduğunu düşünen insan sosyal bütünleşmeye elverişli bir ferd haline gelir. Tevhid cemaat olma için elverişli bir inanç ve bütün peygamberleri muvahhid olan bir ferd kabul edebildiği gibi bir cemaat liderine bağlanan müridde diğerlerini de kardeş sayabilecektir. İslâm mekanik bütünleşmeye maddeci menfaate dayalı birlikteliğe karşıdır. Cemaatte zaten "biz" duygusu mevcuttur. İslâm'ın özü anlaşılırsa din cemiyeti manalı sistem haline getirir.¹⁷⁷

En ibtidaî cemaatte dahi dinî inanç vardır. O da totem inancıdır. Ruhban sınıfına mensup dini cemaatlerde bu iş meslek halinde yapılmaktadır. İslâm'da her Müslüman dindashlarını ibadete çağırabilir. Totem gibi aynı atadan gelenlerden oluşan kan cemaati aynı yerde, daima yüz yüze temaslardan doğan yer cemaati, şehir hayatında bir ideolojiye tutsak olmuş kapalı sosyal şekli olmuş ideoloji cemaati genel olarak cemaati üç tipini oluşturur. Klan ve yer cemaatine doğumla girersiniz. İdeoloji cemaatine propagandanın fark ettirmeden boyun eğdiren baskısıyla girilir.¹⁷⁸

a)İslâm'da cemaat: "Gerçek din", tevhidi olan İslâm geniş manada müesseselere temel teşkil etmektedir. Toynbee'ye göre gerçek dine yükselmek için ruhunuzu diğer kardeşler uğruna ızdıraba, sıkıntıya katlanmaktan zevk alır hale getirmeniz gerekir. İslâmiyet ilk geldiği zaman sosyo-kültürel yapıyı değiştirmiştir. Çünkü fertlerin ferdiyet gücüne sahip olmadıkları bütün şeref ve itibarını kendi hünerlerine değil, mensup oldukları aileye klanı kabileye borçlu bulundukları cemaatçi bir sosyal yapıya gelmiştir. İlk önce İslâm Peygamberi buraya görevlendirilmiştir. İslâm insanları, geniş manada bir millî cemaat haline getirip, aile, klan, kabile vs. cemaatleri yok etmiştir. Fakat sonra da

¹⁷⁶ Amiran Kurtkan Bilgiseven, *Genel Sosyoloji*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995, s.234-238.

¹⁷⁷ Bilgiseven, a.g.e., s.191-200.

¹⁷⁸ Bilgiseven, a.g.e., s.271-277.

tevhid kapasitesi düşen topluluklarının elinde yeniden cemaatleşmenin ortaya çıkmasını önleyememiştir. Tabii ki bir sosyal bünye ne kadar küçük cemaatlere bölünürse, millî cemaat olma özelliğini kaybeder. Bu bölünmeler yüksek dinin tevhid inancı açısından zayıf olduğu dönemlerde mezhep ve tarikat cemaatlerinin teşekkülü suretiyle olmuştur.¹⁷⁹

1-Mezheplerden doğan cemaatleşme: Aslında İslâm temelde bunu önleyecek özelliktedir. İnancın düşük seviyesini temsil eden Hristiyanlığın ve bozulan İslâmî inancın tarikatında mezhepleşme ortaya çıkmıştır. Hatta mezhep savaşları sosyal bünyeyi zaafa uğratmıştır. Dinin nazarî esaslarının uygulamada aldığı şekillere yapılan itirazlar mezhepleşmelere yol açmıştır.^{180*}

2-Tarikatlardan Doğan Cemaatleşme: Aslında tarikatlar gerek şariat, gerek hakikat sahalarına açık olmaları bakımından birbirlerine müsamahalı olan terbiye teşekkülleridir. Bunlar da kapalı cemaatlardır. Layık olan her ferd, bu yüksek seviyeye ulaşabilir ve buna “yol” da denilir ki Yunus şöyle ifade eder:

Şariat tarikat yoldur varana

Hakikat marifet andan içeru

Hakikate varmanın yollarından bir tanesi tarikattır. Yükselme devrindeki Osmanlı Padişahlarının hepsi tarikat ulularına bağlıdır.** Bu dönemde dervişler boş arazilerde yerleşmişler oralarda tarikat merkezi halinde teşkilatlanarak köylerin kurulmasına kültürün tanıtılmasına hizmet etmişlerdir. Aslında bu dervişlerin Anadolu’ya yerleşmeleri Anadolu İslâm ve istilaları kadar eskidir. Zaviyeler kapalı bir cemaat değildir. Çünkü halka açık menfaat birliği ve dini birer terbiye müessesesi idiler. Bunlar Türk İslâm aleminin ileri kültür karakolları durumundadır. Bu tarikatlar, İslâm dini kolay benimsenebilmesi için(Bektaşilikti olduğu gibi) lazım gelen bütün kolaylıkları ihtiva eden bir şekle girmiş müsamahakar telifçi bir mahiyet alarak bazen yerli halkın itikadlarını da benimseyebilmişlerdir. Bunlar Türk İslâm kültürünü yerli halka aşılarmışlar, bazı menfaatler karşılığında devletin emniyet ve asayiş görevini de üstlenmişlerdir. Bunlardan Ahilik de kapalı bir dinî cemaat değildir. Bazen sosyal bünye küçük küçük cemaatler halinde parçalanabilir. Bu durumlarda tarikatlarda cemaatleşerek kapalı teşekküller haline geçer. Cemaatçi bünyelerde tarikatlar kapatılmış

¹⁷⁹ Bilgiseven, *a.g.e.*, s.271-277.

¹⁸⁰ Bilgiseven, *a.g.e.*, s.277-288.

* Bu sebeple itikadî ve ameli (uygulama, pratik, ayin ve ibadet) sahada mezhepler oluşmuş ve mezhepler tarihi altında eserler yazılmıştır. Bkz. Muhammed Ebu Zehra, *İslâm'da Siyasi ve İtikadî Mezhepler Tarihi*, çev: E. Ruhi Fırlalı, Yağmur Yayınları, İstanbul 1970.

olsa da yeni yeni cemaatler ortaya çıkar. Hatta partiler bile bazen kapalı cemaatler şeklini alabilmektedir.¹⁸¹

Gerçekten de evrensel din cemaat oluşturmaktadır; fakat fert zamanla yavaş yavaş kendini fark etmiş, kendisini aileden, cemaatten, kabileden ve toplumdan ayıran orijinal varlığının farkına varmıştır. Evrensel tipli dinlerde bu ilişki hoca-talebe, üstad-mürîd ilişkisidir. Hoca-talebe ilişkisi dinler tarihinde kendini göstermektedir. Millî dinlerde ve evrensel olan diğer dinlerdeki bu ilişkileri ve bu şekildeki cemaatleşmeyi ilgili ve yeterli kaynaklara atfederken İslâm dininde de bu şifahi öğrenme geçerli bir şey olarak düşünülmüştür. Hoca-talebe ilişkisi üstad-mürîd ilişkisinden ayrıdır. Biz burada cemaatı anlattığımız için hoca etrafında veya fikirleri etrafında oluşan cemaat bizim konumuzun içinde yer bulabilmektedir. Hoca-talebe arasındaki ilişkiler objektif realitelere dayanır. Alimin şahsının önemi yoktur. Fakat üstad ile mürîd arasındaki ilişki tamamen üstadın şahsına yönelmiştir. İslâm cemaati ile doğduğunda Buda ve İsa'nın aksine sosyal tabakadan her sınıftan insan bulunuyordu. İslâm cemaatinde Hz. Muhammed(a.s.) hiçbir zaman bir müntesipler cemaatinin kutsallaşma konusu olmamıştır. o sadece ilahî kanunun aracısıdır. İtaat edilecek mutlak zat sadece Allah'tır. Peygamber Hz. Muhammed Allah'a gidecek yolu göstermiştir.¹⁸²

Tarihî üstad ile teşkilatlanması ile talebe arasında bir tapınma ve kült konusu olmamıştır. Ölümünü takip edecek günler içinde böyle bir iddia ortaya atmamıştır. Yine de hiçbir büyük üstad böyle bir akıbetten de kurtulamamıştır. Sonraki cemaatler tarafından onların hepsi kutsallaştırılmıştır. Hoca-talebe ilişkisinden doğan cemaatlerden münhasıran dini cemaatin temelini veya tohumunu teşkil etmektedir. Tarikat cemaatleri iradenin müdahalesi olmaksızın organik dini cemaatlere bağlıdır. Tabii olarak verilen kutsallığın dışında yeni ve farklı kutsallık kazanıyorlar. Bu müessese özellikle mistik evrensel dinde görülmüştür. Ama İslâm'da tasavvuf mistisizmden farklıdır. İslâmiyet'te keşişlik de yoktur; fakat sufizm çok sayıdaki tarikat kuruluşu ve cemaatinin temelini oluşturmaktadır. Bütün tarikatlarda ortak olan yapıcı unsur iradî faaliyettir.¹⁸³

İnsan zaten bir cemaatleşmeye muhtaçtır. İslâm ferdi ve içtimaî sorumlulukları ayrı ayrı ortaya koymakla birlikte “ferdin cemiyete cemiyetin ferde” olan ihtiyacını da en iyi şekilde dengelemiştir. Cemaatleşmeyi, birlikteliği teşvik etmektedir. “Müminlerin

¹⁸¹ Bkz. Ömer Lütfü Barkan'ın “Kolonizatör Türk Dervişleri”, *Vakıflar Dergisi*, sayı 2'den ayrı basım, s.37.

¹⁸² Bilgiseven, a.g.e., s.290-295.

¹⁸³ Mensching, a.g.e., s.169-179.

bir duvarı teşkil eden tuğlalar gibi birbirlerine tutunmalarını”¹⁸⁴ Kur’an vurgularken Peygamberimiz de “Cemaatle yapılan ibadetin münferid yapılan ibadetlerden yirmi yedi defa daha değerli olduğunu”¹⁸⁵ beyan etmişlerdir.

İnsanın bir yandan ferdi hayatı olduğu gibi diğer yandan cemiyet hayatı da mevcuttur. İnsan bireysel hayatını toplum içinde yaşar. Kur’an’da insan toplumunu bir bütün olarak ele almaktadır. İnsan toplumunun ümmet, kavim, kabile, hizib vs. gruplara ayrıldığı gerçeğinden söz edilir. Ayrıca insan topluluğunun değişik inanç grupları oluşturduğu da açıkça ifade edilir. Toplum hayatı ferdlerden oluşan bir bütündür. Toplum düşüncesinin ana özelliği birlikte olup beraber yaşamaktır. Bir tek ümmet olmak mümkün değildir,¹⁸⁶ ama İslâm ümmeti olmak mümkündür. Kur’an Ahzaba(hizipçiliğe) karşıdır, yani ilahi vahiydeki gerçek birleştiriciliği yok edici hizbe karşıdır. Allah Kur’an’da parçalanıp bölünmemek için uyarmakta¹⁸⁷, bölük pörçük olmayın demektedir. Yine Kur’an topluca Allah’ın ipine sarılınmasından¹⁸⁸ ve hayra çağırmaktan, iyiliği emredip kötülükten uzak durup sakınmak ve sakındırmaktan ihtilaf etmemekten, bölünüp parçalanmamaktan bahsetmektedir¹⁸⁹ ki İslâm’ın temelinde cemaat anlayışı böyle yatmaktadır.¹⁹⁰

Psikologlarda bütün insanlarda “cemiyetle birlikte olmak” cemiyetin sevgi ve alakasına mazhar olmak gibi temel bir ruhî ihtiyacın mevcut olduğunu söylüyorlar. O kadar ki insanın mezarının yanında olmasını istemektedir. Yahya Kemal Beyatlı da bunu şöyle belirtmektedir: “Ülfet belalı şey, fakat uzlet sıkıntılı” derken Gocduvani de toplum içinde bulunup yalnızlığı yaşayabilmelidir demektedir(uzlet der encümen)dir.¹⁹¹

Cemaat ve cemaatleşme konusunda İslâm’ın ayet ve hadis olarak çok delilleri ve ulamanın çıkardığı müsbet içtihadî sonuçları ve yine yazılmış yüzlerce kaynak eserleri bulunmaktadır. Biz detaylı bilgi öğrenme arzusunu bu kaynaklara yönlendirirken tarikatların cemaatleşme ve yatır olgusunun birlikteliğe sebep olduğunu İslâmî düşünce temelinden sapmadan beraberlik anlayışını “yatır olgusu” ve cemaat gerçeğinin sağladığını anlatmaya çalıştık. Şimdi başka kavramlarla, teorik çerçevede araştırmamızın hedefini çizen ve belirleyen başlıklar altında araştırmamızı sürdürelim.

¹⁸³ Mensching, a.g.e., s.180-200.

¹⁸⁴ Saff 61/4.

¹⁸⁵ Buhari, Kitabı’l-Ezan, Bab 30.

¹⁸⁶ Hud 11/118-119.

¹⁸⁷ Rum 30/32.

¹⁸⁸ Ali İmran 3/103-105

¹⁸⁹ Mûminun 23/52-53

¹⁹⁰ Şerafeddin Gölcük, *Kur’an ve İnsan*, Esra Yayınları, Konya 1991, s.166-230.

¹⁹¹ Ahmed Arvasi, *Manevi Fönelişler*, Burak Yayınları, İstanbul 1998, s.188.

İranlı Sadi diyor ki: “Beni adem azayi yekdigend” (hz. Adem’in evlatları birbirinin uzvudur, parçasıdır) Doğal olarak insan tabii ki birbirini sevmek için yaratılmıştır. Birbirini seviyor grup teşkil ediyor, annesini, babasını, akrabasını, çocuklarını vs. seviyor.¹⁹²

¹⁹² M. Esad Coşan, *Hiz. Ali Efendimizden Vecizeler*, Seha Neşriyat, İstanbul 1995, s.17.

A-KUTSALIN BİR TEZAHÜR ŞEKLİ VE KUTSALLA OLAN İLİŞKİ BAKIMINDAN ZİYARET FENOMENİ

Anadolu'nun Türkleşmesi İslâmlaşmasında erenler veya Alperenler ve gazi-velilerin rolü elbette büyüktür. Anadolu bunlar tarafından sadece fethedilmemiş, aynı zamanda vatanlaştırılıp yurt haline getirilmiştir. Anadolu halkı da bu toprakları vatan yapan ve gelecek nesillere emanet eden insanları ebedileştirmek, yaşadıkları hayatı onlarla paylaşmak istemiş, inancını dağa, taş, ağaca, saygı-sevgi bazında işleyip kutsaliyet atfetmiş, asıl vatanın manevi sahipleri olduklarına inandıkları erenlere makam tahsis edip ziyaretgâh haline getirip kutsalla bağlantı kurup vefa borcunu da böylece ödemiş, hatta zamanla onlardan farklı beklentiler içine de girmişti. Ziyaret yerleri olarak niteleyebileceğimiz bu kutsalla bağlantı kurmada önemli rolü olan yatır veya türbelerin konumuz açısından önemi büyüktür. Çünkü bu kutsal mekanların halkta meydana getirdiği sosyal değişiklikleri ve inanç motiflerinin tezahürlerini görmek istiyoruz. Anadolu'nun her yerine farklı sayılarda adeta serpiştirilmiş olan bu eserler ve bu ziyaret makamlarının köklerini araştıran çalışmalara baktığımızda önceki kültürlerden kökenini alan yatırlara da rastlanıldığını tesbit etmiş durumdayız. Bu konuda Prof. Dr. Ünver Günay'ın "Erzurum Kenti ve Çevresinde Dini Hayat" adlı basılmamış doçentlik tezine bir de "Kayseri ve Çevresindeki Ziyaret Yerleri" çalışmalarına bakılması gerektiğini düşünüyoruz.¹⁹³ Kastamonu ve çevresinde elbette bizim bildiğimizden ve ulaşabildiğimizden çok daha fazla yatır mevcuttur. Sosyolojik ve sosyo-psikolojik yaklaşımlarla bu yatırların hepsi zamanla daha açığa çıkıp sosyal bünyedeki tezahürleri farklı çalışmalarla ortaya çıkarabilir ki buna ışık tutacağımız kanaatindeyiz.

Araştırmamızın başında dinden, dinin evrenselliğinden, İslâm ve sufilikten zühd hayatı, cemaat ve tarikatlardan bahsettik. Dinin inanç olarak veya uygulamaya yönelik tecrübe açısından (amel) olarak çeşitlilik içinde olduğu bilinmektedir. Hatta bazılarına göre her medeniyet ve Gökâlp'e göre kültür başlangıçta dinî galeyandan ve her medeniyetin kökeninde dinî bir karakter taşımasından doğan bir çeşitlilikten bahsetmek mümkündür. Bazıları bunu tecrübeye yönelen dinî olayın çeşitlilik ve evrenselliğini tecrübî ve objektif olarak anlamaya yönelmişlerdir. Özellikle "halk dini" diye

¹⁹³ Günay ve Komisyon, a.g.e., s.1.

vasıflandırılan dinî yaşayış alanına baktığımız zaman orada İslâmî unsurların dinî, sünî olduğunu, bununla beraber resmî dinin boyutlarının veya motiflerinin bulunduğunu, tasavvufî boyutu ve kökleri inanç ve kültür tarihimizin derinliklerinden geldiğini, belki de komşu kültür ve uzak başka kültürlerden, toplumlardan ve başka dinlerden de etkileşimler sonucu alınan dinî kültür unsurlarını tesbit etmek mümkün olmaktadır. Araştırmamızda ziyaret fenomenini görünen, tasvir edilebilen, deskriptif düzeyin biraz ötesine taşımak için anket metodu uyguladık. Halktaki tezahürlerini sosyolojik yönlerini bulmaya çalıştık. Toplumumuzun dini gerçeklerini daha derinden anlayıp ziyaret fenomenindeki farklı düşünce ve kültürlerin izlerini bilip İslâm’la resmî din anlayışıyla bağdaşan veya ayrılan yönlerinin iyi tesbit edilmesi gerekmektedir. Ziyaret fenomeni resmî ulemaca “dine aykırı” gerekçesiyle sık sık hücumla uğramaktan kurtulamamakla birlikte bu durum, kültürümüzün en önemli bir parçası olmaya devam etmekte; hatta toplumun ayakta durmasına belli oranda tesir ve imkan sağlamaktadır.¹⁹⁴

Biz ziyaret fenomenini ibadet amacıyla mübarek yerlere gitmek olarak tanımlarsak İslâm’da bunun en dikkate değer misalini belli rükun ve menasike uygun olarak Kabe ziyareti; Peygamber kabrini ziyaret, Arafat ziyareti(vakfe) ve diğer yerlere yapılan ziyaretler olarak buluruz. Ama bizim ele aldığımız biraz bundan farklı bir fenomendir.

Ziyaretin kelime manasını temel kavramlar bölümünde açıkladığımız için burada önce İslâm’da ziyareti açıklayıp sonra bu fenomenin tarihçeleri ve yatır ziyaretlerine geçelim.

1-İslâm’da Ziyaret, Türbe Ziyareti ve Adabı

Birini, bir yeri görmeye gitmek anlamında* olup bu kökle ilgili “zevr” kelimesi de hem ziyaret etmek, hem de ziyaret eden manasında kullanılır. Zuvar ve mezar kelimeleri de bir kimseyi görmeye gitme anlamını ifade etmekle beraber, mezar Türkçe’de kabir karşılığında kullanılmaktadır. Bu kelime umumiyetle dinî manada ibret almak için kabirleri, sevap kazanmak için de mübarek yerleri, akrabaları ve hastaları görmeyi ifade eder. Kur’an’da ziyaret olayı daha doğrusu kabir ziyareti ile ilgili ayet

¹⁹⁴ Günay ve Komisyon, *a.g.e.*, s.2-6.

* Bkz. Buhari, Savm, Bab 51-55; Nikah, Bab 89; Adab, Bab 84 vd.

dinî gayretle değil, kabile mensuplarının çokluğu için ölüleri de saymak istemeleri üzerine nazil olmuştur.¹⁹⁵

Daha önce başlangıçta kabir ziyareti İslâm'ın bidayetinde yasaktı. Peygamber iki farklı tatbikatla önce bu ziyareti yasaklamış, sonra izin vermiştir. Onun yasaklamasının sebepleri ki cahiliyye inanç, adet ve uygulamalarını yansıtmakta oluşu, iftihar vesilesi yapılması “yanakların yumruklanıp, elbiselerin yakaları yırtılarak ağıtlar yakılmasını önleyip içindekilere tapmaya varıncaya kadar gösterilen aşırı saygının ve şirk görüntülerinin önlenmesine^{196*}” yöneliktir. Daha sonra ahireti hatırlatması sebebiyle ve kişinin kendi akıbetini hatırlatması dolayısıyla izin vermiş ve kendileri de Baki mezarlığını ziyaret ederek bunu bilfiil göstermişlerdir.¹⁹⁷ Bu konudaki hadisler şunlardır:

“Kabirleri ziyaret etmenizi yasaklamıştım, kabirleri ziyaret etmek isteyen(bunu yerine getirmesini ahireti hatırlattığı için) ziyaret edebilir; çünkü onlar size ahireti hatırlatır.”¹⁹⁸

“Peygamber(a.s.) Baki al-Garkad kabristanını sık sık ziyaret etmiş, burada ziyaret ettiği annesinin kabri başında ağlamış ve bu hali yanındakileri üzmüştür.”¹⁹⁹

Bununla birlikte türbeyi ziyarete gelen insanların beklentilerini direkt olarak türbedeki medfun zatları istemeleri doğru değildir ve ölçüsüz davranışlarda şirk kokusu olabilir.²⁰⁰ Bu ziyaret yasağının kalkmasında kadınlar açısından şüphelerin bulunduğunu bazı alimlerin yasağı umumî ruhsatın kaldırdığı görüşünü benimserlerken çok ağlamaları hasebiyle kabir ziyaretlerini(kadınlara) doğru bulmadıklarını söylemektedirler. Bunlara muhalefet edenler, kadınlara da bu ruhsat vardır demek ve “zevvarat” kelimesindeki mubalaga sıgasından anlaşılan bu yasağın sık sık ziyaret edip mühim vazifeleri aksatana yönelik olduğu da söylenmektedir.²⁰¹

Ziyaret yerleri olarak mübarek sayılan mescid al-haram(Kabe), mescid el Nesul(Mescid-i Nebi), Mescid el Aksa olmak üzere üç mesciddir. Bunlar için seyahate

¹⁹⁵ Tekasür 102/2-4.

¹⁹⁶ Buhari, Cenaze, Bab 19.

* Bu sapık inançlardan birisi de ahiretin yokluğuna inanıyorlar; “Öldükten sonra arkamdan ağlayın, matem tutun” demeleri bir kısmının ölmeden önce yakılacak ağıtları duymak istemesi ve ölen için saç baş yolunarak ağlanması, kabrin başında kurban kesilmesi, ölünün kendi devesinin kabir başına bağlanıp ölünceye kadar orada tutulması ve benzeri inançlar uygulanmaktaydı. Bununla ve diğer halk inançlarıyla ilgili bkz. Ali Çelik, *İslâm'ın Kabul veya Reddettiği Halk İnançları*, Beyan Yayınları, İstanbul, s.124-128.

¹⁹⁷ Kandemir, a.g.e., “Ziyaret maddesi”, s.620.

¹⁹⁸ Müslim, Cenaiz, 106; Ebu Davud, Cenaiz, 81; Tirmizi, Cenaiz, 60; Nesaî, Cenaiz, 100.

¹⁹⁹ Müslim, Cenaiz, 102.

²⁰⁰ Bununla ilgili tartışmalar için bkz. Abdülaziz Bayındır, *Kur'an Işığında Tarikatçılık*, Süleymaniye Vakfı, İstanbul 1997(Muhtelif sayfalar); ayrıca türbe ziyaretlerinde sakınılması gereken durumlar için bkz. Recep Akakuş, *Eyüp Sultan ve Mukaddes Emanetler*, TDV, İstanbul 1991, s.310-312.

çıkılabilir. Peygamberin zaman zaman Kuba Mescidini ziyaret etmekle beraber bu üç mescidi ziyaret yeri olarak kabul edişi buralara atfedilen kudsiyetten gelmektedir.²⁰² Ziyaret mekanı olan Kabe en eski inşa edilen mesciddir. Müslümanların kiblesidir. Medine mescidi ise takva mescididir.²⁰³ Mescid-i Aksa da havalisi mübarek kabul edilmekle ziyaret yeri olarak gösterilmekte, çok kutsallık verilebilecek tarihi olaylara sebep olmuş bir yer olarak bulunmaktadır. İslâm alimleri bu hadisteki sırayı ve sıhhati kabul etmektedirler. Bunun dışında bu hadise göre(ziyaret için seyahat yapılabilecek olan üç mescid) haricindeki mübarek yerler, peygamberinki de dahil olmak üzere bütün türbe ve makamları ziyaret maksadıyla seyahate çıkmak yasaklanmıştır. Dört büyük imam da aynı görüştedir. Bu arada Peygamber'in(a.s.) kabrini ziyaret meselesi üzerinde en çok münakaşa edilen mevzulardan biri olmuştur. İbn Teymiyye ve talebesi İbn kayyım el-Cevziyye(v.751/1350) eşad el-rahıl hadisine dayanarak bu ve buna benzer kabir ziyaretlerinin doğru olmayacağını ileri sürmüştür. Fakat buna karşı çıkan ulema yine Peygamber'in(a.s.) "Ben öldükten sonra kabrimi kim ziyaret ederse beni hayattayken ziyaret etmiş gibi olur.", "Haccedip beni ziyarette bulunmayan bana cefa etmiş olur"²⁰⁴ gibi hadislerle dayanılarak onların kanaatlerinin doğru olmadığı ileri sürülmüştür.²⁰⁵

Mescid-i Nebvî'yi, Resulullah'ın kabrini ziyaret için gidilebilecek olan üç mescidi Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in kabirlerini de ziyaret de müstehaptır denilmiştir. Resulullah'ın kabirlerini ziyaret sünnet denilmiş ve şu hadislerle dayandırılmıştır: "kabrimi ziyaret edene şefaati vacip olur."²⁰⁶ "Kim başka bir ihtiyaç için değil sadece beni ziyaret için gelirse kıyamet günü ona şefaati olmam Allah Teala'nın vereceği bir hak olur."²⁰⁷ Yine başka bir hadiste "Kabrimin yanında bana salavat getiren kimseye Allah Teala onun salavatını bana ulaştıracak bir melek tayin eder, dünya ve ahiret işleri hususunda kendisine kafi olur. Ben de o kimseye kıyamet gününde şefaati veya şahit olurum."²⁰⁸ gibi hadisler İslâm'da kabir ziyaretinin dinî meşruiyet açısından temellerini oluşturmakta ve halkın kabir ve türbelere yaptıkları ziyaretlerinin beklentiler açısından da(şefaati vs. gibi) durumların delilini teşkil etmektedir. Kur'an'da zaten aralarında kan

²⁰¹ Kandemir, a.g.e., s.620.

²⁰² Bakara 2/144,149,150,191.

²⁰³ Tevbe 9/108.

²⁰⁴ Darekutni'den naklen Vehbe Zuhayli, *İslâm Fıkıh Ansiklopedisi*, çev: Komisyon, Risale Yayınları, İstanbul 1994, s.182.

²⁰⁵ Kandemir, a.g.e., s.121.

²⁰⁶ *Neylû'l-Evtar*, V, 95.

²⁰⁷ İbn Seken, *Sünen*'den naklen Züheyli, a.g.e., s.182.

²⁰⁸ Buhari, Cenaiz, 80.

bağı bulunanların akrabalıklarını devam ettirmelerini, ziyaretlerin karşılıklı yapılmasını²⁰⁹ istemektedir.²¹⁰

Peygamber(a.s.)'ın şu anlatılan tutumu veya fiili sünneti de kabir ziyaretleriyle ilgili veya ziyaret adabıyla ilgili aynı zamanda insanın arkadaşı, akrabası, yakını ve fikir birliği ettiği dava müntesibi vs. ile ilgili olan kişileri ölümlerinden sonra da vefa borcu olarak ziyaret etmenin gerekliliğine delil olmaktadır. Peygamberimiz(a.s.) hayatının son senelerinde altmış üç yaşlarında iken Hicrî on birinci senenin ikinci ayının son haftasında bir gece kalktı, yatağını terk etti. Şehrin mezarlığına gitti. Orada mevtalar, yani ilahi vazifenin başarıya ulaştırılmasında kendisiyle birlik olup ömürlerini vakfedenler için uzun müddet dua etti; yine bir gün Uhud savaşı şehitleri için dua ile hutbeye başladı...²¹¹ Böylece İslâm dini kabir ziyaretlerine müsaade etmiş, hatta onları mendup saymıştır.²¹² Ziyaret adabında türbeye ziyarete gidenlerin herhangi bir beklentilerinin direkt olarak türbedeki medfundan istememeleri gerekir. “Birinizin bir kor üzerine oturup elbisesini yakması oradan da bedenini yakması, kendisi için bir kabirin üzerinde oturmasından daha iyidir.”²¹³ buyrulmuştur ki her fiilin, işin kendine has bazı kuralları bulunmaktadır. Türbe ve kabir ziyaretinin, yatır ve kabir olgusunun da bir ziyaret şekli ve adabı bulunmakta, İslâm dininin müsaade ettiği şekilde olması icab etmektedir. Tabii ki günümüzde yapılan ziyaret şekillerinde çok farklı ve aşırı rağbet ile, İslâm’la bağdaşmayan tezahürler, motifler bulunduğu görülmektedir. Eyüp Sultan üzerinde psiko-sosyal bir çalışma yapan Tuncer’de tezinde bu müşahedelerini anlatmaktadır. İslâm’ın özüne uygun ziyaret fenomeni nedir?

Bir adak adanması ve bir isteğin gerçekleşmesi talebinde bulunulması direkt olarak türbeyi muhatab olarak değil de, bu zat hürmetine Allah’tan istenmelidir. Muhammed(a.s.)’dan bile tek başına bir şey yapsın diye dua edilmemeli, Muhammed Mamidullah’ın da belirttiği gibi “Allahım Muhammed’i vaad ettiğin övülmüş makama yükselt ve onun bizim lehimize şefaatta bulunmasını kabul eyle” demelidir.²¹⁴

Peygamber(a.s.) Baki mezarlığına ve başka yerlerdeki şehid mezarlıklarına giderek selam verir, Kur’an okurdu. Bu selamlar hadis kitaplarında elfaz-ı

²⁰⁹ Enfal 8/75; Rum 30/6 (Zi’l-Kurba 2/83,4/36; Zevi’l-Kurba, 2/177). Gibi ayetlerle bu münasebeti (sıla-i rahm) devam ettirmelerin istemektedir.

²¹⁰ Kandemir, a.g.e., s.621 (Bu görüşler ve kaynaklar için bkz.)

²¹¹ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev: Salih Tuğ, İrfan yayıncılık, İstanbul 1990, II, 1095.

²¹² Mendup: “Yapılması üstün ve övgüye değer olmakla birlikte, terki hakkında yasak bulunmayan ve dinde devamlı tarzda takip edilmiş bir yol olmayan fiildir. Buna müstehab da denir. Nafile namaz kılmak, sadaka vermek gibi. Bkz. Mehmed Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yayınları, İstanbul 1998, s.288.

²¹³ Müslim, Cenaiz, 96; Ebu Davud, Cenaiz, 77; Nesâî, Cenaiz, 105.

muhtelifelerle yazılı bulunmaktadır. O halde kabir ehline selam verilir, önce niyet edilir, abdest alınır, evde iki rekat namaz kılınır, bu namazın her rekatında fatihadan sonra bir ayetü'l-kürsi ve üç ihlas okunur, medfun zat ve kabirlerin ruhlarına bağışlanır. Türbeye gelindiğinde sırt kibleye çevrilir, ki Resullulah kabirleri böyle selamlamışlardır* kisünnete uygun dua etmek isteyenler ayağa kalkarlar Yasin, Fetih, Ayetü'l-Kürsî, Mülk, Zilzal, Tekasür vs. okurlar ve şehid ise bu zat “sabrınız sebebiyle Allah’ın selamı üzerinize olsun, son yurt ne güzeldir” gibi sözler söylenir.²¹⁵ Kabir ve türbe ziyaretleri adabında şunlarda bulunur:

Sağlığında yaklaştığı akranı ise kabrine de varıp oturur. Sağlığında hürmet ederek çok yaklaşmadığı zatların kabirlerine de çok sokulmayıp aynı hürmetle biraz uzakta hürmet ve edeple oturur.* haram olan ve edebe mugayir işleri yapmaktan çekinir, mezar taşlarına, duvarına sarılmak veya elini sürmek, taşları ve yerleri öpmek, karnını veya göğsünü taşlara sürmek mekruh ve bidattır. Mezara eğilmek, secde eder gibi mezarın üzerine veya yerlere eğilip kapanmak, mezarın etrafını tavaf edip dolaşmak, dinen caiz değildir. Mezar sahibinden şifa, derdine derman, mezara kurban adamak, çocuğu olmayana çocuk vereceğine inanmak, gömleğinden yırtıp taşlarına diken ve çalırlara veya türbenin kapı ve pencerelerine bağlamak vs. hareketler doğru olmayan inançlardır²¹⁶ ki batıl inançlar bölümünde değinilip geniş bilgi almak isteyenlere yeterli ve de detaylı kaynaklar gösterilecektir.

2-Türbe Ziyaretleri, Yatır Olgusu, Animizm ve Etkileri

Yukarıda bahsedilen ve olağan olan kabir ziyaretinin haricinde bir konuyu açıklamamız ve buralarda yatan veli, evliya, ermiş, abid, zahid, seyyid, şeyh, gazi, baba, mübarek, kutsal, şehid vb. yatanlara yapılan ziyaret ve beklenen hacet ve dileklerin verilmesi veya sosyal bünyedeki bu beklentilerin tezahürü araştırmamız için amaç

²¹⁴ Tuncer, a.g.e., s.22.

* Tirmizi, Cenaiz, 59.

²¹⁵ Nihat Aytürk-Bayram Altan, *Türkiye’de Dinî Ziyaret Yerleri*, Altanoğlu İlim ve Kültür Hizmetleri, Ankara, s.41’den naklen Tuncer, a.g.e., s.22.

* Bu konuda araştırmamızın yapıldığı Kastamonu’da 1989 senesinde vefat eden merhum Mehmet Feyzi Efendi’nin Hz. Pir Şeyh Şaban-ı Veli hakkındaki ziyaret edebi ve uygulaması dikkate şayan ve sözleri yukarıdaki görüşe tezimi açısından da delil teşkil etmektedir. Feyzi Efendi her Cuma Şeyh Şaban-ı Veli Hz.lerini türbenin alt tarafından dua ederek ziyaret eder, sonra arka cam tarafından ziyaret ederlerdi. “İçeri girmekten haya ederim” buyurdıklarını kendilerinden ziyaret esnasında dinleyenler anlatıyorlar. Bu konuda bkz. Özdağ, a.g.e., I-VI, muhtelif sayfalarda bu konu ve Feyzi Efendinin büyüklere ilgili hürmete yönelik sözlerini bulabilirsiniz.

edinilmiştir. Yine bu tür ziyaretlerin adak ile yakın ilişkileri görülmekte ve ziyaret buralara gerçekleştirilmektedir. Bu konuda Prof. Dr. Hikmet Tanyu'nun yaptığı çalışma konuyla ilgili insanların inançlarının bu adak konusunda oldukça yaygın olduğunu gözler önüne sermektedir.²¹⁷ Bu tür davranışlara Türk dünyasında ve İslâm dünyasında rastlanmakta ve hatta kökeni İslâm öncesi Cahiliyye dönemine kadar uzanmaktadır. Yine Kuzey Afrika'da Murabitizm veya Miribitizm denilen ve türlü amaçlarla velilerin mezarlarının veya öteki kutsal bilinen mekanların ziyaret edilmesinden ibaret ki oldukça yaygın olduğu söylenmektedir.

Bu ziyaret olayları Türk ve İslâm dünyasıyla da sınırlı değildir. Natürizm ve Animizm diye adlandırılan tabiata yahut tabiat kuvvetlerine ve onların kişileştirilmiş şekillerine veya ruhlara ve ata ruhlarına tapınma şeklindeki inanç ve uygulamalara Afrika, Amerika ve Avustralya'nın ilkel yerlilerinde, Çin'de, Hind'de, Eski Yunan ve Roma'da rastlanmaktadır.²¹⁸ Animizm: "Can ruhculuk, canlılık. Tabiatın bir bütün olarak ve her varlığın teker teker maddî varlığının ötesinde bir de ruha sahip olduğunu kabul eden görüş ve hayvanlar ya da tabiatta varolan başka nesnelere bir ruh izafe ederek bunlara tapınma temeline dayanan din anlayışı."²¹⁹

Natürizm: "doğacılık, tabiatçılık, siyasal ekonomik bütün yaklaşımların doğal yasalarla açıklanabileceğini söyleyen inanç sistemi."²²⁰

Bu iki kelimenin kapsamına giren mefhumlar doğrultusunda yaşayanların varlığını bize dinler tarihi eserleri göstermektedir. Bununla birlikte veli ve diğer yatır veya tabiat güçlerine kutsallık vererek ziyaret eden Müslümanlara gelmeden önce Türk dini konusunda onu animizm, fetişizm, politeizm, henoteizm ve monoteizm gibi modern dönemdeki din nazariyecilerini ortaya attıkları sistemlerden bahsederek animizmin Türklerde ne şekilde var olduğunu ve veli ziyaretlerine yansımaları görmeye çalışalım.

Rouy'a göre Türklerde Cennet kavramı Soğdlu etkilere dayanmakta ve "uçmak" terimi menşeyini oradan alırken, bu sistem(dualist) halk dini içinde gelişme göstermekte ve Hunlar, Göktürkler, Uygurlar gibi Türk İmparatorluklarında kendini gösteren monoteist eğilimli Türk imparatorluk dini anti-şamanist ve anti-totemist bir karaktere sahiptir. Kabile dini olan halk dini ile imparatorluk dini de zaman zaman çatışmaya girmiştir. Tabii ki tabiata tapma konusunda ağaç, su, dağ ve gök cisimleriyle ilgili

²¹⁶ M. E. Dilaveroğlu, *a.g.e.*, s.316.

²¹⁷ Hikmet Tanyu, *Ankara ve Çevresindeki Adak ve Adak Yerleri*, AÜİF Yayınları, Ankara 1986.

²¹⁸ Günay ve komisyon, *a.g.e.*, s.11.

²¹⁹ Demir-Acar, *a.g.e.*, s.28.

²²⁰ Demir-Acar, *a.g.e.*, s.99.

kültler; fetişizmle ilgili olarak Şamanizm'deki ruhlar ve Şamanizm'de atalar kültü vs. inançlar Türklerde farklı inanç sistemleri olarak bahsedilmektedir.²²¹

Araştırmacıların çoğunluğu şunu isbat etmiş ki, Türk dini, Gök Tanrı dinidir. Gök – tanrı merkezli ve Onun etrafında farklı inançlarla şekillenmiştir. Bizi ilgilendiren bölümü yatır ziyaret ve kutsaliyet atıflarına benzer atalar ve tabiat kültürleri v.b. dir. J.P. Roux'nun görmek isteği ölçüde olmamakla birlikte Türk din tarihi üzerinde halk din ile devlet dini veya resmi din arasında zamanla farklı sebeplerden (sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal) çift yönlü eğilim olmuştur. Onlar aynı müşterek dini – kültürel tabana dayanmakta ve Gök – Tanrı inancının hakimiyeti etrafında gelişme göstermiştir. Tabii bu inanç Haniflik gibi bir sisteme aynen uymamaktadır. Zaten Gök - Tanrı kültü bozkır kültürüne mahsustur. Yine vatan kültü yerler – su'lar kültü Türklerin göçebelikten yerleşikliğe veya yarı yerleşikliğe geçtikleri; bir ölçüde toprağa bağlandıkları bir kültürel durum ve hayat tarzıdır. Zaten geleneksel Türk dini, herşeyden önce eski Türklere dini tarihi içerisinde onların, belli bir dönemden itibaren geleneksel dinlerden yavaş yavaş koparak, evrensel dinlere ve özellikle de İslamiyete açılmasından sonra da varlığını devam ettirmiştir. Bu sebeple Türk din tarihi içerisinde geleneksel dinden bir çok unsurlar yeni motifleriyle hayatîyetlerini sürdürüp gelmişlerdir²²².

a-Geleneksel Dinin Tasavvuf Bünyesindeki Tezahürü

Zamanla yerlerini evrensel dinlere bırakan halk dinleri, geleneksel eski çağların dinleridir. Halk dinleri vücut buldukları manevi yapıdaki toplumsal değişime müsaittir de denebilir. Geleneksel dinler kolektiftirler; halbuki evrensel dinlerde ferdiyetçi dinlerin zemininde türlü şekillere bürünerek büyü mistisizm ve tasavvufu birleşerek geniş halk kitlesi arasında bir tür “alt – kültür” veya “halk dindarlığı” biçiminde hayatîyetlerini sürdürmüşlerdir. Türk din “tarihi bu süreçlere hep sahne olmuştur. Nitekim misyonerlik faaliyetlerinin yayılmacılığına maruz kalınmıştır. Orta Asya'daki Hun Çağı mezarlarında hayret edilecek derecede Çin ve İran mallarına rastlanmaktadır. İran ve Çin'in etkisinde oluşunu iddia eden Batılı araştırmacılar²²³. olmuştur. Türkler çok çeşitli iklimlere rahat adaptasyon sağlayabilmektedirler. Çünkü çok farklı dini

²²¹ Ünver Günay-Harun Güngör, *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi*, Ocak Yayınları, İstanbul 1997, s.99-102.

²²² Günay – Güngör, a.ge, s. 99 - 104

²²³ R. Giraud, *Hes Regnes d'Elterich*, Qapghan et Bigö (680/794) Peris 1969, s.101 – 102 den naklen Günay-Güngör, a.g.e., s, 106

kültürlere girip çıkmış olmaları da bunda en büyük etkindir. Türklerin İslam'a giriş sebeplerinden en önemlisi, onun öteki dinlerden farklı olarak şehirli yerleşik göçebe Türk kitlesini de bağrında toplamayı başarmasıdır. Yine ticaret yoluyla temas ve misyonerlik, Türklerin arasında yabancı dinlerin yayılması açısından önemlidir²²⁴. Türkistan'da, IV-V yyyıllarda Çince "Ping-liang" denilen bölgede Taoist bir ziyaretgâhın bulunduğu bir bölgede yaşamaktaydı. Burada kainatın kemali ve ahengi karşısında tabiatın her tezahürünü bir hikmet sayarak, "Tao"yu arayan Taoist hakimler ve keşişler geyiğe binmiş olarak tasvir ediliyordu. Gökte uçtukları, isteyince gözden kayboldukları tasavvur olunuyordu. Tabiat kişiler için büyük kehanet usulleri riyazi tekniklerin önüne geçmeye başlamıştır²²⁵.

b-Geleneksel Dinde Atalar Kültü Kam ve Yatır Olgusundaki Tezahürleri

Hiç şüphe yoktur ki her toplumda olduğu gibi Orta Asya Türk Toplumlarında da en eski dini inançları, mensup bulundukları göçebe bozkır kültürü ve hayatı şekillendirmiştir²²⁶. Bu hayatın temel unsuru attır. Bu inanç kültüründe atın da işgal ettiği yer bulunmakta, ve Türklerde temel inanç, Gök Tanrı inancına bağlı gök ve yer kültürüyle, tabiat ve atalar kültü bulunduğu ortaya çıkmakta; at takdisi, kurban çeşitleri muhtelif tabiat kültürleriyle ilgili törenler hep aynı mahiyeti göstermektedir. Araştırmacıların çoğu şu sonuca ulaştılar ki, Orta Asya'da en eski Türk topluluklarının inanç sistemlerinin atalar kültü, tabiat kültürleri ve Gök – Tanrı kültü olmak üzere üçlü bir din anlayışından ibaret kabul edilebileceğidir. Orhun abidelerini delil göstermektedirler.

Atalar kültüne gelince, bu kültürün günümüzdeki bazı değişik tezahürlerine bakılacak olunrsa, muhtelif, eski Türk zümreleri arasında en köklü ve en esik inançlardan biri olduğu söylenebilir. Ataerkil bir aile yapısının sonucu olarak yorumlanmakta, Hunlar zamanında olduğu tespit edilmektedir. Hunlarda yılda bir kere umumi merasim düzenlenerek ataların ruhlarına kurban kesilmekte idi. Herhalde onlardan önce de kesiliyordu. Orhun kitabelerinde Bilge Kağan'ın kitabesinde, atalar kültürünü ihsas eden satırlar bulunması (... Çinli onun kendisi için bunca çalıştığını hiç düşünmeden, Türk Milletini öldüreyim,kökünü kurutayım demiş. Millet yok olmaya gidiyormuş. Yukarıda Türk Tanrısı öyle irade etmiş de Türk milleti yok olmasın diye,

²²⁴ Günay – Güngör, *a.g.e.*, s. 105-111.

²²⁵ Günay – Güngör, *a.g.e.*, s. 110.

millet olsun diye Babam İltiş Kağan'ı ve annem İlbilge Hatun'u tutup yukarı kaldırmış...) gibi bilgilerin bulunması bu atalar kültürünün Göktürklerde de var olduğunu göstermektedir²²⁷.

Eski Türklerde Şamanlık sonradan dinlere karışmıştır. Sibiryada ortaya çıkmıştır ve Türkler “şaman yerine “kam” derlerdi. “Kam” tabiatüstü kuvvetlerle temasa geçebilen insandır. Bunlar bir takım usullerle trans haline girer, kendilerinden geçer, normal insanların görüp işitmediği şeylerden haber verirlerdi. Bunlar birer kubile büyüçüsü durumundaydılar. Türkler ise “Tengri”ye inanıyorlardı ve bugün kullandığımız Tanrı kelimesinin eski şeklidir. Tanrının iradesinin üstünlüğüne inanırlardı. “Tanrı böyle istediği için işin böyle olduğuna inanırlardı. Gök – Tanrı bütün dünyanın yaratıcısı olmakla birlikte ona zaman zaman “Türk Tanrısı” dedikleri de olurdu; çünkü onlar Tanrının istediği gibi yaşarlardı. Erol Güngörün ifadesine göre “Türklere dünyanın nizamını vermiş çünkü Türkler’in başında kutsal bir sülalenin temsilcileri bulunmaktadır”²²⁸. Araştırmamızın geçtiği Kastamonu velilerinden Mehmet Feyzi Efendi de Türklerle ilgili bu konu da şöyle bir şey söylüyor ki bu inançla bağdaşmaktadır. “Muhafazakarlığın onda dokuzu Türk milletine verilmiştir. Onda biri de başka milletlere verilmiştir.” “Ecdadımız bu yolda çok gayret gösterdiler. İslamiyeti kabul edişleri zorla olmadı...”²²⁹. Gibi sözlerle tezimizin amacı olan eski inanç sistemlerinin bugünkü yatırı ziyaret fenomeninde etkisinin olup olmadığının görülmesi açısından bu büyük kabul edilen velinin sözleri elbette önem arzetymekte ve Türklerin inançlarıyla ilgili söylenenlerin doğruluklarını tespit açısından da bir değer ifade etmektedir.

Atalar kültüryle ilgili X. Y.yılda Orta Asyada dolaşan seyyah veya gezginlerin bildirdiğine göre bu kültürün varlığı ve hatta öldükten sonra değil ölmeden önce de ihtiyaçların tazim edildiği ortaya çıkar. Bu İslam dininde ana babaya “öf” bile demeyiniz gibi saygı, merhamet vs. Kur'an'da yerini bulurken Peygamberinizin hadislerinde²³⁰. şu şekilde ifade edilmiştir. “Hangi amel Allaha daha sevimlidir? Vakti için de kılınan namaz, sonra hangisidir? Ana babaya iyiliktir...” Bir çocuk babasının hakkını ödeyemez. Meğer ki onu köle olarak bulup da kendisini satın alarak azad etmiş ola”

²²⁶ Bahattin Ögel, *Büyük Hun İmarapatorluğu Tarihi*, Ankara 1981, I. s. 321-352 den naklen, Ahmet Yaşar Ocak, *Bektaşî Menâkıbenamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1983, s. 24.

²²⁷ Ocak, a.g.e., s. 26.

²²⁸ Güngör, a.g.e., S. 62.

²²⁹ Küllüoğlu, a.g.e., s. 105.

“Ana, babasından birine veya her ikisine ihtiyarlık devirlerinde yetişip de (Onları hoşnut kılmadığından) cennete giremeyen kimsenin burnu sürtülsün, burnu sürtülsün, burnu sürtülsün,” gibi hadislerle ihtiyarlara²³¹. merhamet gibi mefhumlarla mesnedlendirebileceğimiz özellikte sözlerle İslamın içinde yerini bulmuştur. Araştırmamızın amacı ahlak dersi olmadığı için bu tür hadislere ve sözlerle fazla girmeden konuyu ilmiyal, ahlak, hadis ve diğer dini kitaplara atfederek atalar kültürüne devam edelim.

Ölmüş atalara duyulan dini saygı onların hatıralarını eşyalarının bile taksidine yol açmıştır. Evliya kültürünün menseine bu durum çok benzemektedir. Peygamberimizin (a.s) sakalı şerifleri ridaları ve kutsal emanetlere saygı gibi fenomenler ta ilk devirlerden itibaren kendini göstermekte, Kadir gecelerinde sakalı şerif ziyareti yapılmakta; bu durumda Peygamberin teblig metodunu devam ettiren velinin, “verasetü’l-enbiya” sayılmasından kaynaklanan bir tutumla, elbiselerine ve kullandığı eşyalarına varıncaya kadar kutsaliyet veriliş ziyareti edilmesine sebep olmaktadır. Nitekim evliya kültürünün menşei de atalar kültüründe aramalıdır.²³²

Tabiki bu atalar kültürü müslümanlıkla beraber, farklı tezahürlerde, çeşitli görüntüler oluşturmuş ve İslami açıdan bir takım hadis ve dini sözlerden mesned bulmuştur. Mesela şöyle ki; Ashab peygambere (a.s.) hizmetle sevap kazandığına göre sonraki imanlarda ulemaya, şeyhlere hizmet ederek sevap kazanma duygusu içine girmişler; hizmetin en güzelini din ve Allah yolunda olanıdır diye kabul edip. İlme hizmet ilim adamına hizmettir, düşüncesiyle ilim adamlarına, dini büyüklere hizmet etmişler ve bunu Allaha hizmet kabul etmişlerdir.²³³ Bu sebeple atalar kültürü, velilere hürmet ve hizmet kültürüne dönerken adeta islami kimlik kazanmış gibidir.

Bu inanç başka kavimler de ataların yarı tanrı sayılmalarına kadar götürülmüşken, Türkler de böyle olmamıştır. Diğerlerin de, insanlar, kurban edilmişler, (eski tuna dan Heroslar v.b.) ama Türklerde böyle şeyler görülmemiştir. Bu sahadaki ibn Fadlan’ın haberi umumiyetle hazarlar hakkındaki haberlerinin çoğu gibi bunlar da doğruluktan uzaktır.²³⁴

Bu kültür çok eski dönemlerden beri varlığı ve tarihin bir döneminde Çinlilerle Moğolların da etkilendiği görülmektedir. Çinlilerdeki inanca göre göğe çıkan ataruhları

²³⁰ Nisa, 4/ 36,1; er-Rad, 13/ 21, el-Ankebut, 29/8, el-İsra 17/23-24.

²³¹ Müslim ve Buhari’den naklen, İmam Muhyiddin-i Nevevi, *Riyazü’s – Salihin*, Çev: Sıtkı Güllü, Olcu Yayınları, İstanbul ts., I, s. 262 – 267.

²³² Ocak, a.g.e., s. 26.

²³³ Ebü Nasr Serrac Tusi, a.g.e., s. 482.

yeryüzündekilerin ve yaptıklarını bilirler. Onlara kurbanlar sunulmakta ve bu kültün tapınma mahiyeti taşımayıp öldükten sonra ailesine yardım edeceği inancı taşımakta, korku ile karışık bir saygı telakki olduğunu göstermektedir.

Moğollarda da heykeller şeklinde kendini göstermiştir. Bu heykellerin tanrı değil, ünlü ve büyük ölülerin yakınlarınca yapılan tilmizleri olduğu söylenmiştir. Türkler arasında buna benzer adet yoktur. Her halükarda Türklerin eski dini inançları arasında köklü ve sarsılmaz bir yeri olduğu anlaşılmaktadır.²³⁵

Atalar kültü ölmüş büyüklere tazim, “baba hukuku”nun inanç sahasındaki belirtisi ve kutsal Moğollarda atalara sunulan kurbanla ortaya çıkan tezahürlerdir. Atalara ait hatıraların kutlu sayılması Türk mezarlarına yapılan tecavüzlerin ağır şekilde cezalandırılmasından da anlaşılmaktadır. *Yine Moğollar hırsızlık yaparlardı mezarlarda ki bunun sebebi Türkler de ölülerin silahları kıymetli eşyası, bazaen tam teçhizatlı atları, kadınların mücevherleri ile birlikte gömülmesi ve böylece öteki dünyada rahat yaşamasının sağlandığı düşünülürdü. Türkler ölenin yeri belli olsun diye “kurgan” inşa ederler, mezarların üstüne tümsek yaparlar veya geniş dairelerle taş yığarlar, hatta taş heykeller (balballar) dikerlerdi. Eski Türklerde asıl itibariyle geyik motofi yoktur ve yabancı menşelidir. Hiçbir zaman dini mahiyet arzeden bir şekilde Türkler insan kurban etmemişlerdir. Böyle bir durum istisnai olarak meydana gelmişse de siyasedir. Bunun sonucu Tanrıdan korkulduğu için “sunak” yaptırılmıştır.²³⁶ Bu durum gösterir ki veli, türbe, yatır, kabir ve kutsal mekan ziyaretlerinde görülen farklı şekillerin ve uygulamaların temelinde şu yukarıda anlatılan atalar kültünün izleri görülmekte isede İslam bunlara meşru bir özellikle kazandırarak ziyareti müslümanlaştırmıştır. Gök Tanrı ve atalara kurban olarak hayvan kesilmekte ve erkek olanı seçilmektedir. At iskeletlerine rastlanmıştır mezarlarda ki en makbul hayvan kabul edilir. Bütün Türklerin ona kültü Gök – Tanrı dır. Türkler de tapınak yoktur çünkü asil Türk itikadında anthropomorfizm (putçuluk) yoktur. Türklerde manevi gücün tek kaynağı Tanrı’dır. Bugün kü kabir, yatır ziyaretindeki kutsaliyetin de tek kaynağı Allah (c.c.) dır.

Bütün dinlerde Tanrı nın yanında birileri bulunmuş ve bir şeylere kutsallık verilmiştir. İslam da da Tanrı ile beraber Peygamberlere, meleklerle, kitaplara iman edilince bazı şeylerde kutsaliyetini bundan almaktadır. Türkler de de Gök – Tanrı

²³⁴ Kafesoğlu, *a.g.e.*, s. 27.

²³⁵ Ocak, *a.g.e.*, S. 27.

* “Sunak”, kuban yeri, tapınaklarda üzerinde kurban kesilen, günlük gibi şeyler yakılan, başına geçilip dini tören yapılan taş masa *Örnekleleriyle Türkçe Sözlük*, c.2. (Sumak mot) M.E.B. blg.)

²³⁶ Kafesoğlu, *a.g.e.*, s. 304 – 307

yanındaki Hun devrinde Güneş, Ay yıldızlar ve Gök Türkler çağında, yer (yir) ve yer – sular kutsal durumdadır.²³⁷ Bugün de veliler, türbeler, alim ve gazi mezarları ve yatırları kutsal kabul edilmekte, gerçek ve sonsuz güç mutlak kudret Allahtan beklenirken velilerden şefaet ve yardım istenmektedir.

Aile ocağına saygı da aynı kültün izleri olsa gerektir. Kırgız – Kazaklarda aile ocağını ve müşterek atayı temsil eden çadıra saygı bu inancın bir devamı olsa gerektir. Gerek şaman dualarında ve gerekse Müslüman Türklerin arasında mesela Anadolu'da, her atanın ruhu ve mezarı kült konusu olmamakta, yalnızca saygıdeğer olanlar buna erişmek mukaddes kabul ettikleri dağlarda atalara kurban kesmektedirler. Ataların tasvirleri yapıp saklandığı da söylenmektedir. Ölenlerin hatırası olarak tapınaklarda saklamaktalar ama tapınmamakta uluhiyet atfetmemektedirler. İnanın ifadesine göre türklerdeki bu semboller, hayvan takvimi, ağaç, damga, kuş gibi resimler ve bunlara verilen “töz” tös” gibi isimler birer tanrı değil bir kutsaliyet atfedilmiş kültler olduğudur. Hatta bu gün Anadolu’da sıkça rastladığımız ağaçlara ve bazı taşlara türbelere v.s. kutseliyet verip kıl, paçavra, tüy gibi şeylerin bağlanması da bu tür “töz”lerdir. Ata mağarası da bulunmakta, bunlara sıradan kişiler değil sadece devlet erkani da saygı gösteriyor, senenin belli aylarında orayı ziyaret ediyorlardı. Öz yiğitlikleri olan ak sakallılara hürmet gösterdikleri ve Türklerde “kahraman atalar kültü”ne erişildiği görülmektedir.²³⁸ Bu durum gazi ve şehit mezarlarına bugün yapılan hürmetin atalar kültlerinden izler taşıdığını; ama dini açıdan meşru zemine oturtulduğunu göstermektedir.

Ayrıca Türkler de evrenin dört unsurdan (ateş, toprak, su, hava) oluştuğu anlayışı göğün bütünlüğü ve katları inancı sonradan oluşmuştur onların Gök Tanrı inancıyla beraber bütüncü birevren tasavvurunu kozmik dağ ve ağaç imajların ile irtibatlandırıp muhafaza etmeleriyle beraber, özellikle Gök Tanrıyı deus otiesus durumun dönüştürüp antropomarf imajlar yükleyip, göğün üst katına yerleştirip, gökteki her bir tabakanın kendine mahsurhlarının bulunduğu inancını taşımaları.²³⁹ Bu günkü veli, evliya, yadır, gavs, kutup, kutbul, aktab gibi inançlarda kendini şu veya bu şekilde göstermektedir.

c-Geleneksel Dinde Tabiat Kültü ve Ziyaretle Alakası ve Tezahürleri

²³⁷ Kafesoğlu, *a.g.e.*, s. 308 – 311.

²³⁸ Günay – Güngör, *a.g.e.*, s. 50-55.

²³⁹ Güney – Güngör, *a.g.e.*, s. 58.

Türk inançları içinde önemli bir yeri de muhtelif tabiat kültlerinin işgal ettiği görülmektedir. Yer ve Gök kültü bunlardandır. Hemen her varlıkta mahiyeti kavranamayan gizli bir takım güçler düşünülmektedir. Bu sebeple dağ, tepe, ağaç, taş, kaya veya su gibi nesneleri canlı kabul etmekteydiler. Fakat bunlara doğrudan doğruya ilahlık vererek tanınma olmamış ancak gizli güçler olduğunuz inanılmış, kutsaliyet atfedilmiştir. Dağlar taşlar, tepeler ağaçlar, kayalar hissedene, işiten iyilik veya kötülük yapabilen varlıklar daha doğrusu bunları yapan onlardaki güçlerdir. Türkler bu varlıkların kendilerine değil taşıdıkları gizli güçlere takdis hissi beslemişler, korku, minnettarlık, saygı karışımı bir tavır takınmışlardır. Bu konuda Oğuz'un semavi mense'li iki karısından olma çocuklarının Gök, Gün, Ay, Yıldız gibi gök mefhumuyla, "Dağ", "Deniz" gibi yer mefhumuyla alakalı isimler alması misali teşkil etmektedir. Gök – tanrı kültü burada esas imanı teşkil edip İslama geçişi kolaylaştırıp, bu tür kültürlerin Türklerde başka dinlere girdikleri halde yaşadığını göstermektedir.²⁴⁰

Türklerde Tanrı'ı ifade etmek üzere başka kavramlar da yer tutmaktadır. "İdi" "Ugan" "Çalab" "bayat" v.b. dir; ancak bunların hiçbiri Tanrı kelimesi statüsüne ulaşmadığı açıktır. Tanrı ya inanıyorlar ve gök ile Tanrı anlamlarına gelen "Tengri" kelimesini söylüyorlardı. Kaşgarlı Mahmut "Türklerin büyük bir dağ, büyük bir ağaç gibi kendilerine ulu görünen her şeye, "Tengri" dediklerini ifade ediyorsa da burada karıştırma maveuttur. Gök tanrı olaylara dolaylı müdahale edendir. Mesela gücünü, yetkisini Tanrı'dan alan kağan, onun tabiat olayları, kartal gibi yırtıcı kuşlar, bozkurt gibi hayvanlar, semavi ışıklar, mucijer kuşlar, gökten inen öteki kutsal araçlar, bu dolaylı tecellilerin tipik örnekleri ve türeyiş efsaneleri, orada bozkurt, geyik, ağaç, mağara... motifleriyle sergilenmektedir. Kaşgarlı'nın bildirilmesine göre eski türkler, kendilerine büyük görünen her şeyi bir ulu ağacı tanrı şeklinde adlandırmak ve kutsamalarının hep Gök – Tanrı'nın deusotiosus süreci çerçevesinde parçalanışının, geleneksel Türk dini tarihi içindeki yankılanışındırlar. Ayrıca Orta Asya'da efsaneler 33 tanrıdan söz etmekte; Onlarla sümer dağı ikametgah gösterilmektedir. Türkler doğu yönüne hizmet etmekte, Han'ın otağına "doğu taraftan girmektedir. Bütün türkler her yıl ecdat mağarasında kurban kesmektedir. "Bodin – İnli adlı dağ zirvesini ziyaret ederler. Bu tabiat kuvvetlerini iyilik ve kötülük getirenler şeklinde tasavvufu bazı kahramanların güneşin ve ayın lütfuyla türediğine inanıyorlardı. Naturist inançlar Orhun kitabelerinde "Yer Su" tabiri ile ifadesini bulmaktaydı. Öyle anlaşılıyor ki dağ, orman,

²⁴⁰ Ocak, a.g.e., s. 27 – 35.

ırmak v.s. ile ilgili Yer – Su tabiri gelişmek suretiyle özellikle imparatorluklar döneminde “vatan kültü”ne dönüşmüştür. “Eçümüz”, “apamız tutmuş” ifadesi bunu göstermektedir. Türk din tarihinde yer-suların en önemli temsilcileri dağlardır. Dağ kültü de Gök Tanrı ile ilgilidir. Yine si-şan sıradağlarındaki han – yoan dağında her yıl Gök tanrı’ya kurban sunmaktaydılar. Çinle yapılan anlaşmalar hundağı denilen bir dağın tepesinde kurban kesilmek ve and içilmek suretiyle teyit edildi. Dağları göğe yakınlığı sebebiyle kutsal ve tanrı makamı bilmişler ve dağları mübarek, mukaddes, büyük ata, büyük hakan gibi anlamları ifade eden kavramlarla anmışlardır. (Han Tanrı, Butağata v.b.) Tabgaçlarda her yıl hakan, atının üzerinde, sabaha karşı kutsal dağa döne döne tırmanır, Gök Tanrı’ya kurban sunardı. Nihayet araştırmalar günümüz Altay kavimlerinde de “mukaddes dağ” inancının devam ettiğini , böylece bir boy ve oymağın kutsal dağının bulunduğunu göstermektedir. Kutsal dağ inancını göç ettikleri diğer ülkelere, Anadolu’ya da taşımışlar ve hatta bu inançlar müslüman Türk’ün arasında da yaşamaya devam etmiştir ki bunun Alevi Türkleri’nin kazdağı’na atfettikleri kutsaliyettir.²⁴¹

Burada İslam dininde de buna benzer dağ kutsaliyetini bizzat dinin tebliğcisi ve elçisi peygamberimiz tarafından görmekteyiz. Türkler İslama girdikten sonra da bu düşüncelerini Peygamber hadisi ile ve farklı naslarla İslami temele oturtmaktadırlar. Bunun gibi Türkler de bazı dağlara kutsaliyet atfetmektedirler. Peygamberimiz Uhud’la ilgili “Şu Uhud’dur²⁴², o bizi sever, biz de onu severiz.” buyurmuşlar ve bazı dağlara farklı dini olaylar ve şahıslar vasıtasıyla kutsaliyet atfedilmiş olup bu durum günümüzde de kendini gösterirken, eski Türk inançlarındaki izleri de taşımakta ve bu izler dini şekillere bürünüp islami özellikler kazanmış olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Dağ kültü içinde menşe efsanelerinde yer almakta, bazı Altay kavimleri kutsal bildikleri dağı ata kabul etmekte orman ve ağaç kültü, önemli yer tutmaktadır. Ötüken dağı kutsal bilindiği gibi kayın ağacı da Türklerde ayrı bir kutsaliyete sahiptir. Kamların davullarında güneş, ay, yıldız, şimşek gibi sembollerin yanında kayın ağacı da yer almakta, duarlarda “bay kayın” diye hitap edilmektedir. Yakutlar da kara çama kutsaliyet atfetmektedirler. Çocuğu olmayan Yakut kadınları onun karşısında dua ediyor ve menşe efsaneleri de ağaca önemli bir yer atfetmekte²⁴³ ve bu durum Müslüman Anadolu Türklerinde farklı

²⁴¹ Günay –Güngör, a.g.e., s. 34-47.

²⁴² Mustafa Necati Bursalı, *Hız Muhammed (S.A.V) in Hayatı*, Ölçü Yayınları, İstanbul 1991, s. 98.

²⁴³ Günay – Güngör, a.g.e., s. 47-48.

şekillerde yatırlardan çocuk isteme, kurban adama ve kutsal ardıc ve çam ağaçlarının dibinde dua etme gibi tezahürlerde kendini göstermektedir.

Türkler ateşe de saygı göstermiş ondaki temizleyici güce kutsallık verip “ot izi” (ateş sahibi) adını vermiştir. Bugün nevrüz kutlamalarında düğün ile bayramlarda görmekte olduğumuz, ateşten atlama etrafında dönme gibi oyunlar eski Türk inançlarının izleri olarak Anadolu daki görüntülerdir. Yakutlarda, ava çıkmadan önce yakılan ateşin üzerinden atlamak suretiyle veya tütsüleme yoluyla elbise ve silahlarını temizleme adeti mevcuttu. Ateş vasıtasıyla kötü ruhlardan temizleme uygulamasının Müslüman Türklerde de devam ettiği görülmektedir. Başkurlarda ve Kazaklarda, yapılan “alaslama” bunun örneğidir. Yine evleri “aile ocağı kültü” ile de yakından alakalı bulunmaktadır. Ateş kültü nün, bazı araştırmacıların dedikleri gibi mazdeizmle bir alakası bulunmamakta, çünkü temizlenme vasıtası görülüp; tapınma vasıtası görülmemektedir. Yer su teriminde de ifade edildiği üzere, geleneksel Türk dini içerisinde su da dini anlam ve mahiyete bürünmüş; pınar, ırmak, göl gibi su ile alakalı oluşumlar kutsiyet kazanmışlardır. Suyun’da “izi” sinin yani sahibinin veya ruhunun bulunduğu inanmışlardır. Türk din tarihinde “ıduk” sayılmışlar.

Yer – su terimi, dağ, ağaç ateş ve suyun yanı sıra toprağın ve aynı kategoriye dahil olmak üzere bir kısım taşlar ve kayaların da geleneksel Türk dini içerisinde kutsal bir anlam ve öneme sahip olduklarını anlatıyor. Şu durum bunu gösterir ki, orhun Kitabelerin de “mavi gök” ile “yağız yer” iki ana kozmik alan oluşturmaktadır.²⁴⁴

d-Velilerden Yatırlardan Beklenenler ve Diğer Kütlelerle Beraber Farklı İnançların İzleri

Külte konu olabilmesi için bir nesnenin veya şahsın mevcut olması, bu nesne ve şahıstan insanlara fayda yahut zarar gelebileceği inancının bulunması, bunun sonucunda faydayı celbedecek ve zararı uzaklaştıracak ziyaretler, adaklar, kurbanlar ve benzeri uygulamaların var olması gerekmektedir. Bu sebeple Hira Dağı, Haceru'l-Esved yahut zezem suyuyla alakalı düşünceleri kült kabul etmek doğru olmamaktadır,²⁴⁵ fakat bu kütlere baktığımız zaman Anadolu'daki bazı yatırlara adaklar, kurbanlar adanması, kesilmesi duaları için kurbanlar kesilip yüksek dağlara gidilip, kutsal kabul edilen ağaç ve tepelerde dua edilmesi, bu duayı dini sahada görevlilerden birilerinin yapması, karizmatik şahsiyet olan veli ve türbelerin ziyareti gerçekleştirilip vesile kılınarak dua

²⁴⁴ Günay – Güngör, *a.g.e.*, s. 48 – 50.

edilmesinde eski inançların izleri bulunmakta ve İslâmî bir zemine oturtularak (peygamberimizin yağmur duası yapmaları. gibi) devam etmektedir. Dağların tepelerin yükseklikleri, gökyüzüne yakınlıkları dolayısıyla insanların gözünde ululuk, yücelik ve ilahilik timsali kabul edilmeleri; onların insanüstü varlıkların ve ilahların (kutsal güçlerin) mekanı olarak düşünölmelerini sağlamıştır. Buralar genellikle ilahlarla temas geçilen yerlerdir. Putperest dini merasimler hemen hemen dünyanın her devrinde dağlarda yüksek tepelerde kutlanmışlardır. Bu sebeple dünyanın her ülkesinin mukaddes bir tepesi yada dağı bulunmaktadır. Yunanlılar'ın olimpos'u eski Türkler'in Ötüken'i İslam milletlerinin mitolojilerinin vazgeçilmez kafdağı, ile müzelerdir.²⁴⁶

Burada İslam dinine mensup Müslümanlar ve Anadolu insanı Kur'an'daki Musa (a.s.) kınası ile "Tur"²⁴⁷ dağı kutsaliyetni ve "Hira" "Uhud" v.b. dağlardan aldıkları kutsaliyeti meşru zemin kabul edip, Orta Asya'dan, Altaylardan getirdikleri İnançlarıyla yoğurarak eski "rum diyarı" Anadoludaki hristiyan kültürüyle farklı şekiller almış.²⁴⁸ Dini inanç motiflerini birleştirip, adeta onları müslüman edercesine, İslami kisvelere büründürerek; ama eski izleri taşımasını engelleyemeden farklı dağları, tepeleri ziyaretgah edinmişlerdir. Bununla beraber bu tepelere, dağlara kutsaliyet verip bazı mezarları yüce kişi, ulu kişi, veli, Allah dostu gibi ifadelerle vasıflayıp onlar hürmet edip farklı beklentiler içine girerek Kur'an ve diğer ilm-i diniyeden mesnetlerle bu düşüncelerini desteklemişlerdir. Her şehirde veli, yatır ve türbelerin bulunması, Kastamonu'da da çok fazla sayıda olması, bunların bir kısmının isimlerinin dahi bilinmediğı halde türbelerinin durması geçerken Fatiha okunup korku ile ümit arasında bir yaklaşım içine girilmesi gibi tezahürler bunu göstermektedir.

Bektaşî menakıbnamelerinde dağ ve tepe kültürünü ihsas eden baz ımenkabelere rastlanmaktadır. Mesela Menakib-ı Hacı Bektaş Veli'de devamlı bir Arafat dağından bahsedilir. Hacı Bektaş Sulucakarahöyük'e geldiğı zaman köye yakın olan bu tepeye çıkmış ve oradaki bir mağarayı kendine inziva yeri olarak seçmiştir.²⁴⁹ Hacı Bektaş Veli "çile" çıkarmış ve bu tür çile çıkarılan yerler eski tekkelerde mevcuttur. Halep'te Cami-i Kebir'de "Davut Peygamber" türbesinin bulunduğı yer ile Elbistan'da "Ashab-ı Kehf" mağaralarında kırkar gün kalmışlar ve sonra Sulucakarahöyük civarında "Kayı"

²⁴⁵ Ocak, a.g.e., s. 70.

²⁴⁶ Ocak, a.g.e., s. 71.

²⁴⁷ Meryem 19/52.

²⁴⁸ Bu konuda (Anadolu Hristiyan kültürünün oradaki putperestlikle, İran kültürüyle karışıp nasıl bir halk kültürü şekline dönüştüğünü bkz, Ocak a.g.e., s. 45 – 70.

²⁴⁹ Ocak, a.g.e., s. 71.

köyüne gelip yerleşmişler, oradan Sulucakarahöyük'e geçmişler tekke kurmuşlardır.²⁵⁰ Vilayetname-i Hacim Sultan'da Hacim'in daima yüksek tepeler üzerinde günlerce yemeden, içmeden riyazat yaptığı anlatılmakta, Sair günlerde dervişliğiyle aynı tepede dua etmektedir.²⁵¹

Bunun gibi araştırmamın karizmatik isimlerinden olan Mehmet Feyzi Efendi'nin de yazları kırlara giderek orada dinlenip tefekkür ettikleri, bu adeti Bediuzzaman'ın hatırasını devam ettirmek ve kendi meşreplerinde ayrı bir yer bulacak şekilde, iç dünyalarında yerini bulan sebeplerden dolayı yaparlardı.²⁵²

Yine Kastamonu'nun sahibi kabul edilen, Halvetiliğin Şa'baniye kolunun kurucusu Şeyh Şa'ban -ı Veli (k.s) diye anılan büyük zatın sağlığında Ilgaz dağına çıkıp oradaki meşhur Benli Sultan'ı ziyaret etmesi²⁵³ ve menakıbnamelere baktığımız zaman bazı velilerin mutlaka bir dağ, tepe veya yüksek yerlerde tefekkürveya ibadet ettiklerini insanların da buraları kutsal ilan edip, kutsaliyet atfederek ziyaretgah edindiklerini görmekteyiz.

İslam Türk tasavvuf tarihindeki tatbikatlar yüksek tepelerde değil genelde halvetlerde zikir yaparken, Bektaşilik ve Yeseviliğin Anadolu'daki temsilcilerinde genellikle tepelerin seçilmesi eski Türklerdeki dağ ve tepe kültürleriyle alakalı olduğu görülmektedir. A. İnan, Kazan Türklerinde de hocalar tavı denilen mukaddes dağın bulunduğunu, bu dağa bazı ayinler ve kurban merasimlerinin yapıldığını G.G. Reşidi'nin manzum risalesinden naklen haber veriyor. Hocalar Tavı'nın yüksek bir kısmı Arafat, öteki bazı tepeleri ise Ebu Kubeys, ve Mina diye isimlendirilmiştir. Bu bilgiler, İslami isimler arkasına sığınmak suretiyle Müslüman Kazan halkı arasında dağ kültürünün nasıl yaşadığını göstermektedir.²⁵⁴

Anadolu'da böyle takdis edilen dağlara bilhassa Bektaşî ve Kızılbaş toplumlarında sık rastlanmaktadır. Yine türbelerde farklı zaman ve şekillerde kurbanlar kesilir. Mesela Hacı Bektaş Veli'ye ziyarete gidilip kurban kesilmekte, topluma bu, şekilde tesir ettiği görülmektedir.²⁵⁵ Dağlara mübarek gözüyle bakılmakta, Bektaşî ve Alevi dernekleri kurulmakta, senenin belirli günlerinde özel ziyaretler gerçekleştirilerek bu kültür devam ettirilmektedir²⁵⁶.

²⁵⁰ Abdülkadir Sezgin, *Hacı Bektaş Veli ve Bektaşilik*, 4. Baskı, Sezgin Neşriyat, İstanbul 1991, s. 50.

²⁵¹ Vilayetname-HS. s 54-55 ve 76 dan naklen; Ocak, *a.g.e.*, s. 71.

²⁵² Şaban Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, Hamle Yayınları İstanbul 1996 s. 97.

²⁵³ L. Nihal Yazar, *Menakıbı Şaban Veli ve Türbenamesi*, Ankara 1985, s. 32 v.d.

²⁵⁴ Ocak, *a.g.e.*, s.75

²⁵⁵ Kadri Erdoğan ve Panalistler (Komisyon), *Günümüzde Alevilik ve Bektaşilik*, TDV, Ankara 1995; s. 92.

²⁵⁶ İlyas Üzümlü, *Günümüz Aleviliği*, İsam Yayınları, Kasım 1997, s. 29 - 38

Yine Doğu Anadolu'da Bingöl dağları üzerinde Kaşkar Tepesi kutsal sayılmaktadır. Dağ kültü Bektaşî ve kızılbaş zümrelerin dışında da nisbi bir yeri temsil etmekte, coğrafi manada bir dağ olmaktan çok, yüksek bir tepe olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların çoğu üzerinde bir yatır bulunmakta; ziyaretler, sunulan adaklar ve kurbanlar öteki işlemler hep bu yatırlar etrafında cereyan etmekte; fakat bu yatırların kimlikleri tespit edilemeyip üzerinde bulundukları dağın adıyla anılmaktadır. Bu tür yatırlar gerçek olmaktan ziyade sembol yatırlardır. İslam öncesi devirde dağ ve tepelerde mevcut olduğuna inanılan üstün güç veya ruhların İslami devirde böyle kimliği meçhul evliya haline dönüştüğünü görmekteyiz²⁵⁷.

Kastamonu'nun çeşitli köylerinde buna rastlayacağımızı ümit ederken arkadaş çevremizde yaptığımız araştırmalarda bu manada yüksek tepelere veli ve yatırlar atfedildiğini duyduğumuzu belirtir, merkez köylerden Çatalyazı olan olan kendi köyümde Yukarı Türbe diye anılan bir mevkide dua ettiğimizi herkesin orayı türbe bildiğini fakat kimin yattığının bilinmeyip iki çam ağacı bulunduğunu onların kozalarının yakılmayıp süt mayalayıp yoğurt yapmakta kullanıldığını; yine Şehit Dağı denilen yerde kimin yattığı bilinmediği ve merkez köylerden Ballık Köyünde Dikmen Dağı denen yerde türbe olduğunu hatta bir kısım insanların oralarda kazılar yaptığını bunun neticesinde başlarına bir musibet geleceğini köylüler tarafından inanıldığını; yine kendi köyümüz yakınında Şeyh Köyü diye anılan bir mevkide üzeri örtülü türbenin içindeki sandukada kimin yattığı bilinmeyip dua edildiğini, "Üyücek" denilen mevkiide kutsal bazı yatırların bulunduğuna inanılıp, altından eşyaların bulunduğunu kabul edildiğini bizzat yaşadığım yer olarak gözlemlemiş bulunuyorum. Bu durum bize Ahmet Yaşar Ocak'ın şu tesbitini hatırlatmakta ve doğru olduğu inancını bizde uyandırmaktadır: "Türklerin Anadolu'da fetihten sonra yerleştikleri çeşitli yerlerde dağ ve tepeleri, vaktiyle Orta Asyadaki gibi mukaddes tanımışlar ve bunları hayati yatırlarla şahıslandırmış olmalıdırlar. Genel olarak bu yatırlar Nohutlu Baba, Çamlık Baba ve benzeri isimlerle anılıyorlar"²⁵⁸.

Yine Kastamonu merkez köyü Çatalyazıdan İhsangazi ilçesine giderken Hasan Baba Türbesi diye mevki ismiyle anılan bir yerin, taşlarla çevrili olduğunu küçüklüğümüzden beri görüyor, biliyorduk. Şimdi burası dozer ve grayderlerle yol açılırken kaybedilip yolun üst tarafına aktarılmış; Yine de insanlar dua ediyorlar, ama

²⁵⁷ Ocak, a.g.e., s. 76

²⁵⁸ Ocak, a.g.e., s. 77

kimin yattığını ne zaman geldiğini bilmiyorlar. Bu durumda bize Ocak'ın görüşlerinde haklı olduğu kanaatini veriyor.

e-Taş ve Kaya Kültü

Bu külte ait menkıbeleri menakıb-ı Hacı Bektaş Veli'de bulunmaktayız. Hacı Bektaş'ın evliyadan olduğuna inanmayan biri kayayı kesmesini ister, Hacı Bektaş'ta bıçakla kayayı ikiye böler. Bu parçalar tekkede ziyaretçilere açılmış ve saygıyla ziyaret edilmektedir. Kızıl bir kayaya binip Seyit Mahmut Hayrani'yi karşılamaya gittiği anlatılmaktadır. Yine eldeki bilgiler, Orta Asya'da İslam öncesi devirde Türklerde bazı taş ve kayaların kutlu sayıldıklarını göstermektedir. Uygurların ünlü Kut Dağı efsanesi bunun misalini oluşturmaktadır. Günümüz Anadolu'sunda da sunni ve gayri sunni kesimlerde takdis edilen taş ve kayalara rastlanabilmektedir. Mesela Kırıkkale'nin Hasan Dede köyündeki camiin duvarına yerleştirilmiş olan irice bir taş bölge kızılbaşlarınca ziyaret edilip büyük bir saygıyla takdis olunmaktadır. Dersim'deki Kızılbaşlar sabahları güneşin ilk ışıklarını vurduğu kayaları öpmekte ve kutsal kabul etmektedirler. Afyon'un Kalecik Köyü yakınındaki oyun bir kaya, yanında hiçbir mezar olmadığı halde Sarı Çoban Dede adıyla anılmakta ve kendisine ziyaretler yapılarak Şifa umulmaktadır. Hacı Bektaş'ın Suluca Karaöyüktaki, güvercin şeklinde geldiği zaman konduğu ve izlerini bulunduğu hamur kaya da bunlardan biridir. Bugün Anadolu'nun hemen her tarafına üzerinde Hz. Alinin üzerinde "atının ayak izleri"nin bulunduğu söylenen bu yüzden takdis ve ziyaret olunan birçok kayalara rastlanmaktadır. Mesela Amasya'da Çoban Dede tarafında; Edremitte Dura Dağı üzerinde; Mudurnu'da Aktaş köyünde Kayseri yakınında bir tepede; Kahramanmaraş Elbistan yolu üstünde iri bloklar halindeki kayalarda işaret edilen iz oldukları ileri sürülen çukurlar gösterilir. Çevre halkı adak adar, kurban sunar, hastalıkların iyileşmesi için dua ve ziyaret ederler²⁵⁹.

Bunlar gibi Kastamonu'daki araştırmamızın esas hedefi bunlar olmayıp türbelerin etkisi olduğu için bu konudaki bilgilerimizi Kastamonu açısından kısıtlıdır. Ama bizden sonraki araştırmacı ve ilgili olanlara ışık tutması açısından; yine veli ve yadır ziyaret fenomeniyle ziyaret edip etkilenme, sosyal bünyede dini ve ahlaki değişmelere vesile olma gibi etkileri açısından bu konulara da değinmiş bulunuyor; Kastamonu'da bu tip

²⁵⁹ Ocak, a.g.e., s. 78 – 82

kutsaliyet affedilen yerlerden bildiklerimizi aktarmaya çalışıyoruz; İşte bunlardan birisi Çatalyazı Köyü İmam mahallesinde “Ulutaş” diye bilinen köyün içinde cenaze namazlarının üzerinde kılındığı mescidin kible tarafına konulmuş olan; ama nereden geldiği bilinmeyen ve kültür izleri kaybedip yeni neslin belleklerinde fazla bir ifadesi bulunmayan iki taş bulunmakta, eskiler tarafından oradan geçerken dualar okunmaktadır. Bunun gibi misaller çoğaltılabilir.

f-Ağaç kültü.

Yine Vilayetname-i Sultan Şucaiddin’de rastlandığı vechile daima ulu bir çam ağacı dibinde oturup kalktığı ve bu zatın buralarda ibadet ettiği görülmüştür. Yine ardıç ağacı bu manada kutsal kabul edilmiştir. Ağaç, ebediliğin timsali olarak da benimsenmiş; maddi varlığından ziyade, özellikleri, temsil ettiği güç benimsenip kült oluşturmuş ve bu sebeple ağacın mukkades tanındığı bildirilmiştir. Ağacın bu şekilde insan hayatıyla alakadar görülmesi aslında, onun devamlı yeniden dirilen bir varlık sıfatıyla bizzat hayat taşıyıcı olduğu inancıyla bağlantılıdır. Anadolu’da gayri sunni kesimde ağaç kültürünün daha yaygın olduğu görülmekte; hatta bu durum resmi belgelerde geçmiş bulunmaktadır.* Memduh Paşa adında bir Osmanlı Valisinin II. Abdülhamit’e yolladığı raporda (halen Yıldız Evrakı arasındadır) kızılbaşların büyük ağaçları son derece hürmetle takdis ve tazim ettikleri sık sık ziyaretlerinde bulundukları belirtilmektedir. Yörüklerde en çok sarı çam, ladin, köknar ve ardıç, karadut, çınar ve katran ağacı kutlu sayılmaktadır. Yazılı edebiyata baktığımız zaman bu tepeleri, dağları, ağaçları kutsadıklarını ve halkın bunlardan etkilenip sosyal bünyede yaşantısını bu etki doğrultusunda sergilediklerini müşahade etmekteyiz. Bu, şiire ve edebiyata da yansımıştır.

Öt benim sarı tamburam

Ali Fatmanın yarı

Senin aslın ağaçtandır

Ali çekti zülfikarı

Ağaç dersem gönüllenne

Düldül atının eğeri

Kırmızı gül ağaçtandır.

Oda yine ağaçtandır²⁶⁰

gibi ifadelerde de bu kutsaliyeti müşahade etmekteyiz.

* Kastamonu İhsangazi çiçekpınar köyünde bir türbe ve yanında bir ardıç ağacı bulunmakta olduğu; bu ardıcın kesilmediği ve türbeden dolayı kutsaliyet kazanıp dibinden alınan toprağın cilt hastalıklarına iyi geldiği bize köy imamı tarafından anlatılmıştır. Osman Özkür, Çiçekpınar Köyü Din Görevlisi.

²⁶⁰ Ocak, a.g.e., s. 82 – 90

M. Şükrü Akkoya'nın Orta Anadolu'da Bir Dolaşma , Ankara 1934; M. Şükrü Ülkütaşır, Türk ve İslam Geleneğinde Ağaç, Ankara 1963; Tanyu, Adak Yerleri gibi eserlerine bakıpda günümüzde bu kültürün devam ettiğini anlatan Ocak şöyle devam ediyor. "... Sunni ahali arasında da ağaç kültünün mevcudiyetini tespit edebiliyoruz. Ankara, Adana, Balıkesir, Çorum, Merzifon ve Muğla gibi çok değişik bölgelerde şurda burda dallarına çaputlar bağlanmış çivi çakılmış veya kovuklarında mumlar yakılmış çınar, çam ve ardıç benzeri ulu ağaçlar sık sık göze çarpar²⁶¹..." Tabiki sunni kesimde bu kültler İslami kaygılardan dolayı daha zayıftır. Bu kadar güçlü bir vakadır ki bugün Anadolu'da nereye bakılsa takdis olunan ağaçlar ya yüksekçe bir tepe üzerinde veya bir dağın eteğinde yahutta bir su kaynağının kenarında bulunmaktadır. Bu kültün araştırmamızla da ilgisi olan yanı her ağaç kültünün Orta Asya sahasından ta Anadolu'ya kadar ağaç-evliya münasebetine rastlanmasıdır. Radlof bazı ağaç kültlerinde evliya mezarları tespit etmiştir, bunları ağaçlarda mevcut olduğuna inanılan ruhların, Müslüman evliya hüvviyetinde şahlanmış biçimi olarak yorumlanmıştır. Elde olan bilgiler Anadolu'da da kutlu sayılan doğuşların ağaçların yanında böyle türbe veya mezarların varlığının göstermektedir²⁶². Bunun gibi misaller çoğaltılabilir.

Tabi ziyaret inancı ve olayları yalnızca Türk yahut İslam dünyası ile de sınırlı değildir yukarıda misallerini vererek belgelendirmeye çalıştığımız Türk ve diğer Doğu inanç sistemlerinden de anlaşılacağı üzere, Natürizm ve Animizm diye adlandırılan ve tabiata yahut tabiat kuvvetlerine veya onların kişileştirilmiş şekillerine yahutta ruhlara ve özellikle Ata ruhlarına o (yukarıda bahsedildi ve misallerle izah edildi) tapınma şeklindeki inanç ve uygulamalara, Afrika, Amerika ve Avusturalya'nın ilkel yerlilerinin yanı sıra uzakdoğu ülkelerinde, Roma'da rastlanmaktadır. Şu halde ziyaret ölçüsü Ünver Günay'ın da tespit ettiği ve belirttiği vechile dünya ölçüsünde yaygınlığa sahip bir realitedir. Bu inanç ve uygulamalar ve zemine göre farklılıklar arz ederek kültürlerle, devir ve yerlere yani zaman ve zemine göre arz ederek kendini göstermekte, ancak basit bir karşılaştırma dahi aralarındaki paralelliği göstermektedir. Biz burda biraz Kastamonu tarihi ve coğrafyası ile ilgili bilgiler verip meşhurlarını ve velilerini kısmen anlatıp karizmatik şahsiyetler üzerinde durarak, son bölümde farklı tiplendirmelere girip daha detaylı araştırma yapmak isteyenlere ışık tutmayı bir borç bilip bunu temine çalışalım.

²⁶¹ Ocak, a.g.e., s. 91

B-KASTAMONU VE KASTAMONU HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1-Kastamonu Tabiatıyla İlgili Bilgiler.

Kastamonu İli Batı Karadeniz Bölgesinde, 35°48 ve 42°00 kuzey enlemleriyle, 32°43 ve 34°37 doğu boylamları arasında yer alan, doğudan Sinop'un Türkeli, Boyabat; güneydoğudan Çorum'un Kargı, İskilip, güney ve güneybatıdan Çankırı'nın Yapraklı, Ilgaz, Kurşunlu, Ovacık; batıdan Zonguldak'ın Karabucak ilçeleriyle kuzeyinden ise Karadenizle çevrilidir. 13.108 km² lik alana sahip ve yüksekliği 790 m dir. Batı Karadeniz ve Kızılırmak havzaları içinde kalan Kastamonu İlinin yeryüzü şekillerin, kıyıya doğru uzanan Küre (İsfendiyar) Dağları ve güneyde Ilgaz Dağlarıyla bunlar arasındaki dalgalı alan belirtilmektedir. İl topraklarının ¾ ü dağlarla kaplı, ve en önemli yükselti İsfendiyar ve Ilgaz Dağlarıdır. Bu dağların (İsfendiyar) en yüksek noktası 1.985 m ile Yaralıgöz Dağı ile Dikmen ve Acısu tepeleridir. Ilgaz Dağı da Hacet Ilgaz ve Çatal Ilgaz diye iki yüksek tepeye sahiptirler. 2587 metre olan bir sırtla bağlıdır. İlde en önemli vadi Gökırmak Vadisidir. Topraklarının %4 kadarı ovalarla kaplıdır. Diğer Devrez Çayı Vadisi, Devrekani Çayı Vadisidir. Kastamonu İlinde genelde II ve III. Zaman oluşumları yaygındır. Merkez ilçe çevresinde iki jeolojik oluşum görülmektedir. Bunlar "eosen" ve "mezozoik" yaşta başkalaşım serileridir. Kastamonu'da yer altı zenginlikleri olarak şanslı ve zengin sayılabilecek bir bölgede yer almaktadır. İldeki önemli madenlerden biri bakırdır. Tümü Küre İlçesi'nde bulunmakta, 11.793.000 ton rezerve sahiptir. Prit de Küre'de ve Araç'ta bulunmaktadır. Bozkurt ilçesindeki cıva yataklarının toplam rezervi 75.000 ton; Araç ve Tosya ilçelerinde bulunan mermer yatakları da işletilmektedir. Jeolojik rezervli manganez madeni 5.500 ton İnebolu ve Tosya'da olmak üzere toplam jeolojik rezervli manganez 600.000 ton dur. Taşkömürü

Azduvay'da, kalkar İnebolu'da, Taşköprü'de “kaolin” Daday'da 5 Milyon ton “kuvarist” ve Taşköprü'de “asbest” bulunmaktadır.

a)Doğal Güzellikler:

Doğal güzellikler bakımından oldukça zengin olan Kastamonu'da mesire yerleri bulunmakta ki Ilgaz Dağı Ulusal Parkı ki ulaşım Çankırı Kastamonu yoluyla sağlanmaktadır. Kanlıgöl ki, Kastamonu Araç karayolu üzerinde 26 km. uzaklıktadır. Soğuksu ki, kırk km. uzaklıkta “yol kenarı parkı” niteliğinde bir dinlenme yeridir. Diğerleri de; Açıkmaslak, Yaralıgöz, Yeşilyuva, Acısu, Karşıyaka, Üçoklar, Limanüstü gibi mesire yerleri bulunmakta.

b)İçmeceler, Kaplıcalar:

Kastamonu'da şifalı su kaynakları da yer almakta, ancak bunlardan yeterince yararlanılmamaktadır. Merkez ilçede, Ballıköyü Acısuyu, Çelikören Madensuyu, Daday'daki Ilıcaköyü suyu, Karaköy Madensuyu, Bozkurt'ta Tercan Madensuyu, Araç Acısuyu, Çatalzeytin'deki Sarıkonak, Tosya'daki Aşağı Perçin ve Çaybaşı madensuları sayılabilir²⁶³.

2-Kastamonu Tarihi İle İlgili Bilgiler

Kastamonu yöresi, oldukça eski yerleşim yerlerinden birisi olmuştur. Nitekim, yöredeki yerleşme tarihinin Paleolitik Dönem'e kadar uzandığını gösteren buluntular ele geçmiş ama ilin eski isimleri konusunda bilgi yoktur. Kastamonu ve çevresi Antik Çağ'da pafloagonya (Paphlogonia) denilen bölgenin sınırları içinde ve paflogonya'nın batısında Bitinya, doğusunda da potos bölgesi var. İlin adının kaynağıyla ilgili bir çok görüş ileri sürülmüştür ki bunlardan biri, Hititler'in kuzey komşusu Kaşkalar'ın (Gas Gaçka) yöreye de adlarını verdikleri yolundadır. Gastumanna²⁶⁴ diye anılıp “Kastamonu” olmuştur deniliyor. Yine Bazans İmparatorluk hanedanı kommenoslar tarafından kurulduğu, “Kastrā komneni” (Kommeni Kalesi)den geldiği söylenmektedir²⁶⁵.

Kastamonu'oaki en eski yerleşmenin Potelolitik dönem'e kadar uzandığını, Göl köy Enstitüsü çevresindeki yüzey araştırmasında ele geçmiştir. Taktak ve Malak köyleri

²⁶³ Yurt Ansiklopedisi, İİİ Türkiye: Dünü Bugünü Yarını, DİB. Kütüphane ve arşiv müdürlüğü, sıra no, 17095 c.6 (İst. İzmin, Kars, Kastamonu Maddeleri cildi) s. 4569 – 4575 Ayrıca bkz. Büyük Laruse Sözlük ve Ansiklopedisi, Milliyet Y. c.13, s. 6485 – 6486 (Kastamonu Maddesi)

²⁶⁴ Yurt Ansiklopedisi, s. 4581 Ayrıca Bkz. Kastamonu İl Yıllığı, 1973, Tarih Bölümü S.1

çevresinde bulunan el baltaları ve öbür buluntular da Kuzey Anadolu'daki Poleolitik kültürün diğer belgeleridir. İlk Tunç çağda da buralarda yerleşmeler olduğu ve Boyabat tarafından kayalara oyulmuş küçük yerleşmeler ve mezarlar olduğu anlaşılmaktadır. Kastamonu İnebolu üzerinde bir höyük yerleşmesi de mevcuttur²⁶⁶.

Burada bulunan baltalar ve çakmaktaşı elbaltaları İl'in tarih öncesi devrini M.Ö. 50.000 lere kadar götürmektedir. Gaşkaler çağını yaşamış ki sümerlerin bir kolu olan Gaş'ka (Kaşka Türkleri) dir. Hititlilerle de bazen harp etmişlerdir. Yazılı tarihte bunlarla başlamaktadır.

Hititliler dönemi (M.Ö 1330 – 1200) Gas'karlarla savaşlar neticesinde Hititler hakim olmuş, Avrupadan gelen "Deniz" kavimlerinin bir kolu olan Friklerin akınlarına fazla dayanamayıp yıkılmışlardır. Frig Hakimeyeti ise (M.Ö. 1200 – 700) Frig olarak gösterilen ve bölgesel ismi ile pafla gonyalı'lar diye bilinen ve halkın menşei ihtilafli olmakla beraber, Trakyadan Anadolu ya sel gibi ilerleyen Deniz kavimlerinin bir koludur. Kastamonuda da iskan etmişlerdir²⁶⁷ bunlar arabasına at yerine aslanları koşan tanrıça kibeleye tapınıyor ölülerini de tepe mezarlara (tümülüs) yada kaya mezarlara gömüyorlar. Kimmerler de İ.Ö. 695 te Kafkaslardaki İskitlerin kovaladığı kimmer oymaklarının (Akadca : Gimurru,) Frigya topraklarına girmesiyle bütün Frig yapıtları yerle bir olup, kaya mezarları ile sadece tümülüsler kalmıştır. Kimmerler de Batı Karadeniz de bulundular²⁶⁸. Buralar Kimmerlerin de bu bölgeden kovup, (İ.Ö. 625) Kızılırmak'a dek uzanan güney bölüme Frigya Satraplığı, kuzeyde Parthenios'a (Bartın) dek uzanan topraklara da Pontos Satraplığı denildi. M.S. 547 Yılında Kastamonu İranlıların eline geçti, Persler bu bölgeye satrap göndermediler. Daha sonra Büyük İskender Pers İmparatorluğunu yıkınca pers Satrapları bölge boyunca bağımsızlıklarını ilan ettiler. Daha sonra Galatyalılar., Bitinya'lılar ve Pontuslular tarafından pay edilmeyen bir ülke bölge halini aldı. Daha sonra Romalılar işgal ettiler. M.Ö. 73 – 72 yıllarında idare Romalılara geçti. Bu sırada Lüküllüs döneminde Taşköprü eyalet merkezi yapıldı ve Bizanz Dönemi ki (395 – 1222) yöre Honorias Pontus yada

²⁶⁵ Büyük Larus sözlük ve ansiklopedi c 13, s. 6486

²⁶⁶ Yurt Ansiklopedisi s. 4581

²⁶⁷ Kastamonu İl Yıllığı, s. 2

Pilaimenes Theması diye anılan yerel bir birim durumuna getirildi. Bu ad IX y.yılda Paflagonya Theması olarak değiştirildi. Taşköprü’de bu themanın merkezi oldu. Sekiz asır gibi uzun bir devri Bizans idaresi altında devam ettiren Kastamonu ili ve çevresi bu zaman içinde kısa fasıllarla Türk, İran ve Arap ordularının istilasına uğramıştır. Hazer Hükümdarı Salip Han 609 yılında İran Hükümdarı Hüsrev Pezir’in idaresi altındaki ordu ve 715 yılında Arap kumandanlarından Muhammet İbn Hakem tarafından istilaya maruz kalmıştır. 1204 ve 1213 tarihleri arasında Trabzon Rum İmparatorluğunun kurucu sulalesi Komme nesların hakimiyeti altında kalmıştı²⁶⁹

a-Anadolu Selçukluları Dönemi

1071 Malazgirt savaşıdan sonra Türkler Anadolu içlerine hızla ilerlemeye başladılar. 1075’te İznik’i ele geçirerek Anadolu Selçuklu Devletini kuran Süleymanşah’a bağlı Türk beyleri de Anadolu’da’ki bellibaşlı Bizans kentlerini birer birer aldılar. Bu komutanlardan Ahmet Gazi’nin oğlu Melik Gazi Gümüş Tekin Çankırı, Merzifon ve Kastamonu’yu da ele geçirmiştir. (1084) Merkezi Sivas olan Danişmentliler beyliğinin topraklarına katıldı. 1097 sonlarına değin Anadolu Selçuklularının elinde kaldı. 1101’de Çankırı – Kastamonu – Çorum yöresini ele geçirerek ilerleyen Haçlı ordusu, Amasya yakınlarında I. Kılıç Arslan ve Emir Gazi Gümüştekin’in orduları karşısında bozguna uğramış ama Kastamonu yöresi Haçlılar’a yardım eden Bizanslılar’ın elinde kaldı. 1106 da Gümüştekin geri alı isede 1126 da Bizanslılar Kastamonu’yu yağmaladılar. 1135 te Selçuklularla danışmendiler aralarındaki anlaşmazlıkların çözümünü daha sonraya bırakarak, birlikte Kastamonu’yu kurtardılar. II. Kılıç Arslan’a Sultan Mesud, Konya’da Sultan ilan ederken, en küçük oğlu şahinşah’a Ankara, Çankırı, Kastamonu yörelerin verdi. 1186 da II Kılıç Arslan yaşlandığı için ülkeyi iki oğlu arasında paylaştırdı. Ankara, Çankırı, Eskişehir ve Kastamonu yöresini Muineddin Mesud’a verdi. Bize Kastamonuda Danişmendilerin yaşamış olduklarını gösterecek en iyi vesika Araç ve Daday’daki Ali Danişmend Türbeleridir. Anadolu Selçuklularının çöküş döneminde Kastamonu yöresinde bir beylik kuran Hüszmeddin Çoban Bey, Selçuk kumandanlarındandır. Ve Emir Karatekin’in soyundandır, 1223 de bu bölgede kurulan Çobanoğulları beyliğinin merkezi oldu. Daha sonra yerine Hüsameddin Alp Yürek geçti. 1258’te Kastamonu yöresinin geliri Selçuklu Veziri Tuğrayı’ye bağlandı Çobanoğullarının suskunluk

²⁶⁸ Yurt Ansiklopedisi s. 4582

dönemi, 1280'lere doğru Muzaffereddin yavlak Aslan'ın başa geçmesiyle sona erdi. Babasının intikamını almak için mücadeleye girişen Mahmut Bey (1292 de M. Yavlak Aslan ölmüş idi savaşta) neticede muvaffak oldu. İlhanlılar da çok kayıp vermişlerdi ve geri çekildiler. Nasireddin Mahmut Bey Çobanoğullarının başına geçmişti. Fakat beylik gücünü yitirmişti. İlhanlılar, Çobanoğulları ayaklanmasının bastırılmasında kendilerine yardım eden Şemseddin Yaman Candar'a Eflani Yöresinde toprak verdiler. Çünkü Mahmut Bey intikam için Yaman Candar'ı batıya sürmeyi başarmıştı. Kastamonu'yu ele geçirme hazırlığında iken öldü ve yerine 1309 da oğlu I. Süleyman Paşa geçti Kastamonu'yu ele geçirdi ve topraklarını genişletti. Candaroğulları Hakimiyeti (1291 – 1460) arası sürmüştür. 1334'te Süleyman paşa adına basılan paralarda “es – Sultanu'l-Azam” sanını kullandı. Yerine oğlu 1341 de geçti ki İbrahim Bey'dir. Sonra Yakup Bey, sonra Adil Bey, (1345) ki bu dönemde Cenevizliler Sinopta Koloni kurdular. Sonra Candaroğulları Beyliğinin başına Celaleddin Beyezid Bey (1361 – 1385) geçti I. Murad Kastamonu'yu Osmanlı topraklarına aktarmak istediye de, halk Osmanlı egemenliğine karşı çıktı. 1385 te Beyazid Bey Sinop'ta öldü. Beyliğin başına geçen Süleyman Paşa , önceleri Osmanlılar ile iyi geçindi. 1386 da Osmanlılar'ın karaman Seferine yardımcı güçler gönderdi. Candaroğulları askerleri, 2389 Kosova Savaşı'nda Osmanlıların'ın yanında yer aldılar. Yıldırım Beyazid döneminde Kastamonu'yu İsfendiyar Bey alıp Osmanlıya bağlılığını bildirdi. Sonra Ankara Savaşı'ndan önce Erzincan'a gidip Timur'la görüşüp ona bağlılığını bildirdi. Yıldırım'ın yenilmesinden sonra Timur, İsfendiyar Bey'e Kastamonu, Çankırı, Kalecik ve İnebolu'yu verdi. Samsun, Bafra, Safranbolu da verildi. Ölümü üzerine yerine İsfendiyar Bey'in ölümü üzerine yerine İbrahim Bey, bir müddet sonrada İsmail Bey, geçmiştir. İsmail Bey zamanında Kastamonu bir ilin merkezi halini aldı. Komşu memleketlerden ve hatta uzak diyarlardan pek çok alim davet edilmiş, yeni eserler kaleme alınarak bunlar Türkçe'ye tercüme ettirilmiş; kendisi Arapça ve Farsça bildiği halde mecbur kalmadıkça bu lisanları konuşmamıştır. Sanat ve ekonomi en parlak seviyeye ulaşmış, Sinop'ta Harp gemileri inşa edilmiş, Askerlik işleri nizami kaideler içinde yürütölmeye başlanmış ve Küre Bakır işletmeleri verimli seviyeye ulaşmış ve İsmail Bey Külliyesi bütün ihtişamıyla bugün ayakta durarak o devirleri gözler önüne sermeye devam etmektedir. Fatih Sultan Mehmet'in Trabzon seferi sırasında İsfendiyar Bey'in torunu İsmail Bey'den alıp kardeşi Kızıl Ahmet'e verilmesi (1461) ve Kızıl Ahmet Bey'in

²⁶⁹ Bütün bu bilgiler için bkz. Yurt Ansilopedisi, s. 4582 - 4586 ve Kastamonu İl Yıllığı, s. 2-5

Mora sancak Beyliğine atanmasıyla Candaroğulları Beyliğiyle birlikte Osmanlı topraklarına katıldı. İsmail Bey kardeş kanı dökülmesin diye hiç direnme göstermedi ve Fatih tarafından bu bu davranışı takdirle karşılanıp, kendisine Yenişehir, İnegöl, Yarhisar tımar olarak verilmiş bir süre sonra Filibi'ye gönderilmiş ve 1479 da vefat etmiştir. Fatih Sultan Mehmet Han'ın küçük oğlu Cem 9 – 15 yaşları arasında 6 yıl burada sancak beyi sıfatıyla görev yaptı²⁷⁰.

b-Osmanlı Dönemi

1460 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından Candaroğulları Devleti'ne son verilmiş ve 460 yıl Osmanlı Devletine bağlı kalmıştır. İstilaya maruz kalmamış harbe de sahne almamış, fakat Tahmiscioğlu diye yüzbaşılık yapan bu adam Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın da kışkırtmasıyla isyan edip 1832'de isyan büyümüş, komşu vilayetler de de başlatmak isteyip buralara toplu tüfekli kişiler göndermiş; fakat Hakümet Ankaralı, Hacı Mesut Ağa gibi tedbirli ve bilgili bir kişiyi memur ederek büyük tehlikeyi ortadan kaldırmıştır. Sonra Erzurum'a Bedirhan Paşa'nın yanına sağınan Tahmiscioğlu oradan Mısır'a kaçıp sonra aftan yararlanarak Araç'a dönmüş ve köyünde ölmüştür. Kastamonu Vilayet haline getirildikten sonra Çankırı, Sinop ve Bolu Sancağı buraya bağlanmıştır.

c-Milli Mücadele Dönemi ve Sonrası

Kazaları şunlardır: 1-Kastamonu Merkez 2- Taşköprü 3- Daday 4- Araç 5- İnebolu 6- Tosya 7- Cide 8- Çatalzeytin 9- Abana 10- Bozkurt 11- Devrekani 12- İhsangazi 13- Doğanyurt 14- Küre 15- Pınarbaşı 16- Yenpazar ilçesidir.

Kastamonu Milli Mücadeleye katılmış ve en çok şehit veren il konumuna gelmiştir. Bir sürü Müdafai Cemiyetleri kurulmuştur. İnebolu Ankara'nın Karadenize açılan kapısı olmuştur. Açıksöz gazetesi yayınlanmış ve Mehmet Akif gibi bir sürü ileri gelenler yazılar yazmışlardır. Halkın cesaretini kahramanlığını teşvik ettiler. İşte bunlardan Dr. Fazıl Berki (Tümtürk)'nin 1 Nisan 1922 Kastamonu tarihli şiirini buraya alıyoruz.

Koptum Anayurttan, koca seller gibi taştım
Baktım güneşe, dağları, deryaları aştım
Yollardaki engeller ile şanlı savaştım

Ben kaç taş uçurdum, ne kadar tahdı devirdim
Kaç İmarator kaç bey'e "Afveyle dedirdim
Tarih bile istediğim semte çevirdim

²⁷⁰ Bütün bu bilgiler için bkz. Yurt Ansiklopedisi, s. 4581 – 4587. Ayrıca, Büyük Larus Sözlük ve Ansiklopedi, s. 6486 Kastamonu İl Yıllığı, s. 2-7

Türküm büyüğüm varmı eşim? Söyle bilirsən!
Tarihlere sor, al haberi şüphelenirsən

Türküm büyüğüm varmı eşim? Söyle bilirsən!
Tarihlere sor, al haberi şüphelenirsən!

Kalbimdeki o eski kanı dondumu sandın?
Beynimdeki Yurt ateşini söndümtü sandın?
Azminde sebat etmedi de döndümtü sandın?
Türküm büyüğüm varmı eşim? Söyle bilirsən!
Tarihlere sor, al haberi şüphelenirsən!

Balkanlarda, büyük Harpte beni (öldü) diyorlar!
Mirası Yunan milletinin oldu diyenler!
Haç parladı yıldızla Hilal soldu diyorlar
Türküm büyüğüm varmı eşim? Söyle bilirsən!
Tarihlere sor, al haberi şüphelenirsən!

Kastamonu'da Vali Vekili Ferid Bey döneminde örgütlenme büyük hızla gelişti. İnebolu, Araç, Cide, Devrekani, Küre ve Kastamonu Müdafai Hukuk Cemiyeti şubeleri açıldı. Hoca Şükrü Efendi, Besim Bey, Yusuf Bey, Üsteğmen Şevket Bey, Hüseyin Kaşif Bey, Mahir Bey v.b. 1920'e Masrullah'da miting yapıldı²⁷¹ Bununla beraber ilde çok daha geniş tarihi olaylar için gerekli kaynaklara konuyu atfedip senet değerleri ve yetişen ürünlerden bahsetmeye çalışalım.

3-Tarihi Açıdan Özel Bir Özet

Tarihi açıdan özel bir bilgi vermek gerekirse şöyle diyebiliriz ki öncelikle şehrin adı, Arap kaynaklarında Kastamuniya veya Kastamuni olarak; Bizans kaynaklarında Civitas Constamnes, Castema, Chasturminia, Casstimana ve Castermal olarak geçmektedir. XIX. asrın başlarındaki kaynaklarda da Castembul veya Castamoni olarak yazılmıştır. Kuzey Anadolu'da Hititlerden önce Gasrey veya Gaska adında bir kavmin yaşadığından söz edilerek, Kastamonu adının bunlarla da bağlantılı olacağı düşünülmüştür. Halk arasında mitolojik olarak şu görüş yaygındır. Şehir Türkler tarafından fethedilirken kale kuşatılmıştır. Bu sırada kale kumandanının Moni adındaki kızı Türk beyine aşık olup, kalenin anahtarını atmış ve kapının açılmasına, kalenin fethine sebep olarak babasının öfkesini kazanıp, kaleden atılmış, kırk parça olmuş ve bu sırada, "Kastın ne idi moni" diye söylenen söz kelime yumuşamasıyla "Kastamonu"ya dönmüş, şehrin isimi olmuştur diye anlatılmaktadır. Bugüne kadar roma ve Bizans çağına ait eserler ortaya çıkmıştır. Şehir mazisindeki kaya mezarı ve kale ile Taşköprü de Pompeipolis ve nihayet devrekaida ki kazıdan elde edilen bilgiler bu kavimlerin Kastamonu'da yaşadıklarını ortaya koyuyor. Kastamonu'nun fethi Selçuklar döneminde

²⁷¹ Bu bilgiler için Bkz, Yurt Ansiklopedisi, s. 4587 – 4599 ve Kastamonu İl Yıllığı s. 5-16

Süleyman Şah zamanında olmuştur. Emir Karatekin 1075 yılında Selçuklulara burayı sağlamıştır. Selçuklu Sultanı Melikşah tarafından öldürülünce 1096 da Haçlı seferleri başlamış ve Kastamonu ile çevresi Bizansın eline geçmiştir. 1143 tarihine kadar Bizanslılar ile Selçuklular arasında sürekli el değiştirmiştir. Alaaddin Keykubat zamanında bir uç merkezi haline getirilmiş ve Bölgenin merkezi Hüsameddin Çoban Bey'e bırakılmıştır. O yıllarda Kırım'a düzenlenen bir seferin kumandası da O'na verilmiş ve bu seferde büyük başarı elde edilmiştir. Karadenizin önemi dolayısıyla Selçuklular Sinop'ta bir tersane kurmuşlar ve Kastamonu Kuzey Anadolu'nun en önemli bir vilayeti haline gelmiştir²⁷².

Çobanoğulları Beyliği Hüsameddin Çoban Beyle başlayıp XIV. asrın başlarına kadar burada egemenliğini sürdürmüştür. Türkmenlerin Kayı Boyuna mensup, 100.000 çadırılık grubun lideridir. "Meliku'l-Ümera" yani Beylerbeyi Ünvanına sahiptir. Bölgede yerleşmiş olan Türk oymaklarının isimleri halen yaşamaktadır. (Kayı, Bayındır, Karaevli, Yıva (Yura), Avşar, kızıl (Kıyık) Çavundur, Çepni, Eymür, İdiş, karkın, Yüreğir, Buğdüz, v.b)* bunlardandır. Sonra beyliğin başına Alp Yörük geçmiştir. Miladi 1280'de hüküm sürdüğü söyleniyor. Çobanoğullarının hakimiyet tarihiyle ilgili kesin bilgi olmamakla beraber, "Atabey Gazi Dergahı Şeyhlerinden Ziyaeddin Efendi'ye ait bir kitabın iç kabında (Kastamonu'nun fethine tarihtir) diye ebced hesabıyla düşürülmüş bir tarihten söz edilmektedir. "şükür alındı" ibaresi ile ifade edildiği için ki bu cümle, m/1213'e tekabül etmektedir²⁷³.

Anadolu Selçuklularının ağılmasından sonra, Eflani bölgesinde egemenliklerini sürdüren Candaroğulları'ndan Süleyman Paşa'nın oğlu Şemsettin Candar, son Çobanoğlu beyi Mahmud'u öldürmüş ve 1309 yılında şehri ele geçirmiştir. Sonra Sinop koluna 1385 te isfendiyar Bey geçmiştir. Kastamonu 1392'de Osmanlıya katılmıştır²⁷⁴.

Anadolu beylikleri arasında, Candaroğulları, en kuvvetli ve uzun önemli olanlardandır. 1291 de kurulduğu sanılan beylik Şemsittin Yaman Candar tarafından kurulmuştur. İlhanlı devletine tabi olarak Eflani ve çevresinde kurulmuştur.

Süleyman paşa (1309 - ? 1340-?), Şemsettin Yaman Candar'ın oğludur; Kastamonu'yu beyliğin sınırları içine katmıştır. Mevlevihane'deki türbeye

²⁷² Mustafa Eski, "Tarih Boyunca Kastamonu", *Kültür ve Sanat* 27, *Kastamonu Özel Sayısı*, T. İş Bankası Eylül 1995 s.9

* Kastamonu'da geçen Türk isimleri, boyları, mekanları ve kaç kere geçtiği (sayıları) için bkz. Faruk Sümer, *Oğuzlar(Türkmenler)*, TDAV, İstanbul 1999, s.235.

²⁷³ Fazıl Çiftçi, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, TDV. Kastamonu Şub. Ankara 1999, s. 235.

²⁷⁴ Eski, a.g.e., s. 8 – 9

defnedilmiştir. Sonra oğlu Gıyaseddin İbrahim Bey, sonra Yakub Bey, Adil Bey, ve daha sonra Osmanlı kaynaklarında “Kötürüm” lakabıyla anılan Celaledin Bayezid geçmiştir²⁷⁵.

4-Seyyahlar Gözüyle Kastamonu.

1814 yılında Kastamonu’ya gelen Avrupalı seyyah Macdonald Kinneir; şehrin çukur bir yerde kurulduğunu, kalesinin bakımsız olduğunu, evlerin taş ve ahşaptan yapıldığını 30 kadar cami saydığını yazmış; 1878 de gelen Fransız seyyah E. Bore, şehrin dar ve kıvrımlı sokaklarından söz etmiş ve ticaretin önemini yitirdiğini bildirmiştir. Kastamonu’da İmparatorluğun son zamanlarında sosyo-ekonomik açıdan ve kültürel yönden büyük atılımlar yapılmıştır²⁷⁶.

5-Arkeoloji Mimarlık ve Sosyo Ekonomik Açıdan Kastamonu

Osmanlı nın son döneminde Tanzimat’tan sonra vilayet olmuş olan Kastamonu, yolların yetersizliği yüzünden ticaret hayatı sönükleşmiş bu sebeple de gerileyip, önemli ölçüde nüfus azalmasına uğramış bir ildir. Şehirden büyük kentlere, dış ülkeye göç başladı ve geri kalmış iller arasına girmiştir. Kastamonu’ya bir arkeolojik açıdan bakıldığında oyulmuş kaya ile şehinşah kayası denilen kesimlerde Paphlogonia bölgesinde çokça görülen kaya mezarları bulunmaktadır. (İ.Ö. VII.yy) Kentte ve çevresinde Çobanoğulları, Candaroğulları ve Osmanlı dönemlerinden yapılar mevcuttur. Komnenoslar döneminden Kastamonu kalesi gerçek görünümünü Candaroğulları döneminde kazanmış; iç kalenin temeli ise Bizans döneminde Çobanoğulları döneminde Atabey, Gazi Camiiki yapılmıştır. 1273’te yapılıp ve ana mekanda mihraba dik uzanan ahşap sütunları sebebiyle halk arasında (245) “Kırk Direkli” diye anılan²⁷⁷ bu eser Gazilerin kanı ve teri kurumadan Atabay Hüsameddin Çoban Bey’in fetihten sonra cami haline getirilip minberinde hutbe okuduğu; ilin en yaşlı ve en büyük ve semte de ismini verdiren kalenin tam altında bulunan sanat değeri de güçlü olan, buram buram tarih kokan bir camidir.

²⁷⁵ Çiftçi, *a.g.e.*, s. 8-9

²⁷⁶ Eski, *a.g.m.*, s. 11

²⁷⁷ Büyük Larus Sözlük ve Ansiklopedisi, (Milliyet Yayınları) s. 6487.

1461 yılından itibaren Osmanlı hakimiyetine giren Kastamonu de eserler çok fazladır. 1284 – 1324 h. tarihleri arasında düzenlenen şehir haritalarından yerleri tespit edilen il merkezindeki cami ve mescid 69 adettir. İhsan Ozanoğlu ise Kastamonu Kütüğü adı eserinde bu sayıyı 90 olarak vermektedir. O tarihlerden bu güne genişlemiş olan il merkezindeki cami sayısı Cumhuriyet Döneminde yapılan 25 caami ile birlikte 65 adettir²⁷⁸.

Bundan anlaşılan, il merkezi genişlediği halde cami sayısında azalma gözlenmektedir.

Bu dönemin bir başka önemli yapısı Yılanlı Darüşşifasıdır. 1272 de Muineddin Süleyman Pervane'nin oğlu Ali tarafından yaptırılan darüşşifa, daha sonra halveti tekkesi olarak kullanılmıştır²⁷⁹

Bu tabir, (darüşşifa) Selçuklular ve Osmanlılar döneminde kıymetli eserlerinden birisi olan bu hastaneden günümüze bir medhal (giriş kısmı) ulaşmıştır²⁸⁰

Kazılarda ortaya çıkarılan Cemalettin Frenkşah Hamamı (1260'a doğr.) Vakıf Hamamı, (XIII. Y.Yıl sonu) ve Aşık Sultan Türbesi de bu dönem eserleridir. Candaroğulları döneminde bir kültür merkezi olarak gelişen Kastamonu'da pek çok cami, medrese, imaret, şifahane, hamam, han yapılmıştır. İlk Osmanlı en eski tarihli te T (Zaviyeli) ve tek kubbe'li misalleriyle benzeşen Candaroğulları camilerinin en eski tarihli İbninecaar (Eligüzel) camiidir(1353). Candaroğlu Özlem Bey'in yaptırdığı Özlem Bey Külliye'si cami, türbe, medrese, hamam, han ve imareten oluşmaktadır. Cami 1454 te tamamlanmıştır. Nasrullah Camisi İlk Osmanlı eserlerindendir. (1506) Banisi Yakup b. Nasrullah kadıdır. Kentin en büyük camisi olup birkaç kez tamir görmüştür²⁸¹.

Sultan II Beyazid döneminde Nasrullah Kadı tarafından yaptırılmıştır. Kastamonuda tarihi cami ve eser oldukça fazladır. Araştırmamızın amacını aşmakta olduğundan bu evlerden fazla bahis mevzu etmeden, kültürel, ilmi, tarihi arkeolojik ve mumari açıdan araştırma yapacaklar ışık tutması babında kısaca birkaç tanesinin isimlerini saymayı uygun gördük.

Nasrullah Şadvaanı ve Camii, Numuniye Medresesi, Şeyh ben Veli Külliysi ve Cami, Seyyid Sünneti Efendi ve Dergah Hazinesi, Benli Sultan Külliyesi ve Camii, İsmayil Bey Külliyesi ve Camii, Deve Hanı, İsmayil Bey Vakfiyesi, Yakup Ağa Camii,

²⁷⁸ Çiftçi, a.g.e., s. 89 – 91

²⁷⁹ Büyük Larus, Sözlük ve Ansiklopedisi, s. 6487

²⁸⁰ Çiftçi, a.g.e., s. 13

İmaret ve Külliyesi, Yılanlı Camii, Ataber Gazi Camii, Karanlık Evliya Camii, Şeyh Ahmet Camii, Yılanlı Camii, Adil Bey Camii, Deveci Sultan Camii, Hamza Ağa Camii, Halil Bey Camii, Honsalar, İbrahim Bey (Akteke) camii, İsfendiye Bey Camii, Mahmut Bey Camii, Musa Fakih (Zihnizade) Camii, Saray Camii, Abdülcabbar Camii, Abdürrezzak Camii, Ahmet Dede C., Alacamesicid (Mahkeme) C., Alparslan Camii, Aycılar Camii (Hacı Abdullah), Baha Efendi Camii, Cebail Camii²⁸² gibi daha sayabileceğimiz bir sürü camii, medrese, Han, köprü, hamam ve bunların tarihçeleriyle beraber Kültür Birikimi karşımıza çıkacaktır. Biz bunları detaylı çalışmalara bırakıyor, bu sahada yapılmış kısmı çalışmalar neticesinde meydana gelen kitaplara da bakılması gerektiğini işaret ederek Kastamonu halk kültürüne ve kısmen ekonomisine göz atmak istiyoruz.

Kastamonu Batı Karadeniz Bölgesi'nde, kıyı kesiminde yer alan bir ildir. 13.108 km² olan il toprakları, ülke toplam alanının %1,7 sini kaplar. Tarım kesiminde ana uğraş alanı bitkisel üretimdir. Geleneksel tahıl türlerinin yanında iç kesimlerde şeker pancarı ve kenevir gibi sanayi bitkileri, meyve türleri, kıyı kesiminde ve fındık, zeytin gibi ürünlerle biraz çeşitlenen üretim, düşük seviyededir. Tükriye'nin en zengin orman bölgelerinden biri olması nedeniyle, Kastamonu'da ormancılık gelişmiştir. İlin ekonomisinde etkili olan ürünler şunlardır,

Çelik, dokuma, bağcılık, pirinç, bakır ve bakırlı pirit, zeytin, arpa, elma, mısır, gıda, orman ürünleri, yem, hayvancılık, şeker pancarı, buğday, sarımsak, v.b. dir. Daha sonra tarım kesiminde çalışan nüfusta azalmış; bunun yanında sanayide çalışanlar oranında da artış olmamıştır. Bununla beraber Madeni El sanatları, Haftalık, Urgancılık gibi el sanatları küçük atölyelerde yapılmış ve bunlardan bir kısmı teknolojiyle beraber hayatını sürdürmezken, bir kısmı haa devam etmektedir²⁸³.

6-Halk Kültürü ve Halk İnançlarında Kastamonu

Kastamonu kültüründe ressamı ve şairleri görmekteyiz. Hak ozanlarını bulmaktayız. Bunlardan 1926 doğumlu Hakkı İnan, 1947 doğumlu Sait Avcıoğlu, Uğur Engin., Yüksel Yalvaç, Tosyalı Hakkı Demirkan ve Musa Öztürk ve 1874 – 1993

²⁸¹ Büyük Larus, s. 6487

²⁸² Bütün Bu Camii, Medrese, kütüphane, hamam vb. kültür eserleri ve bilgileri için bkz. Çiftçi, a.g.e., (İlgili sayfalar.)

²⁸³ Yurt Ansiklopedisi, s. 4601 – 4604.

yıllarında yaşamış, Tosya'nın en ünlü ressamı Dr. Rıfat Dumandır. Ünlü Hattat, 1895 – 1992 yıllarında yaşayan Emrullah Demirkaya'dır. Dana önceki tarihlerde yaşayan sanatkarlardan çok ünlüler de bulunmaktadır. Şairlerden meşhur olanlar ise özellikle “Bu vatan kimin” adlı şiiriyle ve şiir kitabıyla Orhan Şaik Gökyay'dır. Edebiyat dünyasına şiirle adım atmış, 1902'de İnebolu'da doğmuş, asıl adı Hüseyin Vehbi'dir. Bir çok kitapları bulunmakta ve vatanperver olduğu şirinden de anlaşılmaktadır. Çağrı şiiri şöyledir.

Bre koç yiğitler, bre kocalar	Her yandan toplaşıp biz bize gelüp
Bir destan söyleyeyim, divan kurulsun	Dağlar taşlar ile avaza gdüp,
Böylesi destanı almaz heceler	Vuruldukça tellerden yaloza gelüp
Meydan sazlarına meydan verilsin	Parpar parlamayan teller kırılsın

gibi şiirler, koşmaları, güzel evcileri bulunmaktadır²⁸⁴.

Nice şair, edip hattat sanatçı gelip geçmiştir. Bunlar farklı master ve doktora çalmaları yapıp Kasamonu'nun Türk Kültür yapısına etkisi ve sosyal bünyedeki izelri araştırılıp yeni nesillere bu güzellikler aktarılmalıdır. Bizemdi halk kültürü ve farklı kültür dallarıyla ilgili bilgileri kaydedelim.

7-İlin Folklor Zenginlikleri

Gerçek anlamda Resim galerileri, büyük sergi salonları mevcut olmamakla beraber amatör ruhla çalışan bir iki ressam, Merkez Halk Eğitim Müdürlüğünce yaptırılan amatör tiyatro oyunları, Tosya ve İnebolu İlçeleri Halk Eğitim Görevlerince yapılan böyle kısmi bir teşebbüsle beraber, okullarda yaptırılan müsamere çalışmaları kayda değerdir.

Kastamonu ili 900 yılı aşkın hayatına kesintisiz devam ederek, toprakları üzerinde kurulmuş Beylikler merkezi mutasarıflıkların merkezi şehri oluşu itibariyle, bunun yanında coğrafi durumu ve iklimi nedeniyle kendi bünyesinden çok zengin folklor malzemeleri çıkarabilmiştir. Bunlar mahalli maniler, koşmalar, türküle, oyun havaları, efsaneler, destanlar, halk hikayeleri, inançlar, adak yerleri halk tabirleri ata sözleri evlenme gelenek ve görenekleri , eğlenceler vs. dir.

²⁸⁴ Ayhan İnal, Nail Tan, *Kastamonulu Resamlar*, “Kastamonulu Büyük şair, Yavuz, Devlet Sanatçısı, Orhan, Şaik Gökyay, Kültür ve Sanat 27, s. 20 - 23

a-Türküler ve Halk Müziği

Bu bölüm Kastamonu bölgesi için en zengin unsurlardan biri olarak karşımıza çıkar. Halk edebiyatı serisinin en zengin bölgesel olanını yine bu çevrede bulmak mümkündür. Kaynana türküleri, Hapishane Türküleri v.d. gibi türküler farklılık kazanmışlardır²⁸⁵. Kastamonu'ya dışarıdan göç olmadığından halk müziği ve geleneksel oyunlar yöre özelliklerini yansıtmaktadır. Oyunlar Zeybek türündendir. Uzun havaların kuzeydeki son durağıdır. Dilde iki resmi derleme yapılmıştır. Derlenen ezgiler üzerinde yapılan araştırma, yörede köklü bir müzik geleneği yaşandığını göstermektedir. İnsani, Aşık Kemali, Aşık Medani, Feyzi Berkaya, Kırnaoğlu, Aşık Hasan, Ozanoğlu, Yoransız Hakkı gibi aşıkların yetişmiş olması da aşıklık geleneğinin sürdüğünü göstermektedir. Sazın, koşma, divan, satranç, kalendari, semai, müstezat, destan gibi nazım türlerine eşlik etmesi şiire ayrı bir anlam kazandırmıştır.

Sözlü halk ezgilerinin konuları çeşitlidir. Yiğitleme, koçaklama, gemici havaları elpük koşması, yelpük koşma, topal koşma, zil havası, aşağı imaret çırdak, yarım çırdak, dokumacı türküleri, düğün havaları, güzelleme, esnaf türküleri., Çanakkale türküsü, kınalı keklik, kına havaları, meydan havaları, söylenmiştir. Bunlar, kerem, kandili kerem, Kalenderi, Galip, Bozlak, tasyon, kerem , Misket, Yahyalı Kerem ayaklarında çalınıp söylenmiştir.

Halk oyunları zeybek, kaşık oyunları ve davulla oynananlar türündedir. İnebolu dolayları gemici türküsünün özel bir oyunu da vardır. Tekneleri sahile çekme gösterisi olarak nitelendirilen bu oyunda küreğin suya değışı suda devinimi ve kürek sesleri ritim ve ezgi ile verilir. Bakılcılık da türkülere yansımıştır. Sepetçioğlu meşhurdur. Bunun yanında Ağtılar Halk Oyunları yöresel ağız farklılıklarından oluşan çok fazla sözcük ve bilgiler, Ata sözleri, Deyimler, Bilmece ve Ninniler mevcuttur.

b-Ninniler

Ninnilere dilekler yanında bizim araştırma tezimizin amacı olma sosyal bünyeye yatır olgusunun düşüncesi ve etkisi ve ziyaret fenomenindeki veli veya uluların isimleri de (ninnilere) girmiştir. Bu durum insanların büyük kabul ettiklerinden her zaman istimdat, meded umduklarını, çocuklarının da onlar gibi olmasını istediklerini bu velilerden bir şeyler bekleyip hayatlarını ona göre düzenlediklerini göstermektedir. Şöyle ki;

²⁸⁵ Kastamonu İl Yıllığı, s. 180

Sancağı dala astım
Uyanır diye yavaş bastım
Sesin ile sabah ettim
Uyusun yavrum ninni

Sancağı dala astım
Uyanır diye yavaş bastım
Sesini ile sabah ettim
Uyusun yavrum ninni

Dağa gittim dağlar uyur
Dağda tavşanlar uyur
Yolda yolcular uyur
Evde oğlun uyur ninni

Bu dünyada çoktur deli
Temcit okur daim dili
Kastamonu'da Şa'ban Veli
Onlar sona himmet etsin ninni,

c-Bilmeceler

Abagiye kebe giyen	Aheste aheste	Ah umutlar umutlar
Yanağını kızartan	Bülbül kafeste	Göz nurunda bulutlar
Topuğunu düzelten	Yem yemez su içmez	Ayaklarına emer
(Kavun, Karpuz, Armut)	Böyle bir nevrete.	Tepesinden yumurtlar
	(İpekböceği)	(Hububat)

Beşinde çocuk, onunda koyun
Yirmisinde kanlı, otuzunda canlı
Otuzbeşinde Aslan, kırkbeşinde kaplan
Atmışta et, yetmişde kemik
Yetmişbeşten gerisi, ölümden berisi
(İnsan hayatındaki çağlar)
gibi çok misalleri verilebilir²⁸⁶

Kültür yapısı, folklor Halk müziği ve diğer kültürel faaliyetlerle bereber atesözleri gibi deyimler gibi edebiyat açısından zengin olan Kastamonu kültürünü, araştırmacılara bırakıyoruz. Velilere yatır ve türbelere geçmeden önce, halk kültürünün diğer yönünü oluşturan halk inançlarına deyinmek ve bu sebeple Kastamonu yatırlarındaki etkilenmeyi, veya yatır olgusundan sosyal bünyenin etkilenme yönlerini buralarda bulmak, göstermek istiyoruz.

²⁸⁶ Bütün bu yazılan kültürel folklorik bilgiler için Bkz. Yurt Ansiklopedisi s. 4645 - 4648

C-KASTAMONUDA HALK İNANÇLARI, DİNİ FOLKLOR, DİNİ MANEVİ İNANÇ ve YATIR OLGUSUNUN ETKİLERİ

1-Genel Olarak Halk İnançları, Batıl İnanç Kavramı ve Anlamı

Bu konuyu tanımlamadan önce şunu belirtmemizde fayda olduğu kanaatindeyiz. Kastamonu yöresine yakın olan Merzifon'da sadece halk inançlarına ve fert üzerindeki etkilerine yönelik yüksek lisans seviyesinde bir tez hazırlanmıştır.(M.Ü.S.B.E. Felsefe ve Din Bilimleri A.B Dalında) bunun yanında Beyan Yayınlarından çıkan 5 ciltlik “Asr-ı Sevdetli İslam. İsimli asrın 5. ciltinde bir bölüm bu konuyu ayrılmıştır. Yine Beyan Yayınları tarafından Yrd. Doç. Dr. Ali Çelikin “İslam’ın Kabul veya Reddettiği Halk İnançları’ (Hicaz Bölgesi) isimli eseri çıkış, bu konular ayrılmıştır. İsteyenleri ve kaynaklara ve deyimlerin din ve veli yatır ziyaretleriyle ilgil olanlarına, tabakat kitapları gibi veli kerametleri sevkederken, biz de araştırmamıza ışık tutması açısından bu konuda kısmi bilgi verebilmek için, Türk halk Edebiyatı ve Folklor yazılarından derleyip tolayıp Kastamonu ile ilgili alanlarını ayırıp lütfeden, değerli ilim adamı ve hemşerimiz ve kıymetli büyüğümüz Prof. Dr. Abdülkerim Abdülkadiroğlu Bey’in çalışmasından buraya almak istiyoruz. Olgusunun ziyaret fenomeninde halk inançlarıyla yüzeysel de olsa bağlantısı olması hasebeyle bizde bu sahaya kuman girmek istedik.

“Halk İnançları” toplumların kültürel yapısını gösteren, toplumsal kabullenme ve benimseme diye tarif edilen bir inanç şeklidir. Bu kavram sosyolojik açıdan (“Toplumsal kabullenme ve benimseme” diye tarif edilir.) Tabiki “inanç” kelimesi bir kavram olarak değişik açıdan ele alınıp açıklanabilir. Genel olarak iktisat ve teknikten, hukuk ve dine varıncaya kadar bütün değerlere ait olan ve görgü ile bilgi alanını aşan bir bağlanış ve kabullenıştır. Toplum hayatında “üst bünye”yi teşkil eden inançlar, sosyal normlar olarak kendini göstermektedirler. Bu normların müsama huhududu dışında kalan davranışlar toplumun hoş karşılamadığı davranışlardır. Kur’an “İnanç” kavramını “İman” ile açıklıyor²⁸⁷. “Alemü-l-gayb” “Alemü’s-şehade” ile açıklıyor²⁸⁸. Kur’an’ın üslubundada bu aleme ait açıklamalar ve bilgiler verilirken “İman” kelimesi kullanılmıştır. Her topluluk mutlaka üzerinde yaşadığı faiki “dış çevre” muhit özelliği

²⁸⁷ Nisa 4/136

ile örflerden, adetlerden ve müesseselerden ibaret olan tamamen sosyal bir karakter taşıyan “iç çevre” özelliğine sahiptir. Bu halk inançları farklı yollarla ortaya çıkmıştır. Telkin yoluyla ortaya çıkanlar vardır. Tebliğ yolu ile, Anonim olarak ortaya çıkanlar bulunur. Halk inançları tarihçe olarak çok gerilere gitmektedir. Fakat bunların hangi dönemlerde hangi türleri çıkmış veya yaygınlaşmış olduğu kesin belgelerle bilinmemektedir. Bunlar sayısız olmakla beraber “anahtar terim” teşkil edenleri ele almak önce ipucu verecektir. İslam Dini içerisine soruşturulmuş olup, Müslümanlar ve Türk İslam Toplumu içerisinde hala yaşayanlara değinecek ve bunlardan Kastamonu çevresine gelecek olunan, öncelikle cahiliye toplumuna Hicaz Bölgesine de göz atmamız gerekecektir. Hicaz Bölgesindekiler sosyal hayatla, dini hayatla, tıp ve sağlıkla ilgili inançlar olara karşımıza çıkmaktadır.

Bir inancın doğmasında ve varlığını sürdürmesinde, inancın, psikolojik, temelleri, toplumun kültürel mirası, coğrafi ve fiziki çevre ile toplumlar arası etkileşim gerekmektedir. Cahiliye dönemi veya daha öncesindeki Hicaz Bölgesindeki halk inançlarının sosyal hatayla alakalı olanlarının doğmasında fiziki çevrenin rolü büyük olmuştur. Dini hayatla ilgili hak inançları da farklı şekillerde tezahür etmiş, Tek Tanrı din inancının yerine o bölgelerde çok tanrılı din anlayışı geçmiştir. meleklere özel bir yer verip, sefaat etsinler düşüncesi cinlere ne şeytanlara zarar vermelerinden korktukları için tapıyorlar olmaları, onlar adına kurbanlar kesilip yeminler edilmesi bütün ibadetleri hurafelerle doldurmaları, kate kaşlarından bir parça her yere götürmesi, bunların hepsi dini olanlar idi. Yine sağlıkla ilgili olan halk inançları da bulunmaktadır. Hastalık nedenleri arasında coğrafi ve fiziki çevrenini etkisiyle cinler, şeytanlar ve kötü ruhlar birinci derecede yer almaktadır²⁸⁹.

Halk inançlarına genel bakış yaptığımız zaman “doğru olduğu bilinen veya sanılan bir düşünceye bağlı kalmak, bir dine, bir düşünce sistemine tabi olmak, birine güvenmek ve itimat etmek” diye “inanç” tarifi yapılmaktadır²⁹⁰. İnsanın bildikleriyle yetinmeyip araştırma yapması, bilimin gelişmesini sağlarken, farklı arayışlarda olması bir takım boş inançların ortaya çıkmasına sebep oluşturmaktadır. Halk inançlarına, hurafe, batıl inanç, boş inanç, bidat gibi isimler verilmiştir. Tabii ki bilimsel araştırma yapmaksızın

²⁸⁸ En'am 6/73; Tevbe 9/94, 105; Dar 13/ 9; Müminun 239/ 92

²⁸⁹ Ali Çevik, *İslamın Kabul Ettiği veya Reddettiği Halk İnançları*, Beyan Yayınları, İstanbul 1995, s. 17-28 ve 296 – 302.

²⁹⁰ Orhan Hançerlioğlu, *İnanç Sözlüğü*, Remzi K, İst. 1973, s. 108'den naklen: Senmez, a.g.e., s. 11

geçerliliğini dini esaslara göre ölmeksizin halk inançlarına boş inanç demek doğru değildir²⁹¹.

Halk inançlarının gerçek olup olmama ölçüsü pratiktir; ancak deneyimi veya tecrübesi yapılamayacak olanları da mevcuttur ki, ahiret inançlarımız gibi, ki pratik te tam bir geçerlilik ölçüsü değildir.

Halk İnançları

a) Hiçbir zararı olmayan inançlar, b) Manevi telkinle ümmet ve teselli vererek faydalı olabilecek hayatı manalandıran inançlar, c) Ne zararı ne de faydası olanlar d) İslami temelle çatışmayan, ona aykırı olmayan inançlar, e) İslam'la bağdaşan, ilimle ilmi verilerle çatışmayan inançlar, f) İlmi temellere aykırı olan inançlar.

Toplumlar ilahi vahiyden, dini aydınlatan elçi, resul ve nebiden veya otoriter karizmatik şahsiyet olan müceddid ve din tebliğcilerinden daha uzaklaştıkça eski inanç sistemlerinden kalma bazı inanç ve adetleri yeniden canlandırmışlardır²⁹². Her yeni yeni gelen peygamber bu yanlış inançlardan vazgeçirmek için halkı uyarmışlardır. Bir dinin esas talimatı, ayınleri sistematik ibadet şekilleri, tecrübi yönü, başka bir dinin ahalisine geçmediği halde, hurafeler, bulaşıcı hastalıklar gibi bir din ehlinde diğerine geçebilmektir²⁹³. İslam ülkelerinde var olan, fakat İslam'ın temel prensipleriyle bağdaşmaya inançlar Müslümanlara, Eski Mısır, Babil, Hint, Acen Fenika, Roma gibi kavimlerden, Yahudilik ve Hristiyanlık ve şaman kültüründen geçmiştir.

Kısa bahsetmemiz gerekirse “Orta Asya’dan, ülkenin esik kavimlerinden gelen ki (tezimizin geleneksel inançlar ve yatır olgusundaki tezahürler bölümlerin de bahsettik) inançlar, Psikolojik etkilerden doğan (bel fıtığı olana okunması,) İslam kabul edilirken Cahiliye izleriyle beraber alınması, geleceği öğrenme arzusundan doğanlar eşyanın mahiyetini ve tabiat kanunlarını bilmemekten doğanlar diye sınıflayabileceğimiz bir sürü etken neticesinde halk inançları yaygınlaşmıştır. İslamiyet’e uygun olan halk inançlarından Anadolu’da bulunanlarına göz attığımızda A. Sönmez’in master çalışmasından 45 tane ayrı maddede toplanmış halk inançları görmekteyiz(Ahiretle ilgili, Helal ve haramla ilgili, ibadet iman, ekmek, Dini savaşlarla v.s. le ilgili olanlar gibi). Yine islamiyet dışı halk alinyazısı, Hz Ali’nin Anadolu’daki izleri, Ateşle, Ayla Bayrmlaile , Dağlarla doğumla, Efsanelerel, Fat ile, Gök ve Gök gürültüsüle, Hızlı-İlyas (veya hıdırellez) ile Hotoz stüsü, kuş ötüşleri kutsal ev, içki, Meryem Ana, Renklerle,

²⁹¹ Hikmet Tanyu, “Dini Folklor” *AÜİF. Dergisi*, s. 21, Ankara 1976, s. 125’den naklen, Sönmez, a.g.e., s. 12

²⁹² Sönmez, a.g.e., s. 16

Yıldızlarla, Gece ile, Semboller v.b.) gibi türlerle ilgili inanç çeşitlerini bu eserde görmekteyiz²⁹⁴.

Bu inanç türlerinin veya halk inançlarından bir kısmının İslam Peygamberi tarafından serbest bırakıldığını, bir kısmıyla mücadele edip yaskalayarak ortan daldırmaya çalışıldığını bir kısmını ibka ettiğini görmekteyiz²⁹⁵. Halk inançlarının yatırıla ilgili ve yatırıla ilgili halk inançları anlatıp sosyal bünyedeki tezahürlerini serdetmeye çalışalım, Batıniye, Rafizilik ve Bektaşilik gibi mezhepler bünyesinde ve “Buün Anadolu’da Müslüman kimliği altında yaşayan unsurların önemi bir bölümü hurafelerin iğrenç çamurları içine gömülmüş bir halde bulunmaktadır.halk inançlarının içinde ilkel insanların adetlerinden tutun da, ahlaki çöküntü nedeniyle ortadan kaybolan saltanatların iğrenç gelenekleriyle beraber her şey bulunabilmektedir. Mesela İstanbul’da kadınlar arasında olanlara bakacak olursak, Cumartesi yorgan yıkarsa sahibinin naşı üzerinden kalkar, elbise söküşü inasanın üzerinde dikilirse iftiraya uğramış falan ayda nikah yapmayı uğursuz sayan aileler çok sayıda olmaktadır²⁹⁶.

2-Kastamonu’da Halk İnançları veya Dini Folklor

Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirilerinden ve Hikmet Tanyu’nun “Dini Folklor Üzerine” Halk inançlarının çeşit ve mahiyet üzerine yaptığı araştırmalardan ve diğer canlı kaynaklardan derleyerek Kastamonu Halk inançları diye meydana getirilen esere göre Kastamonu Dini Folkloru veya dini – Uleması Halk İnançları’nı sergileyelim.

a-Canlı Varlıklar

1-Kadınlar – Erkekler – Çocuklar)

Türklerde ana ve babanın değeri daima canlı tutulmuştur. Kur’an da zaten bunu emretmiş “üf” bile denilmesini yasaklamıştır. Kastamonu’da da titizlikle bu duruma riayet edilmektedir²⁹⁷ Aksi durumla ilgili bazı anlatılanlar mevcuttur.* “Cennet anaların

²⁹³ Abdülkadir İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İst. 1976, s. 202’den naklen Sönmez, a.g.e., s. 16

²⁹⁴ Sönmez, a.g.e., s. 20 - 42

²⁹⁵ Çelik, a.g.e., s. 302 - 308

²⁹⁶ Günaltay, a.g.e., s. 291 - 310

²⁹⁷ İsrâ 17/ 23 – 24

* Babasını döven birinin oğlu tarafından dövülmesi. Merkez köylerimde irinde babasının döven birine beddua etmiş babası ve “Senin oğlunda seni burada böyle devsün demiş” Bu adamın oğlu olmamış dört kızı olmuş bir tanesi gerizekalı ve güçlü kuvvetliymişki 25 yıl sonra babasını bir sebeple burda dövmüş. (Abdülkerim

ayakları altındadır” sözüne riayet edilirken baba bedduası, ana ilerlemesinden kaçınılmaya çalışılırken sütünün bedduayı karşılar inancı yaygındır. Pazar ve Perşembe geceleri ahirete gidenlere okunup mübarek aylar ve günlerde de onlara hatim mevlit okunup hayırlar yapılmaktadır.

Kadınlar camiye teravih, mevlit ve merasimlerde giderlerken, matasup aile hanımlar bu yerlerde de gitmeyi kadınların mescidleri evleridir sözü bunların delilidir. Köy ve kenar mahallelerde kadınlar Ramazan ayını karşılamak için topluca camileri temizlerler ki çok büyük sevap kazanacaklarına inanırlar** İslami tesettüre uymayanlar, namaz kılarken, camiye giderken buna riayet ederler: Guslu gerektiren hallerde çocuklarını emzirmezler. Hamile kadın çocuklarından henüz oynamadan aya bakar, yumurtaya bakar, çocuk sümüklü olmasın diye paça ve kelle yedirmezler. Gelinin duvağı açılmadan kucığına erkek çocuk verilir. Gelin yatağı hazırlanınca yatağında erkek çocuğu yuvarlanır. Lohusa kadın 40 gün dışarı çıkarılmaz. Lohuslar ve çocuklar birbirleriyle görüştürülmez. Çocuklar tasadüfen bir araya gelince biri kucığa alınır, diğeri de yerde bırakılmaz. Bu halden dolayı hasta olursa “40 bastı” denir. Çelimsiz bazı çocuklar için de aydaş olmuş derler. İki lohusa bir araya gelirse birbirlerinin alnından öperler “Aydaş” çocuklar soğuk suya kırk anahtar atarak o suyla yıkanır. Kırk içindeki çocuğu evde yalnız barakmazlar. Mecbur kalınırsa çocuğun üzerine yatık vaziyette süpürge koyarlar. Kap içinde suda konur. Kırk çıkan çocuğa yedi çeşmeden alınan su gümüş kapla dökülür. Aşaren kadına isteği hemen verilir; aksi durumda çocuk eksik veya sakat olur. Kocası Hacı da olan kadının evinden dışarı çıkması hoş görülmez. İsim koymayla ilgili durumlarda İslami gelenek kendini gösterir. Üç ezan vakti geçince evin büyüğü tercihen babası, veya mahalle hocası sağ kulağına ezan, sol kulağına kamet okur. İsmi söyler.***

Şayet türbelere adanacaksa, satılmış, satıye; erken ve düşük doğarsa yaşar yaşare; çocuk çok ise yeter, kandil ve bayram günlerinde olur ise o ay ve günlerin isimleri konulur. Kız olan evin kapısına dokuz sancak dikilir inancı vardır. (Benim kızım doğduğunda köyümüzde yaşlı neneler bana “kapına dokuz sancak açıldı korkma rızkın

Abdülkadiroğlu, *Türk Halk Edebiyatı ve Folklor Yazıları*, Ankara 1977 s. 160 Kuzyaka Nahiyesi, Çatalyazı Köyünde de bu kız anlatılmaktadır. Necati Kertiş)

** Kastamonulu Mehmet Feyzi Efendinin “Camilerde Mikrop Barınmaz İzâle olur” sözü de burada kayda değerdir. Musa Özdağ, *Feyizlerden Damlalar*, Hamle Yayınları, İstanbul 1996, s.40

*** Çocuğun adı yaramaz ise suya üç bıçak atılır, küflenirse Ominin yaramadığı değiştirilmesi gerektiği düşünülür, bir hocaya (bilene bil alana) gidilip kitap açtırılıp yeniden ismi konur. Eski ismi değiştirilir. Benim önceki ismim Fahrettin imiş ki rahatsızlanmışım ve bu anlatılan işlem yapılmış. Sünbül hoca denilen, babamın 57. Amcası olan hocaya götürülmüş o da kitap açır ve necat gözüktüyorki adına neceti koyun demiştir. İşte bu inançta mevcuttur.

bollaşır...” dediler.) Misafir içinde söylerler ki “Misafir dokuz kismetle gelir, birini yer diğerlerini bırakır” derler. Çocuklar ilk mektebe başlarken tören tertip edilir, mektep alayları dil burma adetleri vardır. Hafız törenleri tertipleri düzenlenir ekonomik sıkıntı ve enflasyon bunları unutturmuştur. Sağ göz seyirmesi iyiye sol göz kötüye yönlendirilir. Cuma günü gözü seyiren sadaka vermeli sağ sağlık sol varlıkta denir. Sağ el kaşınınca para girer, sol kaşınırsa para çıkar. Sol el ile yapılan işlerde uğursuzluk düşünülür. Sağ ayak öncelikle kullanılmalıdır. Kulak Cuma günü çınlarsa fakire sadaka verilir. “Sağ kulak sağlık sol kulak varlık” Bıyıklar sık sık tercihen Perşembe günleri kısaltılmalıdır. Tırnaklar gece kesilmemelidir ve kesilen tırnaklar toprağa gömülmelidir. Diş ağrısı kabir azabının yarısı derler. Çekilen diş kiler ve ya samanlık duvarına konulursa çocuk ziraaatçı olur. Ahır duvarına konulursa cami veya mektep duvarına konulursa hoca olur. Kısa boylulara fitneci uzuna yakın boylulara safdil ama normalden uzun olanlar ahmak denir. Sarışın ve mavi gözlülerin nazarlarının değdiğine inanılır.

2-Hayvanlar :

Kurbanlıklar incitilmezler, at ve koyun bereket sembolü deve mübarek, atın dört ayağı ak olursa uğursuz, tavşan beslemek uğursuzluk kabul edilir hamile kadınlar tavşana bakmaz. Köpek ulursa cenaze çıkar. Horoz akşamdan sonra öterse boynu kesilmeli ve gece yarısına kadar öterse uğursuzluk sayılır. Beyaz renklisi makbul, vakitsiz öterse havanın değişeceğine inanılır. Melekleri görünce öter diyende vardır. Baykuş uğursuzdur, Çatısına konduğu ev felaketlere uğrar, kızılan kişiye “evine baykuş tüneyesii” denir. Leyleğin getirdiği kömürse, yangın olacağını, buğday başağı ise bolluk olacağını, bez parçası ise o sene köyde çok düğün olacağına inanılır. Yarasa gece öterse cenaze çıkar. Güvercin ve kedi mübarektir öldürülmez. “Etimi yiyen doymasın pisiliğime basan onmasın” Arı sokması sağlıklıdır, karınca öldürülmez, örümcek gece yerinden kışkılatılmaz, kutsal gün ve gecelerde örümceğe irişilmez. Uç uç böceği tekerleme söylenince uçarsa muradın olacağına inanılır. Kelebek yakalamak iyi değildir.

3-Bitkiler :

Ceviz ağacının gölgesinde yatılmaz. Mezarlıktan ağaç kesilmez. Kabakulak için yumurta yazılıp ayva ağacının dibine gömülür. “Ulu ağaca balta vurulmaz.” Bazı köy meydanlarında ulu çınarlar vardırki odunu yakılmaz. “Geceleri secdeye eğiliyor” diye inanılır. İncir ve üzümün zeka açtığını kabağın cennet taamı olduğuna inanılır. Gülün kokusunu peygamberin terinden almış olduğuna, güzellik tohumlarının nazarı

engellediğini, gelinin koca evine girerken başından dökülecek buğdayla bereketli olacağına, evlere asılan buğday kolyelerin bereket getirileceğine inanılmaktadır.

b-Cansız Varlıklar:

Her şeyin aslının toprak olduğuna, bereket sembolü olduğuna inanılır. Merkez ilçeye bağlı Kıyık köyünün üst yamacında bir türbe varmışki geceleri koyun melemesi duyulurmuş. Geyikler geceleri savunmaya gelirlermiş. Benli Sultan civarındaki Hacattepesinde uyumuş ve rüya görülürse sadık rüyaymış. Yağmur duası için yetmişbin taş toplanıp çuvala suya konursa yağmur yağar çıkartılmazsa sel baskınları olurmuş* Yine çocuk kuvvetli olsun diye “sağır kuyu” tabir edilen suyu çıkmayan bir kuyuya 7 yasin okunur. Kötü huylarından vazgeçemeyeceğini bilenler zemzem içmezler. Okunmuş Nisan suyundan şifa umulmaktadır. Nisam mühüründe kullanılır. Çok yağmur, dolu ve aşırı poyraz rüzgarı kesmek için evin dışına ters biçimde sac ayak atarlar. Sam rüzgarı (bahur yelleri) estimi dereye falan girip yıkanmazlar vücut alaş olurmuş** Çelimsiz birine “seni samyelimi kuruttu?” diye şaka yaparlar. Türbelere çul bağlarlar. Mum diker ve yakarlar, adaklar adarlar, kurban keser fukaraya ve talebelere dağıtırlar. Ağaçlarına dokunmazlar ve temiz tutarlar, meyveli ağaçlar mezarların üstünde ise yemezler. Cumartesi gününde ayakucunda kendisini okuyanı toprağın altında manen gördüğüne inanılır. Yeni girilen eve Kur’an asılır. Evden sirke ve maya eksik edilmez. Mezar ve türbe olan yere ev yapmazlar. Şayet yapılacaksa yatırlar için kurban kesilir. Ev bitince kapı üzerine nazar için geyik boynuzu asarlar. Davul zurna çalacaklarsa türbe ve cami önünden geçerken davulcular vurmayı keser. Kişinin elbisesini üzerindeyken dikmezler ki “aklı dikilirmiş” düğmeleri gömlek giyip iliklerken aşağıdan ilikliyorlar ki işler iyi gider, daima yükselirlermiş. Yeni elbise Cuma günü giyilir, sure-i inşirah edilir...²⁹⁸ Bunlar gibi nice halk inançları diyebileceğimiz yaşantı farzları, uygulama, söz ve fiiller bulunmaktadır. Bunları gerekli kaynakları ve yeni araştırmacılara bırakırken araştırmamızın esas amacı olan yatır olgusuna geçebilmek için Kastamonu yatırlarının kısa tarihçelerinden ve bir kısmında isimlerinden söz etmesi gerekir.

* İhsangazi sevindik köyünde de aynı geyik sağılması olayının ve türbede yatanların hanımının sağdığını böyle inanç taşıdığını anlatırlar. Ayrıca küçükken katıldığım bir yağmur duasında 70.000 taş toplanıp “harama kuşak çözmemiş” birisi tarafından, çuval içerisinde suya bırakıldığını gördüm sonra sudan çıkarıldığı bu inanç oradaki bütün insanlarda mevcuttu. (Neceti Keltiş)

** Bu inancı ben Kastamonu’nun bazı köylerinde şahsen duydum ve bir yakınumdaki cildinin bazı yerlerinde bulunan “Ala” durumu böyle bir günde yaptığı banyo suyuna bağlıyorlar. (N.K.)

²⁹⁸ Abdülkerim Abdülkadiroğlu *Türk Halk Edebiyatı ve Folklor Yazıları*, Ankara 1997, s. 159 - 187

Konumuzun amacı dışında olması hasebiyle Kasatmonu “delilerden” ve diğer farklı özelliklerinden bahsetmiyor, bu konuyla ilgili yazılmış olan Prf. Dr. Abdülkerim Abdulkadiroğlu’nun eserlerine meraklılarını sevk ediyoruz. Şimdi Kastamonu yatırları meşhurları ve alimlerini incelemeye çalışalım.

D-KASTAMONU YATIRLARI, VELİ, ALİM VE MEŞHURLARI HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Kastamonuda çok fazla veli bulunduğu, farklı kesimlerdeki kişiler tarafından söylenmektedir. Bu söylentileri merkezde ve ilçelerinde görülen yerlerde, türbe olarak ziyaret edilen ve yatır diye anılan zatların müşahhas mezarlarının çokluğu ispat ederken, bizlerin bilemediği ve göremediği kadar fazla olduğunu söyleyenlerin; yine inceleme ve araştırmamızın konusu içinde bulunan, son dönemde yaşamış olması ve çok yakın tarihte ahirete irtihal etmesi (1989) hasebi ile önem arzeden, bir alim veli ve risale-i Nur talebesi Mehmet Fevzi Efendininde “Kastamonu da 17.000 evliya yatıyor.” Diye yapılan rivayeti, halka anlatımları çok büyük bir önem arz etmektedir. Bu söz ve anlatılan sebepler Kastamonu bünyesinde “yatır olgusunun” fazlalığını göstermektedir. Bunun sebepleri farklı hizahlarla yapılmaktadır. Bunlardan birkaçını anlatmamız gerekirse ki Prof. Dr. Abdülkerim Abdulkadiroğlu’nun Kültürümüzden Esintiler isimli araştırma yazılarında bulduğumuz bir sebep, tarihi seyir içerisinde Candaroğullarına dayanmaktadır. Bu beylik kendi döneminde ilmi ve edebi faaliyetlere önem verip, ilim adamlarını ve edipleri himayede diğer beyliklerin önüne geçmiştir. Candaroğulları veya İsfendiyoğulları diye tanınan ve 1291 – 1461 yılları arasında sahnede görülen beylerin ilim ve edebiyatla bizzat iştigalleri, ilim adamları edipler ve sanatkarlara, emsaline nispetle en üst düzeyde maaş ödemeleri sahalarında tanınmış bir çok zevatı Kastamonu’ya çekmiştir. Ayrıca himaye ve ilim adamlarına saygının bir başka yerde örneğine rastlanmayacak şekilde aile kabristanlarına veya beylere ait türbelere defnedilmek suretiyle yüksek bir şekilde gösterilmesi ve onların adeta aile fertlerinden kabul edilmeleri de ulemanın veya meşayihinin Kastamonu’ya gelmelerine sebep teşkil etmiştir. Mesala “İsmail Bey İmareti” içinde bulunan türbedeki sandukalardan biri acemistanlı büyük alim Seyyit Alaaddin’dır²⁹⁹. Veli, “Yatır”, türbe ile ilgili bilgileri araştırmamızın ilgili bölümlerinde verdiğimiz için burada yazma ihtiyacı duymadık.

Türbelerin sayıları oldukça fazla olduğu anlatılmakla beraber birçoğu yıkılmış ve günümüze belli başlı meşhurlarla kısmen tanınan bazı türbeler kalmıştır. Bunlar Kastamonu tarihinde önemli etkinlikler göstermişler ve ilimleriyle karizmalarıyla insanları etkilemişler, günümüzde de farklı izlerle tezahür ederek etkilerini sürdürmektedirler. Bu türbeleri tarihi sıraya göre yazmaya çalışacak olursak Selçuklular döneminden başlamamız gerekecektir. Alimleri, isimleri unutanları, büyük kabul edilen insanlar (Veliler) tarafından manevi dereceleri bildirildiği veya bilindiği halde; halk tarafından unutulup rağbet görmeyip normal bir mezar haline gelen ve ziyaretçisi olmayıp geçerken tevafuki doğadan nasibini alanları sayarsak elbette yüzlerce “veli,yatır ve türbe”yle karşılaşırız ki buna imkan bulunamamaktadır. Biz çok duyulan, kitaplara, makalelere konu olan, şehir merkezlerinde ve merkez köylerinden birkaçında bulunup Devrekani, İhsangazi gibi ilçelerde meşhur olanları kısa hayatlarıyla serdedip ikinci bölümde de bu türbelerde ve ziyaret yerlerindeki fenomenolojik özellikleri tiptleştirerek sosyal bünyenin etkileme şeklini vurgulamaya çalışacağız.

1-Selçuklular ve Çobanoğulları (Atabeyler) Dönemi

a- Abdülfettah-ı Veli ve Türbesi

Kastamonu ve merkezi, Küpciye mahallesi Yılanlı sokağında yatmaktadır. Burada bizi pek ilgilendirmese de yatırla alakası olması hasebiyle söz edebileceğimiz bir darüşşifa bulunmaktadır. Türbe yılanlı camiinin doğu bitişiğindedir. “Yılanlı” adıyla halk arasında tabir edilmektedir. Cami, ismini bu zatın kerametinden almış ve bu kerametle anıla gelmiştir. Caminin ismi anılınca Abdülfettah-ı Veli ile hatırlanmaktadır. “Yılanlı” denilmesine gelince; kapıda kitabede de geçtiği üzere şifahaneler bimaristan veya maristan olarak isimlendirilirler. “Mar” yılan anlamına gelmektedir. Günümüzde hala tıbbın semlobu olan yılan motifi bu Selçuk hastanesinin muhtelif yerlerinde nakşedilmiş ve ziyaretgah haline gelmiş türbe ziyaretinde buralara bakarak incelemeler yapıp hayretlerini ifade edenler bulunmaktadır. Ayrıca “mar” isimli veya yılan motiflerinden yılanlı denildiği söylenmekle beraber Abdülfettah-ı Veli ye ait Geylani (Geylanlı) nispetinden galat olarak Yılanlı denildiğinde söylenmektedir.

²⁹⁹ Abdülkerim Abdülkadiroğlu, *Kültürümüzden Esintiler*, Ankara 1997, s. 417 - 418

Şu menkıbede dikkate sayan ve toplum arasında yaygındır. Eskiden burası, Kastamonu'nun içinde akmakta olan çayın kenarında metruk bir yerdir. Şeyh Abdülkadir Geylani nin yedinci evladı Abdülfettah Veli gelir. Kastamonu halkı bundan haz etmez vu bu metruh kendisine tasrih edilir yılanların çok olduğu bu yerde barınır. Hz. Yılanları toplar, bir bohça ile bugün İHL'nin bulunduğu kaybılar (kayıplar) deresi diye maruf yere götürülür ve kaybolunder. O dereye bundan sonra kayıplar deresi denilirken şeyhin bulunduğu bu yere de yılanlı ve üzerinde yaptırdığı cami düzüşifa ve türbeyede yılanlı camii denilmiştir. Yılanların çokluğundan kinaye ve şeyhin bu kerametiyle anılması sebebiyle yapılan camiyle beraber bu semtte yılanlı diye anılmaktadır.

Burada 24 tane tahta sanduka bulunmaktadır. Türbe dikdörtgen planlı ve cami ile yatır duvarı arasında uzanır. Mihrabın hemen önünde ve cami tarafında bulunan bakırdan yapılmış mahfaza içindeki sanduka Abdülfettah-ı Veli Hz'lerine aittir. Burada Abdülkadir Geylani'nin Hz. Aliye uzanan seceresi yazılıdır. Geylani Hz.'lerinin cariyeden olma 607 / 1210 tarihinde Abdülfettah-ı Veli tarafından inşa edilip; Bu zatın 671/ 1273 te vefat ettiği yazılıdır. Yine burada 1251 – 1321 tarihleri arasında yaşamış Hasip Efendi şeyhlik etmişler 28 sene hizmette bulunmuşlar Abdülfettah Hz.'lerinin çocuklarındandır. Geylaninin soyundan olduğuna dair belge yoktur. Fakat halk böyle tanımakta ve hikayelendirmektedir. Abdülfettah-ı Veli Hz.'leri hakkında Seydişehirli Şeyh Şerafettin Efendi 1329 / 1911 tarihinde Kastamonu ziyaretleri esnasına şu bilgileri verir. "... Bu yılanlı dergahındaki zat Geylani Hz.'lerinin halifelerinden ve cariyeden gelme torunlarındandır. Abdülfettah büyükler arasında sayılmakta ve bir Geylaninin dokuz torunundan birini teşkil etmektedir. Bağad'dan 1000 kişi ile buraya gelmiş ve metfun oldukları yerde büyüklerdendir. Bu zatın apaçık bir kerameti, gökten mayide misali içerisinde nimetler bulunması sofralar indirilmesidir. Bir defa halen medfeni bulunan taş üzerine de inmiştir. Cenneten balık olarak inmekte ve yediklerinde 4 –5 ay yemek yemedikleri anlatılmaktadır. Birgün Abdülfettah-ı Geylani Hz.'lerinin ruhani gelerek "Böyle mayide yemekle hayat sürmekden bizzat çalışıp kazanarak yaşasan daha iyi ve aynı zamanda sünnettir. İhtimalki et bağınızla bu maidenin şükrünü eda edemezsiniz" buyurdular. "Habbettür-reum ekiniz" buyurdularki "kendir tohumudur." Bu zatında bu ziraata başladığı anlatılmaktadır. Her yıl kendir alım satımı başladığında

bu zata dualar okunarak başlanmalıdır. Kesin olan şudur ki burası bir kadiri dergahıdır. Soy kütükleri de mevcuttur³⁰⁰. Abdülfettah isminde büyüklerden beş zat kişi gelmiştir.

Burada keramet ve hayatlarından bahsetmek çok araştırma gerekmektedir. Tarihi hayatı bizim sahamızla organik bir bağ teşkil etmezken, menkıbelerinin halk tarafından anlatılıp, yayılmış olması ve bazı olayların bu zata bağlanarak, halk arasında rağbet görerek süre gelmesi sosyolojik bir yaklaşım tarzı açısından kayda değer bir durum arz etmektedir. Bu tür türbe, veli ve zatlar, Cumhuriyetle beraber sosyolojik etkilerini yitirir görüntülere girselerde, halk üzerinde çeşitli şekilde etki izleri görülmektedir. Kendi alım satımlarında pir kabul edilerek sezon açılışına dua ile başlanması, tıp ve eczacılıkta yılan sembolüyle hatırlanıp ihtimalli de olsa buraya atfederek alaka kurulması bunları göstermektedir. Ben 1988 yılları içerisinde imamlık kadrom başka bir köyde olduğu halde Yılanlı caminde müezzinlik göreviyle dini vazie ve memuriyetime devam ettiğim sıralarda, sonra anket sorularını halka sunarken yaptığım sözlü mülakat ve görüşme, konuşma, sohbet sırasında elde ettiğim bilgi ve bulgulara baktığımda şunu müşahade etmiş bulunuyorum.

Buraya ziyarete gelenler çok sık olmamakla beraber bulunmakta, her sene bu camide Ramazana hatim ile namaz kılınmakta, bu zat'ın torunlarından 19987de vefat eden Hasıp Yılanlı'nın ve yine Avukat olan Oğlu Said Yılanlı'nın devam ettirdiği mirac gecesinde, Peygamberimiz'in kendisine sunulan sütü içmelerini sembolize eden Mevlitteki Miraciye bahrinin özel olarak okutulmasını, bu esnada süt ikram edilme geleneğinin, devam etmekte olduğunu müşahade ettik. Yakın çevresinin vakfiye olması hasabiyle esnaftan ticaret ahlakına uymayanların burada iflas edip gittiklerini, veya farklı bahanelerle barınmadan dükkanları terkedip yerlerine yenilerinin açıldığını; bu durumların da halk ve diğer esnaf ile cami cemaatı tarafından, Bu zat'ın ruhaniyetine İslam Dini'nin helal ve haram sınırı olan temel çizgileri ile ahlak kurallarına uymayanlara yine Abdülfettah Veli Hz.leri tarafından verilen (biiznillah) bir ceza olarak bakılmakta olduğunu müşahade ettik. Tahir Amca dediğimiz bir ayakkabı satıcısı olan kişi her sabah dükkanını açınca veya açmadan caminin ve türbenin etrafını yıkamaktadır. Bunun neticesinde o gün dükkanına müşterinin çok geldiğini soranlara anlatmakta ve yakın diğer esnafcada tasdiklendiği görülmektedir.

Bütün bu durumlar, Abdülfettah Veli Hz. Lerinden halkın etkilendiğini, ona göre kendilerine en azından çevre esnafının dikkat ederek, sadaka gibi hayırlar

³⁰⁰ Çiftçi, a.g.e, s. 14 – 18; Ayrıca Bkz. Abdülkerim Abdülkadiroğlu, *Türk Yurdu Dergisi*, Şubat 1987 s. 4.

yapmalarından etkili olduğunu v.s. sosyolojik etkilerinin birebir görüşme ve “ucu açık” sorular yöneltmekte daha net bulunabileceğini göstermektedir.

b.Aşıklı Sultan ve Türbesi: Püre Mahallesi Kalekapısı mevkiide, Kümbet sokağındadır. Türbe selçuklu dönemi eseridir. Bu şekil yapılar türbeler genellikle Selçuklular Döneminde üst seviyede devlet adamlarına ya da komutanlara yapılmıştır. Tarihi şahsiyeti hakkında menkıbelere yönelik bilgiler mevcuttur. Fakat halk arasında en çok bahsedilenlerden birisidir. Menkıbesi rağbet görmüş, belgeli bir vaka gibi anlatılır hale gelmiştir. Türbe, ön cephesi kesme, duvarları moloz taştan yapılmış iki katlı ve iki bölümden ibaret, demir parmaklıkla dışardan çevrilmiş namaz kılmak için kullanılan bir kısmı mevcuttur. Sandukaların bulunduğu binaya yeren üç basamak merdivenle çıkılır. İçide beş (5) adet tahta sandık mevcuttur. Bu sandukalarda yatan bilgilere göre: I. Sanduka Adı bilinmeyen bir şehid II. Sanduka Mağri Mehmed Ağa III. Sanduka Aşıklı satlan’a aittir. Enteresan olan yönü Aşıklı Sultan eti ve kemiği ile sandukanın içinde mevcuttur. Ayakları yanık olarak görülmektedir* Ayak bilekleri, “aşık tabir edilen kemiklere kadar sandukanın camekanın uç tarafından görülmektedir”. Bu sebeple bu isimle anılmaktadır. IV ve V. Sandukanın kime ait olduğu belli değildir.

Sandukanın başındaki yazı ve menkıbelere göre, Aşıklı Sultan, Bzans’ın elinde bulunan Kastamonu’yu İslam topraklarına katmak üzere bu beldeye gelerek kaleyi kuşatan Türk ordusunun komutanıdır.

Zamanın en muhkem kalelerinden birisi olan ve “Zülifle” adıyla anılan Kastamonu kalesinin giriş yeri günümüzde de kale kapısı olarak bilinen bu mevkidir. Burada şehit düşmüştür. Danışmentliler devri ordularındandır. Asırlardır çürümemesi şehid olduğunu gösteren ilahi bir delildir. Mehmet Fevzi Efendinin bu husustaki izahı dikkate şayandır: “İnsan sağlığında imanını kemale erdirmek, salih ameller işlemek ve güzel ahlak kazanmak suretiyle bedenine bir nur (enerji) sağlar, bu nur bedeninin toprak tarafından yenmesine mani olur. Bu nura en çok peygamberler sahip olduğundan onların bedenleri kabirde hiç bozulmadan ter-ü taze kalır. Peygamberlerin varisleri olan evilyaların bedenlerinde de bu nur bulunduğundan onlarda da bu özellik vardır. Ancak bazı evliya, sağlıklarında bedenlerinin toprağa karışmasının Cenabı Hak’tan istedikleri için bedenleri yok olur. Şehitlere, ölümü tattıkları anda melekleri ve cennetteki mekanlarını gördükleri için, gören, müşade eden anlamında “şehid” denir. Bu anda

* Adeta Bakara suresindeki 154. Ayetteki “Allah Yolunda Öldürülenlere Ölüler Demeyir” zira onlar dirilirler, fakat siz farkında değilsiniz...” Kuran-ı Kerim ve Türkçe anlamı dışişleri bakanlığı Ayetin doğrularcasına

onlar velayet derecesine ulaşırlar. Bedenlerinin çürümemesine sebep olan nur ile nurlanırlar”³⁰¹ diye izahatta bulunarak Kur’an ayetine adeta tesvir ederler ve aşıklı sultanın görünen durumunda açıklığa kavuştururlardı.

Aşıklı sultan en çok ziyaret edilen türbelerden biridir. Hakkında menakıp mevcuttur. Araştırılırsa daha önemli bilgiler bulunacağı şüphesizdir; fakat bir sosyolojik etkileri görmek istediğimiz için birkaç menkıbe ile yatırları anlatıp, anket sonuçlarına ışık tutmasını sağlamağa çalışacak daha iyi bilgi elde etmek isteyenlere ışık tutup, kaynaklara ve araştırmalara yönlendirmekte yetineceğiz.

Anlatılan menkıbe’ye göre adamın biri, bir dileğinin olması için Aşıklı Sultan’a adakta bulunur, ama dileği gerçekleşmez. Sonunda türbeye gider. “Seni bana Sultan dediler, her hacete erişir, her muradı görürmüşsün. Sana adak adadım hiç yararını görmedim bari seni yakayım sultanlığı gör” der ve yakar³⁰².

Cumhuriyetin ilk yıllarında olan bu olay sebebiyle zamanın Valisi gece uykusunda, “Ben yanıyorum, kalk yangını söndür!” hitabıyla uyanır. Gerçekten türbe yanmaktadır, aşıklı sultanın ayakları alev içindedir. Derhal müdahale edilip yangın söndürülür. Bu sebeple “Yanık Evliya” veya “Ayağı Yanık” türbe diye de anılmaya başlar³⁰³.

c) Atabey Gazi ve Türbesi: Atabey Camii’nin doğu bitişiğindedir. İçinde üç adet tahta sandıka vardır. Büyük olanı Atabey Gazi’ye aittir. Buranın döşemesi tahta, tavan tonozdur. Kastamonu tarihine baktığımızda bölgede gazilerin türbeleri bulunmaktadır. Bunlar yaptıkları hizmetler ve iyi işler sergilemeleri hesebiyle halk arasında rağbet görmüşler, tarihi bir gelenek olarak türbelerin yapılmış olması da eklenince gazi komutanlıkla beraber velilikle vasıflanırcasına ziyarete veya saygıya muhatap olmuşlar, türbeler ziyaretgah haline gelip dilek dilenen mekanlara dönmüştür.

Atabey’in adı tam bilenmemekle beraber tarihi kaynaklar Hüsameddin Çoban Bey’i göstermektedir. Son yıllara kadar kale kilidinin türbe-i Şerifesidir” ibaresi bu Atabey’in Hüsameddin Çoban Bey olduğunu göstermektedir. Sıradan bir Bey olmayıp Anadolu Selçuklu Devletinin önde gelen beylerindendir. “Uç” imparatorluğunun temelinde Hüsameddin Çoban Bey ve dolayısıyla Kastamonu’nun payı büyüktür. Selçuklu sarayındaki taht kavgasında hakem rolü üstlenmiştir. Kırım’ı fethetmiştir.

insanlara çürümediğini ve kutsalın Tecelli, Tezahür, Lutfunun gücünü şehitliğin özelliğini ispat edercesine yazmaktadır.

³⁰¹ Çiftçi, a.g.e., s. 172 - 175

³⁰² Yurt Ansiklopedisi, s. 4646

³⁰³ Çiftçi, a.g.e., s. 175

Rusları vergiye bağlamıştır. m. 1224'te Kastamonu'ya tekrar dönmüştür. Kastamonu'ya dini ve İslam'ı hürriyet kazandırmıştır. Atabey Akçasın Camii ataber Medresesi, Vakıf Hamamı, Hanlar v.s. kazandırılmıştır. Onun döneminde Maden Dede ve Yusuf el Horasani olmak üzere İslam Ülkelerinin her tarafından bir çok alim buraya akın etmiş ve çalışma ortamı kendilerine sağlanmıştır. Bu kabristanda, alim, şair, tabip, burası ziyaret edilip dua edilmekte ve hümet edilmektedir³⁰⁴.

İslam hududunun genişletilmesi ve düşmanların cezalandırılması kandiyla Paphlagonia Kıt'asına gönderilmiştir. Tevafuken bu tarihlerde Maverannehir'den hicret emiş olan Ricalullahtan "Maden Dede Hz.leri ile Kastamonu'yu fethetmişlerdir. Cesetleri yanında türbede kalenin kilidi asılıdır. Mezarı ziyaretgahtır³⁰⁵ Detaylı bilgi için tarihi kaynaklara bakılmalıdır.

d)Deveci Sultan ve Türbesi: Kendi isminden mülhem Deveciler diye anılan mahallenin aynı isimli sokağında ve yine Deveciler Camii'nin harimi dahilindedir. Tavanı cami ile ortak olan türbenin döşemesi tahta olup, sandukaların görünebileceği camlarla donatılmıştır. 12 tane tahta sanduka vardır. Gösterişli olanı Deveci Sultan'a aittir. Bir diğeri Nakipzâde Hacı Kadın Efendiye, Elyakut Hocaya, Miralay Mehmet Ali Bey'e aittir.

Aslen Horasanlıdır. Adı Yusuf'tur. Yusuf el-Horasanî olarak bilinir. Erzincan'a vardıkları gece rüyada Peygamber efendimizi görür. Kendisine Peygamberimiz(a.s.) Kastamonu'nun fethi için mücadele eden orduya katılmasını, bu gazanın yetmişbin Hacdan daha efdal olduğunu söyler. Yusuf Efendi tereddüt içinde kalınca yedi gece aynı rüyayı görür. Bunun üzerine hac seferine ayırdığı paralarıyla birçok at alır ve deve alıp Kastamonu'ya döner. Kastamonu'da deve satın alır ve güder ki Deveci Sultan lakabı buradan kalır.³⁰⁶ Altı ay sonra Atabey Gazi de Kastamonu'ya ordusu ile vasil oldu. Yusuf Efendi develerin tamamını gazilere tahsis etti. Hz. Yusuf el-Horasanî o akşam rüyada Haddad el-Endülisî hazretlerini görerek kendilerine, demirden harp aletleri yapmasını öğretir. Memleketi Atabey Gazi ile fethettiler.³⁰⁷ Türbesi bugün ziyaretgah ve dua okunan mekandır.

e)Hepkebirler Türbesi: Aynı isimle camiinin doğu ve batı bitişiğinde olmak üzere iki türbe vardır. Dört adet sanduka vardır. Ahşap şebeke içindeki Ashab-ı Kiram'dan olduğu söylenmektedir. Hep Kebirler diye anılması da "büyükler" manasına

³⁰⁴ Çiftçi, a.g.e., s. 177

³⁰⁵ Abdülkadiroğlu, a.g.m., (Türk Yurdu, Şubat 1987

³⁰⁶ Çiftçi, a.g.e., s.178.

sahabe veya tabiin olduğunu göstermektedir. Kaysü'l-Hemedanî Ekber hazretleri Hz. Hasan(r.a.) hastalandığı zaman bir gün huzurlarına gelerek; “Ey İmam! Nasıl sabahladınız?” diye hatır sorar. Hz. Hasan(r.a) “Ey Kays iki fikir üzerine sabahladım. Bunlardan biri zevcemin teşvik ve kandırmasıyla zehirlendim. İkincisi fakirleşmiş müminlerden bir çoğuna kefaletimle borç para alıverdim. Bu meblağın kefaleti altındayım. Bu suretle Allah’ın huzuruna nasıl varacağımı düşünerek sabahladım” buyurdular. Kayrû'l-Hemedanî hazretleri zengin ve servet sahibi olduklarından hemen kalkıp evinde bulunan yedi sandık para ve mücevheratı Hz. Hasan’a verdiler. İmam’ın kefil olduğu kişilere dağıttılar. O gece Kays(Hazretleri) Peygamberimizi(a.s.) rüyada görür ve kendisine “Ey Kays! Benim evladıma ettiğin ihsana karşılık, ben de kıyamette seni 124 bin enbiyaya göstererek Ashabımdan Kaysü'l-Hemedanî’ye bakın diye izzetlendireceğim” buyurur. İşte Kastamonu’da medfun bulunan zat Kaysü'l-Hemedanî Ekber hazretlerinin kardeşi Kaysü'l-Hemedanî Asgar hazretleridir. Ebu Eyyub Ensarî hazretleriyle Rum diyarına gelmiştir.³⁰⁸

Bu türbeye hürmet ve rağbet eskiden daha fazla olduğu anlaşılmakta ve çevreden sarhoşlar geçmezler, geçerlerse çarpılır diye inanılıyor olduğu söylenip böyle çarpılanlardan yaşayanların bulunduğu gösterilmektedir. Fakat şimdi sarhoşlar da geçmekte ki halk bu duruma “İnsanlar o kadar bozuldu ki yeraltındakiler de artık karışmıyorlar” diye inanmaktadırlar.

Yine anket yaptığımız zamanda, buradaki dükkan sahibiyle ve eşiyle yaptığımız mülakatta bu zatın himmetiyle dükkanlarına müşterinin gelip işlerinin yoluna girdiğini, önceden müşterisi olmadığını, bu durumu buradaki zata arz ettiğini, ondan sonra müşterisinin arttığını bize anlattılar. Bu inançların başka yerlerdeki farklı görüşme zamanı ve çeşitli vesilelerle yapılan sohbetlerde de görüldüğünü söylemek isterim.

f)Karanlık Evliya: Işık alacak penceresi olmaması itibarıyla bu ismi aldığı tahmin edilir. Buradaki zatların kim olduğu bilinmiyor ve insanlar, turistler ziyaret edip dua ediyorlar.

g)Maden Dede: Çok ihmal edilmiş bir mezarı vardır ki üzeri açıktır. Adı Ebu Salih el-Müncî’dir. Hemedanlı Yusuf Efendinin halifelerindendir. Maverayunnehir ulemasındandır. Şiilerin bozuk inançları yüzüne halkı aydınlatmak için geldiği söylenir. Atabey Camii’nin imamet ve irşad hizmetlerini yürütmüştür. Birisi orayı kazmaya

³⁰⁷ Abdulkadiroğlu, a.g.m., 41.

³⁰⁸ Abdulkadiroğlu, a.g.m., 39.

başlar ki mezarın bulunduğu yeri camiine katmak ister. Tam mezara geldiğinde iki gözü kör olur. Daha sonra evini satarak burayı terk etmiştir.

ğ)Muzafereddin Gazi ve Türbesi: Mahalle ismini türbeden almıştır. Türbe ve camii yıkılmıştır. Çobanoğullarından olduğu bilinmektedir. Halk Muzafferiddin Gazi diye ziyaret etmektedir.

h)Müfessir Alaeddin Efendi: Kale karşısı mevkiinde yatmaktadır. Halk Tевser Alaeddin Efendi Türbesi adıyla bilir. I. Sanduka bu zata aittir. Hayatı menkıbelerle bilinmektedir. Hakkındaki menkıbeyi Kastamonu il merkezinde hemen herkes bilir. Belhli olduğu söylenir. Buharalı olduğu da söylenir. Buhara'dan hac için Mekke-i Mükerreme'ye teşrif buyurdıklarında İmameyn'den bir veli yanlarına gelerek: "Siz hac esnasında Kastamonulu hacılardan bir zatın kerimesini görerek ona açık olacaksınız, zahiri aşkın size zarar vermemesi için şimdiden onunla nikahlanınız." Buyurdular. Der ki cevaben: "Ben burada garibim, kimse bilmem, bu işi kendim nasıl yapalım?" der. Veli "Biz sana yardımcı oluruz." Buyurdular. Sonra Medine'ye gider bir ev alır, oturur ve bir gece Hz. Ebu Bekir(r.a.)'i rüyada görür. Onun söyledikleri sözler üzerine Kastamonu'ya gelir. Güzel bir tefsiri vardır, Farsça'dır. Çok yaşamadıkları için ve bunu bildikleri için, tefsirlerinin Arapça'ya nakl ve tercüme edilmesini, Abdulmuhsin en-Nisaburi'ye havale eder. Tefsirlerinde mana-i Kur'an ile tevil-i Kur'an'ı birbirine karıştırmamışlardır. Başka kitapları da vardır.

Cevahirü'l-Esdaf adlı eserin bu zata ait olduğu iddia edilmektedir. Son zamanlarda "Kastamonu'da ışık saçan türbe" başlığı altında yanlar çıkmış ki Karacan Dergisi, "Dr. Gültekin Caymaz'ın yazısı ve c.I, sayı 4 s.81-83'te mevcuttur. Objektiflerin o ışığı yakaladığı gazetelerde sergilenmiş ve halk arasında bu durum kabul görmüştür. Menkıbesi vardır ki şöyledir: "talebesine tefsir dersleri verirken vefatı üzerine, defnedildiği günün gecesi, ayrı ayrı hepsinin rüyalarında kendilerine mezarı başına gelmelerini, tefsiri tamamlayacaklarını tembih ederler. Ertesi sabah talebeler birbirlerinden habersiz ellerinde kitap ve defterleriyle gelirler. Lahuti bir sesle herfün bir sure okumak şartıyla 10 günde tefsiri tamamlar. Sure-i Fil'de kalmışlarmış ki bu menkıbe halk arasında çok anlatılmaktadır.³⁰⁹ II. ve III. sanduka bilinmemekte, IV. sanduka meşhur Sırtlı Hoca Ali Senai Efendi'ye ait olduğu yazılmaktadır. V. sanduka VI. sanduka bilinmiyor. VII. sanduka İzbelizâde Mehmed Efendi'ye aittir.

I)Şeyh Ahmet Türbesi

j)Vehbl Gazi ve Türbesi

2-Candaroğulları Dönemi Türbeleri

a)Adil Bey Türbesi: Karanlık Evliya türbesine benzemektedir ve içeride altı sanduka bulunmaktadır. Birisinde kefen dahi solmamış, eti ve kemiği ile kamilen mevcut; diğerinde sandukada iskeletler durmaktadır. Halkın anlattığını göre vahşi hayvanların dahi hürmet ettiği, hatta geyiklerin kendine has hareketlerle türbeye hürmet ederek kible duvarındaki taşları yaladıkları anlatılmaktadır.

b)Ahi Ali Baba ve Türbesi: İbn-i Batuta tarafından ziyaret edilmiş olması muhtemeldir. Şayet öyle ise Şeyh Ali diye anılan zat olması gerekir.

c)Ahi Şarve Türbesi: Son zamanlarda beton bina olarak yaptırılmıştır. 3 tahta sanduka mevcuttur. Eski kayıt ve belgelerde Ahi Sarva, Acı Sarbe, Acı Çorba olarak anılmakta olan bu zatın asıl adı belli değildir. Ahi teşkilatının* nüfuzlu bir lideri olduğu kesindir. Çünkü Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinin başlarında Anadolu'ya yerleşen Türk toplumlarının ticarî hayatı, dinî ciheti ağır basan şeyhler ve ilim adamlarının liderliğindeki Ahi teşkilatlarının denetiminde düzenleniyordu. Bu zat araziye Vakfiyeye bırakmıştır. Bu zatın vakfiyelerinin bir kısmının tapu kütüklerinde de hâlâ adı bulunur. Hisarcık, Değirmen çayırı adlı mezralar, Kuzkaya nahiyesinde Kızılcaviran mezarası, Göl de Karasu ve Terkeşe adlı çiftlikler vb.dir. yerli ve yabancılar tarafından ziyaret edilmektedir.

d)Cemaleddin Efendi ve Kargaş Sultan Türbesi: Üç mezar bulunur ki Hisarardı mahallesi Gümüşüce caddesi, Kargacık sokaktadır. Birisinin baş sahifesinde "Kutbü'l-Arifin, Gavsü'l-vâsiline, Kargaş Sultan Hazretleri-855" yazmaktadır. Halk "Kargaşa" adıyla tanımaktadır. İkinci mezar hayır sahibi Cemaleddin Ağa'nın ki Cemaleddin Ağa Mescidi arsası olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü kayıtlarında geçmektedir. Üçüncü mezar bilinmiyor.

e)Harmankaşı Türbesi: İsmail Bey mahallesi, Harmankaşı mevkiindedir. Candaroğulları döneminde İsmail bey zamanında yaşamış olması büyük ihtimaldir. Unutulmaya yüz tutup karizması yitirilenlerden birisidir.

³⁰⁹ Abdülkadiroğlu, *a.g.m.*, s.462-465 ve Çiftçi, *a.g.e.*, s.185-187(daha geniş bilgi için bu kitaplarla beraber Selçuklular ve Anadolu Beylikler tarihine bakılmalıdır.

* Ahilikle ilgili bilgiler için bkz. Mikail Bayram, *Ahi Evren Tasavvufi Düşüncesinin Esasları*, TDVY, Ankara 1995.

f)Hatun Sultan ve Türbesi: Kırkçeşme mahallesi Selçuk sokaktaki Selçuklu Camii'nin önünde bulunan meydanın köşesindeki şahsa ait evin bahçesindedir.

Sekiz tane mermer lahit mevcuttur. Üçüncüsünde Orhan Bey bin İbrahim Bey Çelebi yatmaktadır. Dördüncü lahit ki ön sıradadır ve sağdan üçüncü lahittir. En itinalı lahit budur. İbrahim Bey'in oğlu Emir Yusuf bey 1441 tarihinde vefat etti yazmaktadır. Beşinci olarak ki bu lahit ön sırada dördüncüdür. Murat kızı Sitti Nefise hanıma aittir. En son tarihli mezar budur. Yedinci olarak ikinci sırada köşede duran ve baş şehidesinde burmalı bir kavuk olan lahittir. Lütfullah oğlu Mehmed isimli bir alimdir. Diğer de İbrahim Bey kızı Hafese Hatun'a aittir. Lahit sanat değeri ve üzerindeki yazılar bakımından dikkate şayandır. Türbe ziyaret edilmekle beraber pek bilinmemek gibi bir şanssızlığa sahiptir.

g)İbn-i Neccar Türbesi: İbn-i Neccar mahallesindedir. İbn-i Neccar Mescidinin doğu bitişiğindedir. Türbe ziyaretgah olmakla beraber çevre düzenlemesine ihtiyaç vardır. Halk arasında söylenen Şeyh Ahmet Hicabi Efendinin ziyaret ettiği, Dâi Sultan isimli bir zatın türbesinin bulunduğu biliniyorsa da buna dair bir belirti mevcut değildir. Bu caminin banisi ise m.1370 yılında vefat eden Candaroğlu Mahmut beydir. Yine yazısı olmayan iki lahit daha bulunmuştur, ama kimlere ait olduğu bilinmemektedir.

ğ)Musa Fakih: Hafız Zeynelabidin olduğu anlaşılmıştır. Fakih bir alimdir. Adına vakfedilen araziler çoktur.

h)Selçuk Hanım Türbesi: merkeze bağlı Daruçay Köyünde iken yıkılmıştır. Şahideleri Kastamonu Müzesine götürülmüştür. Yine Süleyman Türbesi, Süleyman Paşa ve İbrahim bey türbesi ki mevlevihanedir. Bu türbe İsfendiyyar mahallesi tabaklar mevkiinde kaybılar deresinin kenarında bulunmaktadır. Vaktiyle burada mükemmel binalar halinde dergah, imaret, kalender Camii türbe ve misafirhaneden müteşekkil bir külliye'nin bulunduğu biliniyor. Mevlevihane de denilen külliye'den günümüze bir hamam ile bitişiğinde basit ve sığıntılı bir türbe binasından başka iz kalmamıştır. Halbuki Candaroğulları Beyliğinin Kastamonu kolunun kurucusu Süleyman Paşa ve oğlu I. İbrahim Beyin türbeleri bulunmaktadır. Mevlevilerle alakalı bilgileri ve Kastamonu'daki mevleviliği ayrıca araştırmak gerekmektedir. Şimdi burası mevlevilik adına işlem görmemekte sadece hamam olarak çalıştırılmaktadır. Kastamonu Asâr-ı Kadimesinde şu bilgiler geçer ki Mehmet Behçet bu bilgileri veriyor: "Kastamonu'da mevlevi dergahı halinde bir hazire vardır ki Âl-i Mevlânada birkaç zattan maâda kıymet-i tarihiyyeyi haiz iki zatın burada merkadleri vardır. Birincisi Süleyman Paşanın

ikincisi Dede Sultan'ındır." Bu türbede Emir Şucaaddin Süleyman bin Şemseddin Temir Candar medfundur. Üzerinde şöyle bir levha yazılıdır: "Hâdim-i Âl-i Mevlanâ candarî Süleyman Paşa aleyhiraahman" Bu yazı ve Âsâr-ı Kadime'de bulunan diğer bilgiler Kastamonu'da Mevlevî Tarikatı'nın da bulunduğunu ve bir tekkelerinin olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca verilen bilgi ve tarihi araştırmaların neticesinde Mevlâna'nın torunu Ulu Arif Çelebi'nin süleyman Paşayı Kastamonu'da iki defa ziyaret ettiği de ortaya çıkmaktadır. Gıyaseddin unvanını da kullanan I. İbrahim Beyin mevlevihaneden kaldırılan mezarının İsmail Bey Camii önündeki hazireye taşındığı biliniyor.³¹⁰

3-Osmanlı Dönemi Türbeleri

a)Abdülcebbar ve Türbesi: Türbe, Cami ve mahalle bu isimle zikredilmektedir. Kimlik ve hayatı meçhuldür. 1600'lü yıllarda vefat etmiş olması muhtemeldir.

b)Abdürrezzak Türbesi: İsfendiyar mahallesindedir. Bulunduğu yerde ismiyle camii bulunmaktadır. İki makbere bulunur. Sağdaki recep b. Turanî isimli zata aittir, vefatı 1513'tür. İkincisi Osman oğlu Hoca Veli m.1512'de vefat etmiştir. Bu zatın müderris derecesinde alim olup tefsir ve hadis sahasında ehil olduğu ve Şeyh Şa'banı Veli hazretlerine icazet verdiği söylenmektedir. Fakat karizmasını Şeyh Şa'ban-ı Veli kadar devam ettirmeyip ziyaretgah olmakla beraber ziyaret edenler az olmaktadır. Bu türbeye bu ismin verilmesi civarda yatanlar arasında Abdürrezzak es-Sunusî adında bir meczub velinin bulunması sebebiyle olduğu ihtimaldir.

Bu zatın tayy-ı mekan ve tayy-ı mesafe gibi kerametleri olduğu; kendisinin heybetli bir zat olup, türbesinin bulunduğu yerde bu dehşet ve heybetin hissedildiği anlatılmaktadır.³¹¹

Abdürrezzak es-Bunusî meczup velilerden olup, Ashab-ı kehf'i ziyarete gitmişti. Meczup olduğundan dolayı onları görmek istiyordu. Bulundukları yere yaklaştığında Ashab-ı Kehf hazeratı, dehşetlerinin eserinden hafifçe bir rüzgar gibi sahya gösterdiler. Tesirleriyle konya dağlarından birine düştü. O zaman kurban bayramıydı. Orada bir zattan dua istedi. O zat: "Sizin zamanınız yaklaşmış, hemen

³¹⁰ Candaroğulları dönemi türbeleriyle ve velileriyle alim ve sultanlarıyla ilgili bilgiler için, yine yukarıdan buraya kadar yazdıklarımız için bkz. Mehmet Behçet, *Kastamonu Asar-ı Kadimesi*, Ankara 1340; ayrıca bkz. Çiftçi, a.g.e., s.172-209; daha geniş tarihçe için dönemin tarih ve tabakat kitaplarına, il yıllıkları, salnamelere ve farklı kaynaklara bakılmalı, tetkik edilip Kastamonu'daki tüm zatların tarihi yönleri tesbit edilmelidir. Bizim sahamız sosyolojik etkileri olduğu için girmedik.

³¹¹ Çiftçi, a.g.e., s.210.

medfeniniz olan Kastamonu'ya gidiniz.” dediler . abdurrezzak es-Sunusî de “Öyleyse siz benim intikal edeceğimi bildiniz. Bu dünyadan imanla gidip gitmeyeceğimi de bilirsiniz. Benden edep dışı bir hal zuhur etti, bundan korkuyorum. Bana dua ediniz de imanla gideyim.” Bu zatın duası kabul oldu ve Ashab-ı Kehf'in celadetinden bir derece ikram edip, insanların çekinmelerine sebep teşkil etti.³¹² Bu türbe halk tarafından saygıyla ziyaret olunmaktadır.

c)Açıkbaş Sultan ve Türbesi: Hansalar mahallesi Gökdere(Gövdere) caddesi Açıkbaş sokaktadır. Batı tarafında hacet penceresi bulunmakta ve kulube şeklinde olup bakımsızdır. Türbeye “Çişt Türbesi” de denilmektedir. Bu ismin çeştiyye(Çiştiiyye) tarikatı mensubu olmasından dolayı verildiği muhtemeldir. Türbeyi çocukların küçük abdestine de “çiş” denilmesi hasebiyle, böyle bir vasıfla tanıyanlar da az değildir. Bu aslında yanlışır. Bu yanlışlıktan hasta olan çocukların buraya getirilerek çiş yaptırılması ile sıhhat bulacağı inancı doğmuştur. Çok tahribata uğramıştır. Ziyaret edilmektedir.

d)Ahmet Dede Türbesi: Kendi adıyla anılan mezarlıkta medfundur. Kadiri şeyhidir. Dede isminden dolayı mevlevidir diye düşünülmesi yanlışır. Kendi adıyla anılan camii Kırkçeşme mahallesindedir. Kadiri tarikatı üzerine irşadda bulunmuştur. H.977 tarihinde vefat etmiştir. Toplum üzerinde iz bırakmıştır. Cami ve şehrin doğu tarafındaki tepenin kendi ismiyle anılması bunu göstermektedir. Kabri ziyaretgahtır ve adı halen saygı ile yâd edilmektedir.³¹³

e)Ali Asgar Efendi ve Türbesi: Kalenin doğu eteğinde medfundur. Hz. Hüseyin(r.a.)'ın neslindendir. İranlıdır. Şah Şii akidesini yaymak için onun nüfuzundan faydalanmak istemiş, saraya mabeyn katibi olarak almıştır. Bir gece Şahın kafasını keser(Hz. Ebu Bekir ve Ömer Efendimize sövdüğü için) Bağdat'a kaçar. Rüyasında Peygamber(a.s.) efendimizi görür. “Oğlum! Benim ashabımı lanetleyen bir adamın başını kesmekle ashabıma karşı ortaya koymuş olduğun muhabetten dolayı çok sevindim. Kastamonu'ya git, uzlet ve riyazetle ümmetime manevi dua edip doğru yolu göstermekle meşgul ol ve kendini gizli.” der.

Üç yıl sonra Kastamonu'ya ulaşır. Kale girişinde تنها yerde gizlenir. Bayraklı Dede diye bilinen zatın kazancını bu zatla paylaştığı anlatılır. 1533'te vefat ederek Kırkkızlar Türbesine defnedilmiştir. Halk mum yaktığı, çul bağladığı ve buna benzer inançlarla ziyaret ettikleri için kaybolmaktan mezarı kurtulmuştur.

³¹² Abdülkadiroğlu, *a.g.m.*, s.41.

³¹³ Ziya Demircioğlu, *Kastamonu Evliyalari*, Kastamonu 1340, s.63.

f) Bayraklı Dede: kale burcunun dibinde medfundur. Batı tarafındadır. Mağripli Yunus efendidir. 1520’de Kastamonu’ya gelmiştir. Görünüşte fakir ve miskin bir kimseydi. Şehrin dışındaki sulardan su getirip satarak geçimini temin eder, aynı zamanda Ali Asgar Efendinin de maddî ihtiyaçlarını görürlerdi. Burada rüya gördüler ve Peygamber(a.s.)’ı gördüler ki kendilerine “Oğlum! Kastamonu’da bulunan evladımdan Ali Asgar’ın maddî ihtiyaçlarına bakarsan kıyamet gününde sana büyük mükafat olur; bin kişi zamanında bulunanlardan, bin kişi de senden sonraki asırda gelecek ümmetimin cehenneme gideceklerine şehadet edecek kudsî kuvveye ulaşmasını ve dine uygun yüce makamlara erişmesini taahhüt ederim.” Buyurdular. On üç sene büyük hizmet etti ve Ali Asgar hazretlerinin ihtiyacını karşıladılar. Ali Asgar(r.a.) vefat edince, on beş gün sonra Yunus el-mağribî de vefat ettiler. Bu zatın da Ricalullah’tan bedel cemaat kalenin burcuna defnedip bayrak diktiler.³¹⁴ Kastamonu da bu şekliyle bilinmekte ve kale ziyaret edildiğinde kabri de ziyaret edilmektedir. Vefatı 1533’tür.

g) Cebrail Efendi Türbesi: Yaşadığı dönem ve şahsiyeti hakkında bilgi bulunmamaktadır. Günümüzde bir mezarı kalmıştır. Hükümet dairesinin bodrum katındadır.

ğ) Şevkanî Efendi Türbesi: Akmescit mahallesi, çakır sokak Kain Şevkanî Camii’nin batısındaki kabristanda yatmaktadır. Vefat tarihi bilinmemekle beraber 1892’de adı geçen camii tamir ettirip dergah haline getiren Rufaî şeyhi Hacı Said Efendi olduğu söylenmektedir. Demir parmaklık içinde kim oldukları bilinmeyen diğer mezarlar da bulunmaktadır. Kabir ziyaretgahıdır.

h) Daî Sultan Türbesi: Hansalar mahallesi, Hızıroğlu sokaktadır. 1689 tarihli şeriye sicilinde adı geçmektedir. Bu sebeple daha önce yapıldığı anlaşılmaktadır. Üç adet ahşap sanduka bulunur. Adına vakfedilmiş olan merkeze bağlı Baltacı, Emirler, Kurusaray, Kırıçoğlu ve Araç’ın Kel köylerinde bulunan arazilerin tapu kayıtlarına adının Daî Sultan olduğu anlaşılmaktadır. Bir zaviye şeyhi olduğu ve şair olduğu da söylenmektedir. Bu bölgenin Rufaui dergahı olduğu anlaşılmaktadır. Türbede medfun olan diğer zatlardan birisi de Şeyh Şa’ban Veli hazretlerinin halifelerinden bir zat olduğu söylenmektedir.

ı) Dede Sultan: “Mevlevi şeyhidir. Mevlevihane türbesinde Candaroğullarından Süleyman Paşanın mezarı yanında Dede sultan nam zatın da merkadi mevcuttur. Dede Sultan mazna-i kiramdandır. Bunun da türbesi Süleyman Paşa’nın aynıdır. Üzerinde

³¹⁴ Abdülkadiroğlu, a.g.m, s.41.

camlı levhada “Sahibu’l-burhan Hz. Dede Sultan kuddise Sırrihü’l-Mennan” yazılıdır. 1514’te vefat ettiği söylenmektedir.³¹⁵ Halk arasında mum ateşiyle hamam suyunu ısıttığı söylenmektedir.

i)Ferraç Sultan türbesi: saraçlar mahallesi Şeyh Şa’ban Veli’ye hizmet eden zatlardandır.

j)Geyikli Sultar Türbesi: Akkaya Geyikli köyündedir. 1982’de yeniden inşa edilmiştir. İki ahşap sanduka mevcuttur. Birisi Ahlat Köyünde medfun Benli Sultan hazretlerinin halifelerinden Bayramî Şeyhi Mustafa Efendi diğeri de oğluna aittir. Bu şeyhin, zaviye binasında ve camiinin inşaatında geyikleri koştugu ve bu sebeple köyün adının Geyikli köyü olduğu anlatılmaktadır. Bazı tabii afetlerin bu zat sayesinde köye zarar vermediği anlatılmakta ve inanılmaktadır.

k)Göbelekzadeler Türbesi: Saray camiindedir.

l)Gümüşlüce Türbesi: Hisarardı mahallesi Gümüşlüce caddesinin batı ucundadır. Kalaycılık yaptığı bu esnada bazı kapların gümüşe döndüğü anlatılır. Bu sebeple Gümüşlüce denilmiştir.

m)Hacı Dede Türbesi: Beyçelebi mahallesi, Şeyh Şa’ban Veli’nin halifelerindendir. Hacı Dede kendi adıyla anılan camii yaptırmış, dergah ittihaz etmiştir. Kendisi Şeyh Şa’ban Veli’den doğrudan icazetlidir. 1590 yıllarında türbe yapılmıştır.

n)Hacı Hamza Türbesi: Hisarardı mahallesi Kerpiçlik sokaktadır. İsmine cami yapılmış, ama yıkılmıştır. Tek mezardır. Sâki oğlu Derviş Ahmet Ağa adında birisi olduğu anlaşılmıştır. Aynı sokağın sonunda basit bir taş duvarı olan, Hz. Pirin peşkidarı Ferhad Efendiye ait olduğu anlaşılan bir mezar daha bulunmaktadır. Uzun yıllardan beri ziyaretgah olduğu anlaşılmıştır.

o)Halife Sultan Türbesi: Topçuoğlu mahallesinde kendi ismiyle anılan camiinin önünde kuzey-doğu köşesindedir. Civardaki evlerin de dergaha ait olduğu söylenmektedir.

ö)Hayran Efendi Türbesi: Hansalarda Gökdere caddesindedir. Halk geçerken okuyarak geçmektedir.

p)İsa Dede Türbesi: Atabey Camiinin kapısının karşısındadır. 1400’lü yıllarda inşa edilmiştir. Bayramî şeyhidir. Ankara’daki Hacı Bayram Veli hazretlerinin halifesinin damadıdır. Şeyh Şa’ban Veli’nin Kastamonu’yu şereflendirdiği 1530 tarihinde hayatta olup kendisini karşılamak üzere iki dervişini şehir dışına göndermiş,

³¹⁵ Behçet, a.g.e., s.92.

ancak dervişler Şa'ban Efendi kendisini bildirmediği için onu fark edememişlerdir . Kendisinden sonra Şeyh Ali Dede, Müftü Şeyh Mustafa Efendi, Şeyh Mehmet Efendi, Münzevi Şemseddin Efendi gibi halifeler posta oturmuşlar, tekke ve zaviyelerin kapanmasına kadar Bayramî Tarikatı usullerine göre irşad görevini devam ettirmişlerdir. Kabri ziyaretgahtır.

r)Kalender Dede Türbesi: Konya Mevlevi Dergahı Şeyhi tarafından Kastamonu'ya halife olarak gönderilmiştir. Tabaklar mevkiinde doğan tepe yanında bulunan Mevlevi dergahında şeyhlik etmiştir. İlkbaharın yağmurlu bir günü sokağa çıkıp yağmura tutulunca Mevlevihanenin karşısındaki kahvehanelerden birisine girip yağmurun dinmesini beklemiştir. Yağmur diner dinmez hemen karşıya geçmek üzere köprüye yönelmiş. Yanında bulunanlar sel geldiğini, köprünün yıkılmak üzere olduğunu söylemişlerse de kendisi “Yetiş! Ya Mevlana” diyerek geçmiş, köprüyü de sel götürmüştür. Valinin gitmesi için dua etmiş ve çok geçmeden vali buradan nakl olunmuştur. Mevlevihane türbesinde Süleyman Paşanın mezarının yanına defnedilmiştir.

s)Karabaş Veli Türbesi: Aycılar mahallesindedir. 90 cm yükseklikte taş duvarlı, baş şahidesi kavukludur. Karabaş-ı Veli hazretleri bir alim ve müfessir olup, Şer'i Füsus, Tarikatname, Tabirname gibi eserler yazmıştır. Üsküdar Rumî Mehmet paşa ve Eski Valide Sultan Tekkelerinde Şeyhlik yapmıştır. Bu zat aslında burada yatan zat değildir. Burada yatan zatın kıraat ve tecvid alimi olarak meşhur olduğu bilinmektedir. Müderris olup Kıraat-ı seb'ayı talebesine tedris etmiştir. Karabaş tecvidine şerhler yazdığı için bu lakapla anılmıştır.

ş)Kara Mustafa Paşa, Kesikbaş Türbesi, Molla Said, Nasrullah Kadı, Nevruz Sultan Türbesi ve Hasan Efendi(Şaçayaklı Sultan) Türbesidir ki Topçuoğlu mahallesi seyfi Dede Türbesi, Sukuti Sultan türbesidir.³¹⁶

t)Şeyh Ahmet Siyahi Efendi Türbesi: Öncelikle şunu belirtelim ki alim, fazıl ve veli olduğu kabul edilen Mehmet Feyzi Efendinin de tavsiye ve özellikle ihtimam gösterdikleri bir zattır. Halkın dindar aydınları bu zatın daha çok farkında ve bu sebeple kendisi hakkında yazılan bir kitap ve yine Feyzi Efendinin de tavsiyesi doğrultusunda basılmıştır. Türkçe'ye aktarılmış ve hizmete sunulmuştur. Araştırmamızın amacını aşması hasebiyle kitabın muhtevassından bahsetmeyip ilgililere dipnotta ismini vermekle

³¹⁶ Bütün bu yazılan türbeler ve Osmanlı Dönemi Kastamonu yatırımları için bkz. Çiftçi, *a.g.e.*, s.209-240; ayrıca bilgi için bkz. Türk Yurdu Dergisi, Şubat 1987 sayısı ve bir kısmı için bkz. Behçet, *a.g.e.*, ve diğer ansiklopediler.

yetineceğiz. Yazarı Ahmet Zühtü Efendidir. Yine Kastamonu’da M. Zühtü Efendi gibi olup hakkında menkıbe ve görünürde ziyaretgah olabilecek hususi türbesi olmayan çok alim, şeyh, veli bulunmakta, fakat bilinmemektedir.

Tahminen doksan beş senelik ömrünü nefis mücahedesinden oluşan sebat sayesinde gayr-i meşru heveslere feda etmeyerek ilim ve irfan elde etmeye ayırmış ve diğer insanlara ömrünü adanmış irfan ehlidir. XII. Yüzyılın sonlarında Kastamonu’nun Kılıççeşme mahallesinde Sadiye tarikatının saliklerinden Demirci Ahmet Baba’nın soyundan dünyaya gelmiştir. Çok çeşitli büyük alim, hoca ve şeyhlerden ilim ve feyiz almıştır. Çerkeş’e giderek orada af ve gufran toprağında uyuyan ve irşad tecellileri gösteren, Halveti tarikatının mücedditlerinden Şeyh Mustafa Efendi (k.s.) hazretleri ile sohbet etmiş, inâbe istirham etmişse de Mustafa Efendi: “Senin feyzine sebep olacak zatın adı Halid olacaktır. Onu ara.” demiştir. Hicaz tarafına yola koyulmuş, Şam’a ulaşınca Yüce Nakşibendi tarikatının en mükemmel yenileyicisi, cenab-ı Hakkın feyizli yolunu anlamada mükemmel bir mürşid, Kutub, Hz. Mevlana Halid-i Bağdadi(k.s.)* ile buluşmuştur. Siyah sarık sardığı için Halid-i Bağdadi hazretleri kendisine “Siyahî” demişlerdir. Ahmed Siyahî hazretleri Halid-i Bağdadi hazretlerinin en son halifesidir. Siyahî hazretleri Kastamonu’ya avdetlerinden kısa süre sonra yani kırk iki tarihinde vefat etmiş olmaları ve “En son olarak izin verdiğimiz kimse Kastamonu’lu Hacı Ahmed Efendidir.” Buyurdıkları bazı değerli halifelerinin özel menkıbelerinde kayıtlı olduğu, Tarikat-ı Aliyye bazı şüphelerin hallini ihtiva eden Mevlana Halid hazretlerinin Ahmed Siyahi hazretlerine gönderdiği ve kütüphanelerine konmuş olan nefis sandıkta bulunan yazılı ve en son halifelerinin vesikalı ittifakı sabittir. Medrese kurmuştur. 1827 senesinden bugüne kadar merhum Ahmed Siyahî hazretleri ile değerli oğulları Şeyh Seyyid Efendi hazretleri tarafından çeşitli ilimler okutulmuştur. 1841’e kadar Hatm-i Hâcegân okumaya salikleri terbiyeye devam etmiş. Yine şimdi İstanbul’da Zeynep kamil’de yatan Abdülfettah-ı Bağdadî Akri hazretlerinin İstanbul’a giderken, ziyaret için Kastamonu’ya teşrifleri, Yüce Halidiyye tarikatının bu beldede şöhret meydanında parıltılar saçmasına ve gaflet erbabının gözleri üzerindeki kıskançlık perdesinin kalkmasına sebep olmuştur. Hatta bu sırada Keskenzâde Ahmet Erib efendi merhum, Abdülfettah Bağdadî Akri’den tarikata girme ricasında bulunur. “Şeyh Siyahî burada iken bizim inâbe vermemiz edebe uygun olmaz” diyerek Siyahî hazretlerine

* Mevlana Halid Bağdadi(k.s.) hazretleri için bkz. Yakup Çiçek, *Risale-i Halidiye Mecd-i Talid Şemsü’ş-Şurnus*, Furkan Yayınları, İstanbul 1997, Nakşibendilerin devam eden şu an ki kolların hepsi Halid-i Bağdadi’den devam etmektedir.

havale etmiştir. 1860'a kadar kendine karşı çıkanları dahi zikir halkasına dahil etmiştir. Abdülmecit Han'ın dilemesi ve Savfeti Paşanın arz etmesiyle, Dergah-ı Şerif yaptırılmıştır. Dergaha bitişikte bulunan üç ev satın alınarak eklenmesi arzu edilmişse de sahipleri inatla vermemişlerdir. Şeyh Siyahî bunun üzerine "Bu evler çepeçevre Hz. Halid tarafımızdan dergaha ilave edilmiştir. Şimdi direnen sahipleri bir gün kendi evini satmadığı gibi, akıl noksanlığı sebebiyle Siyahî hazretlerine pek çok eza ve cefada bulunmuştur. Vefat ederken "Aman ya Hz. Şeyh... Afeet!...Kusur ettim!..." demiştir. Evi alınıp dergaha ilave edilmiş ve "Allah komşusuna eziyet eden kimsenin evine o komşusunu varis kılar." Hadis-i şerifinin sırrı da tahakkuk etmiştir. 1874 tarihinde "Leyse fiddareyni Gayrullah" (İki cihanda Allah'tan başkası yoktur) ve bazen "Aman ya Resulullah" sesleriyle 95 yaşında Cenab-ı Hakka kavuşmuşlardır. Türbelerinin yeri Sadiye tarikatının şeyhlerinden bir zatın semahanesi olup, darlığından dolayı kendi dergahında ayin yapmak istediği ve Siyahî hazretlerinin kulağına gelinci "bizim camimiz onlara mekan olmaz, ama onların semahanesi bize karar yeri olur." buyurmuşlardır. O zat varissiz vefa eder ve evi satılır. Şeyh hazretlerine ahiret evi olmuştur. Hadis hafızıdır.

1777'de doğmuşlar 1874'de vefat etmişlerdir; Kerametleri menkabeleri anlatılmaktadır. Sinop Müftüsü olan değerli Fakih Hafız Lütfü Efendiye ilk gençlik çağında "Sinop Müftüsü" diye hitap etmek adetleri olduğundan vefatından sonra bu hitabın gerçekliği ortaya çıkmıştır. Aynı şekilde dergahında nâkiblik görevini ihlas ve sadakatla yapan Hacı Numan Ağa merhumu "Cenab-ı Hak sonra bir oğul ihsan eder. İsmi Halid koy. İnşallah Nasrullah Cami-i Şerifi'ne imam olur ve kırk sene hatimli namaz kılar." dediği ve gerçekleştiği ortaya çıkmıştır. Ballık Efendizâde Hafız Ahmed mâhir Efendinin çocukluğunda eşsiz bir fazilet âbidesi olacağını işaret ederek, terbiyesini muhterem oğulları Şeyh Seyyid Hicabi Efendiye havale etmişler ve Mahir Efendi de ilmen ve mevki açısından yükselmişlerdir. "Kutub" lakabıyla anıldılar. Oğlu ise 1826-1888 senelerinde yaşamış Seyyid Ahmed Hicabi hazretleridir. İcazetini babasından almıştır.

Bu zatla ilgili bilgiler çoktur, fakat biz arz edenleri gerekli kaynaklara sevk edeceğiz ve Ahmet siyahî hazretleriyle ilgili anlatılan menkıbeyi tezimizin amacı açısından uygun görmekteyiz. Mehmet Feyzi Efendinin de anlattığı bir menkıbe ki: "bir gün şehrimiz halkından bazı kimseler kendi aralarında konuşurlar. Derler ki: Haydi,

hem Ahmet Siyahî hazretlerini ziyaret edelim, hem de bahçesindeki duttan yiyelim. Merhum bu niyetle gelenleri kapıda karşılar ve unutamayacakları bir ihlas dersi vererek:

“Siz bugün gidiniz! ya sadece ziyaret niyetiyle veya sadece dut yeme niyetiyle geliniz!” buyurur. Yine Seyyid efendi çok cömert ve emin bir kimsedir. Şehire çıkınca atıyla gezermiş. Hayır sahipleri de onun heybesine çeşitli hediyeler, hayırlar bırakırlarmış. O da onları hiç kontrol etmeden yolu üzerinde sıraya dizilmiş olan fakirlere dağıtırmış.

Ahmet Siyahî'nin ölümünde bütün Kastamonulular, hatta Hristiyanlar bile cenaze merasimine iştirak etmişler. Kabrinin üzerinde türbe yapılmasını istememiştir. O yıllarda Kastamonu'ya tayin edilen valiler makama oturmadan önce Siyahî'yi ziyaret ederler, duasını alıp sonra vazifelerine başlarırmış. Bunlar gibi çok menkıbeler bulunmaktadır. Mehmet Zühtü Efendi bu zatla ilgili kitap yazmış ve kendisine alim ve veli olan kerametleri bulunan bir zattır. Araştırmamız açısından toplumsal etkilenmenin geçerliliğini gösterecek olan bir olaydır ki Seyyid Hicabi Efendi de yatırlardan büyük kabul ettiklerini ziyaret eder, bu alışkanlığın halka siyaret ederek devam etmesini sağlar, dinî bir şahsiyet olduğu için ziyaret fenomeninin meşru zemindeki adeta belgesi durumunda olup, sosyolojik bir olay olan ziyaret fiiliyatını gerçekleştirerek misal teşkil ederdi. Mesela zaman zaman kutsal ruhaniyetlerinden feyiz alınacak olduğuna inanılan bugünde halen ziyaretgah olan evliyaullahın kabirlerini(senede bir defa) Ilgaz Dağı yakınında bulunan Muhyiddin benli Sultan Bayramî, kasabadaki Dayı Sultan, İhsangazi'deki Sadeddin Horasanî, Hocaoglu ve Daday Sorgun'daki Sukûti Sultan, Küre'deki Mahmud Şa'banî hazretlerinin türbelerini ziyaret ederek nisbet kokusunu koklarırdı.³¹⁷

4-Diğer İsimlerle Bilinen Alim, Şeyh, Veli ve Ziyaretgahlar:

- a)Şeyh Mehmet Efendi
- b) Şeyh Mustafa Efendi(Kara Şeyh) Türbesi
- c) Şeyh Mustafa Efendi(Pişkurizâde) Türbesi
- d) Şeyh Mustafa Efendi(Resuzâde) Türbesi
- e)Taraklı Sultan Türbesi

- f)Topçuoğlu Türbesi
- g)Cumhuriyet Dönemi Olarak Ahmet Mâhir Efendi Türbesi
- ğ)Mehmet Feyzi Efendi Türbesi(bkz. Kastamonu Karizmaları)
- h)İsmail Rumi
- ı)Şeyh Mustafa Efendi
- i)Tosyalı Koca Nişancı Celalzâde Mustafa Çelebi
- j)Halil Hayreddin Efendi
- k)Moldovani Ali Paşa
- l)Halimi Abdülhalim Çelebi
- m)Hafız Hüseyin Hüsnü Çelebi
- n)Sadı Sadullah Efendi
- o)Sırtlı Hoca Senâî Ali Efendi
- ö)Ratip Ebu Bekir Efendi
- p)Reisu'l-Küttâb Ulu Arif mehmet Efendi
- r)İzzet mehmet Paşa
- s)Hatipzâde muhyiddin Mehmet Paşa
- ş)Reisu'l-Küttâb İsmail Efendi
- t)Hasanzâde Şeyh Şifai Mehmet Efendi
- u)Baltacı Mehmet Paşa
- ü)Elmas Mehmet Paşa
- v)Kaptan-ı Derya Salih Paşa
- y) Kaptan-ı Derya Salih Paşa³¹⁸

Kastamonu yatırırlarını yazarken her zat bir başka veli, alim veya türbenin ya da mezarın varlığından haber alınmaya sebep olmaktadır. Bunların hepsini burada zikretme imkanı bulunmamaktadır. Ayrıca kabirlerinin üzerinde de türbe olmaması hasebiyle şahidelerinin silinip, yıkılması ve farklı sebeplerden dolayı normal mezar gibi bir duruma düşmüş olmaları sebebiyle zikredemediğimiz nice kabir, türbe veya veli diyebileceklerimiz de mevcuttur. Biz zikrettiklerimizle yetinip bunlardan karizmatik olanları son bölüme aktarıp, sosyal bünyenin etkilenme biçimini arz etmeye çalışarak

³¹⁷ Ahmet Siyahî, Ahmet Hicabî ve Mehmet Zühtü Efendi ile ilgili menakıb, biyografi ve diğer geniş bilgiler için bkz. Mehmet Zühtü, *Tahasür*, Çev. Muzaffer Ertaş-Kemal Topçu-Ahmet Siyahi ve oğlu Seyyid Ahmet Hicabi hazretleri, Kastamonu 1996, s.1-70; ayrıca bkz. Çiftçi, *a.g.e*, s.230-238; Demirci, *a.g.e*, s.82-94.

³¹⁸ Bu zatlarla ilgili bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kastamonu Meşahiri*, Haz: Mehmet Eski, Ankara 1990; bunların bir kısmı Kastamonu'da yatmamaktadır. Fakat Kastamonulu olmaları hasebiyle haklarında kitap hazırlanmış ve insanların ilgi alanına girip alaka kurmalarına vesile olunmuştur. Bu sebeple önem arz etmektedir.

araştırmamızı ikmal edeceğiz. Bu zatların her biriyle alakalı bir master veya yekun Kastamonu velilerinin kerametleri ve anlatılan menkıbeleriyle ilgili doktoralar yapılmalı, tarih sahasında veya tasavvuf tarihinden çok detaylı bir araştırma ile burada bulunan veli kapsamına girenlerin tarihi belgelerle veya menkıbelerle de olsa hayatları açıklanmalı, çalışmalar yapıp kültürleriyle hizmet etmesi sağlanmalıdır.

5-Karizma, Dini liderlik ve Kastamonu Yatırımlarında Karizmatik Şahsiyetler

Karizmaya girmeden önce liderlik ve grup liderliğinden bahsetmemiz gerekmektedir.

“Grup sözcüğü çok değişken bağlarla birbirine kenetlenmiş topluluklar için geçerli olabilmektedir.”³¹⁹

“İki veya daha fazla bireyin, bir amaç doğrultusunda etkileşimleri, dolayısıyla her bireyin diğerlerinin mevcudiyetinden, kişisel bazı ihtiyaçlarını karşılamada yararlandığını ifade eden bir terimdir.”³²⁰

Grupta üyeler arasında dinamik bir etkileşim, ortak bir amaç, istek ve rıza ile katılma, grubun büyüklüğü ile fonksiyonu arasında ilişki bulunmakta; biz grubu, iç grup, dış grup, diğer gruplar diye kompleks toplulukların grupları sıralanırken üyelerin sayısı açısından da biricil-ikincil grup, iç grup-dış grup, çalışma grubu-uyum grubu, küçük grup-geniş grup diye sınırlandırıldıkları gözlenmektedir.³²¹

a-Genel Olarak Liderlik

Liderlerin belirlenmesi konusunda sosyologların çeşitli açılardan araştırmaları bulunmaktadır. İki veya daha çok ferdin bir araya geldiği her yerde daima diğer fertler arasında tebarüz edip sivrilmiş bir kişiye yani lidere rastlanmaktadır. Bir grup teşekkül eder etmez muhakkak azalardan bir kısmı diğerinden daha faal bir rol oynayacak, diğerlerine tercih edilecek, dinlenecek ve hakimiyet sağlayacaktır. İşte bu arada grupta ayrılma başlayınca lider grubun üzerinde fonksiyonunu icra edecektir. Değişik lider

³¹⁹ Ayşe Öncü, “Örgüt Sosyoloji”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Ankara 1976, s.23’ten naklen Osman Arslantürk, *Karizma ve Dini Liderlik*, (Basılmamış Lisans Tezi), Van 1997, s.7.

³²⁰ Sıral Ülkü, “Rehberlikte Grup Yaklaşımı”, *AÜEF Dergisi*(1976), IX, S1-4, s.267’den naklen, O. Arslantürk a.g.e., s.7.

tipleri görülmektedir. Etkileşim liderlik, kişisel liderlik, ortamsal liderlik, Fidlerin etkin liderlik modeli, otoriter liderlik, demokratik liderlik gibi tiplere ayrılmakta olduğu görülmektedir. Lider “Cemiyette makes bulmuş bütün “iyilik” ve “güzellik”lerin odak noktası ve adalete giden yolun mihenk taşı”

“Toplumun muhayyilesinde şekil bulmuş bütün kıymet hükümlerinin cevherini nefsinde toplamayı başarmış, cemiyetin rahminde vücut bulmuş bir üstün şahsiyet”

“Toplumda yaşanmasını istediği hakikatlerin tamamını şahsında billurlaştırmış numune-i imtisaldır.”

“Lider oturduğu yüksek makamın cazibedar koltuğunda değil, raiyetinin kalbinde hayat bulmuş bir aşk şemsiyesidir.”

Toplumun mana ve maddi göstergesidir. Ayrıca grubun bütün azaları bir merdiven basamakları gibi bir dereceye kadar liderdir.”³²²

b-Karizma ve Karizmatik Liderler

Weber, karizmatik şahsiyetlerden bahsedip lider tiplerini ve özelliklerini vermektedir. “karizma” Yunanca bir kelime olup, lügatte “hidayet” manasına gelmektedir. İstilah olarak bir kimsenin müstesna bir deruni kudretle mücehhez olması ve bir kimsenin diğerlerine tesir edebilme hususundaki her çeşit fevkalade yeteneği ifade etmektedir. Bir din kurucusunun etrafındaki ilk tilmizler halkası ve arkadaşları bir karizmatik gruptur. Karizma temelde Max Weber tarafından ortaya konmuş ve tamamen dini sahaya ait bir kelimedir. Weber karizmayı ikiye ayırmakta “şahsi” ve “fonksiyon” karizmasının ise akli olduğunu söylemektedir. Yine Weber, dini otorite tiplerini incelerken “Peygamberlik” i apayrı düşünmekte ve dini otorite tipleri arasında bir çeşitlilik olduğunu söylemektedir.³²³ Karizma kelimesini en çok kullanan ve geliştiren Max Weber olduğundan dolayı ona atfedilir. Weber, başkaları üzerinde de otorite olup icra eyleme hususu gücünü belirtmek üzere sosyolojik dil içerisine “karizma” terimini koymuştur. Karizmanın ve karizmatik şahsiyetin muhtelif tipleri bulunmakta; fakat karizmatik dini tipler esas alınmaktadır. Terimin, Yeni Ahid’in Yunancasından türetildiği bilinmektedir. “Lütf u ilahinin vergisi olağanüstü” demektir.³²⁴

³²¹ Arslantürk, a.g.e., s.7-9.

³²² Arslantürk, a.g.e., s.9-17.

³²³ Wach, a.g.e., s.420-421.

³²⁴ Wach, a.g.e., s.409-410.

Sosyolojik çerçevede “karizma”yı şöyle tarif ederiz: “bir olgunun veya bireyin şahsiyetine atfedilen belli bir vasıf olup bu vasıf sayesinde söz konusu olgu ve birey olağanüstü olarak mülhaza edilir ve kendisine doğaüstü ya da en azından hususi biçimde istisnai güçler ve vasıflar bahşedilmiş olarak ele alınır.”³²⁵

Bu sayılan özellikler dinin kendi karizmatığı içinde bulunmaktadır. Dini karizma dini grupların teşkilatında en önemli rolü oynamakta, böyle bir dini otoriteye sahip bulunanların uluhiyette sıkı bir samimiyet içinde yaşadıklarına inanılmaktadır. Dini karizma insanları karanlıktan aydınlığa çıkartıp, onların mutluluğu ve huzuru için uğraşacak, hasta, fakir ve güçsüzlere özen gösterecektir. Sosyolojik etkisi de önemlidir. Dini otoritelerin her biri bir emsalsiz tecrübeyi temsil etmekte ve birer sembol ve ebedi stildirler. Sosyolog, dikkatini karizmanın ortaya çıkışının toplumun teşkilatı ve tabakaları üzerinde hasıl ettiği doğrudan veya dolaylı etkiler üzerinde durmaktadır.³²⁶ Yine dini karizmanın kültürel ve ekonomik hayatta da nüfuz sahibi olduğu kabul edilmektedir. Dini lider tipleri olarak şefler ve örnek insanlar ki Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali ve aşere-i mübeşşere’ye dahil İslam büyüklerinin ilk halkayı, Muhacir ve Ensarın, ikinci halkayı ve Hz. Peygamberin sağlığında İslam’la kucaklaşmış bulunanlar üçüncü halkayı oluşturmuşlardır. Zaten lider veya otorite için Hz. Peygamber’in de hadisi mevcuttur. “Sizden üç kişi bir yolculuğa çıktığı zaman mutlaka üçünden birini başlarına emir(lider) tayin etsinler” buyurmuşlardır. Esasen karizma terimi genel olarak bir kimsenin başkalarına tesir edebilme hususundaki her çeşit fevkalade kabiliyeti ifade etmektedir. Bu manada yerine göre bir devlet başkanının, bir siyasi önderin, bir askeri kumandanın karizmatik gücünden söz edilmektedir.³²⁷

Weber otorite tiplerini açıklarken çıkış noktası olarak “meşruiyet” ölçüsünü temel almaktadır. Üçe ayırır: a) Geleneksel, b) Karizmatik, c) Yasal. Bunlar meşru otoritenin saff(ideal) tiplerini oluştururlar. Karizma Weber de aşkın varlığın vergisi, olağanüstü diye de nitelendirilir. Karizma bir sıfattır, bir özelliktir, toplum tarafından algılanır ve karizma sahibi kişiler toplumun lideri olurlar. Bunlar istese de istemese de toplumun cazibe merkezidirler. Bunlar reformcu, haberci, büyücü, kahin, veli, nebi, peygamber diye anılsalar da belli bir veya birçok otoriteyi temsil ederler. Bu otorite aşkın varlığın(Allah’ın) gücüdür. Onlar zıllullah fil-arz kabul edilirler. Otorite din olgusuyla doğrudan ilişkilidir ve en tipik örneği peygamberdir. Resmi liderler de

³²⁵ H. Dabeşi, *a.g.e.*, s.63-64; ayrıca bkz. İslam’da otorite ile ilgili aynı kitabın muhtelif sayfalarına.

³²⁶ Yünni Sezen, *Din sosyolojisi Ders Notları*, İFAV Yayınları, İstanbul 1994, s.21.

³²⁷ Gtnay, *a.g.e.*, s.212-214; ayrıca karizma ile ilgili bkz. Arslantürk-Amman, *a.g.e.*, s.158-162.

karizmatik otoriteden yararlanmak isterler. Geleneksel toplumlarda karizmatik şahsiyetler ve din adamları sürekli üst tabakalarda yer almışlardır. Bazen kimi şahsiyetler kendi kendilerine karizma izafe ederler ve etraflarına birtakım kişiler toplayarak bir dini grup oluştururlar. Sahteleri ile hakikilerini ayırmanın yolu, izafe edilen karizmalarını onlardan soyutlayarak geride kalan şahsiyetlerine bakmak lazımdır. Karizmatik lider, itaat ister, yandaş ister, bu itaat içsel irade ve denetime dayanır.³²⁸

Yine dini lider, gruplarının başında bulunmakta ve dini gruplar organik bağdan ziyade, din bağı ile birbirlerine bağlanmaktadır. Rahipler de bu tipleri oluşturmaktadır. Özellikleri bizim araştırmamızı açtığı için ilgili kaynaklara meraklılarını sevk ederek Peygamberin de bu lider tiplerden olduğunu söyler. Weber'in görüşlerini buraya almak izteriz. Peygamberliği ayrı bir sistemde incelemiştir. Peygamberi ayıran karakteristik özelliklere bakacak olursak, Türkçe'de Arapça Resul ve Nebi karşılığı Farsça kökenli haber getiren anlamına "Peygamber" kelimesi kullanılır. Peygamberin terim olarak anlamı da önem arz etmektedir. Resul, gönderilmiş anlamında olup elçilik ve tebliğ asli unsurlardır. Allah'ın kendisine vahyettiklerini tebliğe memur ederek gönderdiği kimsedir. Nebi ise gerek tebliğe memur olsun gerek tebliğe memur olmasın Allah'ın seçtiği ve kendisine vahyettiği kimsedir.³²⁹

Weber lider şahsiyetleri incelerken de "ideal tip" başlığı altında incelemiş ve bazı vasıfları şöyle sıralamıştır: a)Adaletli, b)Akıllı, c)Cesur, d)Cömert, e)Yumuşak huylu, f)Vefalı, g)Doğru olmak gibi vasıflar verilmiştir. Sabır, affetme, bilgi, vakar, namusluluk, şükredici gibi özelliklerin bulunması gerektiği belirtilmiştir. Bunların içinde kahin, rahip de lider ve karizmatik şahsiyet kabul edilmektedir. Biz bunlara fazla girmeden peygamberden bahsetmeye devam edersek, vahye muhatab olanlara baktığımızda din kurucusudur. Weber O'nu (Peygamberliği) ayrı kategoride düşünmektedir. Burada peygamberin karakteristik özelliğine bakmak gerekmektedir ki o karizmanın en önemli dini mevhibesidir. O uluhiyetle ani bir birliği içermektedir. Peygamber tarafından yüklenilen vekalet asıldır; bu açık bir "davet"tir. Peygamberin bizzat kendisi hakkında vermiş olduğu açıklamayı karakterize eden şey, onun ilahi iradenin organı, aleti veya sözcüsü olmak hususundaki bilincidir. Peygamber tabii yeteneklere sahiptir. O, müstesna bir duyarlılığa ve şiddetli bir tessüri hayata maliktir. Onda rastlanan keşifler, ruyetler, cezbelere ya da vecdeler peygamberi, ilahinin

³²⁸ Arslantürk-Amman, *a.g.e.*, s.160-162.

³²⁹ Şerafeddin Gölcük, Süleyman Toprak, *Kelam*, Tekin Kitabevi, Konya 1991, s.285-286.

tezakürlerini almaya ve açıklamaya hazırlarlar. Bazı özelliklerini öteki otorite tipleri ile paylaşır. Onun açıklamaları izne tabidir.³³⁰

-Peygamber de bazı karakteristik özellikler bulunur. Uluhiyetle ani birlik ihtiva eder. Bu birlik şiddetlidir(Vahiy).

-Yüklenilen vekalet önemlidir(Davet).

-İlahi iradenin organı, aleti ve sözcüsü olmak hususunda şuura sahip ve müstesna duyarlılık, şiddetli teessüri hayat.

-Keşifler, ruyetler, cezbelere, vecheler ilahi kaynaktan gelen tezahürleri almaya hazırlar.

-Hayatın gizli güçleriyle temas kurar, zaman ve fezanın sınırlarını aşma gücü vardır. Geçmiş aydınlatır, açıklar, geleceğe el atar, şimdiki zamanı bu çift yönlü ışık altında açıklar.

-Aristokratlar ve okumuş kibarlar arasından çıkmaz. Halktan çıkar. Muhit değiştirseler de menşelerine sadık kalırlar. Sadedirler. Vahiyle gizli hakikatleri açıklarlar. Ariftirler.

-Siyasi. Milli, sosyal faaliyetleri vardır. Kamu ve ahlak düzeninin ifsadına karşı olurlar. Eşyanın durumunu ilahi takdire uygun olarak düzenleme yollarına yönelik pratik tavsiyede bulunurlar.

-İhtilalci karakterleri vardır. Mucize ve olağanüstü güç gösterirler. Tabiatüstünün kötüye kullanılmasına karşıdır.³³¹

Ayrıca karizmatik lider tiplerinden, haberci ve özellikleri, kahinin özellikleri, liderin fonksiyonları, dini liderin fonksiyonları, peygamberin sıfatları, peygamberler ve grup asabiyetleri, peygamberler ve ilahi vahiy karizmaları gibi bazı hususi sıfatlardan bahsetmemiz mümkündür. Ancak araştırmamızı aşması hasebiyle ve fazla yer işgal etmesi sebebiyle biz esas konumuz olan veli karizmasından bahsedip Kastamonu evliyalarenden karizmatik olanları anlatmaya çalışacağız.

Karizmatik şahsiyet olarak veliye baktığımız zaman şu özellikleri görmekteyiz. “Veli” kelimesini diğer açılardan kavramlar bölümünde açıkladığımız için fazla detaya girmeyeceğiz.

-Veli, ermiş kişi diye de isimlendirilen mukaddes karakterli bir şahsiyettir. Onun klavuzluğu şiddetle aranır. Dini otoritenin özel bir tipini karakterize eder.

³³⁰ Wach, a.g.e., s.419-424.

³³¹ Arslantürk, a.g.e., (Basılmamış Lisans Tezi) s.18-20.

-Velinin otoritesi habercininkinden aşağıdadır.* Peygamberin otoritesi ile da rekabet edemez.

-Kurucu ve peygamberle ortak yanı şahsi karizmaya sahip oluşudur.

-Peygamberin faal özelliği velinin pasif tabiatıyla tezattır.

-Haberciler veli olabilirler.

-Rahip, ermiş kişi de olabilir.

-Bazı meslekteki görevlerini yerine getirmesi mecburi değildir.

-Klavuzluğu şiddetle aranır.

-Nüfuzunu sükunet içinde, ancak sürekli teksifi şekilde yapar. Emirden ziyade dolaylı tesiriyle etkiler.

-Ölümü durumunu daha da yükseltir, mezarı önemlidir, sembol olabilir, hurafe halinde dejenere olabilir.

-Din uğruna şehid tipler vardır.

-İlkel dinlerde ermiş kişi sınırlı ve değişiktir. Esas itibarıyla ermiş şahsiyet, yukarı bir medeniyet derecesinin husule getirebileceği bir şahsiyettir.

-Her büyük dinde veli vardır.³³²

Velinin yaşayış biçiminde “fakr”lık vardır. İlk sufilerde de bu mevcuttur ki onlar “Allah’a muhtaç olma” manasına gelen fakr ile “yoksulluk” demek olan fakrı birleştirip meslek olarak seçtiler. Onlara göre fakr, Allah’a giden yol, fakir(derviş) de bu yolun yolcusudur.³³³ Şimdi bu karizmatik şahsiyetlerden Kastamonu karizmalarına bakalım.

c-Kastamonu Yatırılarında Karizmatik Şahsiyetler

(1)-Şeyh Şa’ban-ı Veli Hazretleri

Karizmatik şahsiyetlerden Şeyh Şa’ban-i Veli, Kastamonu’nun Taşköprü ilçesinin Gökce ağaç Bucağına bağlı Çakırçayı Köyü’nün Cimdard mahallesinde dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Müze kayıtlarında 903/1497 yılı yazmaktadır. Anne ve babasını küçük yaşlarda iken kaybetmiştir. Bu sırada büyük ihtimalle dokuz yaşlarında idi. Kendisini hayırsever bir hanım evlat edinmiş ve onu öz

* Haberci Peygamberin öncüsü, “Uluhiyetle birlik” tarafından desteklenen, deruni bilgiye sahip, kendini takip ve hizmet eden tilmizleri olan uzun bir hayat tecrübesi bulunan, kahinin aksine sezgi ile hareket eden bir tiptir. Geleceğin muhafızı, tımtıraklı bir dil kullanır.

³³² Arslantürk, a.g.e., (Basılmamış Lisans Tezi) s.23.

³³³ Cebeci, a.g.m., s.1.

evladı gibi sevmiştir. Sefine-i Evliya'da Şa'ban-i Veli'nin Yahya Efendi adında bir oğlunun bulunduğu kayıtlıdır. Ancak yüz yıldan fazla yaşadığı için torunu olma ihtimali de düşünülmüştür. Evlendiği ve neslinin devam ettiği öğrenilmiş olup, Şa'ban-i Efendi ilk öğrenimini doğduğu mahallenin mektebinde Kur'an talimiyle başlamış, zaman zaman devrinde alimlerin toplandıkları yer olan Kastamonu'ya gitmiştir. Osmanoğlu Hoca Veli'den Kastamonu'da tefsir ve hadis okumuştur. Sonra İstanbul'a geçmiş, Fatih medreselerinden birinde kalıp orada ders görmüştür. İstanbul'da kimseye karışmadığı gibi zaman zaman odasının kapısını üzerine kilitleyip tefekküre dalmıştır. O zahiri ilimlerle tatmin olamamıştır. Okudukça, dersleri dinledikçe gerçeği görmeye başladı. Aslında bu kadar ilimden maksat, Allah'ın sırlarına ve varlığına ulaşmaktır. Görüştüğü ender kişilerde kendisi gibi ilim sahibi idiler. O aslında irfan yolunun talibi idi. İçinde onu arayışa sevk eden sıkıntı vardı. İçindeki bu sıkıntı büyüdü ve Şeyh Şa'ban-i Veli'yi bir mürşid-i kamil aramaya sevk etti. İstanbul'da bazı şeyhlere halini arz etti. Fakat bu mürşitler onun arzusuna göre değildi. Bolu'da Hayreddin Takadî adında bir mürşid duymuştu. Bir gece rüyada "Memleketinize sılaya varınız" diye bir hitapla karşılaştı. İstanbul'dan yola çıktılar ve Bolu'ya 1512'de vardılar. Tekkede, handa konakladılar. Yatsı namazına gittiler ve halka-i zikre katıldılar. Arkadaşlarını hana yolladı. Bütün varlığı ile Hayreddin Takadî'ye bağlanmış idi. Biat etti. Bolu'da kaldığı müddetçe(12 yıl) tarikata hizmet etti. Bir müddet sonra Çoban Efendi hilafetle 1530-1531'de Kastamonu'ya gönderildi.

Şa'ban Efendi Kastamonu'ya gelirken, Hacı Bayram'a mensup Atabek Gazi Camii yanında medfun olan İsa Dede, dervişlerine Araç yolundan büyük bir zatın gelmete olduğunu ve bu zatı karşılamak için gitmelerini söyledi. Dervişler yolda beklerken Şa'ban Efendi, tevazu ile gelmekte idi. Dervişler onunla konuştular, fakat kim olduğunu anlayamadılar. İsa Dede'ye böyle bir zatın gelmediğini söylediler. İsa Dede durumu anladı ve ona dua etti. Önü Hayreddin Takadî'nin yanında iken Kastamonu'ya ulaşmıştı. Dünyaya değer vermezdi, bu sebeple tanınmak istememişti. Buna rağmen namı doğu ve batıya yayıldı. Kastamonu'da ilk günlerde Hisarardı'nda Seyyid Sünneti mescidine yakın Hüsam Halife'nin yaptırdığı Cemaleddin Camii'nin avlusuna indi ve orada münzevi bir hayat geçirmeye başladı. Halktan acıyanlar, ona hayvan gütmeye işi teklif ettiler, yine çamaşırlarını yıkayanlar falanda oluyordu. O çobanlık için "Biz insanları gütmeye geldik." diyor. Yırtılan gömleği için "Biz dünyaya üryan geldik, üryan gideriz." diyordu. Erbain yaptı buradaki halvetlerden birinde ve

halk onu yavaş yavaş anlamaya ve sohbetine gelmeye başladı. Halveti tarikatının Seyyid Sünneti'den sonra ünlü mürşidi kalmamıştı. Görülenrüyada Hızır(a.s.) Seyyid Sünneti'ye yerinin doldurulacağını müjdeliyor ve Şa'ban Efendi boş kalan bu seccadeyi dolduruyorlar. O tarihlerde Seyyid Sünneti mescidi cami hüviyetinde değildi ve Şa'ban Efendi'nin dervişleri ve sevenleri Hansalar'a davet ettiler, o da icabe etti. Şeriate tam uyuyor “Şeriat bademin kabuğu, tarikat özüdür” derdi. Osmanlı ülkesinin her bir yanına halifeler gönderdi. Üçyüz altmış zata hilafe duası etmiştir. “Üç yüzünü ben dua ettim. Altmışına sultan-ı enbiya dua ettiler” demiştir. Başka yerlerden de dost ve müridan geldi. Mesela İstanbul'dan Atabekü'l-Gazi mahallesinde çıkan bir yangın sırasında yanar vaziyette bir taht Hansalar Camii'ni de tutuşturdu. Yapı ahşaptı ve yandı. Şa'ban Dede, yaptırmak isteyenlere izin vermedi. “Bu yanıktaki bir hikmet vardır” dedi. Seyyid Sünneti mescidine yakın bir ev hibe edildi ve kabul etti. Vakıfname tanzim etti. Halvet ve uzlet etti. Yedi yıl dünya gözü görmedi. Kabe'de namaz kıldığı (tayyî mekan) söylenmektedir. Kerametlerini anlatanlardan hoşlanmaz, inkar ederdi. Evliyalık tacını giymişti. Cinnilere de mürşiddi. 4 Mayıs 1569 Cuma sabahı gün doğarken vefat etti. Cenazesi çok kalabalıktı. Biz tarikatını ve silsilesini anlatmıyor, birkaç sözünü ve kerametlerinden bazılarını anlatıp karizmasının devam ettiğini bildirip, detaylı bilgiler için dipnotta zikredeceğimiz kaynaklara atfedeceğiz. Hakkında çok menkıbeler anlatılmakta, bugün de halâ menkıbesi halkın kulaklarını zevklendirmektedir. İşte bunlardan bir tanesi ki Şeyh Şa'ban-i Veli'nin savmaasında uzlete çekildiği zamanlarda idi. Köyünden kalkıp Mekke'de hacca giden temiz kalpli bir mümin haccını tamamlayıp gidecekken birden bire rahatsızlandı. Fazla parası yoktu, yardım da alamadı. Mekke'de şaşardı, çünkü gurbette kalmamıştı. Onun garip halini gören bir zat “Ey zavallı kişi lütf-
1 Hüda ve sırrı evliya ile kısa zamanda memleketine gitmek istersen, Halveti şeyhlerinden yassı kisveli, yeşil hırkalı, orta boylu bir pir gelir, Kabe'nin Altınoluk tarafında Hanefi imamı ile sabah namazını kılıp kaybolur. İşte sen o zaman hemen eteğine yapış ve yalvar. Çünkü inkar eder eteğini sakın bırakma” der. Adam sabah namazında o piri bulup eteğine yapışır. Yalvarırken anlar ki bu Kastamonulu Şa'ban Efendi'dir. Önce inkar etse de Pir hazretleri sırrının açığa çıkmaması kaydıyla adamın elini tutup köyünde evi önüne bırakır. Bu sır Hz Pir ölünceye kadar saklanmış sonra açıklanmıştır. Asa suyu denilen su bu türbenin yanından çıkmakta, tadı zembere benzemekte ve halk bidonlarla evlerine, başka illerden gelenlerden zembere niyetine ve şifa niyetine içmek için memleketlerine götürmektedirler. Her içen, zembere

benzemekte güçlük çekmektedir. Bu su Hz. Pirin devam eden kerametlerinden olup halkın inancı da bu doğrultudadır. buNa benzer inançlar (Hz. Pirle ilgili) bulunmaktadır. Özel araştırma yapacaklara arz edilir.

Şeyh Şa’ban-i Veli hazretlerinin manevi karizması asırlardır devam etmekte, her dönemde artmaktadır ki türbede yazılı beyit de bunu ifade etmektedir.

“Aşıkânın kabesidir bu makam

Kim ki nâkıs gelse bunda olurtamam.”

Külliyenin ana giriş kapısının üzerinde kitabe vardır ve ondan birkaç beyit aktarmak isteriz.

“Padişah-ı pür keramet-kan-ı lütfu merhamet “Yani hâkan-ı zaman Sultan Han Abdülmecid

Vakıf-ı sırr-ıtarikat kamil-ü dâna reşid “kutb-ı aktab-ı cihandır kim ona alem mürid”

diye devam etmektedir. Şeyh Şa’ban-i Veli hazretlerinin yattığı yerde cami-i şerif de kendi ismiyle anılmakta, semt ise “Hz. Pir” diye zikredilmektedir. Türbesi ise 1611 yılında yapılmıştır, ziyaretgahtır. Şeyh Şa’ban-i Veli’nin menkıbelerini duyan herkes huzur bulabilmek için dergaha gelmektedir. Ramazan aylarında adeta ziyaretçi akınına uğramakta olup, izdiham ölçülerine sahne olmaktadır. Türbe Sultan Ahmet’in şehzadesi Sultan Osman zamanında inşaaya başlanmış, bani Ömer Kethüda’nın yersiz harcamalara girdiği bahanesiyle Nasuh Paşa tarafından idama mahkum edildiği için yarıda kalmış, sonra ulema ve ümeradan bazı kişilerin delaleti ve halkın katkıları ile tamamlanmıştır. Türbede 16 sanduka mevcuttur. 13 tanesi dergahta şeyhlik yapanlara 1 tanesi Hz Pir’e ait olup iki tanesi Peşkirdar ve İbikdarına aittir. İslâm aleminin her tarafında haklı bir üne sahip olmuştur.

“Sarıl gel, dâmen-i ihsanına sen Şeyh Şa’banın
Harabiden geçip ma’mur-u âbâd olmak istersen”

beyti buna delildir.

İnsanları ve cinleri irşad ederlerdi. Halifesi Abdüssamed zemzem suyuna batmış bir kefen getirdi ve bunun Hz. Pir’e ait olduğunu kendisinin hac’da hediye getirdiğini ve onun saklaması için kendine verdiğini söyledi. Bu olay doğrulandı ve Şa’ban-i Veli bu kefenle gömüldü. Halvetiye’nin Cemaliyye kolunun en önemli şubesi olan Şa’baniyye, özellikle Orta Anadolu’da çok tesir bırakmıştır. Tarikatı Fas, Hicaz’a kadar yayılmış olup sadece İstanbul’da yirmidört tekkesi vardır.*

* L. Nihal Yazar, *a.g.e.*, s.1-87; ayrıca bkz. Çiftçi, *a.g.e.*, s.35-47; menkıbeler için bkz. Yazar, *a.g.e.*, s.89-325 ve Ömer Fuâdî, *Menakıb-ı Şeyh Şaban-ı Veli ve Türbenâme*, Haz: Muhammed Safi, Şeyh Yaban-ı Veli Kültür Vakfı Yayınları, 1998, s.4-161; Menkıbeler ve daha geniş bilgi için bu kitaplarla beraber bkz. Abdülkadiroğlu, *a.g.e.*, s.7-119 ve bkz. Ziya Demircioğlu, *Şeyh Şaban-ı Veli ve Postnişinleri*, Kastamonu 1997, s.1-42; ayrıca bkz. Nezihe Araz, *Anadolu Evliyaları*, İstanbul 1958, s.297-305.

Bu anlatılanlara menakıb olarak ekleyebileceğimiz sayısız vesikaya dayanan bilgi ve belgeler bulunmakta; ayrıca Şeyh Şa'ban-i Veli hazretleri adına her sene Evliyalar Haftası düzenlenip program yapılmakta ve Ahmet Özhan gibi sanatçılar gelip ekipleriyle programda ilahiler okuyarak daha sonra karizması yüksek diğer velilerin kabirleri de ziyaret edilip pilav ve ayran yenilmekte; halk da bu toplantı ve panellere iştirak etmektedir. Yağmur duası ve diğer dualar için herkes buraya gelmekte olup ayrıca Halveti tarikatının dışarıdaki müntesipleri her sene Mayıs ayında ziyarete gelip birkaç gün kalarak veya günü bir dönerek ziyaret etmektedirler. Daha detaylı bilgi için dipnotta verdiğimiz kaynaklar bir ipuçtu verecek niteliktedirler. Halk bu zattan himmet ve feyiz beklemekte olup devlet adamları dahi ziyaret gerçekleştirmektedirler. kendisine dışarıda daha fazla rağbet gösterilmektedir. bizim şahit olduğumuz bir olayı zikretmek isteriz. İstanbul'da Avrupa yakasında Beyazıt'da Köşehan denilen handa takke, tesbih satan yaşlı ve dini kitapları eski el yazması mutba baskısı olanları toplayan, Seyyid Abdülhakim Arvasi(k.s.) hazretlerinin müntesibi olan Mustafa Durmuş Efendi halen hayattadırlar ki evlerine gittiğimizde bize beyaz ibrişimden dokunmuş bir cübbe getirdiler ve bunun Şeyh Şa'ban-i Veli(k.s.) hazretlerine ait olduğunu söylediler. Bu cübbe 1950'lerde müzayede usulü ile satılmış eski görünümlü olarak Ankaralı bir kitapçı tarafından belgesiyle satın alınmıştır. Sonra takkeci Hacı Efendi'ye getirip teslim edilmiş ve 30 liraya verilmiş. Ben tezimin bu bölümünü yazdığım gün kendileriyle bu cübbeyi konuştum, aynen anlattılar. O cübbeyi halen evde sakladıklarını, temizletip güzelce bir yere koyup hatıra olarak beklettiklerini söylediler. Bu da bize Şeyh Şa'ban-i Veli hazretlerinin sevgisinin ve karizmasının devam ettiğini göstermekte olup geniş çalışmalar yapılarak insanlığın istifadesine daha fazla şekillerde sunulması gerekmektedir. Araştırmamızın amacını aştığı için daha fazla detaya girmek istemiyor, diğer bir karizmatik şahsiyet olan Benli Sultan maruf ve meşhur hazretlerini tanıtmaya çalışalım.

(2)-Benli Sultan ve Külliyesi

Külliye Kastamonu'ya 27 km uzaklıkta Ilgaz Dağı'nın eteğinde, Ahlat Köyü'nün Benli Sultan mahallesindedir. Cami, mutfak, misafirhane ve türbeden müteşekkildir. Benli Sultan ocağında bir huzur hissetmeyen yok gibidir. 1512-1520 tarihleri arasında külliye yapılmıştır. Yavuz Sultan Selim Han döneminde ve

muhtemelen onun emriyle yapılmıştır. Bir yangın geçirmiş, sonra Şeyh Şani Efendi, daha sonra da Şeyh Nureddin Efendi tarafından tamir gören külliye, 1994'te Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir.

Türbesinde sekiz ve ön tarafta üç olmak üzere onbir sanduka vardır. Kible tarafında en başta bulunan sanduka Bayrami şeyhi Mehmet Muhiddin Efendi'ye aittir. Yanağında büyüdüğü bir ben bulunduğu için Benli Sultan lakabıyla meşhurdur. Doğum yeri hakkında kesin bilgi yoktur. Tosya'dan, Sivas'tan veya aynı köyden ya da bir başka köyden buraya yerleştiğini söyleyenler de vardır. 900/1500 yılları başında buraya gelerek II. Bayezid, Yavuz sultan Selim dönemleri ile kanuni'nin saltanat yılları başına kadar yaşadığı söylenmektedir. Hz. Pir Şeyh Şa'ban-ı Veli döneminde yaşamış ve yakın münasebet kurmuştur. Halkın dini ve tasavvufi açıdan eğitilmesine çok büyük katkıları olmuş, Kanuni döneminin meşhur vaizlerinden Kastamonulu Şeyh Muharrem Efendi müridlerinden biridir.

Rivayete göre Muhyiddin efendi buraya geldiği zaman şimdiki türbenin güneydoğu köşesindeki dairenin başında bulunan büyük bir ağacın kavuğunda riyazata çekilmiş; esasında toprağa vurarak asa suyu denilen bugünkü suyu çıkarmıştır. Bu su çeşitli cilt hastalıklarına şifadır. Son zamanlarda beton bir çeşme ve hamam yapılmıştır. Lezzetli ve çok soğuk bir sudur. Daha sonra riyazetini burada tamamlayan Muhyiddin Efendi zaviyesini kurup Bayrami tarikatı üzere tenvir ve irşada başlamıştır. Çocuğu olmayanlar ve cilt hastalıklarına müptela olanlar burayı ziyaret etmekte, manevi sıkıntılara derman bulunmaktadır. Günümüzde ziyaret trafiği artarak devam etmekte, adeta karizması yeniden irtifa kazanmaktadır. Şakaik-i Numaniye'de bu zattan bahsedilirken "Namus-u Ekber ve tâvus-u ahdar gibi mele-i alada mekan bulur idi. Erbab-ı kulub ve ashab-ı mükâşefeden idi. Sırlara, hafızalara ve gözlere vâkıf idi." diye övmektedir. Ballıkzade Mahir Efendi* türbeyi ziyareti esnasında şu şiiri söyleyip yazdırmıştır:

"Bu dergah-ı muallâ Kabe-i erbab-ı irfandır "Asa suyu ferevandır ona yok gerçi söz amma
Olanlar bende elbet mazhar-ı altaf-ı sübhandır" Anı icra edenbu kutb-i alem Benli Sultandır"

"Bu ali zirve-i ilgaz o Sultan-ı keremkârın "Sakin etme tereddüt feyz-i imdadında ey zâir
Uluvv-i kadimi temsil eder gayeki bir handır" Büyük küçük ânâ halkı vilayet cümle kurbandır"

* Bu zat büyük alim bir şahsiyettir. Tezimizde son dönemin en büyük karizmatik şahsiyeti olan Mehmet Feyzi Efendi hazretleri Ballıkzade'den çok bahsederlerdi ki biz de bu zat ile ilgili övgüleri bizzat kulağımızla duyduk.

Şeyh Şa'ban-ı Veli'den 5-6 yıl önce vefat etmiştir.** bu şiire baktığımızda bu zatın kutup olduğu diğer ulema ve veliler tarafından bahsedilmekte ve ziyaretgah olarak türbesi ziyaret edilip asa suyundan farklı hastalıklara şifa niyetiyle istifade edilmektedir. Günümüzde Evliyalar Haftası münasebetiyle yapılan törenlerde buralara gidilip pilav yenilmekte ve araştırmamızın baş tarafında da anlattığımız ağaç kültünün farklı tezahürü olan bir ağacın altından geçilmektedir. Karizması giderek artmakta ve Kastamonu köylerinden buraya kurbanlar getirilip kesilmekte olup ziyaretçiler-müdavim bir şekilde gelmektedirler. Fakat tarikatına bağlanan olmamakla beraber büyük velilerden biri kabul edilip hakkında menkıbeler anlatılmaktadır. Biz menkıbeleri başka araştırmacılara bırakıp karizmatik bir şahsiyet olduğunu bildirerek, tarikat bazında bağlıları olmasa da halk tarafından çok sevilen bir zat ve aynı ihtiyaçlar doğrultusunda sürekli ziyaret edilen bir yer olduğunu belirtir, ününün Kastamonu dışına da çıkmış olduğunu belirtiriz. Eskiden bu türbeye çocuğu olmayanlar da gider, kusa kuşatılır ve bir-iki gün kalırlar, kurban keserlerdi. Şimdi de buna benzer durumlar mevcuttur.*

Bunlarla ilgili çok menkıbeler, tarihçesiyle ilgili belgeler araştırılıp bulunmalı kanaatini taşımaktayız. Çünkü Kastamonu'da Hz. Pir'den sonra toplu ziyaretler, devlet erkanınca yapılan kutlamalarda ziyaretler ve basın-yayın kanalıyla bahisler en fazla bu zat hakkında yapılıyor. Biz bunları belirtip araştırmamızın sınırlarını açmadan bir menkıbe ile meseleyi bağlayıp detaylı bilgiler için gerekli kaynak ve yaşayan halktan toplanılacak bilgilere ilgilileri sevk ediyoruz.

Şeyh Şa'ban-ı Veli hazretleriyle aralarında geçen bir menkıbe anlatılmaktadır. Şa'ban-ı Veli hazretleri bir gün dervişleriyle Ilgaz Dağı'ndaki meşhur Benli Sultan'ı ziyarete gider. Buçuk Çayı denen yere gelince Hz. Pir attan iner, dervişlerine taş getirmelerini söyler. Bir mezar çevirip dua ederler. Sebebi sorulunca der ki: "Bu semtlerden birinde Allah dostlarından biri ahirete irtihal etti, ona işarettir. Çok üzüldü. Çok mübarek bir insandı. Vefat ettiği zaman namazını kılıp mezarına o indirse derdim, kısmet değilmiş" dedi. Benli Sultan ve Şa'ban Efendi gidip Osman Fakih'in namazını kıldılar ve definde hazır bulundular. Şa'ban-ı Veli'nin Benli Sultan'a gelirken çevirdiği mezar işte bu Osman Fakih içindi.** işte bu zat Kastamonu'nun merkez köylerinden birinde yatmakta, türbesi her geçen gün artarak ziyaretçi akınına uğrayıp karizmatik şahsiyeti gün be gün artmaktadır.

** Çiftçi, *a.g.e.*, s.50-52.

* Benli Sultanla ilgili vakıf eserleri için Vakfiyelere bakılması gerekmektedir. Ayrıca şahsiyeti ile ilgili bilgiler için bkz. Demirci, *a.g.e.*, s.71-72.

(3)-Mehmet Feyzi Efendi

Kastamonu’da en çok ziyaretçi akınına uğrayan, sağlığında da tarikat bağlıları gibi değil de adeta Peygamber(a.s.)’a gelenler misali ziyaretçileri olan, son dönemde Kastamonu evliyalari içinde karizmatik bir yer edinen, türbesinin üstü açık olup ziyaretçilerinde bir tarikat birlikteliğinden ziyade sözleri, tavırları ve sükutunu şiar edinip, üslup ve düsturlarını benimseyenlerce sevgi, muhabbet, uhuvvet beraberliği oluşturulmasına vesile olup bu manada vefatından sonra da meşrebi doğrultusunda manevi bütünleşme sağlanan bir velidir. 28 Mart 1912’de Ramazan ayında dünyaya gelmiştir. Babası İzzet Efendi, annesi Hafıza Aişe hanımdır. Yaşitları oyun oynarken kendileri okuma-yazma ile meşgul olmuşlar, hocalarını giyim kuşamda taklit etmekten hoşlanmışlardır. Zamanın uleması kendilerinin bu tavrına “Bu çocuk muhibbi ulemadır” demişlerdir. O zamanın Bayraklı Medresesi müderrislerinden Hafız Osman Efendi, O’nun “Veli” olduğunu söylemiştir. Yaracı adlı mektepte altı sene okuyarak ilk tahsilini tamamlamıştır. Altı yaşından itibaren Sinan Bey Camii İmamı ve Nasrullah Camii hatibi Kurra Hafız Ömer Aküz Efendiden Kur’an hıfzını ikmal etmiştir. İlm-i irtifayı öğrenip, mukaddime-i Cezeriyye ve Tecvid-i Edâiyyeyi de bu zattan okumuştur. Hafız Tevfik Efendiden kıraat-ı sebayı, Hafız Abdurrahman Efendiden sarf-nahiv ve Fıkıhtan Halebi’yi, Hoca Kamil Efendiden Mülteka’yı, âdabtan Şir’atü’l-İslâm’ı, akaidden Fıkhu’l-Ekber’i okumuştur. Askerliğini İstanbul’da 1935-1937 senelerinde yapmış, askerde de Cumartesi evci çıkıp, Pazar günü Nevşehirli Hacı Atayrullah Efendiden Tefsir-i Alusi’yi okumuştur. Fatih’te Hüsrev Hoca’dan Buhari-i Şerif, ikindiden sonra Beyazıt’ta Seyyid Abdülhakim Arvasi hazretlerinin Fahrüddin Razi Tefsir-i Kebir’inden verdiği dersi dinlemeye giderdi. Asker dönüşü Bediüzzaman Said Nursi ile görüşmüş, tanışıp onun hususi hizmetinde bulunup kendilerinden kelam, İslâm felsefesi, mantık okumuşlardır. 1943’te dokuz ay Denizli hapishanesinde, 1948’te on ay Afyon*** hapishanesinde kalmışlar, sonuçta beraat etmişlerdir. Üç defa hac etmişlerdir, 1966-1970, 1976’da olmak üzere ve 1983’te kısmi felç geçirmişler, sonra Peygamberimizden şefaât dileyerek şifa bulmuşlardır.**** 1989’da 4 Martta vefat etmişlerdir.³³⁴

** Yazar, a.g.e., s.32.

*** Ben ziyaretlerine gittiğimde bir gün Afyonlu bir şahıs gelmişti ki “Hemşehriyiz, Afyon hapishanesinde on ay kaldık” buyurup hatıralarını anlatmışlardı.

**** Ben 1985’lerde tanıştığım zaman felçsiz halini gördüm ki şifa bulduklarını ve Peygamberimizin şefaatiyle olduğunu anlatırlardı.

Hayatıyla ilgili çok şeyler söylenebilir ki günümüz alimi ve veli bir zattır. Karizması her tarafa yayılmış olup cenazesi çok kalabalık idi. Yirmi bin kişi bulunduğu o günün basınında yazmaktaydı. Sözlerinden buraya alarak karizmasını ve etrafında birlikteliğe sebep olacak manevi bütünlüğü görmeye çalışıp tezimin amacını yansıttığını gösterelim.

“Ne Cebre koyalım, ne itizale dalalım, ehl-i sünnette kalalım.”

“Müsbet düşünelim, müsbet söyleyelim, müsbet hareket edelim.”

“Men amene bi’l-kader, fekad amine mine’l-keder” deyip “Lev” i “Leyla”yı bırakalım.”

“Habâset çoğalınca, salihlerin duası da makbul olmaz.”³³⁵

“Mesâil-i diniyyenin, usulen olsun, furuen olsun, hepimizin derin hüccetleri, bürhanları ve parlak felsefeleri vardır. Basit gösterenler yanılıyorlar.”³³⁶

“Rızk-ı sûride kanaat güzeldir. Fakat rızk-ı manevide kanaat güzel değildir, çirkindir.”³³⁷

Üstada hizmetlerini şöyle anlatıyorlar: Yoğurda ezilerek katılan şekerle yapılan yemeği ilk yemek olarak üstadın yanında üstadın ikramı olarak yemişler ve tadını yaşlılıklarında da unutamadıklarını açıklamışlardır. Açıkmaslak tarafına dinlenmeye giderken de ders okumuşlar ve üstadın atının yularından çekerek götürürken diğer eliyle kitap okumuşlardır. Üstadın tırnaklarını kestiğini, kuluncunu ovduğunu anlatmışlardır.³³⁸

“Biz bu aleme, kesb-i marifet; ahlak-ı hasene iktisabı ve ihlasla ubdiyyet için geldik”

Her şeyin bir güzel tarafını görürler ve şöyle derdi: “İnsan her şeyin, güzel ve iyi tarafını görmeye çalışmalı, mümkün olduğu kadar kusur görmemeli, takdir etmelidir.”

“Allahım! Muhammed(a.s.) ümmetini îslah eyle.”

“Allahım! Muhammed(a.s.) ümmetine merhamet buyur.”

“Allahım! Muhammed(a.s.) ümmetinden sıkıntıları gider.”

“Allahım! Muhammed(a.s.) ümmetinin tüm günahlarını bağışla.”³³⁹

“Muhafazakarlığın onda dokuzu Türk milletine verilmiştir. Onda biri de başka milletlere verilmiştir. Ecdadımız bu yolda çok gayret göstermişlerdir. İslâmiyet’i kabul

³³⁴ Özdağ, a.g.e., I, Giriş bölümü.

³³⁵ Özdağ, a.g.e., I, s.27-160.

³³⁶ Özdağ, a.g.e., III, s.11.

³³⁷ Özdağ, a.g.e., IV, s.166.

³³⁸ Özdağ, a.g.e., V, s.259-267.

edişleri zorla olmadı....” “...Yavuz Sultan Selim, İslâmiyet’e üstün hizmetleri olan bir Türk sultanı idi. İslâm dinine zararı dokunan, fitne çıkaran şiileri ve başka fitnecileri dağıtmıştır. Onun zamanında İslâmiyet, çok ilerlemiştir.”

“Üç şeye uymak lazım: Allah ve Resulünü her şeyden çok sevmeli; Her şeyi Allah rızası için yapmalı, ihlaslı olmalı; Cenab-ı Hakk’ın yasakladığı işlerden çok sakınmalı.”

“Farzdan evvel farz, ilimdir. Farz içinde farz ihlastır.”

“Şeyh Şerefeddin hazretleri Kastamonu’ya teşriflerinde onyed bin evliya yattığını söylemiş. İhtimal bu keşfe dayanır.”

“Ezan huzura davettir, kamet huzura girmeye izindir.”

“Camilerin imarı, ibadetle, zikirle, ilim talim etmekle olur.”

“Camiye gidip imamın işine de, müezzinin işine de, kayyimin işine de karışılmaz.”

“İnsan fezailden neye erişirse edeple erişir.”

“Üstaddan hatıra olarak kendisinde saç, alt ön dişi ve kalemi vardı.”

“İmam-ı Şa’rani’nin emsali gelmedi. Kutbu Şarani’nin birçok eseri vardır. Fıkha dair, “Mizanü’l-Kübra” isimle eseri çok kıymetlidir.”

“Şimdiki gibi gözümün önünde, anarşi mevzuunda Denizli mahkemesinde üstad şöyle diyordu: “Siz bu milletin dinle olan rabıalarını, bağlarını çözmeyiniz; şayet bu milletin dinle olan bağları çözülürse, o zaman anarşi olur.” O zaman “anarşi neymiş, bu millet anarşist olmaz” diyenler şimdiki hali görsünler.”

“Hamîyet-i diniye, hamîyet-i milliye, sadakat-ı vatanıyye, bunlar birbirlerini takviye etmelidirler. O zaman halledilmeyecek bir mesele yoktur.”³⁴⁰

Feyzi Efendi Bediuzzaman’ın sekiz sene hizmetinde bulunmuş ve alim-fazıl bir şahsiyetti. Her kesimden insanlar onu ziyaret ederler ve yaşadığı dönemde sohbetleriyle ilim, irfan ve feyiz dağıttı. O zatı anlamak için dipnotta kaynak olarak verdiğimiz Musa Özdağ(ki bizim de İ.H.L.’sinden hocamızdır) eserlere, Rafet Küllüoğlu’nun eserine bakmalıdır. Ayrıca “Karanlıktan Aydınlığa” ismiyle çıkan menakıb-ı Mehmet Feyzi’yi diyebileceğimiz kitabı da kayda değerdir. Bu kitapta Feyzi Efendi’yi ziyaret edenlerin hatıraları bulunmaktadır. Ben de 1984’ten itibaren yaptığım ziyaretlerde sohbetleri defterime not tutup sakladım ve bu kitaba beni hatıralarım da alınmıştır. Diğer ciltleri de hatıralar toplandıkça çıkarılacaktır. Feyzi Eendi’yi derinliğine anlamak isteyenler bu

³³⁹ Özdağ, a.g.e., VI, s.17-49.

eserlere başvurabilirler. Araştırmamızın amacına yönelik M. Feyzi Efendi'nin etkilerine bakacak olursak yeni bir yapılanma, kastamonu hakkında Feyzi Efendi'nin sözleri ve sevgisi etrafında bütünleşme, talebelerini dinleme, onun sözleriyle süslenerek yazılan kitapları okuma, Cuma ve Pazar günleri özel ziyaretlerde bulunma gibi etkileriyle beraber seni-i devriyesinde Prof. ve Doç. ve Dr. ların misafir konuşmacı olarak katıldıkları paneller düzenleme, halka bu şekil tanıtma, sinevizyon gösterileri, resimli dosya ve kaset dağıtma gibi etkinlikler yapılmakta olup vefatından sonra gün geçtikçe kastamonu halkı üzerinde ve diğer illerden hatta ülkelerden nâm ve nüfuzunu duyanlar üzerinde karizmatik şahsiyetini yükselttiği görülmektedir. Hele hele Türk milletini sevmesi, Hanefi mezhebi ve ehl-i sünnete nusret yapılmasını istemesi karizmasını daha da yükselteceğe benzemektedir. Biz şefaât ve himmetlerini dileyerek Allah kendilerine rahmet etsin deyip daha detaylı öğrenmek veya araştırma yapmak isteyenleri, Risale-i Nur Külliyyatı ile aşağıda zikrettiğim kaynaklara, ayrıca hayatta olan kişilerin canlı hatıralarına sevk ederek bir menkıbel ile M. Feyzi Efendi hazretlerinin bahsini burada bitireceğiz.

Anlatan: Vedat Kader. “1979 senesi yaz mevsiminde efendi hazretlerine yaptığımız bir ziyarette onu, Ali Ulvi Kurucu Bey’in damadı Dr. Hayreddin Bulut Beyle sohbet yaparken bulduk. Dr. Hayreddin Bulut Efendiyi İstanbul’a davet ettiler. “İstanbul’da ne yapayım?” deyince Hayreddin bey: “İstanbul’a hiç mi gelmeyeceksiniz?” dediler. Efendi: “Geleceğim, geleceğim” deyince Hayreddin Bulut “Ne zaman geleceksiniz?” diye sordu. Efendi: “Ayasofyanın açılışında geleceğim” deyince Hayreddin Bey “Bu gelişiniz maddi mi olacak, yoksa manevi mi olacak?” dedi. “Sen orasını karıştırma” diye cevap verdiler.*

“1978 senesi, yaz mevsiminde bir ikindiden sonra Hoca Efendi’yi ziyaret etmiştik. O gün sohbet çok derindi ve biz o sohbetin tesiriyle mest olmuş bir vaziyette idik. O arada kapı çalındı ve içeriye Kastamonu’da oturan karışık fikirli birisi girdi. O zat içeri girince, ben “eyvah, şimdi sohbetin, dersin özelliği bozulacak” diye endişe ettim. Fakat Efendi hazretleri derse devam ettiler ve bize hitap ederek “Kardeşim, biz yılanı tanırız, onu elimize alır ve tesirsiz hale getiririz. Senin endişe etmene lüzum yoktur.” dediler.”*

³⁴⁰ Bu yazılan sözler için bkz. Küllüoğlu, a.g.e., s.64-204.

* Şaban Kaya, *Karanlıktan Aydınlığa*, Hamle Yayınları, İstanbul 1996, s.332.

* Kalaycı, a.g.e., s.328.

Dr. Ahmet Zafer Ergün anlatıyor: “Feyzi Efendi hastaneden çıkınca o Cuma namazına gitmeyiveriniz” dedim. O da gitmemiş. Biz birgün sunta fabrikasının camisine namaza gittik. Yanımızda doçentler, müfettişler de vardı. Camide hoca, konuşmasında doktorlara çattı, doktorların hastalarına ilaç yerine içki verdiğinden, karılarının başlarının açık olduğundan vs verdi veriştirdi. Ben hop oturup, hop kalktım. Namazımız bitti, ama gel sen bana sor. Namaz biter bitmez taksime bindim, hemen hemen Hoca Efendinin evine geldik. Beni yatağının yanına oturttu ve “Seni öfkeli görüyorum. Ferah ol. O hocalar ne karışıyor doktorların ilacına, karısına. Doktorlar öyle şeyler yapmazlar” diye beni teselli edince herkes şaşırıp kaldı. Çünkü bu olayı ona kimsenin bildirmesine imkan yoktu, biz hemen namazı müteakip en seri bir şekilde Hoca Efendiye gelmiştik.*

İşte bunlar gibi onlarca menakıb bulunmakta ve toplum üzerinde etkileri gün geçtikçe artarak devam etmektedir. Bu tür kitapların ve Kastamonu halkının son zamanlardaki sosyal yapısının da etkisi bulunmaktadır.

E-SOSYAL YAPI VE SOSYAL DEĞİŞMEDE TÜRBE VE YATIR OLGUSUNUN ROLÜ

1-Sosyal Yapı

Sosyal yapı unsurlarının mekanik bir bütünlüğüdür. Bir grup oluşturan insanların rol, statü, yetki ve sorumluluklarının yan yana ve üstüsteliğinden meydana gelen bütünü ifade eder.

Bir bütünün çeşitli parçalarının kendi içinde düzenleniş biçimi veya bir bütün tutarlılığını ve kendine özgünlüğünü kazandıran düzen de denilebilir.

Yine çeşitli unsurları birbirine bağlı teşkilatlanmış geniş bütün diye de tarif edilir. Sosyologlar bu konuda ortak bir görüşte değildirler. Genel olarak bir “sistem özelliği gösteren oluşuma” yapı denir. Sistem ise bu yapının parçalarıdır. Şayet sosyal yapıyı bir sosyal sistem olarak ele alırsak onun parçaları sosyal sistem(alt tabaka, orta tabaka, üst tabaka) sosyal Grup, statü, rol, norm olarak karşımıza çıkmaktadır. Amaç Alman sosyolog rene Köniy’e göre bir toplumun veya sosyal grubun iç yapısını

* Kalaycı, a.g.e, s.240.

bulunduğu ortamda belirlemek ve sosyal grup içindeki sosyal bağların objektif olarak tanınmasını sağlamaktır.

Ginsberg de sosyal yapıyı toplumu oluşturan temel sosyal grupların ve kurumların meydana getirdiği kompleks olarak tarif ederken sosyal yapının en küçük birimini sosyal rol ve sosyal statüden başlatan sosyologlar bulunmakta, bazıları da(T.Parsons ve K. Meston gibi) sosyal yapıyı bir “sosyo-kültürel sistem” olarak görmektedir. Bu bakış açısı da sosyo-sistemin parçaları arasındaki bütünlüğü ifade etmekte, sosyal etkileşimlerden başlamak üzere sosyal münasebetleri, rol ve statüleri, kurumları, kültür, normları ve diğer sistemleri fonksiyonel bir bütünlük oluşturmaktadır. Yine Mübeccel Kıray’a göre, doğal kaynaklar, teknoloji, nüfus, sosyal organizasyon ve bunların etkileşiminden doğan değerler bu yapıyı meydana getirmektedir.³⁴¹

Amiran K. Bilgiseven’e göre sosyal yapı ve onu tetkik edebilmenin yolu “evvela grup hayatı ile karşılıklı tesir münasebetleri ola fiziki çevre şartlarını ve grup azalarını bir arada tutan kültürel çevrenin özelliklerini, bundan sonra münasebet halinde bulunan fertlerin sosyal mevki ve rollerini ve nihayet münasebetlerin organize ediliş şeklini tayin eden teşkilatlanma tarzlarını etüd edebilmektedir.” Bu minval üzere sosyal bünye “cemiyetin(hem büyük bir grup olarak hem de tali gruplar bakımından) karakteristik vasıflarını grupların birbirleriyle ve fertlerin grup içinde ve dışında birbirleriyle ve gruplarla olan münasebetlerini ve bu münasebetleri nizamlayan organizasyon tiplerini ve bununla ilgili olarak ortaya çıkan grup hayatının fiziki çevre şartları ile de karşılıklı tesir ilişkilerini gösteren şekillenmeleri ifade eder.³⁴² Persons’a göre aktörlerin sosyal etkileşimlerinin, örüntülenmiş sistemidir. Davranışı yönlendiren karşılıklı ilişkili roller, birliktelikler, normlar ve değerlerin kümesidir. Normatif kültürün örgütlenmiş ve istikrar gösteren bir örüntüsüdür.³⁴³ Toplumsal yapı diye de nitelendirilen bu kavram herkesin üzerinde anlaştığı belirgin bir sonuç vermemiştir. “Kişi kişiye olan toplumsal ilişkilerinin tümü sosyal yapının bir kısmıdır. Sullivan der ki: Geçmişini inkar etmek kendi gücümüzü inkar etmektir. Geçmiş toplumsal kimliğimizin yansımasıdır. Bizim varlık duygumuzu güçlendirir”. Toplumsal yapı incelenirken, belirli insanları bir araya getiren mevcut ilişkilere bakılmalıdır. Toplumsal yapıyı yalnızca istikrarlı(kalıcı), devamlı bir örgütlü ilişkiler olarak ele almak gerektiğini öne sürenler de bulunmuştur. Bazıları toplumsal yapıyı topluma ait rollerin bileşkesi kabul etmektedir. Toplumun

³⁴¹ Sosyal yapı, Sosyal Sistem ve Unsurlarının farklı tarifleri ve sosyologların bu sahadaki çeşitli görüşlerinin toplam bilgisi için bkz. Arslantürk-Amman, *a.g.e.*, s.209-242.

³⁴² Bilgiseven, *Genel Sosyoloji*, s.99.

fonksiyonel(işlevsel) ön gereklikleri bulunmakta ve toplumsal yapıyı meydana getiren temel ögeler olarak nitelerecek gereklikler şöyle sıralanmaktadır:

◆Haberleşme sistemi

◆Yeni kuşakların sosyalizasyonu(toplumsallaşması) için aile ve eğitim dahil olmak üzere birtakım toplumsal ortamlarda düzenlemeler

◆Üretim ve dağıtımla ilgili ekonomik sistem

◆Otorite sistemi ve iktidarın bölüşümüyle ilgili sistem

◆Değişik ayin, tören, evlilik, ölüm vb. şeyler ki topluma değerlilik kazandırır.

Kavramların tanımında ortaya çıkan görüş ayrılıklarına rağmen sosyolog ve antropologlar topluma ait süreçteki önemli ögelere dikkat çekmek suretiyle bazı esaslar üzerinde birleşmişlerdir.

◆Sosyal yapı, hayat unsurlarının birbirlerine bağlandığı düzenlemeleri, yani parçaların bütünle olan düzenli ilişkilerini içermelidir.

◆Üst üste gelecek yapıda olmalı, yani karmaşıklığın değişen düzenleme biçimleri olarak görülmeli.

Özet olarak şu ki; toplumsal yapı kavramı “toplumu oluşturan başlıca öğeleri bunların toplum bütünü içindeki yerlerini ve aralarındaki ilişkileri, işleyişlerindeki düzenliliği” anlatmaktadır.³⁴⁴

a)Sosyal yapıda cemaat ve cemiyet

Bu iki kavram günümüzde de yaygın olarak kullanılmaktadır. Ferdinand Tönnies tarafından 1837’de yazılmış olan “Cemaat ve Cemiyet” isimli eserle sosyolojiye kazandırılmıştır. Organik bir iradeye sahip olan fertlerin birleşmesidir. Aynı kandan olma gibi bir tabiat kuvvetinden de kaynaklanır. Cemiyet içinde olan, büyük bir şehirde yaşadığı halde, bütün ilgileri küçük bir gruba ait olan kimselerde klasik anlamda cemaat üyelerinin özelliklerine benzer ilişkiler içerisinde olabilmektedirler. “Cemiyet içinde cemaat oluşması” diye tanımlanabilen bu olguya “cemaatleşme” adı verilmektedir.³⁴⁵ Araştırmamızda yatırılgusu incelenirken bu tür cemaatlere rastlamaktayız. Tarihi seyir içinde varlıklarını göstermişler, ama durumları kesilmiş, ya da giderek güçlenmekte olan cemaatleşmelere rastlamaktayız ki bunlar bir tür bütünleşme teşkil etmekte ve sosyal yapıyı oluşturan unsurlar arasına girmektedirler.

³⁴³ Kızılcılık, a.g.e., s.431.

³⁴⁴ Doğan, a.g.e., s.131-134.

³⁴⁵ Arslantürk, a.g.e., s.215.

Sosyal cemiyeti ve sosyal grubu geçmiş bölümlerde tanımladığımız için aynı zamanda araştırmamız açısından çok uzun ve sıkıcı olacağı açısından tariflerine girmedik.

2-Sosyal Bütünleşme

Cemiyette küçük cemaatler, menfaat birlikleri, müesseseler gibi sosyal yapının çeşitli unsurları arasındaki birbirini tamamlayabilme durumuna sosyal bütünleşme denilmektedir. Cemiyette küçük cemaatler, menfaat birlikleri, müesseseler gibi sosyal yapının çeşitli unsurları arasındaki birbirini tamamlayabilme durumuna sosyal bütünleşme denilmektedir. Bütünleşmenin kültür bakımından ifade ettiği manayı kavrayabilmek için sosyal hayattaki davranışlarımızı düşünmekle işe başlamalıyız. İnsanların günlük davranışları çok çeşitlidir. Hatta bir insanın günlük davranışlarında birbirine benzeyen iki hareket dahi bulamayabilir.

Bu davranışlar farklı olmaları hasebiyle, spesifik olmaları sebebiyle cemiyeti teşkil eden bütün fertlerin müşterek davranışları olarak vasıflandırılmaya elverişli değildir. Sosyolojik araştırmalar tekerrür eden davranışların ancak grup hayatını(cemiyet denilen büyük grubun içinde yer alan belirli münasebetleri) aksettirenlere yönelir ve bu türlü hareketlerin bütünü de grubun manevi kültürünü ifade eder. Kültürün bütünleşme bakımından iki özelliği bulunmaktadır:

Grub hayatının ürünü olacak ve öğrenilmiş olacak. Cemiyetlerde örf ve adetler, kanunlar gibi sosyal kontrol sistemlerine göre kristalleşmiş davranış modelleri kabul etmişlerdir. Bu kontrol sistemleri veya vasıtaları hayat oyununun kaideleridir. Cemiyet bütünlük halini muhafaza ederse dağılma ve çözülmeden kurtulur.³⁴⁶

Sosyal yapıda bütünlüğü kazanmak veya bütünleştirme oluşabilmesi için bütünleştirme süreçleri mevcuttur. Bütünleşme sürecinin başlangıç durumunda amaçlar oranında zıtlık da ortaklık da yoktur. Bütünleşme süreçleri vasıtasıyla, daha önce mevcut olmayan amaçlar ile değerlerin birliği meydana getirilir. Sosyalleştirme süreçleri de denilebilir. Sosyalleştirme grupla bütünleşmeyi sağlamak için ferde hedefli ve amaçlı, dış ve iç davranış örneklerinin aktarılmasını sağlayan, belli şahıslar arasındaki bir etkileşim sürecidir. Ferdin bir topluma üyeliği, o toplumun sosyo-kültürel normlarını benimsemesi ile gerçekleşecektir.³⁴⁷

³⁴⁶ Bilgiseven, *Din Sosyolojisi*, s.285-288.

³⁴⁷ Arslantürk-Amman, *a.g.e.*, s.321.

İnsan topluma ait bir varlıktır. O bir yaşamaya zorunludur. Özel anlamda bir grup içinde(aile veya çevre), genelde ise bir toplum içindedir. Doğduğu grup ve çevrenin niteliklerini kazanır. Bunları kendi tercih ve eğilimleri doğrultusunda ayıklayarak benimser. Çevresinden etkilendiği gibi çevresini de etkiler. Topluma ait olma “insanın tecrübelerinin ışığında kişiliğinin doğal yapısı ile yaşadığı toplumun sosyo-kültürel öğelerini hayatı sırasında özümlediği ve insani benliğinin farkına vardığı, bunun yanı sıra anlamlı topluma ait görevlerle yaşamak zorunda olduğu toplûmî çevreye uyumunu sağlayan bir süreçtir.”³⁴⁸ Mesela Ahilik de bir toplumsallaşma sürecidir. Bunlar Anadolu’ya yerleşmiş bulunan Türklerin yaşadıkları her yerde, şehir, kasaba ve köylerde bulunmaktadır. Meslekî birlik teşkil etmişlerdir. Bunlar dinî meslekî karakterlidirler. İnsanlar arasında dayanışma ve yardımlaşmayı sağlamışlardır. Hem meslek edinme, hem de mesleğin özlük ve sosyal haklarına sahip çıkan çok fonksiyonlu bir kuruluştur. Bunu da yeni kuşaklar, iş başında adeta toplumsallaştırmaktadır.³⁴⁹

Ahilik gibi toplumsallaştırma veya cemaatleştirerek cemiyete katma alanında önemli bir rol oynayan teşkilatlardan biri de veli, evliya veya alim, şeyh dediğimiz şahısların etrafında oluşan gruplaşmalar ve bunların toplumun bir parçasını teşkil etmesi görülmektedir. Bu cemaatler de tarikat içinde birbirlerini etkilemekte, ahlakî ve ilmî vasıflar kazanarak toplumun içinde yerini almakta, böylece farklı gruplar olarak çıkıp cemiyet birlikteliğini oluşturmaktadırlar.

Farklı bütünleşme tipleri mevcuttur. Tesadüfî ve zoraki tipler ve ayrıca gerçek bütünleşme tipleri şöyledir.

a-Yersel Bitişiklik

Şayet bir kültürün unsurları durumunda olan gayeler, değerler, fikirler, temayüller, müesseseler ve bunları benimsemiş olan gruplar arasındaki tek birleştirici bağ mekan birliğinden ibaret ise bu kültürün asla bütünleşmemiş olduğu görülmüştür. Cemiyetin büyük bir grup olarak hayatiyetini muhafaza etmesi için şart olan müşterek menfaatler ve gayeler etrafında toplanma durumu mevcut olmadıkça bütünleşmeden bahsetmek imkansızdır. Mesela din, örf, adet, milliyet farklılıkları.³⁵⁰

³⁴⁸ Guy Rocher, *Le Changement Social*, Paris 1968, s.132’den naklen Doğan, *a.g.e.*, s.90.

³⁴⁹ Doğan, *a.g.e.*, s.93.

³⁵⁰ Bilgiseven, *a.g.e.*, s.288.

b-Dış Tesirlerle Bir Araya Gelme

Bbu durumda gerçek bütünleşmeyi ifade etmektedir. Bu tesir “alıştırma” ve “telkin” proseslerinden sonra kültür unsurlarına yabancı bir kültürün değer hükümlerinin tam manasıyla aşılması şeklinde ortaya çıkarsa, yerli kültürün varlığını muhafaza edemeyeceği açıktır. Görünüşte mevcut değer hükümleri ile hakim grup arasında görünüşte mevcut bütünlük manzarasına rağmen hakiki bütünleşme mevcut olmamaktadır. Dış tesir ortadan kalkınca veya zayıflayınca temeldeki değer hükümleri ve bütün kültür unsurları yeniden varlığını belli eder.³⁵¹

c-Fonksiyonel Bütünleşme

Hakiki manada sosyal bütünleşme tiplerinden ilki kültür unsurlarının birer fonksiyon ifa ederek cemiyet mekanizmasını işler hale getirdikleri fonksiyon entegrasyondur. Yine unsurların bir araya geldikleri zaman bir mana ifade ederek bir bütün hüviyetini kazandıkları merkezi bir manaya göre bütünleşmesidir. Hemen her cemiyette bu fonksiyonel(bir birimin içinde yer aldığı bütüne yaptığı etki, katkı, olumlu işlev, olumsuz işlev de denilebilen) entegrasyon gerçekleşmesidir. Merkezi mahiyette(veya kaynaştırıcı mahiyetteki) bir veya birkaç mana(ya da prensip) etrafında meydana gelen bütünleşme ise birçok cemiyetlerde yeterli ölçüde gerçekleştirilmesi nadiren meydana gelen bir entegrasyondur.

Kültür unsurlarının her birinin ayrı birer fonksiyon ifa ederek, cemiyeti işleyen bir bütün haline getirmek üzere bir araya gelmeleri halinde fonksiyona dayanan bütünleşme söz konusudur. Bir otomobilin monte edilmeksizin yan yana bir yere konulmuş parçaları sadece bir(yersel birlik) mekânî birlik teşkil ederken; bunların bir otomobil teşkil edecek tarzda birleştirildikten sonra işleyen fonksiyonel bir bütünü teşkil ettiğini ifade edebiliriz. Fonksiyonel bütünleşme sadece cemiyetteki iş bölümü ile gerçekleşmez. Fonksiyonel bütünleşmeyi tetkik ve tespit metodu, tabii ilimlerdeki sebep-netice münasebetlerini araştırma metoduna benzemektedir.³⁵²

d-Mânâ Etrafında Bütünleşme(Manevi Değerler Etrafında Bütünleşme)

İnanç müesseseleşmeyi de beraberinde getirmektedir. Her menfaat birliği, güttüğü hususi menfaatine göre kendi karakteristik müesseselerine sahiptir. Mesela kilisenin kendi takdis ayinleri, kendi ibadet usulleri, kendi dua kitapları vardır. Aile, evliliğe, yuvaya, aile sofrasına sahiptir. Devletin de temsili hükümet ve teşrii usulleri gibi kendine has müesseseleri vardır. Tabii ki insanın seviyesine göre kavramlar

³⁵¹ Bilgiseven, a.g.e., s.289.

müesseseseleşirken farklı nitelik arz edeceklerdir. Mesela totem, şaman gibi kavramlar cemiyetin kendiliğinden yarattığı müesseseleri ifade eder. Ruhbanlık ve ruhban dejenere edilmiş tek tanrı inancının hakim olduğu toplumda yine cemiyetin ortaya çıkardığı müessese olarak açığa çıkar. Buna karşılık şehitlik, aşk ve tabakalar(saflar) şeklinde ifade edebileceğimiz o türlü kavramlar vardır ki münhasıran tek varlık inancının hakim olduğu kültürlerde kültürün ilahi bir menşeden gelen mesajlarla müesseseseleşmiş olan kısımlarını meydana getirirler. Sosyo-kültürel bütünleşme tiplerinden mana etrafında bütünleşmenin en mükemmel bir bütünleşme tipi olduğunu ifade etmemiz gerekir. Çünkü mana etrafında bütünleşmede, bütünleşmenin maddi olduğu kadar manevi bakımdan da birlik durumu göze çarpmaktadır. Fonksiyonel bakımdan bütünleşmiş bir cemiyette kültürün çeşitli unsurları arasındaki münasebet bir makinenin parçaları arasındaki münasebet kadar sıkıdır. Öyle ki, bu parçalardan herhangi biri kültürel sentezden çıkarıldığı zaman cemiyet mekanizması adeta felce uğrar. Mana etrafında bütünleşmiş cemiyetlerde durum farklıdır. Manalı bütünleşme durumunun göze çarptığı cemiyetlerde çeşitli unsurlar sadece bir fonksiyon icabı değil, fakat daha ziyade ihtiva ettikleri öz karakter itibarıyla birbirlerini tamamlamaktadırlar. Bu bakımdan böyle bir kültürün unsurları parçalanmış notalar gibi dağınık durumda olsalar da, birlikte ifade ettikleri mana bakımından böyle bir müzik parçasında her birinin spesifik yeri belli olan beste bölümleri gibidirler. Veya bir yapının mesela gotik denilen mimari üsluba göre inşa edilmiş bir katedralin parçaları gibidirler ki her parçası belirli bir mana etrafında birbirini tamamlamakta ise, manalı bütünleşme durumundaki cemiyetlerin kültür unsurları da bu şekilde içten sahip oldukları bir veya daha çok vasıf sayesinde bir bütün teşkil etmektedirler. Bir milli ülkü etrafındaki pekişme bunun en güzel misalini teşkil etmektedir.³⁵³

Mesela mana etrafındaki bu bütünleşme Osmanlı yükselme devri Türk-İslâm kültürüne ideal kültür vasfını vermiştir. Çünkü İslâm kültürü tevhid ana fikrine dayalıdır. Bundan dolayı İslâmiyet'in tevhidçi değerlerinin benimsenmesinden doğan manalı bütünleşme(tevhid formüllerinin de ifade ettiği gibi) maddeleri ve maneviyatçı değerlerin hiçbirine ağırlık vermeksizin onların ideal sentezini ortaya koymaktadır. Yine Osmanlı da manevi kültür olarak tasavvuf da bulunmuştur. Yatır olgusu direk tasavvufu alakalandırması hasebiyle Osmanlıdaki bu bütünleşmeye bakıp Kastamonu'da olup olmadığını araştıralım. Ziraat, sanayi, aile ve maliye gibi

³⁵² Bilgiseven, *a.g.e.*, s.289-293.

müesseselerde maneviyat etrafında bütünleşme olmuştur. Bu bütünleştirici, prensipler veya cemaatleşme ruhunun verilmesi dolayısıyla tevhid hedefine koşma anlayışı tarikatlarda verilmekte, tasavvuf erbabı tarafından Kur'an'ın yorumlanıp bütünleştirici prensipler içerir hale gelmesini sağlamaktadır.³⁵⁴

Kastamonu yatırırlarını ziyaret edenler veya onların varlıklarını, menkıbelerini, yattıkları yerlerini, hele hele tarikatlarını, sözlerini, şiirlerini, nasihatlerini bilen, okuyan veya bizzat son dönemde yaşayanlarının ziyaret edip dinleyenler, bu zatlarla ilgili seminer, sempozyum, panel ve kutlama haftalarına katılanlar, onların fikirlerinden etkilenip tavsiye ettikleri İslâm kardeşliği, vatan, millet sevgisi, dostluk ve yüksek ahlakî değerler etrafında birliktelik oluşturacak fikirler elde edip bu meyanda fiiller işleyerek bütünleşmeye katkıda bulundukları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla cemaatler, tarikatlar ve yatır olgusu yüzeysel de olsa bir birliktelik oluşturmaktadır.

Bunu anlattıktan sonra Bilgiseven'in tasavvuftaki manevi bütünleştirmeye yönelik izahlarına bakacak olursak şunları söylemektedir:

“Kur'an'ın tasavvuf erbabınca yorumlanan bu değer hükümleri maddî vasıtaları mana tatminlerine ulaşmak için kullanılması zaruri vasıtalar olarak belirtir. Mevlana gibi, Yunus gibi mutasavvıfların getirdiği yorumlar, yıkılmakta olan Selçuk cemiyetinin sosyo-kültürel yapısından ziyade Osmanlı cemiyetinin yükseliş halindeki kültüründe en doğru akisleri yaratabilmiştir.”³⁵⁵

Mevlana gibi Kastamonu'da Şeyh Şa'ban-ı Veliler, Ahmed Siyahî, S. Ahmed Hicabî, Müfessir Alaaddin, Abdülfettah-ı Veliler ve diğerleri de bütünleşmeyi sağlarken bulundukları dönemlerde büyük etkileşimlere sebep olup karizmalarının insanları birlikteliğe sevk etmişler ve bir kısmı bu nüfuz ve otoritesini öldükten sonra kaybederken, bir kısmı gittikçe canlandırarak muhafaza edip toplumu halen belli bir mana etrafında beraberce tutabilmektedir.

Mesela Mevlana'ya göre hayat insanın manen yükselmesi için bir vasıttadır. Maddeyi vasıta olarak kullanılmalıdır. Nihai gaye çıkınlanmış değil, fakat hayır yolunda harcanmış servete sahip olabilmektir. Tasavvuf akımı her zaman bir orta sınıflaşmaya yol açmıştır. Bir birliktelik oluşturmuştur.³⁵⁶

Kastamonu'da Şeyh Şa'ban-ı Veli hazretlerinde her türlü şariat hükümlerine uyarken, mürşid-i kamil olması hasebiyle ünü dört bir tarafa yayılmış Osmanlı ülkesinin

³⁵³ Bilgiseven, *a.g.e.*, s.293.

³⁵⁴ Bilgiseven, *Din Sosyolojisi*, s.451-460.

³⁵⁵ Bilgiseven, *a.g.e.*, s.451-460.

her bir tarafına halifeler göndermiş, üç yüz altmış zata hilafet duası etmiş, “Üç yüzü bana yetti, altmışı Hakk’a yetti; üç yüzüne ben dua ettim, altmışına Sultan-ı Enbiya dua ettiler.” diyerek Hansalar Camiinde halka tefsir ile Kur’an’ı anlatıp, hadislerle vaz u nasihat edip³⁵⁷ kendisini dinletir ve manevi bütünleşmeyi temin edip Osmanlı döneminde göz ardı edilmeyen toplumsal etkisini serdetmiştir.

Tasavvuf ve veliler, tarikatların gerçekten hak yolda olanlarına baktığımız zaman Kur’an ayetleri ve hadislerden çıkarılan hükümleri anladıkları şekilde ve ittiba ettikleri şeyh ve mezheplerin prensipleri doğrultusunda insanlara irşad vazifesini uygulayıp nasihatlerle yönlendirerek belli manevi düşünce prensip ve gayeler etrafında birleşmeye vesile olmuşlardır. Bu sözleri kitaplara dercolunan olduğu gibi³⁵⁸, söz ile aktarılanlar da mevcuttur. Menkıbeler, menakıbnameler buna güzel bir misal teşkil eder. Kastamonu yatırırlarının menkıbe ve eserleri okunduğu zaman bu durum müşahade olunmakta ve halkın nabzının manevi değerler etrafında tutulup bir dava, gaye ve iman çerçevesinde, şeyhin bildirdikleri düsturlar etrafında tutulduğu görülmektedir. Şimdi manevi bütünleşmeyi biraz daha açarak anlatmaya çalışalım. Servetin çıkınlanacak yerde hayır gayelerine harcanması, yükselme devri Osmanlı cemiyetinde vakıf müessesesinin kurulmasını teşvik etmiştir. Böylece bugün amme hizmetleri sayılan sosyal vazifelerin çoğu yükselme devri Osmanlı cemiyetinde vakıflarca ifa olunmuştur. Yollar, köprüler, bayındırlık işleri, kütüphaneler, fakirlere yardım işleri, öğrencilere burs işleri, müderris(profesör)lere aylık işleri ifa edilmiştir. Manevi bütünleşme olmadığı zaman sosyal bozulma, keşmekeş ferdi bozukluklardan, idrak bozukluğundan doğmuştur. Tasavvuf bir zamanlar bütünleşme sağlarken şayet mana etrafında, iyi niyetle bir bütünleşmeye çaba sarfedilmezse bu keşmekeş doğacak demektir. Nitekim bu bozulma sonucunda fertleri tasavvuf tekkelere sığınarak kendini kurtarmaya sevk eder hale dönmüştür.³⁵⁹

Şayet cemaatleşme dene olayı ve dervişlerin halkı etkileyip, kendi etraflarında birliktelik oluşturma durumunu bütünleşme olarak kabul edecek olursak şunları da söyleyebiliriz: Tevhid etrafında birliktelik oluşabilmesi için manevi tatmin de olması gerekmektedir ki mesela Hristiyanlıkta bulmak zordur. İsa’nın hem tanrı, hem de

³⁵⁶ Bilgiseven, *Din Sosyolojisi*, s. 461.

³⁵⁷ Nihal Yazar, *Menakıb-ı Şaban-ı Veli ve Türbename*, s.19.

³⁵⁸ Mehmet Feyzi Efendi, Şeyh Şa’ban-ı Veli, Ahmet Siyahî, müfessir Alaaddin Efendi ve diğerlerinden bazılarının kitapları veya sözleri kitap olarak çıkmıştır, ya da kulaktan kulağa sözlü edebiyat ve menkıbe olarak dolaşmakta, nesillerin bilgilenip hayatlarına uygulanabilecek hale gelmiştir. Uygulayan ve etkilenenler mevcuttur.

³⁵⁹ Bilgiseven, *Din Sosyolojisi*, s. 465.

meryem anadan doğduğunu söylemek bir tutarsızlıktır. İslâm'da bu yoktur. Bunun gibi cemaatleşme diyebileceğimiz manevi bütünleşmenin oluşmasında etkili olan tarikat, yatır veya velilerin de bu tatmini vermeleri gerekmekte, tutarsızlıktan uzak İslâm'ın içinde bir bütünlük oluşturmalıdır.

Tek tanrıya inanma durumu bu tatmini ve sonuçta bu bütünleşmeyi verirken cemaat da kendi içindeki tutarlı söz ve davranışlarla bu tatmini vererek birliktelik sağlayıp Peygamberin ruhünü üstlenen ve bunu mucize bereketi olarak nitelendirilen kerametle gösteren otoriter ve karizmatik şeyhin etrafında bütünleştirmektedir. Cemiyet halinde yaşamak insan için bir tabiat kanunu niteliğini taşımaktadır. Tevhid kanunu cemiyette birliği sağlamaya fitrî bir yol açarken, cemaatleşmeye de fırsat verip tevhide ulaşmada yardımcı olur düşüncesiyle oluşturulmakta ve bu işlem öldükten sonra yatır olgusu haline gelen şeyh, alim veya kutsaliyet verilen zatta devam edip, müntesiplerinin birlikteliğini sağlamaktadır. Tevhid inancına dayalı olan gerçek dinin(İslâm) özü anlaşılıp benimsediği takdirde, din cemiyeti manalı bir hale gelebilir. Tek tanrı inancına varabilen cemiyetler, bu inancı bütün dünyevî müesseselerin siyasetine ışık tutabilecek birleştirici bir temel olarak görür. Din ile, çeşitli dünyevî müesseselerin başarıya ulaştırıcı siyaseti arasında, hatta laik Müslüman ülkelerde bütünleştirici bir bağ bulunur.

Ruhbanlık müessesesi Hristiyanlıkta mevcuttur ve tanrı ile kul arasında aracılık faaliyetini üstlenen bir sınıftır. Bütünleşmeyi sağlar veya katkısı bulunmaktadır. İslâmiyet'te ise ilimler tevhid akidesini ispat faaliyetinde ilerledikçe ilimlerin ön sahası olan(ispata hazır fikirlerin oraya konduğu saha olan)ilim felsefesi ile yakın bir ilişki halinde olmaktadır ve olacaktır. Zaten İslâm'da alimlerin, enbiyanın varisleri olarak göstermiş olması da bu sebeptir.

Cemaat üzerinde geçmiş sayfalarda bahisler açıp anlattık ve müşterek hayatın bütün şartlarını paylaşan insanlardan oluşan kayalı gruptur dedik. Cemaatleşme diye tarif edebileceğimiz küçük gruplar ve bütünleşmeyi sağlayan birlikteliklere bakınca küçük küçük cemaatler kastedilmektedir. Mezheplerden doğan cemaatleşmeler cemiyet içinde belli geniş bir bütünleşmeyi engellerken, kendi bünyesinde kapalı bir birlikteliği sağlamaktadır. Bizim araştırmamız biraz daha farklı bir konum arz eden veli, şeyh etrafında veya yatır etrafında manevi birlikteliği hedeflemektedir. Bu durum sosyolojik açıdan tevhid formülünde ifade edilmekte şariat + hakikat = Tevhid şeklinde izah edilmektedir. İnsanlar hakikate ulaşmak için şeriati yaşarken bir otorite veya karizmanın etrafında belli düşünce, prensip ve görüşler çerçevesinde toplanarak birliktelik

oluşturmaktadırlar. Tarikatların cemaatleşme seyri aslında XVI. asır sonrası Osmanlı sosyal bünyesinde müşahade edilebilecek bir olgudur. Daha önce büyük bir kapalı cemaat özelliği pek görülmemektedir. Fakat yükselme döneminin padişahlarının hemen hemen hepsinin tarikat ulularına bağlı olmaları, tekke ve zaviye açmalarına müsaade ve yardım etmeleri, dervişlerin bu tekke ve zaviyelerde belli zamanlarda toplanarak tarikat ulusunun sözleri ve nasihatleri doğrultusunda hareket etmeleri, bu zaviye veya tekkelerin halka açık bir menfaat birliği olmakla beraber dinî terbiye müessesesi olduğunu ve bu terbiye neticesinde insanlar aynı ahlakî duygularla tavır sergileyerek bir beraberlik oluşturduklarını müşahade etmekteyiz. Yine gittikleri yerlerde emniyet ve asayiş sağlayıp, boş araziye şenlendirip, çeşitli tarım usullerini geliştirip, istihsal faaliyetinde bulunup, halkla ilişki kurarken Hak'la ilişkiye giriştiklerinin şuuruna sahip olarak bu işlemleri, hizmetleri devam ettirmeleri Türk-İslâm aleminin ileri kültür karakolu halinde olduklarını ve birliktelik, bütünleşme gibi kavramların mefhumlarına uygun fayda temin ettikleri müşahade olunmaktadır.

Bu tarikatların çoğunda, İslâm dini yerli hak tarafından tanınması ve benimsenmesi için lazım gelen bütün kolaylıkları ihtiva eden şekle girmiş, münevver(aydın), müsamahakar ve telifçi(uzlaştırmacı) bir mahiyet alarak bazen yerli ayin ve itikatları da benimseyebilmiştir. Her dervişane düşüncede gizli bir şekilde mevcut bulunan fikirler dinî kaynaşmayı büyük nisbetle kolaylaştırmaktadır. Bu uzlaştırmacı tarikat tesirleri altında olan Hristiyanlar dahi din değiştirmişlerdir. Bu dervişler Türk-İslâm kültürünü yerli halka aşılaktan başka, devletin emniyet ve asayiş görevini de üstlenmiş bulunmaktadır. Mesela Ahilik Anadolu'da her köy ve kasabada eşkıyayı tenkil için büyük bir kudret oluşturmuştur. Bu durum bize zaviye ve tekkelerin, onları kurup işletenlerin bir köşeye çekilmiş küçük küçük cemaatler olmadığını, tam aksine cemiyet hayatı ile iç içe bir organizasyon ağı kurup kolektif bir kitle ile menfaat alış verişinde bulunduklarını göstermektedir. Hatta zamanla oldukça zengin bir tabakayı temsil eder hale geldikleri de bilinmektedir. Tarikatların bu manada hem halka hem normal aile efradına, kendilerine intisab edenlere tesiri olduğu gibi esnaf dürüst ticaret, halka iyi davranma, temiz kazanç gibi etkileri ve böyle bir birlikteliği temine çalışmaları görülmüştür.³⁶⁰

Kastamonu yatırırlarında tarihi açıdan geçmişlerine baktığımızda bu anlatılanları gördüğümüz gibi şimdi de halk arasında ziyaret, dua, ibret alma, himmet dileme, şefa

³⁶⁰ Bilgiseven, *Din Sosyolojisi*, s.238-296.

isteme ve ahirette şefaate bekleme, onların bulundukları yerlere yardım etme, kurban adama, çul bağlama, mum yakıp bir şeyler dileme gibi etkileşimler olduğunu ve bazılarının karizmalarının gelişip yükselirken, bir kısmının da otorite yitikliği olup unutulmaya yüz tuttuğunu, bir kısmının Şeyh Şa'ban-ı Veli gibi fikir ve prensipleri etrafında birlikteliklerin oluşup başka diyarlara dahi yayıldığını müşahade etmekteyiz.

Bütün bunlar yatır olgusunun bulunduğu belde ve bölgeye farklı manevi etkilerle yön verdiğini bize gösteriyor. Biz bunları anlattıktan sonra bu zatların sözleri, şiirleri, naatları, kitaplarındaki ifadelerin hedeflerini tespit ederek manevi bütünleşmeye veya farklı etkileşimlere sebep olma durumlarını araştırma yaparak bulmak isteyenlere bırakarak biraz da sosyal çözülmeden bahsetmek istiyoruz.

3-Sosyal Çözülme:

“Sosyal bütünleşme” kavramının etkisini teşkil eden kavrama “sosyal çözülme” denilmektedir. Bir topluluğu meydana getiren sosyal ilişkilerinin bütünlüğü bozacak şekilde gevşemesidir.

a-Fertlerle Müesseseler Arasında Çözülme

Müesseselerde meydana gelen değişimler çok hızlı ve kapsamlı bir nitelik taşıyorsa daha ziyade köy hayatında ve kısmen de şehir çevrelerinde ferdi rollerle müesseseler arasında uyum noksanlıkları olacaktır.

b-Müesseseler Arasında Çözülme

Kültür değişimlerinin müesseseler arasında uyumsuzluk şeklinde karşımıza çıkan tipi eski müessesenin yüklendiği rollere alışkın fertlerin yeni müessesenin fonksiyonlarını aksatmaları şeklinde belirir.

c-Fertler Arasında Çözülme

Fertlerden beklenen rollerin sosyal hayatın şartlarında meydana gelen değişikliğe rağmen çok defa zorla sahip tutulduğu hallerde göze çarpar. XX. yüzyılda özellikle geniş ailenin ortadan kalkmasıyla belirginleşmiştir. Çekirdek aile eski büyük ailenin yerini almıştır.

d-Gruplar Arasında Çözülme

Bir toplulukta ayrı ayrı bir duygusunu taşıyan küçük cemaatler yer alıyorsa o topluluk gruplara bölünerek çözülmüş demektir. Küçük cemaatlerin varlığı bunların yer aldığı büyük grubun bir cemaat olmasını engeller. Milli anlamda bir duygusunun mevcut olmadığı topluluklar çeşitli küçük cemaatlerin yersel bitişiklik halinde oldukları

bölünmüş sosyal yapılarıdır. B konuda Bilgiseven'in Türkiye'deki Sosyal Çözülme Tehlikeleri adlı çalışmasına baktığımızda şunları görmekteyiz: Kadın-erkek ayrılığı, Kürt-Türk ayrılığı, Alevi-Sünni ayrılığı, Laik-Anti Laik ayrılığı gibi kategorileştirilebilen temel etkenleri görmekteyiz.* Bu ayrı ayrı biz duygularını besleyen cemaatler, dini, mezhep cemaatleri veya ırkî şuurluluk duygularının kışkırtılması sonucunda devlet halkı olma terbiyesini kaybetmiş küçük gruplar olabilmektedir.**

e-Fertle Grup Arasında Çözülme

Grubun kültür değerlerinden bazılarını yeni yorumlarla zenginleştirmek isteyen fertler özellikle şehirlerde hakim olan cemiyet hayatında ortaya çıkmaktadırlar. Her yeni fikir ve yorum, başlangıçta ferdin mensup olduğu cemiyet arasında çözülme ortaya çıkacaktır. Şayet yeni fikir ve yorum, değışen sosyal yapının yeni ihtiyaçlarına gerçekten bir cevap teşkil edebiliyorsa fertle cemiyet arasındaki çözülme ortadan kalkar; çünkü cemiyet reform getiren ferdin başardığı işin önemini zamanla iyi kavrar.

Bununla beraber çözülmeye etki eden başka faktörler de vardır. Ki çözülme, kudretsizlik, yabancılaşma, anlamsızlık, normsuzluk, soyutlanma, kendine yabancılaşma gibi etkenlerden doğarken bu çözülmeyi gençlere fert ve cemiyet etrafında birlik olduğunu öğreterek, Türk-İslâm kültürünün, ferdi kagnisyonlarda hem fark, hem cem idraklerini birlikte muhafaza etme düsturunun paralelliğini genç nesle idrak ettirerek, madde ve mana hedeflerinin birbirini tamamlayıcı karakterini ortaya koyarak, beden ve ruh eğitimini birlikte yürüterek moda ve gösteriş iptilasını yerine, bütün sosyal sınıfların aynı hayat üslûbunda birleşmelerini sağlayan vasat tatmin değer hükmünü yeniden canlandırarak, çözülmeyi önleyebiliriz.³⁶¹

* Bu temel çözülme prensiplerinin Türkiye açısından etkileri için bkz. Amiran K. Bilgiseven, *Türkiye'de Sosyal Çözülme Tehlikeleri*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1990.

** Mustafa Erkal, *Etnik Tuzak*, İstanbul 1998.

³⁶¹ Sosyal çözülme ve bunun tipleri ile önleyici faktörler açısından geniş bilgi için bkz. Bilgiseven, *Genel Sosyoloji*, s.297-310.

III. BÖLÜM:

UYGULAMALI ARAŞTIRMANIN

METODOLOJİSİ

A-ARAŞTIRMANIN MODELİ

Araştırmada model dendiğinde, araştırmanın konusunun belirlenmesinden sonuçların sunulmasına kadar geçen faaliyetleri içine alan proses kastedilmektedir.³⁶² Bu araştırmamızda teorik kısım için dokümantasyon metod ve teknikleri, uygulamalı kısımda ise survey metodu(tarama metodu) ve onun en kullanışlı tekniklerinden olan anket kullanılmıştır.

Her ilmin kendine has teknikleri vardır. Bilgi toplama vasıtaları ve teknikleri: Şahsi dokümanlar, anketler, testler, mülakatlar, semantik tahliller, dini metinlerin incelenmesi, deneydir.³⁶³

B-EVREN VE ÖRNEKLEM

Herhangi bir gözlem alanına giren obje ya da fertlerin tümüne “evren” (anakütle) denir.³⁶⁴ Araştırmamızın genel evrenini Kastamonu merkez halkının tümü, esnaf, işçi, memur, öğrenci, öğretmen, asker, polis, emekli ve merkez köylerden birkaç tanesindeki halk tabakası oluşturmaktadır. Çalışma evrenimiz ise yine Kastamonu halk kitlesinin çeşitli statülerinde bulunan insanlar ve çeşitli vasıflardaki kimseler oluşturmaktadır. Kastamonu içerisinde ve merkez köylerinden birkaçında oturanlar üzerinde çeşitli mahallelerde, sanayi esnafı, şehir merkezindeki esnaf, kahvehane, siyasi parti grupları ve temsilcileri üzerinde, okullarda, meyhane ve cami cemaati ile dini gruplar arasında ayrı ayrı anket formu dağıtılarak bu araştırma gerçekleştirilmiştir.

Bir evrenden, belli kurallara göre seçilmiş ve seçildiği evreni hem kalite hem kontite yönünden temsil yeteneğine sahip objeler ve fertler bütününe “örneklem” denir.³⁶⁵

Bu araştırmada örneklem grubu olarak 360 anket formu dağıtılmış ve 300 tanesi elimize geçmiştir. 150 erkek ve 150 kadın üzerinde anket gerçekleştirilmiştir. Değerlendirmeler bu sayı üzerinden yapılmıştır.

³⁶² Orhan Türkoğlu, *Bilimsel Değerlendirme ve Araştırma Metodolojisi*, MEB Yayınları, İstanbul 1989, s.153-154'ten naklen Arslantürk, *Sosyal Bilimler İçin Araştırma ve Metod Teknikleri*, İFAV Yayınları, İstanbul 1995, s.25.

³⁶³ Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranış*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1992, s.40-45'ten naklen Sönmez, *a.g.e.*, s.71.

³⁶⁴ Arslantürk, *a.g.e.*, s.86.

³⁶⁵ Beyaziti, *a.g.e.*, s.47.

C-ÖLÇME OLARAK ANKET VE HAZIRLANMASI

Anket kişilerin çeşitli konulardaki düşünce, bilgi, yaşantı ve ilgilerini anlamak için uygun biçimde sorulacak yazılı sorular ve kişinin kalem, kağıt yolu ile herhangi bir konuda bilgi vermesidir.³⁶⁶

Anket bir problemle ilgili olarak, çeşitli kimselerin bilgi, tecrübe ve ilgilerini anlamak için yapılan soruşturmadır. Anket tekniği sosyal ilimler araştırmalarında laboratuvar niteliğinde bir tekniktir.³⁶⁷ Ankette gizliliğin korunması da çok önemlidir. Biz de anket tekniğini kullanmaya farklı avantajları göz önünde bulundurarak karar verdik. Anket hazırlığına değerli hocamız Yünni Sezen Bey'le başladık ve Münir Kaçtaş'ın Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış adlı eseri, Türkiye'de Dini Hayat isimli çalışma ve diğer anket çalışmaları göz önünde bulundurularak Eyüp Sultan Örneği adlı master tezi de dikkate alınarak bu anketi hazırlayıp deneme yanılmaya benzer bir yöntemle soruları oluşturup hocamızın, anket sorularına yönelik düzeltme tavsiyeleri dikkate alınarak oluşturulmuştur. Anket Türkçe'dir.

Anket danışman hocamıza ve bölüm başkanımıza gösterilmiş olup, bölüm başkanımız tarafından verilen dört soru da ankete eklenerek son şeklini alınca baskıya verilmiştir.

D-ANKET FORMLARININ DAĞITILMASI VE TOPLANMASI

Kastamonulu tanıdığımız öğrenci arkadaşlara yardımcı olmaları için anket formlarından bir kısmını dağıttık. Kendilerine yakın çevre ve komşularından farklı cins, yaş ve statüde olan insanları seçerek bu anket formlarını uygulamaları söylenildi ve bu şekilde gerçekleştirdik.

Bu arada anketi uygulamak için yaz aylarında ben Kastamonu'ya gidip bizzat elimle farklı çevrelere dağıtıp tekrar bana verdikleri gün ve saat randevusunda topladım. Dolduramayıp müsaade isteyenlere mühlet verilip doldurmaları sağlandı. Bazıları Türkiye'nin din ve laiklik hassasiyetinden kaynaklanan ve yine farklı siyasî mülahazalardan kaynaklanan sebeplerle çekingen davranıp anketi almadıkları gibi alıp

³⁶⁶ Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, Samsun 1993, s.42'den naklen Tuncer, a.g.e., s.55.

³⁶⁷ Arslantürk, a.g.e., s.94-95.

doldurmadan geri verenlerin de olduğu gözleniyordu. Bazılarının böyle bir anket uygulamasıyla Kastamonu'ya yapılacak hizmeti düşünüp teşekkür ettikleri, bir kısmının bu teşekkürü farklı ifadelerle ve yatır olgusuyla ilgili bazen doyurucu bilgilerle bizzat anket formlarına yazdıkları, yine mülakatlara açık, net, içten geldiği ve inandığı doğrultuda bilgiler verdikleri müşahede edildi. Bu müşahedeyi bizzat anketlerin ekseriyetini biz uygulayarak görmüş bulunmaktayız. Ne olduğu anlatılınca halk daha rahat ve içtenlikle anketleri doldurmuşlardır. Anketin sonunda bazı deneklerimiz tarafından konu ile ilgili yazılan özel notlardan birkaç tanesini nakledeceğiz: “Kastamonu ile ilgili böyle bir çalışma yaparak bizleri bilgilendirdiğiniz için teşekkür ederiz.”, “Çalışmanızda başarılar dileriz.”, “Kastamonu'daki manevi değerlerimize sahip çıkmalıyız.” vb.

E-VERİLERİN YORUMLANMASI

Anket formlarının toplanmasından sonra verilerin anlaşılabilir ve değerlendirilmesi ve yorumlanması gelmektedir. Bu araştırma verilerinin değerlendirilmesinde Macintosh bilgisayarın Stad View 512 programı kullanılmıştır. Öncelikle anket formundaki sorulara verilen cevapların frekans yüzdeleri tesbit edilmiştir. Daha sonra Chi-Square(Ki-Kare- x^2) değerleri hesaplanmıştır. Sosyal bilimlerle ilgili yapılan araştırmaların çoğunda olduğu gibi genellemeler %5 hata payı ve %95'lik bir güven düzeyi ile doğrudur.

IV. BÖLÜM:

BULGU VE YORUMLAR

Bu araştırmada kastamonu halkının yatır olgusuna bakış açısını ve ziyaret fenomenindeki tezahürlerini, yatır olgusunun toplumun genel hayatı, dini hayatı, kişisel hayatı üzerindeki etkilerini, cemaatleşme ile manevi bütünüleşmeye yönelik fonksiyonlarını tesbit için hazırlamış olduğumuz soruların cevapları tablolar halinde rapor edilecektir. Ayrıca dağılımlara ve değişkenlere bakmak için de Chi-Square(Ki-Kare- x^2) analizi yapılmıştır.

A-ÖRNEKLEM GRUBU İLE İLGİLİ GENEL BULGULAR

Burada 1, 2, 3,4, 5, 6, 7, 8, 9 ve 11 nolu sorularla deneklerin kimlik bilgileri öğrnenilmek istenmiştir.

Tablo1: Deneklerin Cinsiyetine Göre Dağılımı

Sıra	Element	Sayı	%
1	Erkek	150	50
2	Kadın	150	50
3	Cevapsız	0	0

Araştırma alanına giren örneklerin grubunun popölasyonu 300 kişidir. Kastamonu merkez ve bazı merkeze yakın köylerde yapılan araştırmamızda kadınla %50(150 kişi), erkekler de%50(150 kişi) kadardır. Kadın ve erkeklerde %50 olması araştırmamıza cinsiyet açısından ayrı bir önem katmaktadır. Araştırma genellikle kent merkezinde esnaf halk ve mahallelerde uygulanmıştır. Tabakalara ayrılmışlığı bariz olmamakla beraber çeşitli sosyal statüdeki insanlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Örneklemede %50 kadın olması varsayımlar açısından da önemlidir. Çünkü dini yaşayışla cinsiyet arasında sıkı bir ilişkinin bulunduğunda kuşku yoktur. Pek çok din sosyologu araştırmalarında cinsiyet faktörü üzerinde durmaktadır.³⁶⁸Cevapsız bulunmayışı ayrıca bir katkı sağlayacaktır.

³⁶⁸ Ünver Gönay, *Erzurum Kenti ve evre Köylerde Dini Hayat*, Erzurum 1978, s.43.(Basılmamış Doktora Tezi)

Tablo 2: Deneklerin Yaşlarına Göre Dağılımı

Sıra	Element	Sayı	%
1	a.18-23	74	24.667
2	b.24-30	68	22.667
3	c.31-39	65	21.667
4	d.40-49	57	19
5	e.50-59	21	7
6	f.60 ve yukarı	14	4.667
7	Cevapsız	1	.333

Tablo 2’de görüldüğü üzere araştırmaya katılan mevcut bilimlerin yaş kategorisini 18-60 ve yukarısındaki Kastamonu halkı temsil etmektedir. Burada yaş grupları kendi dönemlerindeki oluşmuş kişiliklerinin yatır olgusuna bakışlarını bize verecektir. Çünkü olgu soruları ile tutum, davranış ve yaş arasında sıkı bir bağlantı bulunacaktır. Tabloda görüldüğü gibi deneklerden %24.667 (74 kişi) 18-23 yaş grubu içindedir. Hemen bu grubu %22.667 ile(68 kişi) ile 24-30 yaş grubu takip etmektedir. Anketimize katılan 40-49 yaş grubu arasındaki 57 kişinin yüzdesi %19’dur. 50-59 yaş grubu arasındaki kişilerin adedi ise 19’dur. Anketimizin 60 ve yukarı yaş grupları %4/667 oranlı 14 kişidir. Anketimizin bu sorusuna 1 kişi cevap vermemiş, %0.333 olarak yüzdesi tespit edilmiştir.

Tablo 3: DeneklerinGelir Durumlarına Göre Dağılımı

Sıra	Element	Sayı	%
1	Dar gelirli	18	6
2	Orta	173	57.667
3	İyi	94	31.333
4	Çok iyi	11	3.667
5	Cevapsız	4	1.333

Tablo 4: Medeni durum

Sıra	Element	Sayı	%
1	Bekar	93	31
2	Evli	198	66
3	Dul	6	2
4	Boşanmış	2	.667
5	Ayrı yaşıyor	0	0
6	Cevapsız	1	.333

Tablo 5: Deneklerin Mesleklerine Göre Dağılımı

Sıra	Element	Sayı	%
1	Çiftçi	3	1
2	Esnaf	57	19
3	Memur	63	21
4	İşçi	38	12.667
5	Ev kadını	67	22.333
6	Öğrenci	42	14
7	Diğer	28	9.333
8	Cevapsız	2	.667

Tablo 6: Deneklerin Doğum Yerlerine Göre Dağılımı

Sıra	Element	Sayı	%
1	Şehir	172	57.333
2	İlçe	33	11
3	Kasaba	8	2.667
4	Köy	85	28.333
5	Cevapsız	2	.667

İnsanın tutum ve davranışıyla hayata bakış felsefesinin oluşmasında doğum yerinin önemi büyüktür. Tablo 6’da görüldüğü gibi araştırmaya katılan deneklerin 172 kişisi şehirde doğmuş olup yüzdelik ise %57.333’tür. doğum yerleri köy olan 85 kişinin yüzdesi %28.333’tür. Bu oranı %11 ile ilçede doğan 33 kişi takip etmektedir. Kasabada ise %2.667 ile 8 kişi doğmuş olup araştırmamızı cevapsız bırakan 2 kişinin yüzdesi %0.667’dir.

Tablo 7: Deneklerin Öğrenim Durumuna Göre Dağılımı

Sıra	Element	Sayı	%
1	Okur-yazar değil	9	3
2	Okur-yazar	20	6.667
3	İlkokul	47	15.667
4	Ortaokul	34	11.333
5	Lise	90	30
6	Yüksekokul	100	33.333
7	Cevapsız	0	0

Öğrenim ve eğitim sosyal olay ve olguları etkileyen önemli süreçlerdendir. Eğitim insanda bir zihniyet ve davranış dünyası meydana getirir. Fakat gençlerimizi modernizmin seküler bir eğitimle karşı karşıya bırakması dinî tecrübe açısından ve

kültür yozlaşması yüzünden etkilemektedir. Kişinin okul ve buna bağlı olarak aldığı eğitim türü ilk nesneleri olay ve olguları algılayışı değerlendirmesinde anlamlı ilişki vardır.³⁶⁹

Yapılan bazı araştırmalarda öğrenim düzeyinin eğitim seviyesinin artmasıyla din eğitimi isteyenlerin oranı azalmaktadır. Hiç okula gitmemiş olanların tümü İslâmî eğitimi isterken üniversite mezunlarının %37'si gerekli bulmamaktadır. Sosyal hayatı öğrenim seviyesi etkilerken dinî anlayış veya dinî tecrübe yönünde eğitim seviyesinin yüksekliği menfi sonuç vermektedir.³⁷⁰

Tabi ankete katılan denekler arasında her eğitim düzeyinden kişilerin bulunması, örneklemin temsil niteliğini arttırmaktadır. Ünver Günay'ın Erzurum çevresinde yaptığı araştırmada da okuma-yazma bilmeyenlerle okur-yazar olanlar ve ilkokul mezunları dinî inançlara bağlılık bakımından diğerlerinden daha fazla oranda olduğu ve yüksek öğrenim görmüşlerin ise çoğunluğu rasyonel inanca yöneldiği tesbit edilip, hiç öğrenim görmemiş veya az öğrenim görmüşlerde dogmatizm, gelenekçilik, taklitçilik ve uzun deliller aramadan inanma mevcuttur. Okuma oranı yükseldikçe kararsız inanmalara bağlanma artıyor.³⁷¹

Araştırmamızda örnekleme katılan deneklerin %33.333 (100 kişi)si yüksekokul mezunudur. İkinci sırayı 90 kişi (%30) ile lise mezunları takip etmekte olup %15.667(47 kişi) ile ilkokul mezunları dördüncü sırayı almaktadır.

Okur yazar 20 kişinin yüzdesi %6.667'dir.

Okur yazar olmayan 9 kişi ise %3'ü oluşturmaktadır. Anketimizin bu sorusuna cevap vermeyen denek yoktur.

Tablo 8: Dindarlık bakımından kendinizi nasıl buluyorsunuz?

Sıra	Element	Sayı	%
1	Dindar	124	41.333
2	İnanç tam ibadet eksik	166	55.333
3	İnanç tam ibadet yok	8	2.667
4	İnanç zayıf	2	.667
5	İnanmıyor	0	0
6	Cevapsız	0	0

³⁶⁹ Arslantürk, a.g.e., s.71.

³⁷⁰ Geniş bilgi için bkz. M. Emin Köktaş, *Türkiye'de Dini Hayat*, İşaret Yayınları, İstanbul 1998, s.90-95.

³⁷¹ Günay, a.g.e., s.59.

Tablo 8’de görüldüğü gibi araştırmamıza katılan deneklerin 166 kişisi yani %55.333’ü inancının tam ama ibadetinin eksik olduğunu söylüyor. İkinci sırayı 124 kişi ile yüzde %41.333’le dindarlar oluşturmaktadır. İnancı tam olup ibadeti hiç bulunmayanlar 8 kişiyle %2.667’yi oluşturmaktadır.

2 kişinin inancı zayıf %6.667’dir. Anketimize cevap veren denekler arasında inanmayan bulunmamaktadır. Bu soruya cevapsız bırakan da olmamıştır.

Tablo 9: Deneklerin Dini Bilgilerini Aldıkları Yere Göre Dağılımı

Sıra	Element	Sayı	%
1	İlk-orta-lise	33	11
2	Özel	137	45.667
3	Okul-özel	100	33.333
4	Yükseköğretim	17	5.667
5	Başka	12	4
6	Cevapsız	1	.333

Araştırmamızda deneklerin dinî bilgilerini özel alanları %65.667 (137 kişidir). Hem okul hem özel dinî bilgi alanları ise %33.333(100) kişidir. İlk, orta ve lise de dinî bilgi alanları %11(33 kişi)dir. Yükseköğretimde dinî bilgi alanları %5.617(kişidir). Bunların haricinde dinî bilgi alanlar ise %4(12 kişi)dir. Anketimizin bu sorusunu bir kişi cevapsız bırakmış olup %3.333’tür.

Tablo 11: Deneklerin Türbelere Gerçekleştirildikleri Ziyaret Sıklığına Göre Dağılımı

Sıra	Element	Sayı	%
1	Çok	155	51.667
2	Birkaç defa	129	43
3	Bir defa	12	4
4	Hiç	3	1
5	Cevapsız	1	.333

Tablo 11’de de görüldüğü gibi 155 kişi %51.667 çok ziyaret etmiştir. Birkaç defa giden 129 kişi %43’tür. Bir defa giden 12 kişi %4’tür. Hiç gitmeyen 3 kişi %1’dir. Cevapsız bırakan 1 kişi %3’tür.

Burada görülen ziyaret sıklığı %50’nin üzerinde ve bu da ziyaret fenomenin de ankete katılanların çoğu genellikle türbe ziyaretinde bulunuyorlar. Hatta bir defadan fazla olarak ziyaret edenlerin toplamı 284 kişi yani %94’le hemen hemen herkes birden

fazla ziyaret edip dua ile haz duymaz psikolojisini tatmin ve dünyevî yardım uhrevî şefa'at yatırını yapmakta olduğu gör÷lmektedir.

B-KASTAMONU T÷RBELERİNİN KİŞİSEL ETKİSİ

Bu konu 10, 12, 37, (S.7x22) ve (S.3x22). Soruların bulgularıyla anlaşılma'ya çalışılmıştır.

Tablo 10: Deneklerin Yatırları Ziyaretlerindeki En Önemli Sebebe Göre Dağılımı

Sıra	Element	Sayı	%
1	İhtiyaç	12	4
2	Dua-haz	218	72.667
3	Şefa'at	62	20.667
4	Diğ'er şefa'at	2	.667
5	Tanışma-birlik	0	0
6	Cevapsız	6	2

Yatır ziyaretleri çeşitli sebeplere dayanmakta ve çeşitli psiko-sosyal sonuçlar meydana getirmektedir. Ziyaret belli inançları ve uygulamaları kapsamakta ve resmî ulamaca belli sakıncalar görülüp sınırlar çizilmekle beraber klasik İslâm dinî ve modern din bilimleri açısından araştırılmaya layık gör÷lmüş, dinî sosyal hayatımızın ayrılmaz bir parçası olmuştur.³⁷² Biz ziyaret fenomenini kavramlar bölümünde terim açısından, dinî açıdan, sosyal açıdan açıklamaya çalışıp bu sahada yapılan çalışmalarla ne ifade ettiğini desteklediğimiz için anketimizin bu sorusuna cevap veren deneklerin yüzdeliklerini açıklayalım:

Tablo 10'da gör÷ldüğü gibi yatır ziyaretine gidenlerin ziyaret sebeplerinden en önde geleni 218 kişi ile %72.667'yi oluşturan Dua ve haz duymaktır. Ahirette şefa'at etmesi için ziyaret edenler 62 kişi olup %20.667'yi oluşturmaktadır. İhtiyaçlarının giderilmesine vesile olması(çocuk sahibi olmak, mutlu yuva, para sıkıntısından kurulma gibi) için gidenler 12 kişi %4'tür. Cevapsız bırakan 6 kişi %2'dir. Araştırmamızın hedeflerinden biri olan ziyarette tanışma amacı var mı, yok mu sorusunun cevabı olarak tanışma-birlik oluşturma şikkına hiç cevap olmamıştır. Deneklerden çoğu haz duymak

³⁷² Günay ve Heyet, *a.g.e.*, s.6.

için gitmekte dua etmekte sonuçta şöyle ya da böyle deneklerden % 98'i(294 kişi) türbe ziyaretinde bulunmakta ve ziyaret fenomeninde etkili olmaktadır.

Tablo 12: Deneklerin Türbe Ziyaretinde Ziyarete İten Çevreye Göre Dağılımı

Sıra	Element	Sayı	%
1	Aile-akraba	81	27
2	Arkadaş-dost	83	27.667
3	Basın-TV	2	.667
4	Din-tarikat	29	9.667
5	Yok	95	31.667
6	Cevapsız	10	3.333

Çevre insanın psikolojisinde sosyal hayata etkisinde, düşünce yapısında çok büyük rol oynamaktadır. Toplumsallaşma çocukluk çağından sonra da yavaş yavaş devam eder. Sadece aile çevresi sosyalleşmede tek etken değil, dinî sosyalleşme de aile grubunun dışında kalan toplumsal çevrenin de etkisi bulunmaktadır. Böylece dini toplumsallaşma bütün bir toplumu içine alan karmaşık ve karşılıklı bir etkileşim süreci olarak tezahür eder. Yatır olgusu ve ziyaret fenomeninde de çeşitli çevrelerin etkilemeleri ve karşılıklı etkileşimleri görülmektedir. Aynı zamanda dini konular üzerine çevre etkisi açısından çok önemli bir etken olduğu görülmüştür. Başka araştırmalarda olduğu gibi anketimizin 38. sorusunda “ne sıklıkla çalışma arkadaşınız, komşusuyla dinî konuları konuşuyorsunuz?” sorusuna 54 kişi çok sık 95 kişi sık cevabını vererek %49’u teşkil eden kesim sık sık konuşmakta diğer %48’de bazen dinî konuları konuştuklarını söylemekte çevrenin dini tartışmalarda nasıl birbirlerini etkilediğini sergilemektedir. Ünver Günay’a göre “ailenin dışında kalan toplumsal çevrenin dini formasyondaki payını da ihmal etmemek gerekmektedir.”

Araştırmamızdaki bu örneklem grubunda 95 kişi %31.667’si ziyarete iten çevrenin olmadığını söylemiş “yok” şikkını işaretlemektedir. İkinci sırayı 83 kişi %27.667 ile “arkadaş ve dostlar” çevresini almakta arkasından 81 kişi %27 ile “Aile ve akraba” çevresi gelmektedir. Din ve tarikat büyükleri 29 kişi %9.667’dir. basın TV 2 kişi %.667’dir. anketimizin bu sorusunu değişik sebeplerden cevapsız bırakanlar 10 kişi %3.333’tür. 193 kişi kendi içinden gelmesine ve arzu duyup yatırları bilmesine rağmen değişik çevrelerin ziyaret etmesindeki sebeplerden etkilerinden olduğunu söylemekte bu da basın TV’yi de katınca %4’ü oluşturmakta çevrenin insan hayatı düşüncesi üzerinde etkisini göstermektedir.

Tablo 37: Deneklerin Türbelerle İlgili Faaliyetlere Katılmasının Fertlere Saygı

Kazandırır Sorusuna Göre Dağılımı

Sıra	Element	Sayı	%
1	Tamamen katılıyorum	99	33
2	Oldukça katılıyorum	107	35.667
3	Pek katılmıyorum	64	21.333
4	Hiç katılmıyorum	19	6.333
5	Cevapsız	11	3.667

Bu tabloda da yine oldukça katılan 107 kişinin yüzdesi %35.667'dir. tamamen katılanların sayısı 99 olup yüzdeleri %33'tür. Pek katılmayan bu tabloda da 64 kişi olup yüzdeleri %21.333'tür. Hiç katılmayan 19 kişi olup yüzdeleri %6.333'tür. cevapsız bırakan 11 kişidir, yüzdesi %3.667'dir.

Bu tabloya baktığımızda oldukça katılanla tamamen katılanların toplamı 206 kişi olup yüzdeleri %68'tir. Bu şunu gösterir ki türbelere çeşitli şekillerde hizmet eden, yaptıran, onaran, temizleyen veya temizleten, türbedarlık yapan vs. hizmetlerde bulunan halk arasında belli bir manevi statü kazanacak sosyal bünyede farklı bir konumla yer bulmuş demektir.

Buna pek katılmadığını bildirenlerin %21 oranı da aslında bu tip hizmet eden ferdin sosyal bünyeden manevi bir statü almasını inkar etmediği de görülmektedir. Dolayısıyla türbeler ferde, hizmetleri oranında bir değer verebilmekte toplum bu yönüyle de yatırılgan olgusundan etkilenmektedir.

Tablo 41: Öğrenim durum ile Kastamonu türbelerinin kişiler üzerinde, içki, kumar vb. dini yasaklar bakımından etkili olduğu kanaatine katılmaları bakımından ilişkisi(S.7x22)

		Okur-yazar Değil	Okur-yazar	İlkokul	Ortaokul	Lise	Yüksek okul	Toplam
Tamamen Katılıyorum	N Sıra% Sütun %	4 5 44.44	5 6.25 25	18 22.5 38.3	13 16.25 38.24	22 27.5 24.44	18 22.5 18	80 100 26.67
Kısmen Katılıyorum	N Sıra% Sütun %	3 2.7 33.33	5 3.6 20	18 16.22 38.3	9 8.11 26.47	28 25.23 31.11	49 44.14 49	111 100 37
Katılmıyorum	N Sıra% Sütun %	0 0 0	2 2.67 10	6 8 12.77	8 10.67 23.53	31 41.33 34.64	28 37.33 28	75 100 25
Bir fikrim Yok	N Sıra% Sütun %	2 6.67 22.22	9 30 45	5 16.67 10.64	2 6.67 5.81	8 26.67 8.89	4 13.33 4	30 100 10
Cevapsız	N Sıra% Sütun %	0 0 0	0 0 0	0 0 0	1 25 1.11	1 25 1.11	1 25 1	4 100 1.33
Toplam	N Sıra% Sütun %	9 3 100	20 6.67 100	34 11.33 100	90 30 100	90 30 100	100 33.33 100	300 100 100

$$DF= 20 \quad x^2= 62.554 \quad P=.0001$$

Ankete katılanlardan Kastamonu türbelerinin kişiler üzerindeki içki, kumar vb. dinî yasaklar bakımından etkileri olduğunu tamamen katılanlarla kısmen katılanları beraber incelediğimizde (67 kişi) %64.19'la yüksekokul mezunları ilk sırayı alırken (50 kişi) %52.28'lik oranla lise mezunları ikinci sırayı almaktadır. Yine okur-yazar olmayanlardan da tamamen ve kısmen katılanlar bulunmaktadır. Okur-yazar olmayanlardan yasakların etkisine katılmayan yoktur.

Fakat bunu da türbelerin yasaklara etkisine katılmayanların öğrenim seviyeleri yükseldikçe fazlaştığı gözlemlenirken katılanların da öğrenim seviyesinin yükselmesiyle doğru orantılı olduğu gözlemlenmektedir. Demek ki türbeler toplumun farklı öğrenim seviyelerindeki insanların bir kısmını etkileyemezken, bir kısmını da etkilemiş görünmektedir.

Tablo 42: Gelir durumu ile Kastamonu türbelerinin kişiler üzerinde içki, kumar vb. yasaklar bakımından etkili olduğu kanaatine katılmaları arasındaki ilişki(S.3x22)

		Dar gelirli	Orta	İyi	Çok iyi	Cevapsız	Toplam
Tamamen Katılıyorum	N	7	40	26	5	2	80
	Sıra%	8.75	50	32.5	6.25	2.5	100
	Sütun %	38.89	23.12	27.66	45.45	50	26.67
Kısmen Katılıyorum	N	5	74	28	3	1	111
	Sıra%	4.5	66.67	25.63	2.7	.9	100
	Sütun %	27.78	42.77	29.79	27.27	25	37
Katılmıyorum	N	3	43	27	1	1	75
	Sıra%	4	57.33	36	1.33	1.33	100
	Sütun %	16.67	24.86	27.72	9.09	25	25
Bir fikrim Yok	N	3	14	11	2	0	30
	Sıra%	10	46.67	36.67	6.67	0	100
	Sütun %	16.67	8.09	11.7	18.18	0	1.33
Cevapsız	N	0	2	2	0	0	4
	Sıra%	0	50	50	0	0	100
	Sütun %	0	1.16	2.13	0	0	1.33
Toplam	N	18	173	94	4	4	300
	Sıra%	6	57.67	31.33	1.33	1.33	100
	Sütun %	100	100	100	100	100	100

$$DF= 16 \quad x^2= 13.763 \quad P=.6164$$

Ankete katılanlardan türbelerin kişiler üzerindeki içki, kumar vb. dini yasaklar bakımından etkileri olduğuna en çok orta halli olanlar tamamen katıldıklarını bildirirken 40 kişi olup yüzdeleri %50'dir. Durumu iyi olanlardan 26 kişi %32.5, çok iyi olanlardan 5 kişi %6.25 tamamen katılmaktadır.

Yine kısmen katılanlardan 74 kişi %66.67'si orta halli, 28 kişi %25.23'ü iyi, 3 kişi %2.7 çok iyi durumdadır. Orta halli olanlardan tamamen ve kısmen katılanlar çoğunlukta olup, türbelerin dinî yasaklar bakımından etkileri ekonomik açıdan orta halli

olanlara daha çok tesirli olduğu gözlenmektedir. Ekonomik durum iyileştikçe türbeden dinî yasaklar bakımından etkilenme oranı da azalmaktadır. Demek ki gelir durumunun azlığı insanı dini yaşantıya müsbet yönde yönlendirebilmektedir.

Dünya açısından iyi gelir sahibi olmak gelenek türü ziyaret ve diğer dini yasaklara yönelik davranışlarda zayıflık meydana getirmektedir.

Kişilerin dua ve haz duymak gibi ahiret mutluluğu için şefaet etmesi ve para sıkıntısından kurtulmak gibi kişisel etkilerle türbe ziyaretlerinde bulundukları türbelere hizmetin kişisel manevi statüsünü yükseltir düşüncesiyle hizmet edip, ziyaret edenlerin sayılarının oldukça yüksek olduğu gözlenmektedir. Ferdin ziyareti sebebiyle ve özellikle türbeye hizmeti sebebiyle halk içinde itibar kazanarak şahsiyetini yükselttiği gözlenmektedir. Ayrıca kişiler üzerinde çevrenin de etkisini göz önüne alacak olursak, türbe ziyaretlerine arkadaş gruplarının, aile ve akrabaların da ziyaret fenomeninde kişilere etkilemiş oldukları gözlenmektedir. Çapraz tablolarda izahı yapıldığı gibi öğrenim durumu ile doğru orantılı olarak türbelerden kişisel etkilenmeler olduğu gözlenmekte ve dini yasaklara türbeler vasıtasıyla dikkat edilip, yasaklardan kaçınılmakta olduğu gözlenmektedir. türbeler kişiler üzerinde okur-yazar olmayanları da kapsayacak şekilde etkilerini göstererek dinin yasakları açısından dikkatli davranışlar sergilemeye etki ettikleri görülmektedir. Gelir durumu ile dini yasaklar çizgisinde kişisel etkilere baktığımız zaman ekonomi normal ve zayıf ise etkilenme oranı yüksek olduğu, aynı zamanda kişileri mali durumlarıyla doğru orantılı olarak etkiledikleri de gözlenmektedir.

C-KASTAMONU TÜRBELERİNİN CEMAAT-TARİKAT ŞUURU OLUŞTURMASI

Bu konu 13, 14, 15, 16, 17, 21, 26, 27, 28, 29, 30, 35, (S.27x28), (S.5x14), (S.7x15) tablo ve sorularının bulgularıyla çalışılmıştır.

Tablo 13: Deneklerin Dinî Cemaat ve Tarikat Mensubiyetlerine Göre Dağılımı

Sıra	Element	Sayı	%
1	Evet	46	15.333
2	Hayır	249	83
3	Cevapsız	5	1.667

İnsanlar evrensel dine inanmalarından önceleri kabile cemaatleri sonra, millî dinlerde cemaatler oluşturdıkları gibi evrensel dine inandıklarında müminler cemaatini oluştururken mezhep ve meşreplerine uygun olan cemaatleşmeyi de oluşturup ya karizmatik liderler veya peygamberden sonra veli, şeyh, alim, hoca gibi karizması yüksek olan şahsiyetler etrafında toplanıp onların yollarına, prensiplerine inanıp hayatlarını bu prensiplere göre ayarlayarak cemaatleşmişler, birliktelik oluşturmuşlar, zaman zaman bir tarikata girenleri olmuştur. Araştırmamızdaki bir tarikat veya cemaate mensup olmadığını söyleyenler 249 kişi ile %83'ü oluşturmaktadır. 46 kişi bir tarikat veya cemaate mensup olduğunu bildirmekte, bunların yüzdesi %15.333'tür. Anketimizin bu sorusunu ülkemizin sosyal ve özellikle siyasi şartlarındaki bazı olumsuzluklar sebebiyle cevapsız bırakanlar olarak da 5 kişi olup %1.667'yi oluşturmuştur.

Tablo14: Deneklerin Kastamonu Yatırları ve Velileriyle İlgili Bilgilerinin Seviyelerine Göre Dağılımı

Sıra	Element	Sayı	%
1	Çoğu hakk. bilgim var	68	22.667
2	Meşhurları tanıyorum	146	48.667
3	Birkaç tane biliyorum	71	23.667
4	Hiç bilgim yok	13	4.333
5	Cevapsız	2	.667

Tablo 14'de görüldüğü gibi yatır ve velilerin meşhurları hakkında bilgisi olanlar 146 kişi olup %48.667 ile ilk sırayı almaktadır. İkinci olarak 71 kişi birkaç tanesini bilmekte yüzdesi %23.667'dir. Çoğu hakkında bilgisi olanlar 68 kişi olup yüzdesi %22.667'dir. genel olarak baktığımız zaman 285 kişi türbedeki yatır ve velilerle ilgilenmekte, onların en azından isimlerini, kim olduklarını ve bazı menkıbeleri hakkında bilgileri bulunmakta ve bu sebeple de ziyaret fenomeni sonunda bilgilenme olarak etkilenme görülmektedir. Bu da %95'i oluşturmaktadır. Hiç bilgisi olmayanlar 13 kişi olup yüzdesi %4.333'tür.

Anketimizin bu sorusunu cevapsız bırakanlar 2 kişi olup yüzdesi %0.667'dir.

Tablo 15: Deneklerin Kastamonu Yatırları ile İlgili Bilgileri Aldıkları Yere Göre Dağılımı

Sıra	Element	Sayı	%
1	Aile-mahalle	97	32.333
2	Kitaptan	50	16.667
3	Okul-din adamı	68	22.667
4	Basın-yayın etkinlik	56	18.667
5	Başka	24	8
6	Cevapsız	5	1.667

Araştırmamızdaki bu örnekleme göre deneklerin 97 kişisi(%32.333) bilgilerini aile ve mahalleden almıştır. Okul ve din adamlarından alan 68 kişi olup yüzdesi %22.667'dir. 56 kişi basın-yayın ve Kastamonu'da yapılan kutlama ve yatırıları anma şenlikleri gibi sosyal faaliyetlerden etkilenecek öğrenmişlerdir. Yüzdeleri %18.667'dir. kitaptan okuyarak bilgi edinenler 50 kişi olup yüzdeleri %16.667'dir. Başka kaynaktan bilgi edinenler 24 kişi olup %8'dir. Cevapsız bırakanlar 5 kişi olup yüzdesi %1.667'dir.

Tablo 16: Deneklerin Ziyaret Ettikleri Zatların Tarikatlarıyla İlgili Bilgi Seviyelerine Göre Dağılımı

Sıra	Element	Sayı	%
1	Bilgim var	44	14.667
2	Az biliyorum	150	50
3	Bir şey bilmiyorum	102	34
4	Diğer	1	.333
5	Cevapsız	3	1

Tablo 16'da görüldüğü gibi yatırıların tarikatlarıyla ilgili deneklerin bilgileri az bilenler 150 kişi olup %50'yi teşkil etmektedir. Bir şey bilmeyenler 102 kişi olup %34'ü teşkil etmektedir. Bilgisi olanlar 44 kişidir. Yüzdesi %14.667'dir. diğerleri 1 kişi olup yüzdesi %.333'tür. cevapsız bırakan 3 kişinin yüzdesi %1'dir. Bu tabloya genel olarak baktığımızda çoğunlukta tarikatlarıyla ilgili bilgi azlığı bulunmakta, bilenler de meşhurların tarikatlarının isimleri ve o tarikatın yüzeysel bilgileri kabul edersek ziyaret edilen zatların tarikatları pek bilinmemektedir.

Tablo 17: Deneklerin Yatır Tarikatlarından Herhangi Birine Girmek İsteklerine Göre Dağılımı

Sıra	Element	Sayı	%
1	Evet	69	23
2	Hayır	222	74
3	Cevapsız	9	3

Tablo 17’de görüldüğü gibi tarikatlarına girme isteğine hayır cevabı verenler 222 kişiyle çoğunluğu oluşturmaktadır. Yüzdesi %74’tür. Evet diyenler 67 kişi olup %23’ü oluşturmaktadır. Cevapsız bırakan 9 kişinin yüzdesi %3’tür.

Tablo 21: Deneklerin Türbelerle İlgili Bir Derneğe Üye Olmak İstemlerine Göre Dağılımı

Sıra	Element	Sayı	%
1	Olurum	71	23.667
2	Kararsızım	76	25.333
3	Olmam	106	35.333
4	Bir fikrim yok	43	14.333
5	Cevapsız	4	1.333

Tablo 21’de görüldüğü gibi türbe derneklerinden herhangi birine üye olmam diyenler 106 kişi olup yüzdesi %35.333’tür. kararsız olanlar 76 kişi yüzdesi %25’tir. Olurum diyenlerin 71 kişi yüzdesi %23.667’dir. bir fikri olmayanlar 43 kişi yüzdesi %14.333’tür. cevapsız bırakan 4 kişi yüzdesi %1.333’tür.

Tablo 26: Deneklerin Kastamonu Türbelerinin Bağlı veya Sevenleri Oluşuna Göre Dağılımı

Sıra	Element	Sayı	%
1	Hepsi tarik.-cem. Oluşturmuştur	16	5.333
2	Bir kısmı tarik.-cem. oluşturmuştur.	117	39
3	Bazılarının sevenleri var	73	24.333
4	Bir fikrim yok	88	29.333
5	Cevapsız	6	2

Tablo 26’da görüldüğü gibi bir kısmı tarikat veya cemaat oluşturmuştur diyenler 117 kişi olup yüzdesi %39’tur. Bir fikir beyan etmeyen veya edemeyenler 88 kişi olup yüzdesi %29.333’tür. bazı sevenleri vardır diyenler 73 kişi olup yüzdesi %24.333’tür.

hepsi tarikat ve cemaat oluşturmıştır diyenler 16 kişi yüzdesi %5.333'tür. cevapsız bırakan 6 kişinin yüzdesi %2'dir.

Bir kısmı oluşturmıştır diyenlerle hepsinin tarikatı veya cemaati vardır diyenlerin toplamı 133 kişi olup yüzdesi %44.333'tür. bazı sevenleri vardır diyenleri de göz önünde bulundurduğumuz zaman bu türbelerin en azından sevgi bağıyla ziyaret fenomenine etki ettiğini cemaatleşmede fertlerin kalplerinde ayrı ayrı yer edip o yatırıların büyüklüklerini kabul ettiklerini onlardan şu veya bu sebeple şefaathimmet beklediklerini göstermektedir. Yatır olgusunun Kastamonu toplumuna, tarikat oluşturma bazında değil de cemaatleşme ve bu yatırlardan etkilenip sevgi besleme, şefaathimmet bekleme, himmet arzusu gibi etkileri olduğu görülmektedir. Bir fikir beyan etmeyen 88 kişinin böyle bir cemaatleşmeye girmedeği ve girenleri bilmediği gözlemlenmiştir. Bunlar yatır olgusundan yüzeysel bilgi kaçınılmaz olan görme şeklinde etkilenmişlerdir. İnsan inanan bir varlık ihtiyaç duydukça bu özelliğini açığa vurmaktadır. Özellikle içinden çıkamadığı problem ve felaket karşısında daha fazla inanma ihtiyacı duyar. Bu ihtiyacını yatırlara yansıtıp onlardan beklediği şefaathimmetle kutsala ulaşmak istemekte ve bazılarında bu durum cemaatleşmeye hatta bu yatırlardan fitratına, mizacına veya sempati duyduğu tarikatlardan birine uyum varsa onun tarikatına da katılabilir ki bu tablo bize bu durumu açıklamaktadır.

Tablo 27: Deneklerin Kastamonu Türbelerinin Bağlıları ve Sevenlerinin Bulundukları Yerlere Göre Dağılımı

Sıra	Element	Sayı	%
1	Çoğu Kastamonulu	58	19.333
2	Çoğu Kastamonu dışından	28	9.333
3	Her taraftan	191	63.667
4	Bir fikrim yok	18	6
5	Cevapsız	5	1.667

Bir meşrep, tarikat veya mezhep herhangi bir beldede zuhur eder sonra diğer bölgelere, başka coğrafyalara da dağılır ve karizmanın önemine göre nüfuzu çoğalır veya azalır. Yeseviler, Bahaüddin Nakşibendiler, Yunuslar, Mevlanalar böyledir. Bazıları bulundukları veya ortaya çıktıkları coğrafyadan çok başka coğrafyalarda taraftar bulmuş, başka yerlerde yayılabilmişlerdir. Bu durumu Kastamonu da son zamanda yaşayan ve çokça sevenleri bulunan Bediüzzaman'a sekiz sene bilfiil hizmet

etmiş Risale-i Nur külliyyatını baştan sona kendi el yazısıyla yazıp Said Nursi'(r.a.)ye okumuş olan Mehmet Feyzi Efendi(k.s.) de şöyle açıklarlardı: “Yanımdaki Yemen’de, Yemen’deki yanımda” :u sözünü Hubbilik diye nitelendirdiği dönemlerindeki hubbilik özelliklerini aldıkları İmam Rabbani Hazretlerinin bir sözüne dayandırmışlardır. İmam Rabbani Mektubatında der ki: “Şunu iyi bilmelisin ki bizim irtibatımız Hubbilik yoluyladır. Kalbin cilalanmasına ve karşılıklı olarak birbirine yansması esasına dayalıdır. Kişinin uzakta veya yakında bulunması fark etmez. Şu şartla ki sevgi ipi kopmayacak ve hasret ateşi sönmeyecek.”³⁷³ Bunun misallerini bütün tarikat büyüklerinin ve karizmatik şahsiyetlerin oluşturdukları meşreplerinin taraftarlarına baktığımızda ve hangi coğrafyalarda yayıldıklarını araştırdığımızda kitaplarda bulmaktayız.

Tablo 27’de görüldüğü gibi anketimizin bu sorusuna cevap verenlerden 191 kişi bu Kastamonu türbelerinin bağlıları veya sevenlerinin her tarafta olabileceğini söylemişlerdir ki yüzdeleri %63.667’dir.

58 kişi çoğu Kastamonu’dadır demiştir. Yüzdesi %19.333’tür. çoğu Kastamonu dışındadır diyen 28 kişinin yüzdesi %9.333’tür. bir fikrim yoktur diyen 18 kişinin yüzdesi %6’dır. Cevap vermeyen 5 kişi vardır ki yüzdesi %1.667’dir. burada her tarafta vardır diyenle çoğu Kastamonu dışındadır diyenler 219 kişi yüzdeleri %73’tür ki Kastamonu yatırılarından bir çoğunun tarikatı, cemaati veya ortak noktalarda buluşabilen sevenleri her tarafa yayıldığı veya her tarafta bulunduğu tezini ispatlayıp bize göstermektedir. Bu durum da yatır olgusunun farklı varyanslarda bir bütünleşme sağlayıp manevi birliktelik oluşturduklarını ve sevenlerinin çok olduğunu toplumsal etkilenme bulunduğunu sosyolojik tezahürünün ziyaret fenomeniyle ortaya çıktığını göstermektedir.

Tablo 28: Deneklerin Kastamonu Yatırılarının Tamamen veya Herhangi Birisinin Bağlıları ve Sevenleri Olan Birlikteliğe Göre Dağılımı

Sıra	Element	Sayı	%
1	Sıs sık birlikte	23	7.667
2	Ara sıra birlikte	111	37
3	Bir araya gelmeyiz	147	49
4	Cevapsız	19	6.333

³⁷³ Musa Özdağ, *Mehmet Feyzi Efendinin Feyiz Pınarı Sempozyumu*, İstanbul 1998, s.11.

Bu soru araştırmamızın hedefine varmasında en önemli etken olan sorulardandır. Önceki soru ile beraber değeriendirildiğinde daha açık bir şekilde araştırmamızı yansıtır yatır olgusunun topluma etkisinin tezahürünü bize verecek ve Kastamonu örneğinde şekillendirmemize vesile olacaktır.

Bu soruya 147 kişi bir araya gelmeyiz şıkkını işaretleyerek cevap vermiştir. Yüzdesi %49'dur.

Arasıra bir araya geliriz diyenler 111 kişi yüzdesi %37'dir. Sık sık birlikte oluruz diyenler 23 kişi yüzdesi %7.667'dir. Bu soruyu cevapsız bırakan 19 kişinin yüzdesi %6.333'tür. Ülkemizdeki değışik siyasi sıkıntılardan dolayı cevapsız bırakanların yüzdesi bu soruda fazlalık göstermekte ve insanların bir takım tereddütlerinin ankete yansımısını oluşturmaktadır. Tarikat ve cemaatleşme olarak bir araya gelmeyen çoğunluktadır. Fakat bunlar da bu türbeleri ziyaret etmekte bu fenomende yatırdan řefaät, himmet beklemekte veya dua ederek psikolojik tatmin olmaktadır.

Arasıra bir araya gelenle sık sık birlikte olanın sayılarına baktığımız zaman $111+23=134$ kişi olup yüzdesi %44.667'dir. bu durum %50'nin altında olmakla beraber yine de türbe ve yatır olgusunun etkisine sebep olduğunu sosyal bünyede türbe, veli, şeyh veya yatırların insanları birleştirici özelliklerinin bulunduğunu görmüş oluyoruz.

Tablo 29: Deneklerin Kastamonu Yatırlarının Kendi Kitaplarını veya Onlarla İlgili Kitapları Okumalarına Göre Dağılımı

Sıra	Element	Sayı	%
1	Okur-okuturum	14	4.667
2	Zaman zaman okurum	195	65
3	Okumam	70	23.333
4	Başka	16	5.333
5	Cevapsız	5	1.667

Tablo 29'da da görüldüğü gibi bu zatların kitaplarını zaman zaman okuyanların sayısı 195 kişi olup yüzdeleri %65'tir. Okumayanlar 70 kişi, yüzdeleri %23.333'tür. bu soruya başka cevap verenler 16 kişi olup yüzdeleri %5.333'tür. cevapsız bırakan 5 kişinin yüzdesi %1.667'dir. ayrıca 14 kişi okuyup hem de okutmaktadır. Yüzdesi %4.667'dir. belli zatların kitaplarını veya ilgili kitapları okutan azınlıktadır. Fakat zaman zaman okuyanla hem okuyup hem de okutanı incelediğimiz zaman 209 kişi olup %69.667'dir. Bu durum bize Kastamonu halkının yatırlarına kendi kitaplarını özellikle

bunlarla ilgili yazılmış kitapları zaman zaman okuduklarını ve bilgilerin böyle alınıp etkilendiğini ticarî dürüstlük, genel ahlak güzelliği, ibadet yapmada musbet etkinin yanında bu yatırımlarla ilgili bilgileri de ekledik mi sosyal bünye yatır olgusundan dini yaşantı ve ahlakî yapı, kültür düzeyinde artma gibi bazı yönlerden etkilendiklerini göstermektedir. Diğer tablolarda yatırımlar hakkındaki bilgi seviyeleri ve tarikatlarıyla ilgili bilgi seviyelerine baktığımızda halkın %60'a yakını meşhurları tanıyor, meşhurların tarikatlarının isimleri ve birkaç özelliğini tanıyor ve bu bilgilerini yazılan kitapların meşhurlara ait olanlarında elde ettikleri ortaya çıkıyor. Bu durum yatır olgusunda Kastamonu yatırımlarının meşhurları okuma yoluyla da halkı bilgilendirip sosyal bünyeye etki yaptığını bize göstermektedir.

Tablo 30: Deneklerin Aile ve Komşularla Olan Sohbet Toplantılarında Hangi Sıklıkla Kastamonu Yatırımlarından Bahsettiklerine Göre Dağılımı

Sıra	Element	Sayı	%
1	Sık sık	32	10.667
2	Bazen	228	76
3	Hiç	27	9
4	Diğer	9	3
5	Cevapsız	4	1.333

Tablo 30'da görüldüğü gibi yatırımlardan bazen bahsedenler 228 kişi olup yüzdesi %76'dır. Sık sık bahseden 32 kişi olup yüzdesi %10'dur. Hiç bahsetmeyen 27 kişinin yüzdesi %9'dur. Bu soruya diğer türlerde cevap veren 9 kişinin yüzdesi %3'tür. Cevapsız bırakan 4 kişinin yüzdesi %1.333'tür. bu tablo bize Kastamonu yatırımlarıyla ilgili sohbetler ismen de olsa her ailede konuşulduğunu, her komşunun az da olsa bir araya geldiklerinde diğer komşuyla bu yatırımlardan söz ettiğini yatır etkisinin sohbet toplantılarına dahi gidip toplumsal tesirini icrâ ettiğini göstermektedir.

Tablo 35: Deneklerin Yatır Ziyaretini Kimlerle Gerçekleştiriyorsunuz Sorusuna Verdikleri Cevaba Göre Dağılımı

Sıra	Element	Sayı	%
1	Aile bireyleri	139	46.333
2	Yakın arkadaş	107	35.667
3	Grupta	9	3
4	Ferdi olarak	41	13.667
5	Cevapsız	4	1.333

139 kişi aile bireyleriyle gerçekleştirdiğini söylemekte ve yüzdesi %46.333'tür. 107 kişi yakın arkadaşlarıyla gerçekleştirdiğini söylüyor, yüzdesi %35.667'dir. 41 kişi ferdi olarak ziyaret yapıyor, yüzdesi %13'tür. 9 kişi grupta ziyaret etmekte, yüzdesi %3'tür. Bu soruyu cevapsız bırakan 4 kişidir, yüzdesi ise %1.333'tür.

burada ortaya çıkan en bariz gerçek şu ki yatır olgusunda farklı şekillerde de olsa %99 ziyaret etmiştir. Yatırların sosyal bünyeye, aile bireylerine ve aile kurumuna, arkadaşların birlikteliğine, birbirlerine dualar etmelerine, maneviyatın ziyaret fenomeniyle de pekiştirildiğine, hatta küçük de olsa belli grupların dini motifleri bariz bir şekilde görülen grupların oluşmasına etkilerinin olduğu görülmektedir.

Tablo 43: Bu türbelerin bağlıları ve sevenlerinin bulundukları yer ile türbelerin bağlıları ve sevenlerinin bir araya gelmeleri arasındaki ilişki(S.27x28)

		Sık sık biraya geliriz	Ara sıra biraya geliriz	Bir araya gelmeyiz	Cevapsız	Toplam
Çoğu Kastamonulu	N	3	24	28	3	58
	Sıra%	5.17	41.38	48.28	5.17	100
	Sütun %	13.04	21.62	19.05	15.79	19.33
Çoğu Kastamonu dışındadır	N	4	13	8	3	28
	Sıra%	14.29	46.43	28.57	10.71	100
	Sütun %	17.39	11.71	5.44	15.79	9.33
Her taraftan vardır	N	14	72	100	5	111
	Sıra%	7.33	37.7	52.36	2.62	100
	Sütun %	60.87	64.86	68.03	26.32	63.67
Bir fikrim Yok	N	0	1	10	7	18
	Sıra%	0	5.56	55.56	38.89	100
	Sütun %	0	.9	6.8	36.84	6
Cevapsız	N	2	1	1	1	5
	Sıra%	40	20	20	20	100
	Sütun %	8.7	.9	.68	5.26	1.67
Toplam	N	23	111	147	19	300
	Sıra%	7.67	37	49	6.33	100
	Sütun %	100	100	100	100	100

DF: 12 $\chi^2 = 57.075$ $P = .0001$

Ankete katılanlardan bu türbelerin bağlıları ve sevenleri her tarafta vardır diyenlerden (100 kişi) %52.36 bir araya gelmediklerini söylemektedir. Çoğu Kastamonu'dadır diyenlerden (28 kişi) %48.28'i bir araya gelmediklerini belirtmektedir. Çoğu Kastamonu dışındadır diyenlerden (18 kişi) %28.57 bir araya gelmediklerini bildirmektedir.

Her tarafta vardır diyenlerden (72 kişi) %37.7'si ara sıra bir araya gelmekte olduklarını söylemekte, çoğu Kastamonu dışındadır diyenlerden (13 kişi) %46.43'ü;

çoğu Kastamonuludur diyenlerden (24 kişi) %46.38'i ara sıra bir araya geldiklerini söylemektedirler.

Az da olsa sık sık biraya gelenlerin oranı, her tarafta vardır diyen 14 kişi %7.53, çoğu Kastamonu dışında diyen 4 kişi %14.29, çoğu Kastamonuludur diyen 3 kişi %5.17'dir. bu tablo bize bir cemaatleşme anlamında birliktelikten ziyade bu zatlara yönelik sevgi ortaklığından doğan beraberliğin varlığını kısmen de olsa göstermiş olmaktadır.

Kastamonu'daki bu türbelerin, Kastamonu'dan ziyade çevreyi daha fazla etkilediği düşünülebilir. Fakat çevredekiler de bir tarikat mensubu gibi hareket etmemektedir.

Tablo 44: Meslek ile Kastamonu yatırılları hakkında bilgi ilişkisi(S.5x14)

		Çiftçi	Esnaf	Memur	İşçi	Ev kadını	Öğrenci	Diğer	Cevapsız	Toplam
Çoğu hakkında Bilgim var	N	0	15	16	6	12	11	7	1	68
	Sıra%	%0	22.06	23.53	8.82	17.65	16.18	10.29	1.47	100
	Sütun %	0	26.32	25.4	15.79	17.91	26.19	25	50	22.67
Meşhurları biliyorum	N	3	28	33	17	27	24	14	0	146
	Sıra%	2.05	19.18	22.6	11.64	18.49	16.44	9.59	0	100
	Sütun %	100	49.12	52.38	44.74	40.3	57.14	50	0	48.67
Birkaç tanesini biliyorum	N	0	12	14	12	20	7	6	0	71
	Sıra%	0	16.9	19.72	16.9	28.17	9.86	8.45	0	100
	Sütun%	0	21.5	22.22	31.58	29.85	16.67	21.43	0	23.67
Hiç bilgim yok	N	0	1	0	3	8	0	1	0	13
	Sıra%	0	7.69	0	23.08	61.54	0	7.69	0	100
	Sütun %	0	1.75	0	7.89	11.94	0	3.57	0	4.33
Cevapsız	N	0	1	0	0	0	0	0	1	2
	Sıra%	0	50	0	0	0	0	0	50	100
	Sütun %	0	1.75	0	0	0	0	0	50	.67
Toplam	N	3	57	63	38	67	42	28	2	300
	Sıra%	1	19	21	12.67	22.33	14	9.33	.67	100
	Sütun %	100	100	100	100	100	100	100	100	100

$$DF= 28 \quad x^2= 103.924 \quad P=.0001$$

Ankete katılan Kastamonu yatırılları hakkındaki bilgi seviyesine baktığımızda bütün meslek gruplarının meşhurları yani Kastamonu karizmatik şahsiyetlerinden nüfuz sahibi olanların tanıdıkları anlaşılmaktadır. En fazla, ev kadınlarının çoğu hakkında bilgim var(12 kişi) %17.65 ve meşhurları biliyorum (27 kişi) %18.49; birkaç tanesini biliyorum (20 kişi) %28.17'lik oranla cevap vererek ilk sırayı aldıkları gözlemlenmektedir.

Bunları, çoğu hakkında bilgisi olduğunu (16 kişi) %23.53'lük oranla takip eden memur; meşhurları (33 kişi) %22.6'lık oranla tanıyarak (14 kişi) %19.72'lik oranla birkaç tanesi hakkında bilgisi olduğunu belirterek ikinci sırayı alarak ev kadınlarını takip ettiği gözlemlenmektedir.

Esnafta da Kastamonu yatırırları hakkında bilgi seviyesi yüksek düzeyde olduğu gözlemlenmekte ve şöyle sıralanmaktadır. Çoğunlukla bilgisi olan (15 kişi) %22.06, meşhurları bilen (28 kişi) %19.18 ve birkaç tanesini tanıyan (12 kişi) %16.9'dur. öğrencilerden de çoğu hakkında bilgisi olan azımsanmayacak kadardır.

Tablo 45: Öğrenim durumuna göre Kastamonu yatırırları hakkındaki bilgileri aldıkları yer faktörü arasındaki ilişki(S.7x15)

		Okur-yazar değil	Okur-yazar	İlkokul	Ortaokul	lise	Yükseko kul	Toplam
Aile ve mahalleden	N	7	9	23	13	27	18	97
	Sıra%	7.22	9.28	23.71	27.84	27.84	18.56	100
	Sütun %	77.28	45	48.94	38.24	30	18	32.33
Kitaptan	N	1	8	5	5	10	21	50
	Sıra%	2	16	10	10	20	42	100
	Sütun %	11	40	10.64	14.71	11.11	21	16.67
Okul ve din adamlarından	N	0	0	9	7	27	28	68
	Sıra%	0	0	13.24	10.29	32.71	36.76	100
	Sütun%	0	0	19.15	17.65	30	25	22.67
Basın-yayından	N	1	0	7	6	15	27	56
	Sıra%	1.79	0	12.5	10.71	26.79	48.21	100
	Sütun %	11.11	0	14.89	17.65	16.67	27	18.67
Başka	N	0	1	2	3	10	8	24
	Sıra%	0	4.17	8.33	12.5	41.67	33.33	100
	Sütun%	0	5	4.26	8.82	11.11	8	8
Cevapsız	N	0	2	1	0	1	1	5
	Sıra%	0	40	20	0	20	20	100
	Sütun %	0	10	2.13	0	1.11	1	1.67
Toplam	N	9	20	47	34	67	100	300
	Sıra%	3	667	15.67	11.33	22.33	33.33	100
	Sütun %	100	100	100	100	100	100	100

$$DF= 25 \quad x^2= 58.215 \quad P=.0002$$

Ankete katılanlardan Kastamonu yatırırları hakkındaki bilgilerini aldıkları yere baktığımızda aile ve mahalleden alanlarda lise mezunları(27 kişi) %27.84'lik oranla ilk sıradadır. İlkokul mezunu olanlarda(23 kişi) %23.71'lik oranla aile ve mahalleden bilgi edinmişler. Ortaokul mezunları(13 kişi) %13.4, yüksekokul mezunları (18 kişi) %18.56'lık oranla aile ve mahalleden almaktadır. Öğrenim seviyesi yükseldikçe aile ve mahalleden yatırırlar hakkında eldi edilen bilgi oranı artmakta olduğu gözlenirken okur-yazar olanlarla okur-yazar olmayanlar da aile ve mahalleden bilgi edinmişlerdir.

Kitaptan bilgi edinenlerde en bariz durum yüksekokul mezunlarında kendini göstermekte olup(21 kişi) %42'lik bir oranla gözlenmektedir. Yine öğrenim durumu arttıkça basın-yayın gibi etkinliklerden bilgi edinme durumu da doğru orantılı olarak artmaktadır. İlkokul(7 kişi) %12.5, ortaokul(6 kişi) %10.71, lise(15 kişi) %26.79, yüksekokul (27 kişi) %48.21 olarak gözlemlenmektedir.

Buradaki tablolar bize özel bir tarikata mensup olanların çok azınlıkta olduğunu, fakat Kastamonu yatırırlarının, en azından meşhurlarını, ktarizmaları devam edenlerini tanıdıklarını türbelerle ilgili bilgileri genel manada aile ve mahalleden alanların çoğunlukta olduklarını diğer etkinliklerin de bilgilenmeyi arttırdığını göstermektedir.

Yalnız, bu zatların tarikatları hakkında bilgisi olanlar azınlıkta olup, ancak meşhurların tarikatlarını bildiklerini ve tarikatlarına girmek istemeyenlerin yüzdeleri çoğunluğu oluşturdukları gözlenmektedir. Dernek üyeliğine de sıcak bakmamakla beraber üye olurum diyenlerle, tereddütlü tutum sergileyenlere baktığımızda türbelerin derneklerine üye olabileceklerin oranının da pek az olmadığı gözlenmektedir.

Tarikat oluşturma açısından baktığımızda hepsinin bir tarikat oluşturmuş olduğu söylenmekle beraber Kastamonu halkı olarak bu türbelerin tarikatlarına girmedikleri ve tarikat şeklinde bir birlikteliğin oluşmadığı gözlenmektedir. Bunun yanında bir cemaatleşme, bir sevgi beraberliği ziyaret esnasında ve ziyaret sonrasında bu yatırlara yönelik duygu ve düşünce birlikteliği biraz da cemaat olma açısından ara sıra da olsa manevi bir bütünleşmeyi sağlayacak olan bir araya gelme durumunun söz konusu olduğu müşahede edilmektedir. Kitapları, sözleri okunmakta veya yatırırlarla ilgili yapılan sosyal faaliyetler neticesinde birtakım bilgiler elde edilmekte olduğu gözlenirken, tarikat manasında bir etki Kastamonu dışında olduğu anlaşılmaktadır. Aile ve komşularla olan sohbet toplantılarında bu türbeler konuşulmakta, bu yatırırların sözleri aktarılmakta, hatta kitaplarının okunduğu ve komşuluk ilişkilerini geliştirmekle beraber ziyaret fenomeninde beraberliğe, en azından aile fertleriyle ziyaret gerçekleştirerek aile beraberliğine sebep olabileceği düşünülmektedir.

Ziyareti yakın arkadaş grubuyla gerçekleştirenlerin de 107 kişi %35 olması türbeleri arkadaş beraberliğine de etkisini göstermektedir.

Türbeler ev kadınlarını meslek grubu olarak çok fazla etkilediği gibi esnaf üzerinde ahlaki, dürüstlük ve ticaret ahlakı açısından etkilediği de gözlenmektedir. Yatırırlar bu mahalleyi kendi bünyesinde etkilerken aile hayatına ve mahalledike dostluklar sonuçta mahallede yatan yatırırlar hakkında bilgi edinmelere varıncaya kadar, farklı açılardan tesirler sergiledikleri gözlenmektedir.

D-KASTAMONU TÜRBELERİNİN DİNİ HAYAT ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Bu konu 19, 22, 25, 38, 39, 40, (S.22x29) soruların bulgularıyla anlaşılmaya çalışılmıştır.

Tablo19: Deneklerin Buradaki Türbelerin Dindarlık Bakımından Kastamonu Halkının Üzerindeki Etkisine Göre Dağılımı

Sıra	Element	Sayı	%
1	Büyük rolü var	113	37.667
2	Kısmen etkili	132	44
3	Hiçbir rolü yok	24	8
4	Bir fikrim yok	30	10
5	Cevapsız	1	.333

Dindarlık dinî tecrübe olarak nitelenmektedir. İnandığı dinin emirlerini yerine getirip yasaklarından kaçınmak dindarlık olarak nitelenebileceği gibi bunun ileri seviyesi olan takva hareketleri Kur'an tarafından da desteklenip tavsiye edilmekte takva sahipleri müjdelanmaktadır.³⁷⁴

Fetvanın evet dediğine bazen takva hayır diyebilmektedir. Takva sahibi olmak ama takva sahibi olduğunu hatır ve hayalden bile geçirmemek esastır. Takva dini hükümlerin düzenli samimi ve ciddi bir surette dikkat ve özenle uygulamaktır.³⁷⁵ Dindarlık bir hayat biçimidir. Buna etki eden faktörler başta peygamberler, kutsal kitaplar, alimler, hocalar, şeyhler ve bir sürü etkenler mevcuttur.

Tablo 19'da görüldüğü gibi 132 kişi %44'lük bir oranla kısmen etkiler demiştir. Bunu 113 kişi ile %37.667'lik bir oranla büyük rolü vardır diyenler takip etmektedir. Araştırmamızın ana hedeflerinden birisi yatır olgusunun halk üzerinde dindarlık açısından ve sosyal yönden tezahürleri olduğu için bu tablo araştırmamızın amacı doğrultusunda cevaplar vererek halkın yatır olgusundan etkilendiğini hatta yatırlar sebebiyle ve ziyaret fenomeni etkisiyle dindarlıklarına yatırların etkisinin bulunduğunu 245 kişilik yani %81'lik oranla göstermektedirler. Bir fikri olmayanlar 30 kişi yüzdesi

³⁷⁴ Nisa 4/77; Enam /32.

³⁷⁵ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul 1991, s.466.

%10'dur. 24 kişi hiçbir rolü yok demiş ki yüzdesi %8'dir. Cevapsız bırakan 1 kişinin yüzdesi %3.33'tür.

Tablo 22: Deneklerin Kastamonu türbelerinin kişiler üzerinde içki, kumar vb. yasaklar bakımından etkili olduğuna katılıyor musunuz?

Sıra	Element	Sayı	%
1	Tamamen katılıyorum	80	26.667
2	Kısmen katılıyorum	111	37
3	Katılmıyorum	75	25
4	Bir fikrim yok	30	10
5	Cevapsız	4	1.333

Bu tabloda görüldüğü gibi deneklerin 111 kişisi yüzdesi %37'si kısmen katılıyor. 80 kişi tamamen katıldığını bildiriyor ki yüzdesi %26.667'dir. katılmayan 75 kişi yüzdesi %25'tir. Bu soruya fikir beyan etmeyenler veya bir fikri olmayanlar 30 kişi yüzdesi %10'dur. Anketimizin bu sorusunu cevapsız bırakanlar 4 kişidir, yüzdesi %1.333'tür. türbelerden etkilenmelerinin dini yasaklarda sebep teşkil etmesini genel bir yüzdeye göre değerlendirirsek 191 kişi ki yüzdesi %63.667 olarak karşımıza çıkmakta, bu da türbelerin ve yatır olgusunun insanların dini yaşantılarındaki dini yasaklara karşı dikkatli davranmaların hususunda rolü olduğunu göstermektedir.

Bir başka açıdan bakınca kısmen katılanla katılmayanı değerlendirdiğimiz zaman 186 kişi %62 olarak karşımıza çıkmakta ve pek etkisinin bulunmadığı söylenebilirse de bu ifade de zımnen bir etkilenme yüzeysel de olsa yasaktan kaçınma sebebi olduğu görülmektedir.

Özellikle avam tabakası her zamandan çeşitli mezhep, meşrep ve fikir öncüleri ve kurucularının görüşlerine inanmışlar, onların yollarını takip etmişler, adeta yetmiş üç fıkraya ayrılacağını³⁷⁶ belirten peygamber haberini fiiliyatıyla doğrulamışlardır. İnsanlar arasında büyük kabul edilen kimselerin görüşlerini benimseyip onların yollarını takip etmişler, tereddüt göstermeden o büyük kabul edilenlerden etkilenerek bağlanma ihtiyacı hissetmişlerdir.³⁷⁷

Bu konuda çok aşırı gidenler ve aşırılıklarını bir şehri ilahlaştırmaya varacak kadar devam ettirenler, bu vesileyle dinin özünü tahrif edip Aliyyü'l-Murtaza'nın

³⁷⁶ Ebu Davud, III-IV, Sünnet, 1(Mektebe-i İslâmiyye, İstanbul) Bu hadislerin günümüze aktarılan yorumları için bkz. Muhammed Abdülhadi el-Misrî, *Ehl-i Sünnet Cemaatinin İtikadî Özellikleri*, trc: Muhammed Emin Akın, İstanbul 1994, s.65.

³⁷⁷ M. Şemseddin Günaltay, *Hurufattan Hakikate*, Yay. Haz: Ahmet Gökbel, *Hurafeler ve İslâm Gerçeği*, Marifet Yayınları, İstanbul 1997, s.187.

cesedine Allah'ın hulul ettiğini söyleyenler ve buna benzer aşırılıklarla mezhepler kuranları Mezhepler Tarihi ve Dinler Tarihi kitaplarında detaylıca bulabilmekteyiz.^{378*} İslâm'ın ilk devirlerinde tekke ve türbelerin köşelerine sokularak herhangi bir gayret göstermeksizin emeğinin karşılığı olmadan bir şeyler bekleyen ve devamlı böyle vakit geçiren bir kimse gösterilemezdi. Türbelere aşırı rağbetin temelini ilk devir efsanelerinde(halk inançlarında) bilhassa eski Hristiyanlıkta Orta Çağ Hristiyanlarındaki "savmaz"larda³⁷⁹ buluruz. Bunların her şehirde bir velileri bulunuyordu.³⁸⁰ Müslüman halktan türbelerden istimdat bekleyenler bulunmakta en azından orada yatanların büyüklüğüne inanıyoruz. İçlerinde yanlış yapmaktan bu sebeple de kaçındığı görülmektedir.

Tablo 25: Deneklerin Kastamonu Türbelerinin Namaz, Oruç vb. İbadetlere Yönelmede Kişiler Üzerinde Etkililerine Göre Dağılımı

Sıra	Element	Sayı	%
1	Tamamen katılıyorum	101	33.667
2	Kısmen katılıyorum	128	42.667
3	Katılmıyorum	48	16
4	Bir fikrim yok	22	7.333
5	Cevapsız	1	.333

Tablo 25'te görüldüğü gibi 128 kişi kısmen katılıyor yüzdesi %42.667'dir. tamamen katılan 101 kişi yüzdesi %33.667'dir. katılmayan kişi sayısı 48 olup yüzdesi %16'dır. Bir fikir beyan etmeyen 22 kişi olup yüzdesi %7.333'tür. Cevapsız bırakan 1 kişi yüzdesi %0.333'tür. Kısmen ve tamamen katılanlar 229 kişi olup yüzdeleri

³⁷⁸ Günaltay, a.g.e., s.187.

* İnsanların ne tür batıl inançlara saplanıp keramet yerine göz boyama türü özelliklere nasıl bel bağlayıp canlarını dahi bu yolda verebilecek özellikler kazandıklarını görmek açısından Dürzilerle ilgili bir olayı nakletmek isteriz: Halim bi Emirillah, ilahlık iddia eder ve bir gece "Hulvan" taraflarında (Hulvan, Irak-ı Arap'da eski bir şehir. Salahuddin ibn İmran tarafından kurulmuş. Ahmet Rifat. *Lügat-i Tarihiyye ve Coğrafiyye*, II, III, V, İstanbul 1300, s.165'den naklen Günaltay, a.g.e., s.199.) kaybolmuştur. Haksız olarak adam öldürtür ve beyaz eşekle dolaşırdı. Birgün تنها yerde yakaladılar, üstünden elbiselerinin soyarak çıplak yaptıktan sonra çevredeki kayıklardan birine attılar ve elbiselerini ve düğmelerini ilikleyip eşeğinin yanına bıraktılar. Kendisinin üzerine toprak attılar. Kendisini aramaya çıkan kulları ilahlarının eşeğiyle düğmeleri ilikli elbiselerini görünce efendilerinin dünya elbiselerinden ayrıldığını, göğe çıktığına kanaat getirdiler... Daha geniş bilgi için bkz. Günaltay, a.g.e., s.200-201.

İnsanların bağlandıkları fikir, zat, tarikat, yatr ve şeyh, önder gibi kişileri öldükten sonra ne hale koyarak ziyaret fenomenin de ne tür özellikler kazandıklarını görmekteyiz.

³⁷⁹ "Savmaz": Tekke, özel tapınak, Hristiyan rahiplerinin inkıta ve inzivası için tesis edilmiş hücre, manastır da denilmektedir. M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB, İstanbul 1983, III, 132.

³⁸⁰ Günaltay, a.g.e., s.279-284.

%76.334'ü oluşturmakta ve bu da bize özellikle insanların fitrî ihtiyaçları³⁸¹ ve inançlarının gereği olan İslâm'ın "beş şartı"nı³⁸² temsil eden ibadetlerde türbelerin veya yatır olgusunun etkilerinin daha bariz görüldüğünü müşahade etmekteyiz. Hatta bu durum insanların inançları doğrultusunda yaşamaları gereken bir şey olduğu için daha kolay tesir görülmekte olmuştur. Türklerin tasavvuf yoluyla İslâm'ı kabulleri daha kolay olmuştur. O kadar ki bütün bir Türk coğrafyası velilerle, dervişanla doludur. Anadolu'ya gelen Alperenler gönülleri fethettiler. Anadolu'nun kapısını İslâm'a ve Türklere açarken Alparslan'ın ordusunda on bin ağzı dualı derviş vardı. Türk kavmi mutasavvıflardan etkilenmiştir.³⁸³

Tablo 38: Deneklerin Çalışma Arkadaşları, Komşuları, Dostlarıyla Ne Sıklıkla Dini Konuları Konuşursunuz Sorusuna Verdikleri Cevaba Göre Dağılımı

Sıra	Element	Sayı	%
1	Çok sık	54	18
2	Sık	95	31.667
3	Bazen	146	48.667
4	Hiç	2	.667
5	Cevapsız	3	1

Tablo 38'de görüldüğü gibi bu soruya 146 kişi bazen cevabı vermiş ve yüzdesi %48.667'dir. Sık konuşanların sayısı 95 kişidir. Yüzdesi %31.667'dir. Çok sık konuşanlar 54 kişi, yüzdeleri %18'dir. Hiç konuşmayan 2 kişinin yüzdesi %0.667'dir. bu soruyu cevapsız bırakan 3 kişinin yüzdesi %1'dir.

Bu tabloya göre 295 kişi az da olsa dini konuları konuşmakta müsbet veya menfi de olsa dini bahislerden bahsetmektedirler ki bunun yüzdesi %98'dir. Bu büyük bir rakamdır.% 98'i Müslüman diye anılan Türk toplumunun küçültülmüş bir örneği gibidir. İnsanımız dinsiz yaşayamamakta dinle olan irtibatını sohbetine de yansıtarak toplumsal etkilenmeyi oluşturmaktadır. Bunu yaparken Kastamonu yatırından söz

³⁸¹ Din fitrat düzenidir ve mutlak hayra çağırırken insanların farklı kanaatlerine değil genel ve değişmez fitrat yasalarına öncelik tanır. Allah fâtırdır. Fıtratı yaratmıştır. Fıtrat saf ve berrak yaratılış ve yaratış, gerçek ve katıksız tabiatır. "Fıtrat düzenine egemen ilkelerin insan hayatına ilişkin olanlarının vahiy tarafından tesbit edilenlerine "din" denir. Zaten İslâm bilginleri fıtratı Allah ile insan arası ezeli mukavele anlamına gelen "misak"la aynı zamanda başlatıyorlar. Fıtrat İslâm'a uygundur, çünkü aynı yerden geliyor, İslâm'da fıtrata uygundur. "Her doğan çocuk fıtrat üzere doğar..." hadisi de bunu doğrulamaktadır. İnsanın fitri olan en önemli ihtiyacı dinin temel prensipleri ve iman ilî İslâm'dır. Daha geniş bilgi için bkz. Yaşar Nuri Öztürk, *Din ve Fıtrat*, Yeni Boyut, İstanbul 1992, s.29-74.

³⁸² İslâm'ın beş şartıyla ilgili bkz. Vecdi Akyüz, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, İz yayıncılık, İstanbul 1995, Ömer Nasuhi Bilmen, *İslam İlmihali*, Akçağ Yayınları, Ankara, s.13.

³⁸³ Abdullah Terzi, "İslamın Anlaşılmasında Ehl-i Beyt-Ehl-i Sünnet Misyonu ve Türklerin İslâmı Kabulü ve Algılamasında Tasavvufun Rolü", *İcmal Dergisi*, Aralık 1998, sayı 173, s.61-67.

edenler tablosuna baktığımız zaman % 76 bazen % 10 sık sık cevabını görüyoruz ki bunun toplamı % 86'yı bulmaktadır. Bu oran da bize dini sohbetlerde yatırımların da ismi tarikatı, hayat ve menkıbeleri geçmekte topluma etkilerini, tesirlerini böylece göstermektedirler.

Kazanılıp saklanması toplumsal bir süreç olup yaşayan kuşakların kendi zeka, yetenek ve ihtisaslarına göre geçmişten devraldıkları sosyal miras dediğimiz kültür bütünü içinde sanat, hukuk, iktisat, bilim, eğitim, vs. olduğu gibi dinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Geleneksel toplumda din kültürün bütüncül yapısına hakimdir. Burada dini konu deyince büyük din ve son din olan Müslümanlık kastedilmektedir veya diğer dinler konuşulsa da İslam'la mukayeseli olarak konuşulduğu dinin ibadet boyutu yani dini tecrübe boyutu kastedilmektedir. Öbür türlü olduğunda dinin ibadet boyutu da ifade ettiği gibi din deyince bir değil birçok din vardır ve çeşitli dinlere mensup insanların benimseyebilecekleri bir taraf vermek mümkün değildir. "Din kelimesi bir Yahudi ile Budist'in zihninde aynı çağrışımı yapmaz. Hristiyan'la Müslüman'ın zihninde de farklı çağrışımlar yapar. Bu sebeple her disiplin kendi işine yarayan bir din tanımla yola çıkmaktadır."³⁸⁴

Tabiatı ve mahiyeti itibarıyla din rasyonalite anlayışın her türünden kaçınır. Dinde kendine özgü bir fenomen olmak söz konusudur ve bu nedenle sosyoloji ve diğer bilimlerin dinin dolaylı tesirinden söz edebilirler.³⁸⁵

Dinin tanımı din sosyolojisinde yapılmaya çalışılmıştır fakat bir evrensel tanım arayışı devam etmektedir. W. Weber bir tanım yapmaktan kaçınır ve insanın sosyal davranışlarından dini olanın "anlam" olarak çıkarılmasıdır³⁸⁶ der ama buna karşı çıkan P. C. Berger bu beklenen tanımın hiç gelmediğini ve Weber'in kendi zamanında yapılmış dinin tanımına kabul ettiğini söylemektedir.³⁸⁷

J. Wach'a göre din: "İnsani varoluşun beslediği en derin kaynak ve insanın bütün yönleriyle Tanrı ile ilişkisidir."³⁸⁸ Ona din kutsalın yansımasıdır. Korkutucu ve büyüleyici sır diye de tarif edilmiştir. Hegel'in anlayışında din, mutlak ruhun veçhelerinden biridir. Dini tecrübelerin anlatımı daha zor olmaktadır; dini bir doktrin,

³⁸⁴ Mehmet S. Aydın, *Din Felsefesi*, İFAV Yayınları, İzmir 1999, s.5.

³⁸⁵ Köktaş, a.g.e., s.23.

³⁸⁶ M. Weber, *Religionsoziologie*, s.245'ten naklen Köktaş, a.g.e., s.25.

³⁸⁷ P.L. Berger, *Zur Dialektik von Religion und Gesellschaft*, S. Fisher Vertay, Frankfurt 1973, s.165'ten naklen Köktaş, a.g.e., s.25.

³⁸⁸ J. Mach, *Religionsoziologie*, s.429-430'dan naklen Köktaş, a.g.e., s.26.

bir dua veya bir mensek, bir kanun dini olaylarla ilişkilerinin tetkiki elbette zordur. Duyuya, düşünceye ve isteğe dini tecrübenin özü diye bakılmıştır.³⁸⁹

Din sosyo-kültürel organizasyon içinde önemli bir yere sahiptir. Bunun için Bucor “Din insanlığın en önemli bağıdır” demiştir.³⁹⁰ Bergose göre de din toplumsal bir rol oynamıştır. Dini faktörler toplumda yapıcı rol oynadıkları gibi bazen yıkıcı rol de oynamışlardır. Fakat din toplumda yıkıcı gücünden daha çok yapıcı yönüyle rol oynamışlardır. Bu konuda J. Wach da aynı görüştedir.³⁹¹ Din sosyal kurumlar arasında da tamamlayıcı bir göreve sahiptir ki bir Türk sosyologu İslâmiyet’in genel sosyoloji özelliklerini şöyle sıralar:

- a)Toplumun genel hatlarını tamamlar,
- b)Talimat ve yön vericidir,
- c)İdeolojik ve kültürel anlamları topluma mal eder,
- d)Kişinin korunmasını sağlar.³⁹²

Tabii dinin toplumsal etkileri modernleşmeyle beraber önemli ölçüde değişmiş dinde bağımlılık kazanmıştır. Din aileye etki etmiş zamanla çeşitli yönlerden ve farklı şekillerde değeri değişmiştir.³⁹³ İnsan gaddarlaşıp çok tehlikeli varlık olabilir. Ama fıtratına yerleştirilen merhameti açığa çıkarmak gerekir. Fıtratındaki merhamet gibi din duygusu da fıtrîdir. Din insan kadar eski bir kurumdur. Dini kabul edenler kadar onu reddedenler de dinin ilk insanla var olduğunu son insanın hayat sahnesinden çekilinceye kadar var olmaya devam edeceğini kabul etmek zorunda kalmışlardır. Cenab-ı Hak insanın yapısında onu, kendisi ile ilişki kurmaya yöneltecek “aslî duygu” yerleştirmiş ve Kur’an buna “fıtrat” demiştir. Bu kutsallık duygusudur ve kutsaldır. İnsan her zaman kutsalı ve kutsallığı düşünmüştür. Din duygusu ve din sürekli olarak en yüksek ve en seçkin ideallerin kaynağı ve evrensel arayışların hareket noktası olmuştur. İnsanın zeka ve ruhunu insanlığın mükemmele gelmesi yönünde din oluşturmuştur. Din hakim olduğu devirler kadar kenara atıldığı devirlerin de en canlı ve güncel konusu olmuştur.³⁹⁴ Bu sebeple Alexis Carrel der ki: “İnsan her devirde su ve oksijen kadar Allah’a da ihtiyaç duymuştur.”³⁹⁵ Bir Müslüman Arap şairi bunu şöyle dile getirir ki (Mâzâ fakada man vecedehu; ve mâzâ vecede men fakadahu) “Allah’ı bulanın

³⁸⁹ J. Mach, *Din Sosyolojisi*, İFAV Yayınları, İstanbul 1995, s.37-45.

³⁹⁰ J. Mach, *Sociologie De La Religion*, Paris1995, s.17-18’den naklen Günay, a.g.e. s.157.

³⁹¹ J. Mach, a.g.e., s.351’den naklen Günay, a.g.e. s.157.

³⁹² Şerif Mardin, *Din ve İdeoloji*, Ankara 1969, s.72’den naklen Günay, a.g.e. s.158.

³⁹³ Günay, a.g.e. s.157-164.

³⁹⁴ Y. N. Öztürk, a.g.e., s.11-12.

³⁹⁵ Alexis Carrel, *La Pierre*,’den naklen Öztürk, a.g.e., s.12.

kaybedeceği ne vardır; ve Allah'ı kaybedenin bulacağı ne vardır?" din ilahî bir kanundur, vahiy ürünüdür. Dinin koyucusu yalnız Allah'tır. Kur'an buna da şunu söyler: "Katıksız ve eskimez din yalnız Allah'ındır."³⁹⁶ Din insanlara mutlak hayra götürmektedir. Fitrat düzenidir. Ruhsal yapıyı, nefsi, nesli, malı ve akli korumak için gönderilmiştir. Kur'an göklerin ve yerlerin ve insanın yaratılışını Fatr olayı şeklinde gösterdiği gibi bunların yıkılışını da Fatr olayı halinde göstermiştir. Fitrat düzenine egemen ilkelerin insan hayatına ilişkin olanlarının vahiy tarafından tesbit edilenlerine Kur'an, müessesesi bir bütün olarak "din" diyor ki bu anlamda din eskimez ilkelerdir ve insanın arınmasını ve yaratıcıya ulaşmak için yeterli hale getirilmesini gaye edinmektedir. Peygamberin hadisi de bunu desteklemektedir: "Her doğan çocuk fitrat üzere doğar. Sonra anne ve babası onu Yahudi, Hıristiyan veya putperest yaparlar."³⁹⁷ Cennete gireceklerde "Fitrat üzere olanlar" diye bir tanım getiriliyor.³⁹⁸ Burada din ile fitrat uygunluğu yaratılışla fikri uygunluk ve İslâm dini aynı manalara geldiği burada açığa çıkmış oluyor. Fitrat insanın varlık yapısıdır ve her şeyden önce maddî ve manevî temizliktir. Fitratın en mükemmel örneği son peygamber Hz. Muhammed(a.s.)'dir. Fitrat sütle ifade edilmiştir. Fitrat, din, İslâm kavramları eş anlamlı olarak Kur'an'da kullanılmıştır. Kur'an ve sünetten anlaşılıyor ki İslâm "din" deyince kainata hakim olan kanunların fert ve toplum halinde insan hayatına ilişkin olanlarını kastediyor. Dinin sahibi onu koyan ve fitratı yaratandır.³⁹⁹ "Allah katında en yüce din, hak din İslâm'dır." Bu Kur'an'da da ifadesini bulmaktadır.⁴⁰⁰ İnsanın dinî konuları konuşması fitrîdir; çünkü din fitrattır ve Allah insanı bu fitratta, bu cihetle yaratmıştır. Allah'ı bilip O'na yönelmesi, hak ve hayra doğru gitmesi fitratının gereğidir. Kudret-i Fatıra=İnsanda mevcut olan mutlak din, yüce kudreti yerleri ve gökleri yaratan tek Allah'ı vicdanında duymak pâk ve temiz kalp ile yüzünü O'na çevirmektir. Allah'a inanmamak, birden fazla ilahlara tapmak fitrata arız olmuş hastalıktır. Demek ki Müslümanlık insanın kalbine yerleştirilmiş bir imandır. Allah'ın boyasıdır.(Bakara 2/138) Fitratta esas olan görülmeyeni geçip yalnız Allah'a tapmaktır.⁴⁰¹

Kesin olarak bilinmeli ki din ancak peygamber tebliğleridir ve kaynağı ilahi vahye dayanır. Toplumların bünyesinden doğan inançlar ve filozofların düşünceleri din

³⁹⁶ Zümer 39/3.

³⁹⁷ Buhari, Cenaiz, 80; Müslim, Kader, 22; Ebu Davud, Sünnet, 17; Tirmizi, Kader, 5

³⁹⁸ Tirmizi, Kıyamet, 16.

³⁹⁹ Öztürk, a.g.e., s.9-65.(Bütün bu yazılanlarla ilgili geniş bilgi için Yaşar Nuri Öztürk'ün Din ve Fitrat kitabına bkz.)

⁴⁰⁰ Ali İmran 3/85.

⁴⁰¹ İsmail Kara, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi*, Kitabevi, İstanbul 1997, II, 320.

olamaz. Dinin çok tanrıcılıktan tek tanrıcılığa doğru tekamül geçirdiği görüşler inancımıza aykırıdır. Dinde tek tanrı inancı önemlidir. Dinimize göre ilk insan peygamberdir. Pigmeler dahi tek tanrı inancına sahiptirler.⁴⁰²

İnsanoğlu dinden hali kalmamaktadır. Fakat dinin iman bazında kalmasıyla dinî tecrübeye dönmesi takva hareketi şekline gelmesi insanın fitratına uygun yaşabilmesi şahıslara göre değişmektedir. Dini düşünceye ulema, kitaplar etki ettiği gibi tasavvufta kendilerini daha bariz gördüğümüz veliler ve yatır olgusu, ziyaret fenomeni de etki etmektedir ki bu sorumuzun cevap tablosunda yüzdelere baktığımız zaman karşımıza şu zamana kadar anlatılan görüşlerin doğruluğunu ispat eden bir tablo çıkmıştır. İnsan bu saf inancını koruyamadığı ve kendi cehli, yanlış içtihiadı yaşadığı muhitin ve aldığı terbiyenin kötü olması yüzünden fitratına karşı cinayet irtikab ve fitratın aksine hareket edebilmektedir. Nasıl ki sebebini bilmediği maddî veya ruhanî her tesir sahibine tapmak suretiyle Vesenilik, Putperestlik meydana gelmiş ve insanoğlu taşlara, ağaçlara tapacak bir dereceye düşmüştür.⁴⁰³

Tabloda gördüğümüz gibi Türk milletinin Kastamonu halkı da dinî sohbetler yapmakta, dinî ihtiyacını bu sohbetlerle de giderip geliştirmekte ve kendisini bu sohbetlerde yatırırlarla da alakalandırıp onlardan söz etmektedir.

Tablo 39: Deneklerin Sosyal problemlerle Karşı Karşıya Kaldıklarında Ne Sıklıkla Dini İnançlarınıza Dayanarak Çözüm Yolları Ararsınız sorusuna verdikleri Cevaplara Göre Dağılımı

Sıra	Element	Sayı	%
1	Çok sık	107	35.667
2	Sık	107	35.667
3	Bazen	74	24.667
4	Hiç	5	1.667
5	Cevapsız	7	2.333

Tablo 39’da görüldüğü gibi bu soruya 107 kişi çok sık cevabı vermiş yüzdesi %35.667’dir. yine 107 kişi sık cevabı vermiş ki yüzdesi %35.667’dir. Bazen cevabını veren 74 kişinin yüzdesi %24.667’dir. Hiç dinî inancına başvurmam diyen 5 kişinin yüzdesi %1.667’dir. bu soruya cevap vermeyen 7 kişinin yüzdesi %2.333’tür. Genel olarak baktığımızda insanın dinden hali kalamadığını, bir önceki soruda anlamıştık ki

⁴⁰² S. Ahmed Arvasi, *Türk İslâm Ülküsü*, Burak Yayınları, İstanbul 1999, I, 49.

⁴⁰³ Mustafa Kara, *a.g.e.*, II, 320.

hayatının problemlerinde de dinin etkisi görülmektedir. Dinî açıdan problemlerini çözmeye çalışanlar farklı dozajlarda inançlara başvurmaktadırlar. Mutlaka dinî inancına göre, bazen de olsa çözüm arayanların toplamı 288 kişi olup yüzdesi %96'dır. İnsanların önemli çoğunluğu dinden uzak kalamadığı gibi problemlerini çözmede de dinden uzak kalamamakta dinî sahadan şu veya bu şekilde istifade edip problemlerine çözüm aramaktadır.

Tablo 40: Deneklerin İbadet Gereği Gibi Yerine Getirmede Sahip Oldukları Bilgi

Düzeyine Göre Dağılımı

Sıra	Element	Sayı	%
1	İyi	103	34.333
2	Orta	154	51.333
3	Zayıf	38	12.667
4	Hiç bilgi yok	2	.667
5	Cevapsız	3	1

Tablo 40'ta görüldüğü gibi 154 kişi orta halde demiştir ki yüzdesi %51.333'tür. dini bilgisinin ibadet yapabilme açısından 103 kişi iyi olduğunu söylemiştir. Yüzdesi %34.333'tür. zayıf olduğunu söyleyen 38 kişinin yüzdesi %12.667'dir. bu soruyu cevapsız bırakan 3 kişinin yüzdesi de %1'dir.

Genel olarak baktığımız zaman zayıf da olsa ibadetlerini yapabilecek kadar dini bilgi düzeyi bulunanların toplamı 295 kişinin yüzdesi %98.333'tür. bu durum bize insanların ibadetlerini yerine getirebilecek bilgiye sahip olduklarını, dolayısıyla zaman zaman da olsa ibadet yaptıklarını ve yatır ziyaretinde de ibadet yapıp yatır olgusundan ibadet yönünden de etkilendiklerini göstermektedir.

Bu soru ile dini bilgiyi aldıkları yere baktığımızda şu sonuç çıkmaktadır:

Yatırlar ibadet bilgilerinde halkı etkilemiştir.

Dindarlık açısından kendinizi nasıl buluyorsunuz ile bu soruyu karşılaştırdığımız zaman bilgileri var ama ibadetleri biraz noksan olduğu meydana çıkıyor ki yatır olgusu dini bilgiye daha fazla etki ettiği halde dini tecrübeye o nisbetle Kastamonu'da etkide bulunmamıştır.

Türklerin namaz, oruç gibi ibadetlerdeki tesiri ibadetleri yerine getirebilecek dini bilgi arasındaki ilişki nedir?

Dini hayat denince öncelikle dini yaşantıyı anyacağız. Dindarlık dini tecrübe olarak anlaşılmaktadır. Dindar kişiler Kur'an'da da müjdelenmektedir. Din insanların ilahi varlığın iman edilen o türlü bir mesajıdır ki, insanları, insan- kamil olmak üzere dört hususta inanç ve amele davet eder.

Onları kendi tabiatlarında zaten mevcut olan insan-ı kamillik ve tevhitçi davranış kabiliyetini kuvveden fiile geçirmeye çağrısı, din ilmi teşvik eder, dünya düzeninde devreye girer; çünkü İslam fitratı, insanda dünyaya gelirken mevcut olan bakir bir davranış temayülüdür.⁴⁰⁴ Din insanın bütün hayatında kendini göstermekte bu fitratı etkileyip tecrübeye yönelik motive etmektedir. İnsan dini hayatını Kur'an'dan, hadislerden, fıkıh kitaplarından öğrendikleriyle yaşamaya çalıştığı gibi çevresinden, hoca, alim, şeyh ve din adamlarının etkileriyle de dini hayatını yapılandırıp, yaşamaya devam etmektedir.

Dini hayat sosyal değişmeye etki etmekte ve ilk insan Hz. Adem(a.s.)'dan itibaren böyle gelmektedir. Dini hayat Allah'ın emirlerine uymakla alakalı bir hayat tarzıdır. Şayet toplumda ilahi kanunlarla oluşan bir değişme varsa bunun sonucu dini hayat olmaktadır.⁴⁰⁵ Tarikatlar, şeyhler, karizmatik dini önderler kişilerin ve toplumların üzerinde dini açıdan etkiler meydana getirerek kendi görüşleri, mezhep, meşrep ve tarikatları etrafında birleşmelere, manevi bütünlüklere sebep olmuşlar; dolayısıyla dini hayat üzerindeki etkilerini sürdürüp ahirete göçtükten sonra da eser, kitap ve fikirleriyle bu etkilerini devam ettirmişlerdir. Bu konuda tasavvuf, tabakat, İslam tarihi kitapları, İslam mezhepleri ve mezhepler tarihleri bunun misalleriyle doludur. Dini hayat yaşantı biçimini ilahi kaynaktan gelen bilgiler ve belgelerle şekillendirmektedir. İnsanlar Kur'an'dan ve diğer dini kaynaklardan etkilendikleri gibi türbe ve yatırlardan da etkilenmişlerdir. Alim, şeyh, baba, dede, pir, gavs, kutup, insan-ı kamil gibi isimlerle insanların bazılarını vasıflandırıp, öldükten sonra türbeler inşa edilip ziyaretgah haline getirilmesi de bunun delilleridir. Bunların Türk inanç sistemindeki tezahürlerini araştırmamızın teorik çerçevesinde vermeye çalışıp, gerekli kaynaklara atıflar yapmaya gayret gösterdiğimiz için burada bu konuyu kısa kesmek istiyoruz. Anadolu'da türbelerle ilgili yapılan çalışmalara ve Bektâşî Menakıbnamelerinde İslam öncesi inanç motifleri*, tekkeler, zaviyeler, Bursa Dergahları, Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler** gibi eserlere bakılırsa ki dini hayatı bu kurumların ve yatırların nasıl etkileri olduğu

⁴⁰⁴ Bilgiseven, *Din Sosyolojisi*, s.21-22.

⁴⁰⁵ İhsan S. Sırma, *a.g.e.*, s.13-18.

* Geniş bilgi için bkz.Ocak, *a.g.e.*

gözlenebilecek kanaatini taşımaktayız. Dini hayat denilince dinin bütün evamiri, nehiyleri, tecrübevi durumu, takva yönü, hukuk yönü gibi mesail-i diniyyenin her yönünü kapsayan özellikleri kapsandığı için bu konuyla ilgili delil ve meseleleri de ilgili dinin literatüre ve kaynaklara atfederek Kastamonu yatırları ve türbelerinin buradaki dini hayata etkilerine yukarıdaki tabloları inceleyerek bakmak istiyoruz.

Ziyaret yerleri kendilerinden kerametler, bereketler fişkırıran menbalardır. Velilerin sağlıklarında gösterdikleri kerametler, öldükten sonra da mezarlarında yahut kendilerinden arta kalan eşyalarda devam etmekte; hatta çevrelerindeki ağaçlara, taşlara, tepelere, dağlara siyaret ederek bir kısım kaya, dağ, taş, sular, ağaç ve tepeler feyz menbasına dönüşmekte, kerametler artıp yaygınlaştıkça, halkın rağbeti de artmaktadır. O yatırların hoşlanmadıkları şeyleri yapmak, onlara saygısızlıkta bulunmak ise bu fiilleri işleyenlere zarar getirmektedir. O halde onların gazap ve kötülüklerinden sakınmak, feyiz ve bereketinden faydalanamak gerekmektedir. İnsanlar dini sahada bu hususlara dikkat ederken bu türbelere çeşitli dilek, istek, adak, murat ve hacetlerle ziyaret gerçekleştirmektedirler. Dini hayatlarına bu yönde de türbelerin tesirleri görülürken Kastamonu halkı dindarlık bakımından da bu türbelerden asgari 132 kişi ile yani %44'lük oranla tamamen etkilenmekte, %37'lik oranla kısmen etkilenmektedir. Yani %81'lik bir oranla dini hayatlarında şu veya bu şekilde etkilenip dini tecrübelerini türbelerden aldıkları feyz veya manevi hava ile sürdürdükleri ortaya çıkmaktadır dini yasaklar açısından %64'lük bir oranla etkilenme olmakta, kitaplarını okuyanlar dini yasaklar açısından daha fazla etkilenirken, kitaplarını okumayanlar dahi türbelerden dini hayat açısından etkilenmiş görülmektedir. Namaz, oruç gibi ibadetler açısından da %76'lık bir oranla müsbet etkilenme görülmekte, fert türbelere yaptığı hizmet neticesinde dindarlık açısından saygı görmekte, dini konuları konuşma açısından da türbelerin %98'lik bir etkisi bulunduğu gözlenmektedir.

Tablo 46: Kastamonu türbelerinin kişiler üzerinde içki, kumar vb. yasaklar bakımından etkili olduğu kanaati ile velilerin kendi kitaplarını veya onlarla ilgili kitapları okunması arasındaki ilişki(S.22x29)

** Geniş bilgi için bkz. Kara, a.g.e.

		Tamamen katılıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılmıyorum	Bir fikrim yok	Cevapsız	Toplam
Sık okur-sık okuturum	N	11	0	1	0	2	14
	Sıra%	78.57	0	7.14	0	14.29	100
	Sütun %	13.75	0	1.33	0	50	4.67
Zaman zaman bazılarını okuturum	N	51	82	45	16	1	195
	Sıra%	26.15	42.05	23.08	8.21	51	100
	Sütun %	63.75	73.87	60	53.33	25	65
Okumam	N	14	21	23	12	0	70
	Sıra%	20	30	32.86	17.14	0	100
	Sütun %	17.5	18.92	30.67	40	0	23.33
Başka	N	4	6	4	2	0	5
	Sıra%	25	37.5	25	12.5	0	100
	Sütun %	5	5.41	5.33	6.67	0	1.67
Cevapsız	N	0	2	2	0	1	5
	Sıra%	0	40	40	0	20	100
	Sütun %	0	1.8	2.67	0	25	1.67
Toplam	N	80	111	75	30	4	300
	Sıra%	26.67	37	25	10	1.33	100
	Sütun %	100	100	100	100	100	100

$$DF= 16 \quad x^2 =67.411 \quad P=.0001$$

Ankete katılanlardan Kastamonu türbelerinin kişiler üzerinde içki, kumar vb. yasaklar bakımından etkili olduğu kanaatine velilerin kitaplarını sık sık okuduğunu söyleyenlerden (11 kişi) %78'lik oranla tamamen katılmaktadır. Zaman zaman okuyanlardan 51 kişi %26.15'lik oranla katılırken 82 kişinin %42.05'lik oranla katıldığı gözlenmektedir. Katılmayanların oranı 23 kişi %32.86 ile velilere yönelik kitapları okumayanlarda gözlemlenmektedir. Yine kitapları okumayanlarda da 14 kişi %20 ile tamamen katılmakta (21 kişi) %30'luk oranla da kısmen katılmaktadır. Bu sonuç bize yatırılganlığının Kastamonu halkı üzerinde dinî yasaklar bakımından müsbet etkisi olduğunu göstermektedir.

E-KASTAMONU TÜRBELERİNİN GENEL TOPLUM HAYATI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Bu konu 18, 20, 23, 24, 31, 32, 33, 34, 36 ve (S.5x23). soruların bulgularıyla anlaşılmaya çalışılmaktadır.

Tablo18: Deneklerin Kastamonu Türbelerinin Bazı İllerden Kastamonu'yu Ayırıcı Özelliğine Katılımlarına Göre Dağılımı

Sıra	Element	Sayı	%
1	Tamamen katılıyorum	181	60.333
2	Kısmen katılıyorum	87	29
3	Katılmam	10	3.333
4	Bir fikrim yok	20	6.667
5	Cevapsız	2	.667

Tablo 18’de görüldüğü gibi bu örnekleme deneklerin çoğu Kastamonu yatırırlarının diğer illerden ayrıca bir özellik kattıklarına inanmakta 181 kişiyle yüzdesi %60.333 oluşturmaktadır. İkinci sırayı 87 kişi olarak %29’la kısmen katılanlar oluşturmaktadır. Kısmen de olsa katılanları göz önüne aldığımızda %89’la Kastamonu türbeleri diğer illerden Kastamonu’ya dini inanç, dini tecrübe ve sosyal faaliyet açısından ve yine bazı yönlerden farklılaşmasına katkı sağladığına katılım görülmektedir. Bu durum bize, türbe ve yatır olgusunun bir beldeyi şu veya bu şekilde etkilediğini göstermektedir. Bir fikri olmayanlar 20 kişi %6.667’yi oluşturmaktadır. Cevapsız bırakan 2 kişi yüzdesi %.667’dir.

Tablo 20: Deneklerin Eskiden bu Türbelere Rağbet ve Topluma Tesiri ile Şimdiki Arasındaki Farka Göre Dağılımı

Sıra	Element	Sayı	%
1	Çok farklı	128	42.667
2	Kısmen farklı	111	37
3	Fark yok	25	8.333
4	Bir fikrim yok	33	11
5	Cevapsız	3	1

Yapılan araştırmalarda laisizmle birlikte din görevlilerinin otoritelerinin pek etkili olduğu söylenememektedir. Sanayileşme, kentleşme, modernizm ve kültür yozlaşmalarının etkisiyle ve laisizmin farklı yansımalarıyla halk türbe ve yatırlara, cemaatleşme ve tarikatlara rağbetini azaltmakta kendini resmî olarak bağlı görmek istememektedir. Toplumun dünya görüşü ve hayat tarzındaki farklılaşması cemiyet yapısında tesirler meydana getirmiştir. Erol Güngör’e göre bugünkü Batı medeniyetinin temelini teşkil eden sanayi inkılabı kültürdeki birtakım değişmelerin maddi hayata yansımaları göstermektedir. Toplumumuzda değişimin dinî açıdan ilk belirtileri dinin

doğru ve gerçek olarak anlaşılamaması ve bunun giderek yayılmasıdır. İnsandaki iman ile içtimaî yayılma hassasını azaltıp toplumsal etki bakımından tesirsiz hale gelebilmektedir.⁴⁰⁶

Batıdan gelen çeşitli fikir akımlarının etkisiyle modernleşme Müslümanlar çoğalmaktadır. İnsanları dinî düşünce ve dinî tecrübeden uzaklaştırmış, ruh ve derinlik ihmal edilmiş, fert ve toplum kültürüne ve değerlerine yabancılaşmış kendine ters bir hayata yönelmiştir. Sosyal değişme dinî hayat dindarlık üzerinde menfi etkilerde bulunduğu gibi yatır olgusu, yatırdan çekinme ziyaret fenomeni diye nitelendireceğimiz olgular üzerinde de eski ile yeni arasından farklar meydana getirmiştir.⁴⁰⁷

Ziyaret inancı ve olayı dünya ölçüsünde yaygınlığa sahiptir. Bu inanç toplumlara, kültürlere göre değiştiği gibi devirlere ve yerlere göre de değişmekte, aralarında dikkate değer farklılıklar göstermektedir. Ziyaret fenomeni ve yatır etkisinin eğitim-öğretim, sanayileşme, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması halkın kültür seviyesinin artması hayat biçiminin değişmesi gibi faktörler sebebiyle eski ile yeni arasında farklılığı meydana gelmiştir.⁴⁰⁸

Anketimizin bu sorusuna cevap verenlerden eskiden bu türbelere rağbet ve türbelerin topluma tesiri ile şimdiki rağbet ve tesirin 128 kişi çok farklı şikkını işaretlemiş yüzdeleri %42.667'dir. ikinci olarak kısmen farklı diyenler 111 kişi yüzdesi %37'dir. Bir fikri olmayanlar 33 kişi yüzdesi %11'dir. Fark yoktur diyenler 25 kişi yüzdesi %8.333'tür. cevapsız bırakanlar 3 kişi olup yüzdesi %1'dir.

Bu sorunun hedefine baktığımızda %42 yatır olgusunda eski ile yeni arasında çok farkın bulunduğunu %37 de kısmen de olsa zamanın "yatır ziyaret fenomeninde" değişikliklere sebep olup kısmen de olsa farklılıklar olduğunu söylemiş olup ikisini topladığımızda 239 kişi (%79) türbelere rağbetin ve türbe tesirinin halk üzerinde farklılığı bulunduğunu kabul etmektedir.

Tablo 23: Deneklerin Kastamonu Türbelerinin Genel ve Ticarî Ahlak Üzerinde Etkisine Göre Dağılımı

Sıra	Element	Sayı	%
1	Tamamen katılıyorum	72	24
2	Kısmen katılıyorum	122	40.667

⁴⁰⁶ Sami Şener, *Sosyal Değişme ve Dini Hayat*(Tartışmalı İlimi ve Toplantılar Dizisi), İslâmî İlimler A.V. Yayınları, İstanbul 1991, s.96-105.

⁴⁰⁷ Sami Şener, *a.g.e.*, s.105-117.

⁴⁰⁸ Günay ve Heyet, *a.g.e.*, s.94.

3	Katılmıyorum	70	23.333
4	Bir fikrim yok	33	11
5	Cevapsız	3	1

Ahlak insanın bir yaşantısı, tavrı huy edinmesine denilmektedir. Huylar beşeri davranışlar ve güzel çirkin diye ikiye ayrılır. İlkine ahlak-ı hamide, ikincisine ahlak-ı zemime denir. Şükür, cömertlik, ihlas, tevazu iyi huyları kapsar; cimrilik, riya, kibir kötüdür.

Tasavvuf kötü huylardan arınmak için vardır. İyi huylarla bezenmektir.⁴⁰⁹ Yatırlarda tasavvuf ehli insanlardır ki acaba toplum onların bu özelliklerinden müsbet yönde etkilendi mi bakmamız gerekecektir. Tablo 23'te görüldüğü gibi bu soruya 122 denek kısmen katılmakta ve yüzdesi %40.667'dir. 72 denek tamamen katılmakta ve yüzdesi %24'tür. 70 denek katılmamaktadır ki yüzdesi %23.333'tür. Bir fikir beyan etmeyenler 33 kişi olup yüzdesi %1'dir. Burada ticarî ahlak üzerinde ve genel ahlak üzerinde olumlu etki sorusunun genel değerlendirmesinde 194 kişi bu yatırların kısmen veya tamamen etki ettiğini düşünmekte bu durumda yüzde olarak %66. 667'yi oluşturmaktadır. Ticarî esnafa etki etme söz konusu olunca yatırlardan insanların meded umarak kazanmak istedikleri ve dindarlıklarını para kazanma hususunda öne çıkararak bir ümit bekleyip yatırlardan meded umdukları görülmektedir.

Tablo 24: Deneklerin Ticari Dürüstlükte Bu Türbeleri Ziyaret Edenle Etmeyen Arasındaki Fark Müşahedesine Göre Dağılımı

Sıra	Element	Sayı	%
1	Oldu	51	17
2	Zannediyorum	96	32
3	Olmadı	105	35
4	Bir fikrim yok	47	15.667
5	Cevapsız	1	.333

Bu soru bizzat müşahedeye dayandığı için tezimizi daha çok ilgilendirmekte ve verilecek cevaplar toplumsal durumların yatır olgusundan etkilenmelerde ne derece yatırların sebep teşkil ettiğini göstermesi açısından önemli bir durumdur.

Tablo 24'te gördüğümüz gibi bu soruya 105 kişi müşahade olmadı demiştir. Yüzdeleri %35'i bulmaktadır. 96 kişi yatır ziyaret edenle ziyaret etmeyenin

⁴⁰⁹ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul 1991, s.32.

durumundaki ticarî dürüstlüğün ziyaret sebebinden kaynaklandığını kesin olarak söylememekle beraber buna(ziyaret sebebine) bağlamakta veya öyle zannetmektedir ki yüzdeleri %32'dir. Araştırmamızda anketimizin bu sorusuna 51 kişi bu ticarî dürüstlükte ziyaret edenle etmeyen arasında fark gördüğünü söylüyor ki %17'dir. Bu konuda fikir beyan etmeyenler 47 kişi olup yüzdesi %15.667'dir. cevapsız bırakan 1 kişi yüzdesi %0.333'tür. genel baktığımızda böyle müşahade görmeyen %35 olmakla beraber zannedenlerle oldu diyenlerin yüzdesini alınca %49'u oluşturmakta ve bu durumda türbe ziyaretini bilfiil gerçekleştirenlerin özellikle ticaret açısından olumlu tesirler, ahlakî yapıya müsbet yönde katkıları olduğu görülmektedir.

Tablo 31: Deneklerin Bu Türbelere Yapılan Ziyaret ve Hizmetin İş Hayatına(müşteri artışı, ziyandan koruma gibi) Etkileri Olduğuna Katılımlarına Göre Dağılımı

Sıra	Element	Sayı	%
1	Tamamen katılıyorum	94	31.333
2	Kısmen katılıyorum	101	33.667
3	Katılmıyorum	41	13.667
4	Bir fikrim yok	63	21
5	Cevapsız	1	.333

Tablo 31'de görüldüğü gibi bu soruya kısmen katılanlar 101 kişi olup yüzdesi %33.667'dir. tamamen katılanlar 94 kişi olup yüzdeleri %31.333'tür. bu soruya bir fikir beyan etmeyip çekingen davrananlar 63 kişi olup yüzdeleri %21'dir. Hiç katılmayan 41 kişinin yüzdesi %13.667'dir. bu soruyu cevapsız bırakan 1 kişi yüzdesi %0.333'tür.

Bu tabloya genel bir göz attığımızda 195 kişi kısmen ve tamamen katılanı temsil ediyor ki yüzdesi %65'i oluşturmaktadır. Bir fikir beyan etmeyenlerin iç dünyalarında böyle bir durumun olabilirliğiyle ilgili inanç da bulunmakta bunun için tereddütlü davranıp fikir beyan edememektedirler. Bu durum da bize yatır olgusu ve ziyaret fenomeninin iş hayatına müsbet yönde yansımaları şeklinde karşımıza çıkıp ayrıca dua ile rızkın arasında insanların inançları doğrultusunda etkiler bulunduğunu göstermektedir. Bu durumu araştırmamızdaki ziyaretten beklenti ile ilgili onuncu soru ve diğer araştırmalardaki türbe ziyaretlerinden beklenenlerle ilgili sorular bize beyan etmektedir.

Bu beklentiler dua ile ve rızkın Allah'tan olduğu inancıyla birleştirildiği zaman meydana gelen müsbet sonuç şu veya bu şekilde yatır olgusuyla irtibatlandırılmaktadır. Çünkü ziyaret fenomeninde bu isteklerde de bulunmaktadır. Halkın böyle

inanmasında sayıların yüksekliği ise sosyal bir etkilenmenin yatır olgusu ve ziyaret fenomeniyle ortaya çıktığı görülmektedir.

Tablo 32: Deneklerin Bir Önceki Soruya Ait Müşahhas Tecrübelerine Göre Dağılımı

Sıra	Element	Sayı	%
1	Çok	30	10
2	Birkaç defa	91	30.333
3	Rastlamadım	142	47.333
4	İnanmıyorum	21	7
5	Cevapsız	16	5.333

Tablo 32’de görüldüğü gibi bu soruya 142 kişi müşahhas bir tecrübeye rastlamadım cevabını vermiştir. Yüzdesi %47.333’tür. 91 kişi birkaç defa rastladığını bildirerek gördüğü veya yaşadığı bazı olayları ziyaret fenomenine bağlama ihtiyacı hissetmiştir ki yüzdesi %30.333’tür. 30 kişi çok rastladığını söyleyip felaketlerin bertaraf edilmesini yatırların himmetine ve ziyaret fenomenindeki özellikler sebebiyle nusret-i ilahisinin gelip bu felaketten koruduğuna inandığını ve gördükleri olayların buna bağlı olduğunu belirtmiş oluyor. Yüzdesi %10’dur.

Böyle bir olaya veya böyle bir duruma inanmayanların sayısı 21 kişi olup yüzdesi %21’dir. Bu inanmayanları türbe ziyaret sıklığındaki tablo 11 ile karşılaştırdığımızda ziyaret ettiklerini ancak böyle bir müşahade veya böyle bir ticarî zarardan ve iş hayatındaki zarardan koruma gibi bir yardımın olmayacağına inanmadıkları ortaya çıkmaktadır. Yoksa bunlarda türbe ziyareti gerçekleştirmekte ve farklı beklentileri bulunduğu anlaşılmaktadır. Anketimizin bu sorusuna cevap vermeyen 16 kişi olup yüzdesi %5.333’tür. bu soruyu cevapsız bırakan 16 kişinin 15 kişisi yukarıdaki soruyu cevaplamış bir fikir beyan etmeyenlerin içerisinde en azından yer bulmuştur. Bunu cevapsız bırakırken bir fikri olmadığını söylemek istemiş olmakla beraber böyle bir etkinin varlığına inandığını da göstermiş olmaktadır.⁴¹⁰ Fakat inandığı bu durumu örneklemeyi gözlerinde canlandıramadığı veya ne olduğunu tam kestiremediği için böyle cevap vermeyi tercih etmiştir. Çünkü birebir mülakatlarda sorduğumuzda ve bazı örnekler verdiğimizde bela ve musibet gelmemesini yatırların varlığına, ziyaretin sıklığına, oralara verilen para, tasadduk edilen meblağın çokluğuna, kesilen adakların etkisine bağlayanlar bilinmektedir.

⁴¹⁰ Cuma 62/11 ve diğer rızıkla ilgili ayetlere bkz.

Mesela Hepkebirler diye bilinen ve ismini de burada yatanlardan aldığı bu semtin içindeki camiinin doğu ve batı bitişiğinde iki türbede yatanlar mevcuttur. Sahabe olduğuna inanılmaktadır. Anketimizi cevaplarken yaptığımız mülakatta buradaki bayan başı açık olduğu için insanların kendisine biraz farklı baktıklarını, ama kendisinin dindar olduğunu belirtmiştir. Beyi ise ilk açtığında işyerinde kazanamadığını sonra bu zatlara dua edip “Burada yatıyorsunuz beni korumuyorsunuz” gibi serzenişte bulunduğunu ondan sonra bu zatların himmeti ile nusret-i ilahinin gelip işlerinin açıldığını bize anlatmıştır. Bunun gibi çok menkıbe ve yapılan müsbet veya menfi olayın türbelerdeki zatların karizmatik ve kutsal etkilerine bağlandığı görülmektedir. Bu durumda toplumun her kesimi yatır olgusundan etkilenmekte veya yatır olgusunun sosyal bünyeyi, dini açıdan, ticari açıdan müsbet yönde etkilemektedir tezini ortaya getirmektedir.

Tablo 33: Deneklerin Meşru Kazanç Yapmayan ve Yatır Mahalline Yakın Yerlerde Dükkan ve İşyeri Olanlara Karşı O Yatırların Etkisine Göre Dağılımı

Sıra	Element	Sayı	%
1	İflas	51	17
2	Fazla kazanmamış	46	15.333
3	Hiç etkisi yok	29	9.667
4	Bir fikrim yok	164	54.667
5	Cevapsız	10	3.333

Tablo 33’te görüldüğü gibi bu soruya bir fikrim yok diyenler çoğunluğu oluşturmaktadır. 164 kişi ki yüzdeleri %54.667’dir. 51 kişi iflas etmiştir diyor, yüzdesi %17’dir. 46 kişi fazla kazanamaz diyor, yüzdesi %15.333’tür. 29 kişi hiç etkisi yoktur diyor, yüzdesi %9.667’dir. 10 kişi bu soruyu cevapsız bırakmıştır ki yüzdesi %3.333’tür.

Genel bir değerlendirme yaptığımızda %54 fikir beyan etmezken iflas ve kazanamaz diyenlerin yüzdesi %32.333’tür. toplumun belli bir kesimi ticarî kazançta dürüstlüğü temel teşkil ettiği inançlarını yatırlarında manen destekleyeceklerini belirtip aksi durumda kazanç engel olacaklarına inanmaktadır.

Tablo 34 : Deneklerin Kastamonu Yatırların Mahallede Komşuluk İlişkilerini Müsbet Yönde Etkilerine Göre Dağılımı

Sıra	Element	Sayı	%
1	Tamamen etkiler	36	12
2	Kısmen etkiler	119	39.667
3	Hiç etkilemez	51	17
4	Bir fikrim yok	85	28.333
5	Cevapsız	9	3

Bu soruya 119 kişi kısmen etkiler cevabını vermiştir ki yüzdesi %39.667'dir. bu soruya 85 kişi fikrim yok cevabını vermiştir, yüzdesi %28.333'tür. 51 kişi hiç etkilemez demektir, yüzdesi %17'dir. 36 kişi tamamen etkiler demektir, yüzdesi %12'dir. Cevap vermeyen 9 kişinin yüzdesi %3'tür.

Tablo 36: Deneklerin Türbelerin Önemi Sosyal İlişkileri Geliştirmesidir Görüşüne Katılmalarına Göre Dağılımı

Sıra	Element	Sayı	%
1	Tamamen katılıyorum	82	27.333
2	Oldukça katılıyorum	130	43.333
3	Pek katılmıyorum	64	21.333
4	Hiç katılmıyorum	13	4.333
5	Cevapsız	11	3.667

Bu soruya cevap verenlerden 130 kişi oldukça katılıyorum demiştir, yüzdesi %43.333'tür. tamamen katılan 82 kişinin yüzdesi %27.333'tür. Pek katılmıyorum diyen 64 kişinin yüzdesi %21.333'tür. Hiç katılmıyorum diyen 13 kişinin yüzdesi %4.333'tür. Bu soruyu cevapsız bırakan 11 kişinin yüzdesi %3.667'dir.

Burada görülen şudur ki türbelerin sosyal ilişkilere etki ettiğini kabul edenlerin toplam oranları 212 kişinin yüzde toplamı %70'dir. Bu bize türbelerin veya yatırılganlığının sosyal ilişkileri etkilediğini ve geliştirdiğini göstermektedir. Yatırılganlardan ziyaret etme, kitaplarını okuma, onlarla ilgili basın-yayın ve farklı etkinlikleri takip etmek, cemaatlere katılma, toplu dualarda bulunma, türbelerin tamirlerinde aktif rol alma şeklinde etkilenmeler kişinin bu manada sosyalleşmesine sebep teşkil etmektedir. %21'de pek katılmamakla beraber türbelerin sosyal ilişkilerde rolü olduğunu tam olarak inkar etmemektedir.

Tablo 47: Meslekle Kastamonu türbelerinin genel ve ticarî ahlak üzerindeki olumlu etki ilişkisi (S.5x23)

		Çiftçi	Esnaf	Memur	İşçi	Ev kadını	Öğrenci	Diğer	Cevapsız	Toplam
Tamamen Katılıyorum	N	0	16	12	13	18	7	6	0	72
	Sıra%	0	22.22	16.67	18.06	25	9.72	8.33	0	100
	Sütun %	0	28.07	19.05	34.21	26.87	16.67	21.43	0	24
Kısmen Katılıyorum	N	2	22	33	8	33	14	10	0	122
	Sıra%	1.64	18.03	27.05	6.56	27.05	11.48	8.2	0	100
	Sütun %	66.67	38.6	52.38	21.05	49.25	33.33	35.71	0	40.67
Katılmıyorum	N	1	13	12	15	7	13	7	2	70
	Sıra%	1.43	18.57	17.14	21.43	10	18.57	10	2.86	100
	Sütun %	33.33	22.81	19.05	39.47	10.45	30.95	25	100	23.33
Bir fikrim Yok	N	0	5	4	2	9	8	5	0	33
	Sıra%	0	15.15	12.12	6.06	27.27	24.24	15.15	0	100
	Sütun %	0	8.77	6.35	5.26	13.43	19.05	17.86	0	11
Cevapsız	N	0	1	2	0	0	0	0	0	3
	Sıra%	0	33.33	66.67	0	0	0	0	0	100
	Sütun %	0	1.75	3.17	0	0	0	0	0	1
Toplam	N	3	57	63	38	67	42	28	2	300
	Sıra%	1	19	21	12.67	22.33	14	9.33	.67	100
	Sütun %	100	100	100	100	100	100	100	100	100

$$DF= 28 \ x^2 = 42.242 \ P=.0411$$

Ankete katılanlardan Kastamonu türbelerinin genel ve ticarî ahlak üzerindeki olumlu etkisi olduğuna en fazla ev kadınlarının tamamen katılıyorum diyen (18 kişi) %25 ve kısmen katılıyorum diyen (33 kişi) %27'lik oranla katıldıkları gözlenmektedir. Bunları tamamen katılan (16 kişi) %22 ve kısmen katılan (22 kişi) %18.03 ile esnaf takip etmektedir. Memurların arasında da (12 kişi) %16.67 tamamen katılıp (33 kişi) %27 kısmen katılarak olumlu etkiyi kabul ettikleri gözlenmektedir.

Yatır olgusunun esnaf, memur ve ev kadınları üzerinde ahlakî açıdan daha olumlu etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Yine işçilerle öğrencilerin de etkilendiği gözlenmektedir.

Tablo 48: Türbelere hangi sıklıkla gidersiniz sorusu ile sosyal problemlerle karşılaşınca ne sıklıkla dinî inançlara dayanarak çözüm yolları ararsınız sorusu arasındaki ilişki (S.11x39)

		Çok	Birkaç defa	Bir defa	Hiç	Cevapsız	Toplam
Çok sık	N	65	38	4	0	0	107
	Sıra%	60.75	35.51	3.74	0	0	100
	Sütun %	41.94	29.46	33.33	0	0	35.67
Sık	N	59	45	2	0	1	107
	Sıra%	55.14	42.06	1.87	0	93	100
	Sütun %	38.06	34.88	16.67	0	100	35.67
Bazen	N	28	41	3	2	0	74
	Sıra%	37.84	55.41	4.05	2.7	0	100
	Sütun %	18.06	31.78	25	66.67	0	24.67
Hiç	N	1	1	2	1	0	5
	Sıra%	20	20	40	20	0	100
	Sütun %	.65	.78	16.67	33.33	0	1.67
Cevapsız	N	2	4	1	0	0	7
	Sıra%	28.57	57.14	14.29	0	0	100
	Sütun %	1.29	3.1	8.23	0	0	2.33
Toplam	N						
	Sıra%						
	Sütun %						

$$DF=16 \times 2 = 54.89 \quad P=.0001$$

Ankete katılanlardan türbelere gittikleri zaman ile problemlerini çözmede dini inançlarına başvurma oranına baktığımızda türbe ziyaretine çok gidenlerin problem çözmede çok sık olarak dinî inançlarına bakarak çözdüğünü görmekteyiz. Bu oran 65 kişi olup %60.75'dir. birkaç defa gidenlerden de problemlerini çok sık olarak veya sık olarak en azından bazen de olsa dinî inançlarına yönelerek çözüm bulanlar yüksek oran teşkil etmektedir. Hiç başvurmayanlar %20'yi aşmamakta ve bu da 1 kişi olarak gözlenmektedir. Hiç türbe ziyaret etmeyenler dahi dinî inançlarına başvurarak problemlerine çözüm yolları aramaktadırlar.

Yukarıdaki tablolara baktığımızda Kastamonu türbelerinin diğer illere oranla genel olarak Kastamonu'ya ayrıcalık kazandırdıkları, eskisi kadar türbelere rağbet olmasa da yine bu türbelere rağbetin devam ettiği, ticaret açısından dürüst olmaya, insanların yaşantı tarzları ve genel ahlak kuralları açısından dikkatli ve dürüst davrandıkları, hatta bunların bir kısmının müşahade edebildiği, türbelere hizmetin iş hayatında uygunsuz hareket eden, helal sınırlarını aşarak ticaret yapanların kazançlarında ve ticari hayatlarında aksilikler olduğu, yatırımların mahalle komşuluklarını müsbet etkilediği, sosyal ilişkileri geliştirdiği, %70'lik bir oranla kabul görerek sosyal münasebetlere etki ettiği gözlenmektedir. Bu durum bize Kastamonu halkının sosyal hayat içinde farklı şekillerde türbelerden etkilendiğini göstermektedir.

SONUÇ

Kastamonu il merkezi ile merkez köylerden birkaçı, İhsangazi ilçesi ile Daday ilçesinden de birkaç veli ve inanç kültü üzerinde odaklaşarak, kutsalın sembolik tezahür biçimlerinden biri olarak kendini gösteren ve bu bakımından da mübarek bilinerek belirli usûl, adap ve çeşitli amaç, arzu ile ziyaret edilen yatırları, kültürleri ve bunların halk üzerindeki tesirlerini bulma arzusuyla gerçekleştirilen bu araştırma bir alan araştırması mahiyetindedir.

İnsan dinden hiçbir zaman kopamamış, dini ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelip sürekli Allah'ı arayış içinde bulunmuştur. Dinî tecrübe daima hâkim rol oynamış, ki dinî araştırmalara baktığımız zaman her hal ve şartta dinî tecrübenin devam ettiğini, muhtevasını koruduğunu, Türkiye'de de durumun aynı olduğunu; fakat laisizm ve Batı dünyasının genel çerçevede sekülerleşme ile din adamlarının yetersizliği ile laikliğin uygulanışı ile dini problemler zuhur etmekte ve dini tecrübeye zayıflama olduğu görülmektedir. Öğrenim duygusu arttıkça, gelir seviyesi yükseldikçe, dinî tecrübe zayıflarken, gençliğin dindarlaşma oranında yükselme, kadınların dinsizlik oranında artma görülmektedir.⁴¹¹

Dinî yaşayışın sosyal yönden artırılması, toplumun dinî hayatının fotoğrafı olmaktadır. Sosyal hayat veya yaşayış karşılıklı etki-tepkiler bütününden oluşmaktadır. Toplumun dinî yaşayışı da bu bütünün içindedir. Dinî hayat elbette doğduğu ve içinde yaşadığı kadroları olan tabiat, mesken, aile, sosyal tabaka ve çevrelerden bağımsız değildir. Her toplumun dini yaşayışı, sosyal şartlar, gelişmeler ve değişmelere bağlı olarak farklı durumlar arz etmektedir.⁴¹² Örneklem grubumuz olan Kastamonu halkı da bunun dışında sayılamamaktadır. Araştırmaların verileri şunları gösterir ki eğitim ve öğretim durumunu korumaktadır. Çünkü kişilere yeni bakış açıları, değerlere açılma imkanı verip onların geleneksel dini inançlar, pratikler ve değerler, konularında daha fonksiyonel düşünüp, değişik sorular sorarak, şüphe duymaya, hatta ilgisiz kalmaya

⁴¹¹ Yünni Sezen, *Türk Toplumunun Laiklik Anlayışı*, İFAV Yayınları, İstanbul 1993, s.288-291.

⁴¹² Koştaş, a.g.e., s.109.

sebeptir. Değişik dini tecrübelerin hayata bir anlam ve gaye verdiği; insana güven kazandırdığı gözlenirken, dini bilgilerin yetersiz olduğunun gözlemlendiği ortaya çıkmakta, dindarlığın topluma ait boyutu olarak da en fazla aile kurumuna, aile içi münasebetlere, nikah anlayışına etki ettiği ortaya çıkmaktadır.⁴¹³

Dindarlık çok boyutlu bir fenomen kabul edilmekte olup inanç boyutu ve dini tecrübe boyutları öne arz etmektedir. Nitekim Erzurum toplumu üzerinde gerçekleştirilen dini hayat ve dini yaşamın topluma ait olan yönünün araştırılmasında dini yaşamın tarihi, toplumsal şartlar ile tarihi ve toplumsal gelişmeler ve değişimlere bağlı olarak alçalıp yükseldiği, bugün her alanda bir geçiş dönemi yaşayan Türk toplumunun dini yaşamının da çeşitli toplumsal etkenler nedeniyle pek çok değişikliklerle karşı karşıya bulunduğu anlaşılmaktadır. Özellikle yerleşme çevresinin dini yaşamı üzerinde büyük rolü olduğu, sanayileşme ile kentleşmenin, kent toplumu ile köy toplumunu birbirinden farklı kıldığı, köy toplumundaki dini hayatın geleneksel formu altında kentten daha güçlü olup; gerek dini inançlar ve gerekse dini pratiklere olan bağlılığın kırsal alanda kentten yüksek olduğu gözlenirken, “cemaat” (gemeinschaft) esasına dayanan ilişkilerin hakim olduğu küçük, sınırlı ve kapalı köy toplumlarının dini yaşamında da grubun etki alanının dışına çıkmadığı gözlenmektedir.

Kentleşme ferdileşmeyi de birlikte getirdiğinden, dini yaşamı birbirine sıkı sıkıya bağlı bulunan bir cemaatin kalıpları içinde devam etmemektedir. Dini yaşamın giderek kişiselleştiği gözlenmekte, dini yaşamı açısından toplumun bugün bir tipolojik çeşitlilik sergilediği görülmektedir. Araştırmalarda şu da gözleniyor ki dinin, pek çok toplumsal ilişkiler ve kurumlar üzerinde etkilerinin bulunduğu gerçektir.⁴¹⁴

Yine Türkiye’de dini hayat üzerinde yapılan bir başka araştırmada kişilerin büyük çoğunluğunun Allah’a inandığı, oruçlarını tuttıkları, ara sıra da olsa namaz kılanların çokluğu; dua ibadetinin büyük çoğunlukta bulunması, din ile bilim arasında bir çatışma görülmemesi, İslâm’ın gelişmeye engel olmadığı düşüncesinin çoğunlukta olması, dindarlığın din-devlet açısından pek etkin olmasa da bazı durumlar ve kurumlarda tercih sebebi olması, sosyo-ekonomik açı ile dindarlık boyutunun ters orantılı olması, eğitimin yükselmesi ile dindarlığın azalması gibi durumlar gözlenmekte olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun sebeplerinin temelini sosyo-kültürel bir değişim geçirmiş olan ülkemizdeki yeni

⁴¹³ Koştaş, *a.g.e.*, s.110.

⁴¹⁴ Günay, *a.g.e.*, s.251-257.

dönemde uygulanan eğitim sistemi ile basın yayın gibi kitle iletişim araçları olduğu düşünülmektedir. Sonuçta dindarlık önemini korumaktadır.⁴¹⁵

Yapılan araştırmalar dinin geniş kitleler tarafından hâlâ kabul gören bir olgu olduğunu ortaya koyarken; modernizm sonrası oluşmakta olan yeni toplum yapısında geleneksel toplum yapısını hatırlatan mistisizme ve dini yapıya dönüş olduğu gözlenmektedir. Araştırmalar ana dinlerden çok tali dinlere, kurgu mezhep ve tarikatlara yönelmeleri gösterirken, devletlerinde tali dinlere insanların kaymasını önlemek için ana dinlere sahip çıktığı görülmektedir. XXI. yüzyılda yeni medeniyetlerin dinler tarafından oluşturulacağı varsayılmaktadır. Türkiye'nin de bu tesbite dahil olduğu söylenmektedir. Ancak Türkiye'de laiklik yanlış algılandığı ve eğitime yanlış yansıtıldığı için dinden uzak nesiller yetişmesine sebep olunmuş ise de "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi" derslerinin okullarda yer alması dine karşı bu olumsuz tavrı değiştirmiştir.⁴¹⁶

Din olgusunun kaçınılmaz bir şekilde inanç ve ibadet açısından insanlar tarafından kabul gördüğünü bu araştırmalardan anlamış bulunmaktayız ki dini tecrübe içinde yatır olgusu ve ziyaret fenomenine gelecek olursak bunun tarihi derinliklerini Orta Asya'daki inanç kültürlerinde bulmakta olduğumuzu söylemeliyiz. Ziyaret fenomeni olarak meseleye baktığımızda kutsalın bu isim altında tezahür ettiğini gözlemlenmiş bulunuyoruz. Ziyaret İslâm dini içinde farklı mevki ve yerleri farklı zamanlara da çeşitli üslûp ve düsturlar içinde görmeye veya gzmeye gitmek diye tarif edilmekte olduğunu özel olarak anlatmış olmamız hasebiyle merak edenleri ilgili bölüme atfederken sonuç değerlendirmemizdeki ziyaret fenomeni normal kabir ziyaretinin ötesinde olup yatır, türbe, kümbet, tekke, dede mezarı, veli, evliya, eren, ermiş, abit, zahit, alim, sofu, seyyid, şeyh, gazi, mübarek, pir, şehit, gibi türlü isimler verilerek manevi güç ve meziyetlerine inanılan kişilerin yattıkları kabul edilen yerlere, belli hacet, dilek ve istek ve muratlarla yapılan ziyaretler ve bu çerçevede oluşan inanç ve uygulamalara bakılmak istenmiştir. Bu sahada bazı araştırmalar yapılmış olup birbiriyle mukayese edilerek Türkiye'nin genel bir yatır haritası çizilebilecek ve karşılaştırmalı değerlendirmeye tutulabilecek seviyeye çıkmadığı gözlenmektedir. Bununla beraber yatır ve ziyaret edilmeye müsait yerlerin çokluğu açısından dikkati çeken bazı illerde üniversite seviyesinde yapılan araştırmalar da ki önem arz etmektedir. Ünver Günay'ın "Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri", "Erzurum Kenti ve Çevre Köylerinde Dini

⁴¹⁵ Koştas, a.g.e., s.211-215.

Hayat” ile Hikmet Tanyu’nun “Ankara ve Çevresindeki Adak ve Adak Yerleri”, “Türklerde Taşlarla İlgili İnançlar” isimli çalışmaları ilk sıraları alırken sosyolojik manada daha detaylı ve tüm Anadolu illerini kapsayacak araştırma bulunmaktadır.

Biz araştırmamızı Kastamonu merkez yatırırları ve birkaç ilçe bazında sınırlı tutup ziyaret fenomenini, halktaki etkilerini, dindarlık anlayışlarını, kısmen kerametleri, efsaneleri bahsettik. Aslında araştırma alanımızda keramet, efsane, menkıbe ziyaret yerlerini çok sarmış olmakla beraber, sosyal bünyedeki tezahürlerini araştırdığımız için bunların her birine ayrı ayrı yer vermeyip birkaç misalle yetinmiş bulunmaktayız. Ziyaret fenomeni birçok toplumlarda olduğu gibi Kastamonu’da da kendini göstermekte, halk dindarlığı ile beraber hayatiyet bulmaktadır. Birçok efsane, keramet sözü kültüre dayanmakta ve bir kısmı unutulmaya yüz tutmaktadır. Şu da bir gerçektir ki ziyaret fenomeni ar oldukça, menkıbe ve kerametlerde devam edecek görünmektedir.

Ünver Günay’ın da belirttiği gibi “Efsaneler genellikle halkın ağzında ağızdan ağza dolaşmak suretiyle şekillenen ve çoğunlukla olağanüstü özellikler taşıyan hikayeler olup, Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında görev alan gaziler, şehitler ve kahramanlar olması, onlarla ilgili anlatılanlara destani özellikler kazandırmıştır. Menkıbeler ise tarihi gerçeklerle daha çok irtibatlıdır. Velilerle alakalı olduğu andan itibaren hayal gücü onları tarihi gerçekliklerin çok daha ötesinde olağanüstü özellikler ve unsurlar yüklenerek kutsallaştırmıştır.”⁴¹⁷

Kastamonu’daki araştırma alanımız içinde bulunan ziyaret yerlerinin kahramanlarının bir bölümü tarihi kişilikten çok gazi-veli hüviyetiyle karşımıza çıkmakta olup Atabey Gazi, bunlardan birini oluşturmaktadır. Fakat karizmasını son zamanlarda yitirdiği ve bunun yerine Aşıklı Sultan’ın karizmasında yükselme olduğu gözlenmektedir. Bir sürü dağ, taş, ağaç, tepe, su gibi tabii fenomenler ziyarete konu teşkil ettiği halde, araştırmamız hususiyetle yatır olgusu olması hasebiyle fazlaca bahsetmeden şöyle bir değinip geçerek bahis konusu yapabilmiş durumdayız.

Velilerin gerçek sağlıklarında gerekse öldükten sonra sıklıkla keramet göstermeleri veliliklerinin kanıtı olmaktadır. Gerçekte, başlangıçta IX. Yüzyıldan itibaren Hz. Peygamberin ashabının meziyetlerini, faziletlerini ifade etmek üzere kaleme alınmış eserlerde kendisini gösteren menakıb; sofilerin kerametlerini anlatmak için de kullanılmaya başlanmış, X. yüzyıldan itibaren Tabakatü’s-Sufiye türünden

⁴¹⁶ Arslantürk, a.g.e., s.97-99.

⁴¹⁷ Günay, a.g.e., s.83.

eserlerde yer almaya başlamış ve XI. yüzyıldan itibaren de velilerin menkıbelerine ait hususi menkıbenameler kaleme alınmıştır.⁴¹⁸

Araştırmamızı ziyaret usulü, adabı, meslekleri bakımından ve türbelerin tarihi, anonim, aktüel, köylü, kasaba, şehirli, mahalleli, tabiat varlıklarında tezahür edenler, tabiatüstü varlıklarda, ev, mağara ve yapılarda tezahür edenler, tasavvuf ve tarikat menşei mürşid ve veliler, Hz. Ali ve O'nun neslinden olanlar, gaza ve fetih kahramanları, cazibesi artanlar, alevi çizgisi taşıyanlar vb. farklı isimlerle zikredilebilecek tipleştirmelere ayırabilecek olduğumuz halde tamamen din sosyolojisine dönmemesi için ve araştırmamızın konusunun bu manada kapsamına girmediği için bu tür tipleştirmeye gitmedik. Bununla beraber her türbenin ziyaret edenler açısından aynı bir özelliği olduğunu vurgulamayı uygun bulmakta olduğumuzu bu sahada özel araştırma yapmak isteyenler açısından belirtmek isteriz. Hasta çocuklara şifa verenler, delik ağaçtan geçilenler, suyu zemzem misali olanlar, çul bağlayıp dua edenler vs. gibi.

Ziyaretçiler açısından Kastamonu yatırırlarına bir değerlendirmeye tabi tutup anketimizden elde ettiğimiz sonuçlarımızı zikretmeye gelelim.

Elbette kudsiyetin feyz ve bereket menbaları oldukları muhtelif kerametlerle kanıtlanan ziyaret yerleri belli usl, menşeler ve yasaklar çerçevesinde ve çeşitli amaçlarla insanları kendilerine cezbetmektedirler. Esasen ziyaret yerleri ve ziyaret fenomeni belli bir sosyo-kültürel ortamda hayat bulmakta olup toplumsal olay olarak karşımıza çıkarken diğer toplumsal olaylarda karşılıklı etkileşim içinde bulunmaktadır. Böyle olunca da çeşitli sosyal, sosyo-ekonomik ve kültürel faktörlerin etkilerine göre belirlenen, çeşitlenen, artan ve azalan bir seyyaliyet ve dinamizm çerçevesinde hayatiyet gösterecek ve üstelik öteki toplumsal olaylara etkileri söz konusu olacaktır.⁴¹⁹

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ülkemizdeki tekke ve zaviyelerin yanı sıra türbelerinde kapatılması ve ziyaret fenomenine karşı olumsuz tavırlar, tenkitler Türkiye üzerinde etkilerini göstermiş, bundan elbette Kastamonu da etkilenmiştir.

Kayseri'de yapılan "ziyaret"le ilgili bir araştırmada da⁴²⁰ bu durumu müşahade etmekteyiz. Vehhabi düşüncesi ve Abduh gibi bazı ulemanın türbe ziyaretlerini şirk kabul etmesi de ziyaret fenomeninde menfi yönde etkisini gösterirken yasaklara ve şirk anlayışına çeşitli toplumsal kesimlerde bir tepki psikolojisi oluşmuş, türbelere karşı

⁴¹⁸ Ocak, *a.g.e.*, s.24'ten naklen Günay ve Komisyon, *a.g.e.*, s.84.

⁴¹⁹ Günay ve Komisyon, *a.g.e.*, s.93.

⁴²⁰ Günay, *a.g.e.*, s.94.

müteakip dönemlerde ilgi duyulmaya başlanıp bu ilginin giderek artıp canlanmasına bu yasaklar adeta sebep olmuş gibi görünmektedir. Bu ilginin günümüzde ortak canlılığını devam ettirdiği her yerde gözlenirken Kastamonu yatırırları hususunda da bu ziyaret fenomeninde giderek arttığı gözlenmektedir.

Aslında ziyaret fenomeni, İslam dünyasında ve bu bağlamda ülkemizde de çok eski zamanlardan beri, bir kısım resmi dini çevreler ve ulema tarafından şiddetle tenkit edilmiş; Osmanlı tarihi içinde medrese ve tekke çatışması ziyaret fenomeninde odaklanmıştır.⁴²¹

Bu anlatılanlarla beraber Kastamonu yatırırlarının sosyal bünyeye etkisine bakacak olursak araştırmamızın genel sonuçlarını şöyle sıralamamız mümkün olmaktadır.

1-Araştırma alanına giren örneklem grubunun popülasyonu 300 kişidir. Çeşitli statüdeki insanlara ulaşılmaya çalışılmış olup, farklı yaş gruplarından 150 kadın ve 150 erkek üzerinde anket gerçekleştirilmiştir.

2-Kastamonu türbelerinin özellikle dini yasaklar açısından orta halli bir gelir durumuna sahip olanlar daha fazla etki ettiği gözlenmektedir.

Sosyal statüyü etkileyen faktörlerden biri de ekonomidir. Genelde toplumda dindar kesimi orta tabakanın temsil ettiği farklı araştırmalarda ortaya çıkmaktadır. Hatta dinsizlerin en alt ve en üst tabakadan çıktıkları tesbit edilmiştir.⁴²²

Ünver Günay'ın araştırmasında da din ile ekonomi etkileşimlerinin sonuçlarını görmekteyiz.⁴²³

3-Araştırmamızda farklı meslek sahiplerinden katılanlar bulunmakta, bunlardan ilk sırayı ev kadınlarının; ikinci sırayı da memurların aldığı görülmektedir. Mesleki farklılıkların zihniyet farklılığına sebep olduğu araştırmalar neticesinde ortaya çıkmıştır.

4-Araştırmamıza katılan deneklerin arasında inanmayan bulunmamakta ve %98'lik bir oranla inancın tam olduğu görülmektedir. Bununla beraber ibadet eksikliği veya hiç ibadet yapmayanlarında varlığı gözlenmektedir.

5-Deneklerin ziyaret sebepleri arasında ilk sırayı "dua ve haz duyma" isteği olmakla beraber ahiret şefaati, dünyevi ihtiyaçların giderilmesi, çocuk sahibi olmak arzusu, mutlu yuva kurma isteği, para sıkıntısından kurtulma gibi beklentilerinde ziyaret sebebi oluşturduğu görülmektedir.

⁴²¹ Günay, a.g.e., s.94.

⁴²² Arslantürk, a.g.e., s.75.

⁴²³ Bkz. Günay, a.g.e., ilgili sayfalar.

6-Türbe başında ziyaret esnasında tanışma ve bu tanışıklığın devam etmesine yönelik bir veri elde edilememiştir.

7-Ankete katılanların çoğunun genel olarak türbe ziyaretlerinde bulunduğu anlaşılmakta olup; hatta bir defadan fazla ziyaret edenlerin yekun oluşturdıkları müşahede olunmaktadır.

8-Ziyaret fenomeninin her tarafta olduğu gibi Kastamonu yatırırları üzerinde de gerçekleştirildiği ortaya çıkış olup; ziyarete itan çevrenin genel olarak varlığı müşahade edilirken, çevre etkisi olmadan da ziyaret gerçekleştirenler görülmektedir.

Çevrenin her zaman insan psikolojisinde sosyal hayata etkisinde, düşünce yapısında, sosyalleşmesinde, dini hayatı yaşamasında büyük rolü olduğu bilinmektedir. Dini konular üzerindeki konuşmalara, tartışmaların sıklığına ve ziyarete iten bir faktör olarak çevrenin devreye girmesine baktığımızda ziyaret fenomenini Kastamonu toplumunda çevrenin etkilemiş olduğu müşahade edilmektedir. Bu bizim yan hipotezlerimizden a maddesini, yani “Kastamonu halkı bir cemaat ya da tarikata mensup olmadıkları halde Kastamonu yatırırlarını ziyaret ederler” hipotezini doğrulamaktadır. Dolayısıyla Kastamonu yatırırları çevrenin etkisiyle genel olarak ziyaret edilmekte olup; çevre gerçeği burada da kendini göstermektedir.

9-Kastamonu halkı üzerinde yaptığımız araştırmamıza katılan deneklerimizin büyük çoğunluğunun bir tarikat veya özel cemaate mensubiyetlerinin bulunmadığı %83'lük bir oranla ortaya çıkmaktadır.

Bununla beraber bir tarikata mensup olanlarda bulunmakta %15 olarak gözlenmektedir.

10-Yatırırlarla ilgili bilgi açısından baktığımızda Kastamonu yatırırlarının herhangi biri hakkında isim olarak da olsa bilgi sahibi olanlar %95'lik bir oranla çoğunluğu teşkil etmekte, menkıbe, isim ve benzeri bilgilerle az da olsa yatırırlardan bir veya birkaçını veya meşhurlarını tanıdığı ortaya çıkmaktadır.

Bir cemaate ve tarikata mensup olmadıkları halde ziyarete gidenlerin çoğunlukta olması ve yatırırlarla ilgili kimlik ile menkıbe açısından bilgilerinin az olduğu halde ziyaret gerçekleştirmeleri dikkat çekicidir.

Yüksek tipli bir dinde cemaatler kitle olmaya elverişlidirler. Yatır olgusu eski dinlerde de mevcuttur. Mesela Hindlerde halkın gerçek dini sayısız ruhlara inanç olmuştur. Hem kütlere inananlar, hem de halk inançları etrafında toplananlar olmuştur. Halk inancına kadınlar daha meyyaldirler. Evrensel dinin münhasıran ferdi dini

cemaatler oluşturduğu gözlenirken; sırf dini cemaatlerin ferdin dini ihtiyaçlarından doğduğu bilinmektedir. Fert her zaman bir grubun üyesi olmuş ve onunla hareket etmiştir. Zamanla ferd, kendini keşfetmiş, aile, kabile ve topluluk tarafından temsil edilen cemaatten onu ayıran orijinal varlığının farkına varmıştır. Bütün evrensel dinlerde ferdiyetçilik tam olarak ortaya çıkmaktadır. Peygamberlere bağlı evrensel dinlerde kişiliğin özel değeri keşfedilmiştir. Cemaatlerde de ferde değer verilmektedir.⁴²⁴

İslâmiyet'in tevhitçi özünde ferde önem verildiği halde bir cemaatleşme mezhep ve tarikat bazında gözlenmektedir. Ana dini bünye içinde alt gruplar şeklinde tezahür eden, zühd ve takva hareketlerinin daha ileri bir şekli olarak karşımıza çıkan, düzenli bir teşkilata sahip bulunan ve üyeleri arasında sıkı bir bağ bulunan kendilerine "ihvan birlikleri" diyebileceğimiz cemaatler oluşturulmakta olduğu bilinmektedir. Bunun daha ileri derecedeki bir şeklini de tarikat cemaatleri meydana getirmektedir. Zühd ve takva hareketleri ile bunların daha sistematik şekilleri olan tasavvufi mistik cereyanlara, düzenli bir şekilde oluşan tarikat cemaatlerine hemen bütün müesses dini bünyelerde rastlamak mümkün olmaktadır. İslâm tasavvufu ile birçok dindeki mistisizm elbette farklıdır. Dikkate değer husus, bu tür cereyanların genellikle ilk planda münferit inziva vakaları şeklinde başlayıp, az bir zaman içinde cemaatçi karakterlere bürünmeleridir. III. asırda Mısır'da görülen münzevi Hristiyan kolonilerin, ferdi inzivadan cemaatçi keşşiliği dönmeleri gibi. Genellikle tarikat grupları, ana dini kitleden bir ayrılmayı değil, fakat orada yoğun bir dini hayatı ifade etmektedirler. Mesela İslâmiyet'te tarikat cemaatleri mensuplarının yoğun dini hayat arzularının tezahürü olan birçok nafîle ibadetler, raks, sema, ruhsatlar, taşıdıkları kıyafetleri vs. bu yoğun dini hayatı ifade etmektedirler. Wach ise tarikatı, daha kapalı bir cemaat içerisinde ortak bir takva hayatı yaşamaya karar vermiş bulunan kimselerin kurduğu ve teşkilatlandığı bir cemaat olarak tanımlamakta ve cemaat mensupları arasında manevi kardeşlik düşüncesinin tabii teşkilatın yerini aldığını belirtmektedir. Tarikat cemaatinde şeyh merkezi bir yer işgal etmektedir. Hemen büyük bütün dinlerde tasavvufi-mistik cereyanlar ve tarikatların uluları, bu hareketler ve cemaatler üzerinde olduğu kadar dinin gelişmesinde de katkıda bulunmuşlardır. Özellikle İslâmiyet'te "silsile" adı verile bir zincirle Hz. Peygamber'e kendilerini isnad etmektedirler. Yine bu cemaatler ve tarikatlar hikaye ve menkıbelere uygun zemin oluşturmuşlardır. Yani cemaatleşme diyebileceğimiz bir oluşum bütün

⁴²⁴ Mencshing, a.g.e., s.26-117.

dinlerde bulunmakta⁴²⁵ ve dini özellikli farklı grupların oluşmasının kaçınılmazlığı gözlenmektedir.

11-Aile ve mahallenin yatırırlar ile ilgilenmede, bilgilenme ve ziyaret fenomeninde çok önemli etkisi olduğu ortaya çıkmaktadır. Öğrenim seviyesi arttıkça aile ve mahallenin yatır olgusuyla ilgili bilgilendirme oranı artmakta ve okur-yazar olmayanların dahi aile ve mahalleden yatırırlarla ilgili bilgi almakta oldukları gözlenmektedir. Kitaptan bilgi alarak yatır ziyaretlerini gerçekleştiren veya yatırırlar hakkındaki bilgilerini güçlendirenler genelde yüksekokul öğrencileri veya mezunlarında kendini göstermektedir. Basın-yayın gibi iletişim araçlarının da yatırırları tanıtmada rolleri görülmekte ve öğrenim seviyesi ile basın-yayımdan bilgi edinme durumu doğru orantılıdır.

12-Kastamonu yatırırlarının tarikatları halk tarafından pek bilinmemektedir. Ancak meşhurların tarikatları yüzeysel olarak bilinmekte olup ziyaret genel olarak hepsinin üzerinde gerçekleştirilmektedir. Bu sonuç bize gösteriyor ki Kastamonu halkı buradaki yatırırların tarikatlarına girmediği gibi öğrenme ihtiyacı duymadan ziyaret gerçekleştirmekte ve belirli dini, dünyevi, uhrevi beklentiler içine girmekte olduğunu göstermektedir. Çünkü tarikatlarına girmek ister misiniz sorusuna %74'lük bir oranla hayır cevabı çıkmaktadır. %23'lük bir oranın da Kastamonu yatırırlarının tarikatlarına girebilecekleri gözlenmektedir.

Demek ki belli bir oranda da olsa tarikat yönünden de insanları bu yatırırların etkilediği görülmektedir.

13-Kastamonu yatırırlarının bu ile diğer illerden maddi, manevi ve farklı açılardan ayırıcı özellik kazandırdıkları ortaya çıkmaktadır. Kültürel, sosyo-kültürel, dini tecrübe açısından da etkileri olduğu gözlenmektedir.

Bu sonuçta bizim hipotezlerimizden “Yatır olgusu ve ziyaret fenomeni Kastamonu’yu diğer yatır olmayan illerden sosyal fonksiyonlar açısından farklı kılmaktadır.” Hipotezimizi doğrulamaktadır.

Yine 13. sonuca baktığımızda bizim diğer bir hipotezimizi “Kastamonu halkı yatırırların tarikatlarını bilmedikleri halde ziyaret gerçekleştirmekte ve eskiden elde edilen dini kültür, halk inançları gibi etkilerle ziyaret edip yatırırla farklı irtibatlar kurmaktadır.” Tezinin doğruluğunu ispat etmektedir.

⁴²⁵ Günay, *Din Sosyolojisi Dersleri*, Kayseri 1993, s.228-231.

Çünkü bu yatırların tarikatlarıyla ilgili bilgileri az olanlarla bir şey bilmeyenlerin toplamı %84'ü teşkil etmektedir. Yine bu yatırların tarikatlarına girmek istemeyenlerin yüzdesi %74'ü oluşturmaktadır. Fakat bilmedikleri halde ziyaret edenler %84, bilerek ziyaret edenler %15 ve toplam ziyaret edenler %99'u oluşturmaktadır. Bu durum bizim yukarıda yazdığımız hipotezimizi doğrularken halk kültürünün etkisiyle ziyaret fenomeninin gerçekleştiğini göstermektedir.

14-Türbe ve yatır olgusu, bulunduğu beldeyi mutlaka etkilemekte ve farklılık vermektedir. Dindarlık ve dini tecrübe kulluk vazifesidir. Bunun Kur'an'daki ifadesi "takva" olmaktadır.⁴²⁶ Dindarlık bir hayat biçimidir. Buna etki eden faktörler Peygamberler, Kitaplar, alimler, şeyhler, vaizler ve diğer etkenlerdir.

Kastamonu yatırlarının da halk üzerinden dindarlık açısından %81'lik bir oranla etkisinden söz etmek mümkün gözükmemektedir. Ziyaret edenleri, dua edenleri ve bunlarla ilgili sohbet edip yazılan eser ve bilgileri okuyanları müsbet manada dindarlık açısından etkiledikleri anlaşılmaktadır. Buna rağmen hiçbir rolü yoktur diyenler de bulunmaktadır.

15-Kastamonu türbelerine olan eski rağbet ile yeni arasında %79'luk bir oranla fark olduğu söylenmiş olup günümüzde ekonomik, sosyal, kültür değişiminin etkileriyle bariz bir şekilde türbelere saygı ve ziyaret etme şekillerin de değişiklik olduğu ortaya çıkmaktadır. Yaptığımız mülakatlar ile Kastamonu'daki müşahedemizde genç neslin türbelere saygılı olduğunu görmüş olmamızla beraber, anlatılanları dinlediğimizde eskiden olan saygının azaldığını kıyas yoluyla çıkarabilmekteyiz.

Sarhoşlar eskiden yaklaşılamazken, türbenin çarpacağına inanıp türbe yanından geçemezken bugün bu anlayışın zayıfladığı görülmektedir. Bununla beraber yine de türbelere rağbet elbette önemini muhafaza etmektedir. Günümüz türbe ve yatır ziyaret fenomeninde eskiye nazaran azalma olmasındaki sebepler çok farklı olmakla beraber sanayileşmenin, kentleşmenin, kültür yozlaşmalarının, resmi olarak bağlı olmaktan laisizm vs. den kaynaklanan korkunun, tekke ve zaviyelerin kapatılmış olmasının, resmi ulemaca tasavvuf erbabının şirk ile suçlanması, kültür kopukluklarının, inanç zayıflığının vb. sebepler arasında olduğu bilinmekte ve buna toplumun dünya görüşü ve hayat tarzındaki farklılaşması, dinin gerçek yönüyle algılanamayışı, teknolojik gelişme ve seküler yayılma, modernizm anlayışı da eklenebilmektedir.⁴²⁷

⁴²⁶ Nisa, 4/77.

⁴²⁷ Şener, a.g.e., s.96-104.

16-Türbe derneklerine üye olmak istemeyenler, yukarıdaki sebepler ve başka sebeplerle çoğunluğu oluşturmakta ise de üye olmak isteyenlerin de belli bir oranda olduğu gözlenmektedir.

17-Yatırların içki, kumar gibi yasakları engelledikleri bayağı yüksek bir oranla ortaya çıkarken; ziyaret ettikleri halde bu tür yasaklara uymayanların davarlığı gözlenmektedir. Fakat genel olarak ziyaret edenlerin bu yasaklara uydukları, hele hele içkiliyken böyle bir ziyaret gerçekleştirmedikleri bilinmektedir.

Bu sonuç bizim yan hipotezlerimizden “Büyük günahlar yatır mahallerinde işlenmemekte, işleyenlerin ceza çekeceği yatır tarafından da farklı zararlara uğratılacağı düşünülüp bu tür yasaklar başka yerlerde işlenmektedir.” hipotezimizi doğrulamaktadır. Zaten şehir merkezinde meşhur türbelerden ve yatırlardan olan “Hepkebirler” mevkiinden içkili geçenlerin çarpıldığı halk arasında anlatılmakta, içkili gezenler başlarına bir felaket gelirse ve o anda yatırlardan birinin yakınında iseler, bunun sebebini o yatıra bağlamaktadırlar.

18-Toplumsal ticari ve genel ahlak bazında bu yatırlardan müsbet olarak etkilenip rızklarına ve hayatlarına meded bekledikleri görülmektedir. Ticari ahlaka etkisi ve genel ahlaka etkisi %65’lik bir oranla görülürken, bu durum bizim umumi hipotezimizdeki “...ticari ahlaka... etki etmektedir” sözümüzü doğrulamaktadır. Yine türbeleri ziyaret edenle etmeyenler arasında ticari dürüstlükte fark olduğu belli bir oranla müşahade edilmekte ve belli bir oranla da öyle hissedilmektedir. Bu anlayışta bize türbelerin ticari dürüstlüğe katkısını anlatmaktadır.

19-Namaz, oruç ve benzeri ibadetler açısından türbelerin halk üzerindeki tesirinin büyük olduğu gözlenmektedir. %77’lik bir oran ortaya çıkmaktadır.

20-Kastamonu türbelerinin tarikat ve cemiyetleşmeye yönelik bariz kesin etkileri görülmemekle beraber, en azından sevenlerinin bulunması ve bunların ziyaretlerine gelmeleri, dua vs ibadetlerde bulunulup bir kısım insanlarla sevgi ortaklığında birleşmeleri durumu söz konusu olmaktadır. Bu insanların bu yatırlardan şu veya bu şekilde bir şeyler bekledikleri gözlenmektedir.

21-Kastamonu türbelerinin bir tarikat cemaatleşmesi bazında Kastamonu halkı üzerinde etkisinin olmadığı, çevre ve başka yerlerde bir kısmının sevenleri bir kısmının da tarikat şeklinde manevi bütünleşmeye sebep olan cemaatleşmeye etkilerinin bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Çevre illerden her sene onbinlerce insan karizmatik

şahsiyetleri ziyarete gelirken zikirler çekmekte ve Şeyh Şa'ban-ı Veli'nin müntesipleri olduklarını

söylemektedir. Bununla beraber bu türbelerin bağlılarının ve sevenlerin her tarafta olduğu gözlenmekte ve Kastamonu halkı açısından incelendiği zaman sevgi olarak bir bağ ortaya çıkmakta bu durumda tarikat müntesibi gibi bir hareketin Kastamonulular açısından olmadığını göstermektedir. Sevgi gösterme şeklinde bir manevi birlikteliğin oluşturduğu, Şeyh Şa'ban-ı Veli ve Mehmed Feyzi Efendi'ye ise meşrebine yakınlık duyup sözlerini hayatlarına tatbik ve yaşantılarına uyma şeklinde bir bütünlüğün meydana geldiği gözlenmektedir.

22-Tarikat sistematiği şeklinde bir bütünleşmenin Kastamonu dışında olduğu anlaşılmakla beraber, ara sıra ve sık sık bir araya geliriz diyenlerin yüzdesinin %44.667 olması kısmen de olsa bir manevi birlikteliğe sebep teşkil ettiğini göstermektedir. Umumi hipotezimizdeki “....kısmen de olsa manevi birlikteliğe etki etmektedir.” cümlesi doğrulanmış olmaktadır.

23-Kastamonu yatırılarıyla ilgili kitapların %69'luk oranla okunduğu ortaya çıkmaktadır. kitapları sık sık okuyup okutma ile dini yasaklar arasında müsbet bir etki ortaya çıktığı gözlenmektedir. Kitaplarını okumayanlarda da velilerin dini yasaklar açısından etkileri olduğu açığa çıkmaktadır.

24-Kastamonu yatırılarıyla ilgili bahisler komşularla olan sohbet toplantılarında konuşulmakta olup çok sık konuşanlar %10'u bulurken zaman zaman konuşanlar %76'yı oluşturmaktadır. “....komşuluklara, arkadaşlıklara... etki etmektedir.” hipotezimiz bu maddeyle de doğrulanmış olmaktadır. Bu vesileyle komşuluklar pekişmekte ortak düşünce olan Kastamonu yatırıllarının çeşitli etkileri büyüklükleri, himmet ve şefaati beklenmekte ve komşular arasında buna benzer sohbetler yapıldığı anlaşılmaktadır. %3'te olsa hiç sohbet etmeyenler de bulunmaktadır.

25-Türbelere yapılan ziyaret ve hizmetin iş hayatında müsbet etkisi olduğuna inananlar çoğunluğu oluştururken; böyle bir durumu aşikare müşahade edenler %50'nin altında olmakla beraber bulunmakta ve müşahhas tecrübeleri olduğunu söylemektedirler. Fakat müşahhas tecrübeye rastlamayanlar ile böyle bir duruma inanmayanlar %50'nin üstündedir.

Türbelerin ekonomik açıdan zarar ve ziyarı, felaketi korudukları ve müşteri artışı gibi bereketlenmeye sebep oldukları anlaşılmaktadır.

26-Türbelerin isimlerine göre semtler oluştuğu ve oradaki yatırım ismi ve lakabıyla semtin yad edildiği, ya da camiine o zatın adı verildiği veya menkıbesinden esinlenerek semt adı oluştuğu gözlenmektedir.

Mesela Hz. Pir Camii(Şeyh Şa'ban-ı Veli Camii), Yılanlı semti, Ak Tekke mahallesi gibi.

27-Ticari dürüstlük sergilemeyenlere, helal kazanmayanlara yatırımların müeyyidesi olup olmayacağı sorusu %54'lük oranla fikir beyan edilmeyerek cevaplanmıştır. Burada %34'lük oranla iflas veya kazancı daralır cevabı verilmiştir. Az da olsa helal kazanca müsbet etki ederken, ticaret ehlini haramdan kaçınmaya sevk ettikleri anlaşılmaktadır. Fikir beyan etmeyenler, iflas gibi fazla kazanmama gibi durumların olabirliğini de zımnen düşünmüş oldukları anlaşılmakta, dolayısıyla yatırım olgusunun temiz kazanma, helal kazanç duygusu ve inancını etkileyerek yükselttiği olabirlik dahilindedir.

28-Komşuluk ilişkilerine Kastamonu yatırımlarının müsbet etkisi olduğu kanaati ağır basmaktadır. Bununla beraber hiç etkisi olmaz diyenler de, komşuluk ilişkileri müsbet olduğu halde bu alakayı yatırım olgusuna bağlamayanlar da bulunmaktadır.

29-Yatırımlar %99'luk bir oranla ziyaret edilirken arkadaşlıklara, dostluklara ve aile içi manevi birlikteliğe etki ettiği anlaşılmaktadır. Çünkü ziyaret edenler, çoğunlukla arkadaş gruplarıyla ve aile bireyleriyle ziyareti gerçekleştirmektedirler. Çok özel manevi bütünleşmenin içine giren grupla da ziyaret edenler gözlenmektedir. Bu sonuç ve ziyaret sebebiyle alakalı olan 10. Soruya verilen cevapların sonucu ortaklaşa değerlendirildiğinde umumi hipotezimizin "Türbe ziyaretlerinin temelinde yatan sebep genellikle manevi olup, ziyaret fenomeni ne sebeple olursa olsun çoğunlukla gerçekleşmekte ve ziyaret fenomeni ile ahiret inancı doğru orantılı olarak tezahür edip(bkz. Tablo 8) aileye, komşuluklara, arkadaşlıklara, ibadetlerin yapılmasına, ticari ahlaka ve kısmen de olsa manevi birlikteliğe etki etmektedir.

30-Türbelerin sosyal ilişkilere etki ettiği görüşü hakim durumdadır. Yine türbelerin kendilerine yapılan hizmetin ferdin statüsünü yükselteceği görüşü hakim durumdadır. Dini konular %98'lik oranla zaman zaman ve bazen sık sık konuşulmakta olup türbelerin dini sohbetlere etkisi gözlenmektedir.

31-Sosyal problemlerin dini inanca başvurularak çözüldüğü anlaşılmakta olup dinin toplum hayatında derin nüfuzu, kaçınılmaz etkisi ve fitri oluşu burada da kendini göstermektedir.(Dini inanca başvurmadan çözenler %1 oranında olup) İnsanlar dinden

uzak kalamadıkları gibi, problemlerine de dinden çözüm aramaktadırlar. Dini bilgilerin ibadet yapabilecek düzeyde olduğu açığa çıkmaktadır. yatırların dini bilgiye etki ettiği, özellikle bu bilgilerin aileden alındığı anlaşılmaktadır. İnançları, imanları tam ama ibadet eksikliği olduğu anlaşılmaktadır.

Bu araştırmamızın sonuçlarını değerlendirirken beş ayrı kategoride değerlendirmeye tabi tutarak sonuca ulaştık ki onlar da şunlardır:

1-Örneklem grubunun özellikler kimlik bilgilerini içeren soruları bir kategori sayıp genel bulgular dedik.

2- Kastamonu türbelerinin kişisel etkileriyle ilgili bulgular ki ferdin saygınlık kazandığı ortaya çıkmıştır.

3- Kastamonu türbelerinin cemaat ve tarikat şuuru oluşturmasıyla ilgili bulgular diye ayırdığımız kategori ki özel bir tarikat oluşmadığı ama kısmi bir cemaatleşmenin olduğu ortaya çıkmaktadır.

4- Kastamonu türbelerinin dini hayat üzerindeki etkileriyle ilgili bulgular

5- Kastamonu türbelerinin genel toplum hayatı üzerine etkileriyle ilgili bulgular diye beş kategoriye ayırıp χ^2 tespitlerini de yapmaya çalıştık. Bütün bunların sonuçlarını tabloların altında yorumlamaya çalıştığımız gibi genel sonuçları da burada ifade ettik.

Kastamonu yatırları mutlaka ziyaret olunmakta, ziyaret insanlara kişisel ve toplum üzerine de genel etki edip ahlaken düzgün, ticarette dürüstlük, komşulukta iyi geçinme, arkadaşlıkta sadakat, dostlukta devamlılık, manevi açıdan birliktelik, yatırlardan farklı beklentiler gibi tesirler yaparak yatır olgusunun etkileri bu sayılanlar ve benzeri şekillerde tezahür ettiği açığa çıkmaktadır.

Bu sorular anket olarak ve başka mülakat sorularıyla desteklenerek bin kişilik halk ve üç yüz kişilik de bütün yatırlar üzerinde ziyarete gelenlere ayrı ayrı uygulanarak yapılsa daha güzel ve doyurucu sonuç çıkacağı kanaatimizi belirtir, bizden sonra bu sahada çalışma yapacaklara bunu önerirken; halk kültürü, halk inançları ve yatır efsanelerini tüm Kastamonu il ve ilçe ile köylerine uygulamalı, uzun süreli bir çalışmayı gerekli gördüğümüzü belirtiriz.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdülkadiroğlu, Abdülkerim**, *Türk Halk Edebiyatı ve Folklor Yazıları*, Ankara 1997.
....., *Kültürümüzden Esintiler*, Ankara 1997.
- Ahmed Nedvî, Said Sahib Ansarî**, *Asr-ı Saadet*, çev: Ali Gencelli, Hazırlayan, Eşref Edip, Şamil Yayınları, İstanbul 1985.
- Ahmet Eflakî**, *Ariflerin Menkıbeleri*, çev: Tahsin Yazıcı, MEB, İstanbul 1989.
- Akakuş, Recep**, *Eyüp Sultan ve Mukaddes Emanetler*, TDV, İstanbul 1991.
- Akyüz, Vecdi**, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, İz yayıncılık, İstanbul 1995.
- Altıntaş, Hayrani**, “Tasavvuf”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXXI, Ankara 1989.
- Araz, Nezihe**, *Anadolu Evliyalari*, İstanbul 1958.
- Arık, İ. Alev**, *Psikolojide Bilimsel Yöntem*, İÜFEF Yayınları, İstanbul 1992.
- Arslantürk, Osman**, *Karizma ve Dinî Liderlik*, Basılmamış Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl İlahiyat Fakültesi, Van 1997.
- Arslantürk, Zeki**, *Kutsalın Dönüşü*, Ayışığı Kitapları, İstanbul 1998.
....., *Sosyal Bilimler İçin Araştırma ve Metod Teknikleri*, İFAV Yayınları, İstanbul 1995.
- Arvasi, Ahmed**, *Türk İslâm Ülküsü*, Burak Yayınları, İstanbul 1999.
....., *Manevi Yönelişler*, Burak Yayınları, İstanbul 1998.
- Aydın, Mehmet**, *Din Felsefesi*, D.E.Ü.Y., İzmir 1987
- Aytürk, Nihat -Bayram Altan**, *Türkiye’de Dinî Ziyaret Yerleri*, Altanoğlu İlim ve Kültür Hizmetleri, Ankara ts.
- Barkan, Ömer Lütfü**, “Kolonizatör Türk Dervişleri”, *Vakıflar Dergisi*, sayı 2’den ayrı basım.
- Bayındır, Abdülaziz**, *Kur’an Işığında Tarikatçılık*, Süleymaniye Vakfı, İstanbul 1997.
- Bayram, Mikail**, *Ahi Evren Tasavvufi Düşüncenin Esasları*, TDVY, Ankara 1995.
- Behçet, Mehmet**, *Kastamomu Asar-ı Kadimesi*, Ankara 1340.
- Bilgiseven, Amiran K.**, *Genel Sosyoloji*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995.
....., *Sosyal İlimler Metodolojisi*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1994,

....., *Türkiye’de Sosyal Çözölme Tehlikeleri*, Filiz kitabevi, İstanbul 1990.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *İslam İlmihali*, Akçağ Yayınları, Ankara ts.

Burchardt, Titus, *İslâm Tasavvuf Doktrinine Giriş*, çev: Fahreddin Arslan, Kitabevi, İstanbul 1995.

Bursalı, Mustafa Necati, *Hiz. Muhammed (S.A.V) in Hayatı*, Ölçü Yayınları, İstanbul 1991.

Cebeci, Dilaver, “Dinî Karizmatik Tipler Olarak Anadolu Velilerinin Türk Fütuhatına Etkileri” *Kültür Dünyası Dergisi*, S.3.

Coşan, M. Esad, *Hiz. Ali Efendimizden Vecizeler*, Seha Neşriyat, İstanbul 1995.

Çelik, Ali, *İslamın Kabul Ettiği veya Reddettiği Halk İnançları*, Beyan Yayınları, İstanbul 1995.

Çiçek, Yakup, *Risale-i Halidiye Mecd-i Talid Şemsü’s-Şurnus*, Furkan Yayınları, İstanbul 1997.

Çiftçi, Fazıl, *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, T.D.V. Kastamonu Şub. Ankara 1999.

Demir, Ömer, Mustafa Acur, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Ağaç Yayınları, İstanbul 1992. (Din maddesi)

Demircioğlu, Ziya, *Kastamonu Evliyalari*, Kastamonu 1340.

....., *Şeyh Şa’ban-ı Veli ve Postnişinleri*, Kastamonu 1997.

Doğrul, Ömer Rıza, *Kanlı Gömlek*, Can Kitabevi, İstanbul 1985.

Ebu Nasr Serrac Tusî, *el-Luma (İslâm Tasavvufu)*, çev. Hasan Kamil Yılmaz, Altınoluk, İstanbul 1996.

Ebu Talip Mekki, *Kutbu’l-Kulûb*, çev: Yakup Çiçek, Umran Yayınları, İstanbul 1998.

Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İFAV Yayınları, İstanbul 1997.

Erdoğan, Kadri ve Panalistler (Komisyon), *Günümüzde Alevilik ve Bektaşilik*, TDV Yayınları, Ankara 1995.

Erdoğan, Mehmed, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yayınları, İstanbul 1998.

Erkal, Mustafa, *Etnik Tuzak*, İstanbul 1998.

Fırlah, Ethem Ruhi, *Türkiye’de Alevilik, Bektaşilik*, Selçuk Yayınları, İstanbul 1994.

Freyer, H., *Sosyolojiye Giriş*, çev: Nermin Abadan, Sevinç matbaası, Ankara 1957.

- Fuâdî, Ömer**, *Menakıb-ı Şeyh Şa'ban-ı Veli ve Türbenâme*, Hazırlayan: Muhammed Safi, Şeyh Yaban-ı Veli Kültür Vakfı Yayınları, 1998.
- Gölcük, Şerafeddin**, *Kur'an ve İnsan*, Esra Yayınları, Konya 1991.
--Süleyman Toprak, *Kelam*, Tekin Kitabevi, Konya 1991.
- Gölpınarlı, Abdulkaki**, *Yumus Emre ve Tasavvuf*, İstanbul 1992.
- Günaltay, M. Şemseddin**, *Hurufattan Hakikate*, Yay. Haz: Ahmet Gökbel, *Hurafeler ve İslâm Gerçeği*, Marifet Yayınları, İstanbul 1997.
- Günay, Ünver**, *Din Sosyolojisi Dersleri*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1993.
-, *Erzurum Kenti ve Çevre Köylerde dini Hayat*, (Basılmamış Doktora Tezi)Erzurum 1978.
-ve **Harun Güngör**, *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi*, Ocak Yayınları, İstanbul 1997.
-, vd. *Kayseri ve Çevresi Ziyaret ve Ziyaret Yerleri*, Kayseri 1996.
- Güngör, Erol**, *İslâm Tasavvufunun Meseleleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1998.
- Hamidullah, Muhammed**, *İslâm Peygamberi*, çev: Salih Tuğ, İrfan yayıncılık, İstanbul 1990.
- Hançerlioğlu, Orhan**, *İnanç Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1973.
- İbnü'l-Esir**, *İslâm Tarihi-el-Kâmil fî't-Tarih Tercümesi*, çev: Ahmet Ağırakça, Bahar Yayınları, İstanbul 1986.
- İkbal, Muhammed**, *İslâm'da Dinî Düşüncenin Yeniden Doğuşu*, çev: N. Ahmer Assar, Birleşik Yayınları, İstanbul ts.
- İz, Mahir**, *Tasavvuf*, Rahle Yayınları, İstanbul 1969.
- Kalaycı, Şa'ban**, *Karanlıktan Aydınlığa*, Hamle Yayınları, İstanbul 1996.
- Kandemir, M. Yaşar**, "Ziyaret", *İslâm Ansiklopedisi*, MEB, İstanbul 1986.
- Kara, İsmail**, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi*, Kitabevi, İstanbul 1997.
- Kara, Mustafa**, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Dergah Yayınları, İstanbul 1998.
-, *Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, Dergah Yayınları, İstanbul 1990.
- Kılhoğlu, İsmail ve komisyon**, *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, Hikmet Yayınları, İstanbul 1989.
- Komisyon**, (konferans ve Panel), *Gençlik ve Din*, TDV Yayınları, Ankara 1998.
- Köktaş, M. Emin**, *Türkiye'de Dini Hayat*, İşaret Yayınları, İstanbul 1998.
- Küllüoğlu, Rafet**, *Mehmet Feyzi Efendiden Feyizli Sözler*, Cihan Yayınları, İstanbul ts.

- Mach, J.**, *Din Sosyolojisi*, İFAV Yayınları, İstanbul 1995.
- Mencshing, Gustav**, *Dinî Sosyoloji*, çev: Mehmet Aydın, Tekin Kitabevi, Konya 1994.
- el-Mısırî, Muhammed Abdülhadi**, *Ehl-i Sünnet Cemaatinin İtikadî Özellikleri*, trc: Muhammed Emin Akın, İstanbul 1994.
- Muhammed Ebu Zehra**, *İslâm'da Siyasi ve İtikadî Mezhepler Tarihi*, çev: E. Ruhi Fığlalı, Yağmur Yayınları, İstanbul 1970.
- Ocak, Ahmet Yaşar**, *Kültür Tarihi Olarak Menakıbnameler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1992.
-, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 1996.
-, *Bektaşî Menkıbenamelerinde İslam Öncesi İnanç Motileri*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1983.
- Özdağ, Musa**, *Feyizlerden Damlalar*, Hamle Yayınları, İstanbul 1996.
-, *Mehmet Feyzi Efendiden Feyizler*, Hamle Yayınları, İstanbul 1995.
-vd, *Mehmet Feyzi Efendinin Feyiz Pınarı Sempozyumu*, İstanbul 1998.
- Öztürk, Yaşar Nuri**, *Kur'an'ın Temel Kavramları*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul 1991.
-, *Kuşadalı İbrahim Halveti*, İstanbul 1982.
-, *Din ve Fitrat*, Yeni Boyut, İstanbul 1992.
- Pakalın, M. Zeki**, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB, İstanbul 1983.
- Roux, Jen-Paul**, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, çev: Aykut Kazancıgil, İşaret Yayınları, İstanbul 1998.
- Schwartz, Hilel**, "Millenerazim(Binyılcılık)", *Türkiye Günlüğü*, Çev: Ali Coşkun, Eylül-Ekim 1996.
- Sezen, Yümni**, *Sosyolojide ve Din Sosyolojisinde Temel Bilgiler ve Tartışmalar*, İFAV, İstanbul 1990.
-, *Din sosyolojisi Ders Notları*, İFAV Yayınları, İstanbul 1994.
- Sofuoğlu, Cemil**, Avni İlhan, *Alevilik Bektaşilik Tartışmaları*, TDV Yayınları, Ankara 1997.
- Sönmez, Ahmet**, *Merzifon Yöresinde Yaygın halk İnançları ve Dinî İnançların Fert Üzerindeki Etkileri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1997.
- Şener, Sami**, *Sosyal Değişme ve Dini Hayat*(Tartışmalı İlmi ve Toplantılar Dizisi), İslâmî İlimler A.V. Yayınları, İstanbul 1991.

- Şeyh Eşref Ali Tanevi**, *Hadislerle Tasavvuf*, Hazırlayan: Zaferullah Davudî, Ahmed Yıldırım, Umran Yayınları, İstanbul 1995.
- Tanyu, Hikmet**, *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, AÜİF Yayınları, Ankara 1986.
- Terzi, Abdullah**, “İslamın Anlaşılmasında Ehl-i Beyt-Ehl-i Sünnet Misyonu ve Türklerin İslâmı Kabulü ve Algılamasında Tasavvufun Rolü”, *İcmal Dergisi*, Aralık 1998, S. 173.
- Tuncer, Mustafa**, *Türbe Ziyaretlerinin Psiko-Sosyal Sebepleri ve Tezahürleri*(Eyüp Sultan Türbe Örneği), Basılmamış Yüksek Lisans tezi, İstanbul 1996.
- Turan, Osman**, *Türk Cihan Hakimiyeti mefkuresi*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1995.
- Tümer, Günay, Abdurrahman Küçük**, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları, Ankara 1993.
- Türkdoğan, Orhan**, *Çağdaş Türk Sosyolojisi*, Turan yayıncılık, İstanbul 1995.
- Uludağ, Süleyman**, *Bâyezıd-ı Bistami*, TDV Yayınları, Ankara 1994.
-, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul 1991.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı**, *Kastamonu Meşahiri*, Hazırlayan: Mehmet Eski, Ankara 1990.
- Ülkü, Sıral**, “Rehberlikte Grup Yaklaşımı”, *A.Ü.E.F. Dergisi*, Ankara 1976, IX.
- Ünlü, Nuri**, *İslâm Tarihi*, İFAV, İstanbul 1992.
- Üzüm, İlyas**, *Günümüz Aleviliği*, İsam Yayınları, Kasım 1997.
- Wach, Joachim**, *Din Sosyolojisi*, çev: Ünver Günay, Kayseri 1990.
- Yazar, Nihal**, *Menakıb-ı Şa’ban-ı Veli ve Türbename*, Ankara 1985.
- Zuhayli, Vehbe**, *İslâm Fıkıh Ansiklopedisi*, çev: Komisyon, Risale Yayınları, İstanbul 1994.

BİLGİ TOPLAMA FORMU

Bu anket manevi hufunleşme açısından "yatır" olgusunun Kastamonu örneği ile incelenmesi için yapılmaktadır. İsminizi yazmanıza gerek yoktur. Lütfen size göre en uygun olan maddelerden bir tanesini işaretleyiniz. Bu anket sadece ilmi bir gaye ile yapılmaktadır. ve bunun için kullanılacaktır.

Çalışmamıza yardımcı olduğunuz için şimdiden teşekkür ederiz.

Necati KERTİŞ
M.Ü.Ortadoğu İslam Ülkeleri
Enstitüsü Sosyoloji ve Antropoloji
Ana Bilim Dalı İSTANBUL

1- Cinsiyetiniz?

☐ Erkek ☐ Kadın

2- Yaşınız?

☐ 18-23 ☐ 24-30 ☐ 31-39 ☐ 40-49 ☐ 50-59 ☐ 60 ve yukarısı

3- Gelir Durumunuz?

☐ Dar gelirli ☐ Orta ☐ İyi ☐ Çok iyi

4- Medeni Durumunuz?

☐ Bekar ☐ Evli ☐ Dul ☐ Boşanmış ☐ Ayrı yaşıyor

5- Mesleğiniz?

☐ Çiftçi ☐ Esnaf ☐ Memur ☐ İşçi ☐ Ev kadını ☐ Öğrenci ☐ Diğer(yazınız).....

6- Doğum çevreniz?

☐ Şehir ☐ İlçe ☐ Kasaba ☐ Köy

7- Öğrenim Durumunuz?

☐ Okur yazar değil ☐ Okur yazar(ilkokul terk) ☐ ilkokul ☐ Ortaokul ☐ Lise ☐ Yüksekokul

8- Dindarlık bakımından kendinizi nasıl buluyorsunuz?

☐ Dindar birisiyim ☐ İnancım tamdır ama, ibadetlerimin bir kısmını yerine getiremiyorum

☐ İnaniyorum fakat hiç ibadet yapamıyorum ☐ İnancım zayıf ☐ İnaniyorum

9- Dini bilgilerinizi nereden aldınız?

☐ İlk-Orta-Lise ☐ Özel(Aile-Cami-Kur'an Kursu) ☐ Hem okul hem özel ☐ Dini yüksek öğrenim

☐ Başka(yazınız).....

10-Yatırları ziyaretinizdeki en önemli sebep nedir?

☐ İhtiyaçlarının giderilmesi (Çocuk sahibi olmak, Mutlu yuva, Para sıkıntısından kurtulmak vb.)

☐ Dua ve manen haz duymak ☐ Ahirette şefaatine ermek ☐ Sunnet düğününde çocuğuma, düğünde gelin ile damada şefaati için ☐ Yatırları ziyarete gelenlerle tanışıp birlik oluşturmak için

11-Tübelere hangi sıklıkla gidersiniz?

☐ Çok gittim ☐ Bir kaç defa gittim ☐ Bir defa gittim ☐ Hiç gitmedim

12-Sizi ziyarete iten çevre varsa nelerdir?

☐ Aile ve akrabaları ☐ Arkadaş ve dostları ☐ Basın ve TV ☐ Din ve tarikat büyükleri ☐ Yoktur

13- Hangi bir dini cemaate ve tarikata mensup musunuz?

☐ Evet ☐ Hayır

14-Kastamonu yatırları ve velileri hakkında bilgileriniz hangi seviyededir?

☐ Çoğu hakkında bilgi var ☐ Meşhurları tanıyorum ☐ Birkaç tanesini biliyorum ☐ Hiç bilgi yok.

15-Kastamonu yatırları hakkındaki bilgilerinizi nereden aldınız?

☐ Aile ve mahallemden ☐ Kitaptan ☐ Okul ve din adamlarından ☐ Basın yayın ve Kastamonuda yapılan etkinliklerden

☐ Başka(yazınız).....

16-Ziyaret ettiğiniz zaatların mensubu bulundukları tarikatları hakkındaki bilginiz?

☐ Bilgin var ☐ Az biliyorum ☐ Birşey bilmiyorum ☐ Diğer(yazınız).....

17-Bu yatırların tarikatlarından herhangi birisine girmek ister misiniz?

☐ Evet ☐ Hayır

18-Bu tübelerin Kastamonu'ya diğer bazı illerden ayıracı özellikler kazandırdığına katılır mısınız?

☐ Tamamen katılırım ☐ Kısmen katılırım ☐ Katılmam ☐ Bir fikrim yok

19-Kastamonu halkının dindarlığı ve ahlaklı oluşu üzerinde buradaki tübelerin rolü?

☐ Büyük rolü vardır ☐ Kısmen etkisi bulunmaktadır ☐ Hiç bir rolü yoktur ☐ Bir fikrim yok

- Eskiden bu türbelere rağbet ve türbelerin topluma tesiri ile şimdiki arasındaki fark hakkında ne dersiniz?
() Çok farklı olduğu kanaatindeyim () Kısmen farklı olduğu kanaatindeyim () Fark yok () Bir fikrim yok
- Bu türbelerle ilgili herhangi bir derneğe üye olmak ister misiniz?
() Olurum () Kararsızım () Olmaz () Bir fikrim yok
- Kastamonu türbelerinin kişiler üzerinde, içki,kumar vb. dini yasaklar bakımından etkili olduğu kanaatine katılıyor musunuz?
() Tamamen katılıyorum () Kısmen katılıyorum () Katılmıyorum () Bir fikrim yok
- Kastamonu türbelerinin genel ve ticari ahlak üzerinde olumlu etkisi olduğuna?
() Tamamen katılıyorum () Kısmen katılıyorum () Katılmıyorum () Bir fikrim yok
- Ticari dürüstlükte,bu türbeleri ziyaret edenle etmeyenler arasında bir farklılık müşahedeniz oldu mu?
() Oldu () Olduğunu zannettiğim durumlar var () Olmadı () Bir fikrim yok
- Kastamonu türbelerinin namaz,oruç gibi ibadetlere yönelmede kişilerin üzerinde etkileri olduğu kanaatine katılıyor musunuz?
() Tamamen katılıyorum () Kısmen katılıyorum () Katılmıyorum () Bir fikrim yok
- Bu türbelerin bağluları veya sevenleri?
() Hepsini bir tarikat/cemaat oluşturmuştur () Bir kısmı tarikat/cemaat oluşturmuştur () Bazılarının sadece sevenleri var () Bir fikrim yok
- Bu türbelerin bağluları ve sevenleri?
() Çoğunluğu Kastamonudadır () Çoğunluğu Kastamonu dışındadır () Her tarafta vardır () Bir fikrim yok
- Bu türbelerin tamamının veya herhangi birinin bağluları/sevenleri ile?
() Sık sık birlikte olur bir cemaat oluştururuz () Ara sıra bir araya geliriz () Bir araya gelmeyiz
- Kastamonu velilerinin kendi kitaplarını veya onlarla ilgili kitapları?
() Sık sık okur,okuturum () Zaman zaman bazılarını okurum () Okumam () Başka(yazınız).....
- Ailenizle ve komşularınızla olan sohbet toplantılarınızda hangi sıklıkla Kastamonu Yatırırları'ndan bahsedersiniz?
() Sık sık konuşuruz () Bazan konuşuruz () Hiç konuşmayız () Diğer(yazınız).....
- Bu türbeleri ziyaret ve türbeye yapılan hizmetin iş hayatında (müşteri artışı,zarar ve ziyandan korunma gibi)etkili olduğuna?
() Tamamen katılıyorum () Kısmen katılıyorum () Katılmıyorum () Bir fikrim yok
- Bir önceki soruya ait müşahhas tecrübeleriniz oldu mu?
() Çok gördüm () Bir kaç defa şahit oldum () Rastlamadım () Bu etkiye inanmıyorum
- Meşru kazanç yapmayıp yatırı mahalline yakın yerde dükkan veya işyeri olanlara karşı oradaki yatırım etkisi?
() O işyeri iflas etmiştir () Fazla kazanmamıştır () Hiç etkisi yoktur () Bir fikrim yok
- Bu yatırırların mahallenizdeki komşuluk ilişkilerini müsbet yönde etkilediği söz konusu mudur?
() Tamamen etkiler () Kısmen etkiler () Hiç etkisi yoktur () Bir fikrim yok
- Yatırı ziyaretlerini kimlerle gerçekleştiriyorsunuz?
() Aile bireyleriyle () Yakın arkadaşlarıyla () Mensup olduğumuz gurupla () Ferdi olarak
- "Türbelerin önemi,sosyal ilişkileri geliştirmesidir"
() Tamamen katılıyorum () Oldukça katılıyorum () Pek katılmıyorum () Hiç katılmıyorum
- "Türbelerle ilgili faaliyetlere katılmak ferde saygınlık kazandırır"
() Tamamen katılıyorum () Oldukça katılıyorum () Pek katılmıyorum () Hiç katılmıyorum
- Çalışma arkadaşlarınızla,komşularınızla ve dostlarınızla ne sıklıkla dini konuları konuşursunuz?
() Çok sık () Sık () Bazen () Hiç
- Sosyal problemlerle ilgili bir karar verme durumunda olduğunuzda ne sıklıkla dini inançlarınıza dayanarak çözüm yolları ararsınız?
() Çok sık () Sık () Bazen () Hiç
- İbadetlerinizi gereği gibi yerine getirebilmek için sahip olduğunuz bilgi düzeyini nasıl buluyorsunuz?
() İyi () Orta () Zayıf () Hiçbir bilgin yok

Eklemek istediğiniz birşey varsa lütfen yazınız.

Saygılarımla,

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

EKLER

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTEKİMLİK MERKEZİ